International Journal of Science and Technology

We encourage all scientists, researchers, and practitioners conducting research in the field of science to collaborate and join the exchange of scientific knowledge.

Volume 2. Issue 03. March, 2025

ISSN: 3030-3443

www.science-technology.uz

ISSN 3030 – 3443

INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

International Scientific electronic journal

International journal of Science and Technology

International Journal of Science and Technology

FOUNDER:
Muydinov Muhammadzair

EDITORIAL | EDITORIAL

Chairman of the Public Council:
M. Z. Muydinov

Chief editor
M. Z. Muydinov

Responsible editor:
D.B. O'rinboyev - Doctor of Philosophy in Philosophy

Assistant Editor-in-Chief:
K.S. Karimov is a Doctor of Philosophy in History

Responsible for publication:
R. M. Jumanov

It is registered on the basis of certificate No. 202926 issued by the Information and Mass Communications Agency under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan.

Editorial address:
Fergana region, Dangara district, Uvaisi street, 26
Phone: (+99897) 334-46-74

E-mail:

muydinovmuhammadzoir@gmail.com

Members of the editorial board:

A. Sabirdinov - doctor of philological sciences, professor
B. Tokhliyev - doctor of philology, professor
I. Mirzayev - doctor of philological sciences, professor
M. Asadov - doctor of philological sciences, professor
N. Jabbarov - doctor of philological sciences, professor
R. Barakayev - candidate of philological sciences, professor
Y. Odilov - doctor of philological sciences, professor
G. Muradov - doctor of philological sciences, professor
Kh. Jumakulov - Doctor of Physics and Mathematics, Associate Professor.
S. Zokirova - Doctor of Philology
M. Isakova - doctor of philological sciences.
Q. Ergashev - Doctor of Philology.
F. Karimova - doctor of philological sciences.
A. Abdullayev - candidate of technical sciences, associate professor
D. Aroyev - Doctor of Philosophy in Technical Sciences, Associate Professor.
B. Rajabova - Candidate of Philological Sciences.
Kh. Turakulov - doctor of philosophy in physics and mathematics.
I. Mirsultanov - Doctor of Philosophy in Technical Sciences.
A. Kamolov - Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences.
R. Sultanov - Doctor of Philosophy in Physics and Mathematics.
F. Shirinov - Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences.
K. Karimov - Doctor of Philosophy in History
H. Abdupattayev - Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences.
B. Khasanova - Doctor of Philosophy in Philology.
M. Djurayev - Doctor of Philosophy in Philology.
M. Yakubjonova - Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences.
B. Numonov - Doctor of Philosophy in Technical Sciences.
O. Akhmadjonova - Doctor of Philosophy in Philology.
G. Oripova - Doctor of Philosophy in Philology.
S. Usmonova - Doctor of Philosophy in Philology.
F. Torayev - Doctor of Philosophy in Technical Sciences.
G. Ikromova - Doctor of Philosophy in Philology.
U. Maksudov - Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences.
Z. Rahmonova - Doctor of Philosophy in Philology.
E. Kurbanova - doctor of philosophy in Philology.

FORMATION AND DEVELOPMENT OF MOBILE COMMUNICATION TERMINOLOGY

10.70728/tech.v2.i03.001

E'zoza ARZIMURODOVA

Researcher of Karshi State University

Abstract. The rapid advancement of mobile communication has led to the formation and continuous evolution of specialized terminology. This article explores the development of mobile communication terminology. The study examines linguistic processes such as borrowing, compounding, abbreviation, and semantic shift. Findings suggest that globalization, technological innovation, and digital culture contribute significantly to the expansion and adaptation of mobile communication terminology. The paper also discusses how mobile terminology influences communication across different languages and cultures.

Keywords: mobile communication terms, borrowings, compounding, abbreviation, semantic shift.

MOBIL ALOQA TERMINOLOGIYASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Annotatsiya. Mobil aloqaning jadal rivojlanishi maxsus terminologiyaning shakllanishi va uzluksiz rivojlanishiga olib keldi. Ushbu maqolada mobil aloqa terminologiyasining rivojlanishi o'rganiladi. Tadqiqotda qarz olish, qo'shma so'zlar yasash, qisqartmalar yaratish va semantik siljish kabi lingvistik jarayonlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, globallashuv, texnologik innovatsiyalar va raqamli madaniyat mobil aloqa terminologiyasining kengayishi va moslashuviga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maqolada, shuningdek, mobil terminologiyaning turli tillar va madaniyatlararo muloqotga qanday ta'sir qilishi muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: mobil aloqa terminlari, qarz olish, qo'shma so'z yasash, qisqartmalar, semantik siljish.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ТЕРМИНОЛОГИИ МОБИЛЬНОЙ СВЯЗИ

Аннотация. Стремительное развитие мобильной связи привело к формированию и постоянной эволюции специализированной терминологии. В данной статье рассматривается развитие терминологии мобильной связи. В исследовании анализируются лингвистические процессы, такие как заимствование, словосложение, аббревиация и семантический сдвиг. Результаты исследования показывают, что глобализация, технологические инновации и цифровая культура

значительно способствуют расширению и адаптации терминологии мобильной связи. В статье также обсуждается, как мобильная терминология влияет на общение между различными языками и культурами.

Ключевые слова: термины мобильной связи, заимствования, словосложение, аббревиация, семантический сдвиг.

Introduction

The emergence of mobile communication has introduced a vast array of new terminologies into everyday language. Mobile phones, which were once a luxury, have become an essential part of modern life, necessitating the development of specific terms to describe related technologies and functions. Scholars argue that technological advancements directly influence linguistic evolution, with new words being coined, borrowed, or repurposed to fit emerging needs (Crystal, 2011). The terminology of mobile communication is dynamic, reflecting technological progress, global adoption, and cultural influences. This article aims to examine the formation and development of mobile communication terminology by analyzing linguistic patterns and socio-cultural factors.

Methods

The study employs a qualitative linguistic analysis approach, drawing data from existing literature, dictionaries, and scholarly articles on mobile communication terminology. The research identifies and categorizes mobile-related terms based on their formation processes, such as borrowing, compounding, abbreviation, and semantic shift. Additionally, comparative analysis is conducted to observe how these terms evolve and integrate into different languages.

Results

1. Borrowing and Loanwords

One of the most common processes in the formation of mobile communication terminology is borrowing from English. Many technical terms related to mobile phones originate from English-speaking countries and are adopted globally. For example, terms like “smartphone,” “roaming,” and “Wi-Fi” are used universally with little modification (Görlach, 2001).

2. Compounding

Compounding plays a significant role in the creation of new terms in mobile communication. Words such as “touchscreen,” “text message,” and “voice mail” are formed by combining existing words to describe new technological functions.

3. Abbreviations and Acronyms

The fast-paced nature of mobile communication has popularized abbreviations and acronyms such as “SMS” (Short Message Service), “LTE” (Long-Term Evolution), and “5G” (Fifth Generation). These shortened forms enhance efficiency in both written and spoken communication (Baron, 2008).

4. Semantic Shift

Existing words often acquire new meanings in the context of mobile communication. For instance, “tablet” previously referred to a small flat object, but now denotes a portable touchscreen computer. Similarly, “cloud” traditionally referred to a meteorological phenomenon but is now widely associated with cloud computing and data storage (Danesi, 2017).

Discussion

The findings highlight that the formation and development of mobile communication terminology are shaped by a combination of linguistic processes and socio-cultural influences. The dominance of English in technology has resulted in widespread borrowing, making mobile-related terms globally recognizable. Additionally, technological innovation continuously generates new terminology, requiring users to adapt to evolving language patterns.

The integration of mobile communication terminology into everyday discourse reflects broader societal changes. Abbreviations and acronyms, for example, have not only facilitated quicker communication but have also influenced digital communication styles, such as texting and social media interactions (Crystal, 2011).

Furthermore, the cultural impact of mobile terminology is evident in branding and marketing, where companies create proprietary terms (e.g., “iPhone” and “Android”) that become widely adopted.

Future research could explore how mobile communication terminology evolves with advancements in artificial intelligence, augmented reality, and the Internet of Things (IoT). Additionally, studying how different languages adapt and localize mobile-related terms would provide deeper insights into linguistic diversity in technology.

Conclusion

The development of mobile communication terminology is an ongoing process driven by technological advancements, globalization, and linguistic adaptation. Borrowing, compounding, abbreviation, and semantic shift are key mechanisms in shaping mobile terminology. As mobile technology continues to evolve, so too will the language used to describe it. Understanding these linguistic processes is crucial for comprehending how language adapts to technological innovations.

References:

1. Baron, N. S. (2008). Always on: Language in an Online and Mobile World. Oxford University Press.
2. Crystal, D. (2011). Internet Linguistics: A Student Guide. Routledge.
3. Danesi, M. (2017). The Semiotics of Emoji: The Rise of Visual Language in the Age of the Internet. Bloomsbury.
4. Görlach, M. (2001). A Dictionary of European Anglicisms: A Usage Dictionary of Anglicisms in Selected European Languages. Oxford University Press.

INTEGRATION OF FOREIGN LANGUAGES AND SUBJECTS IN EDUCATION

10.70728/tech.v2.i03.002

Nafisakhan KAZIMOVA
Associate Professor of Kokand state pedagogical institute, Kokand, Uzbekistan
E-mail: nafisakazimova@gmail.com

Gulshodakhon Abdullaeva
Student of Kokand state pedagogical institute, Kokand, Uzbekistan
E-mail: abdullayeva@gmail.com

Annotation. In this article, there are special studies on the organization of modern education, the use of convenient methods, the integration of foreign language and chemistry, and the study of chemical terms and at the same time learning these terms in English will be a great incentive for the reader. information about the possibility is given.

Key words: modern education, quality and indicator of education, atom, moleculeeducational practice, lesson efficiency, level of skills and qualifications, pe dagogical skill, technological approach.

TA'LIMDA CHET TILLARI VA FANLARNING INTEGRATSIYASI

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'limni tashkil etish, qulay usullardan foydalanish, chet tili va kimyo fanining integratsiyasi, kimyoviy atamalarni o‘rganish hamda ushbu atamalarni ingliz tilida o‘zlashtirish o‘quvchilar uchun katta rag'bat bo‘lishi mumkinligi haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy ta'lim, ta'lim sifati va ko‘rsatkichi, atom, molekula, ta'lim amaliyoti, dars samaradorligi, ko‘nikma va malaka darajasi, pedagogik mahorat, texnologik yondashuv.

ИНТЕГРАЦИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ И ПРЕДМЕТОВ В ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы организации современного образования, использование удобных методов, интеграция иностранного языка и химии, изучение химических терминов и одновременное их освоение на английском языке, что может стать большим стимулом для учащихся. Представлена информация о возможности такого подхода.

Ключевые слова: современное образование, качество и показатель образования, атом, молекула, образовательная практика, эффективность урока, уровень навыков и квалификаций, педагогическое мастерство, технологический подход.

The role of modern educational technologies in the organization and development of students' educational thinking during the educational process is incomparable [1]

Observations of the process of educational practice show that the fact that the knowledge given to schoolchildren is quickly forgotten puts a number of issues before the science of pedagogy. It is necessary to recognize that the strength and stability of acquired knowledge depends on the interaction of teachers and students in the educational process and the process of educational thinking formed by them. Effective use of productive (productive) methods by students of continuous education system in educational takaffur activities is the basis of the lesson process, improves the quality and increases the effectiveness of education. and it is necessary to determine his understanding, but also to take into account his ability to analyze the content of the topic and creative approach to it [2]

One of the main tasks of teaching in secondary schools is to form and develop students' educational activities. Timely and correctly formed activities are one of the conditions that ensure the success of students in education. Therefore, improving the methodology of formation and development of students' educational activities in the process of chemistry education is one of the opportunities of increasing the efficiency of chemistry education that has not been sufficiently used until now. Various aspects of the formation and development of students' educational activities are reflected in the work and scientific research of famous pedagogues and psychologists. For example: Babansky Yu.K.[5], Davletshin M.G. [7], Mavlonov M.M. such psychologists as studied various aspects of human activity in their scientific research.

Working studying, playing are the main types of human activity, and in a certain period of a person's life, one of them is at a high level. Any activity consists of generalized abstract ideas about the system of actions that make it up. It is considered important to go abroad, to learn their methods and achievements in the field of education. [3] Natural and social factors affect the quality and performance of education.

Natural factors include the set of innate qualities that describe the individual's life activity, physiological, morphological and other qualities that make up natural factors. Social factors have a decisive influence on a person, on his personal qualities, on his formation as an equal member of society, and are not given by nature or innately. The acquisition of knowledge occurs in the course of a person's educational activity. On the basis of the individual's acquisition of accumulated knowledge, facts and ideas, concepts as an inheritance, it is necessary to gradually implement them with conscious actions. As a result, they become conscious actions.

If the processes are carried out involuntarily, without paying attention to some small parts, that is, automatically, due to the less and less involvement of the mind, this is called

skill. As a result, the task is completed smoothly, without excessive effort, quickly and qualitatively.[4]

One of the important requirements for the organization of modern education is to achieve high results in a short time without spending too much mental and physical effort. formation, assessment of the level of knowledge, skills and qualifications acquired by them requires a high pedagogical skill from the teacher and a technological approach to the educational process.

In the process of education, if the teacher cannot use methods suitable for the student's personality, if conditions are not created for changing the student's personality, there will be a defect in his education.

In order for the student to develop as a person, it is necessary to have his own opinion, his own words, his own independent point of view. The initial basis for this is laid by the teacher at school. In this regard, the importance of social and humanitarian sciences, which lead children to free, independent thinking, respect each other, and in general, ensure the appreciation of a person as a person, is very important. The effectiveness of educational forms, methods and methods in teaching these subjects should be aimed at taking into account the intellectual and personal capabilities of children and increasing their activity.

Therefore, the teacher requires the student to be able to think correctly in different situations, to be able to compare their thoughts, to analyze, to discuss, to form the skills of expressing their opinion in a certain system. does not use the method, but requires the use of teaching methods in interaction.

In fact, the issue of raising a well-educated, well-rounded person requires pedagogues to implement new work principles and imposes a great responsibility. One of the tasks of a modern teacher should be to create conditions for students to work independently, to make them interested in the subject, to make a deep understanding of the events that happen in life with the help of the knowledge acquired at school.[4]

Today, the development of social development is impossible without the development of specific natural sciences without chemistry, which determines the scientific and technical potential of the country. Acquisition of new knowledge in the field of chemistry, like any other exact science, is impossible without information exchange, including between experts who speak different languages. Qualified chemistry teachers should be aware of all the news that has appeared in the field of science abroad, as well as receive useful information. Knowledge of English is required for this.

Society needs scientifically literate teachers who can acquire and use information not only in their native language, but also in a foreign language.

It is worth noting that English has become the main language of international communication in the fields of politics, business and science. Thus, the skills and readiness to communicate and work with information in several languages become important requirements of society for a modern youth - a high school graduate. In the process of studying, English includes expanding a person's general cultural outlook, getting to know the customs of other countries, mastering new methods and methods of communication, that is, often performing a general development and educational function, other to a greater extent than the educational sciences. This allows us to consider a foreign language as an acceptable means of interdisciplinary integration not only with humanities, but also with the subjects of the cycle of natural sciences.

Thus, the interdisciplinary integration of chemistry education is impossible without knowledge of English. Unfortunately, the problem of the integration of chemistry and English in school is not given much attention, probably because the teachers of natural sciences do not have enough language training and, therefore, they are not interested in using interdisciplinary relations with the unstudied field. "There are few serious studies on this topic in the Uzbek methodology of teaching chemistry. If many works are devoted to the integration of foreign languages with humanitarian sciences, then the issue of its integration with the sciences of the science and technology cycle is not sufficiently developed in local science and practice. There The basis of interdisciplinary integration is "language", "chemical language" and "English language". The English language is a multifunctional natural signal system, which is used as a means of communication, as a means of knowledge and professional activity. [6]

A chemical language is a system of concepts and rules used to represent chemical information. It is a complex artificial language, rich in terms, etymology goes back to different languages of the world. Integration with a foreign language

the organization of work on mastering knowledge in the field of chemistry includes several features:

- different communicative due to the content of the topic;

engaging students in active communication in a foreign language in situations, diagnosis and science and information;

- constant monitoring of students' achievements in order to take into account the formation of communicative competences;

- use of various visual aids.

The most effective forms of work for the connection between chemistry and a foreign language can be lessons and selected courses using scientific and popular texts, articles from magazines and teaching-methodical manuals. In the general education school, the subject "Chemistry" begins to be studied from the 7th grade. By this time, the

student knows the English language well, which allows to expand the possibilities of using it. However, the stock of knowledge in chemistry is still minimal, so first of all, it is advisable to study biographies of famous scientists, as well as small texts related to interesting physical-chemical phenomena, discoveries in the field of physics and chemistry.[7]

As knowledge in the field of chemistry increases, the interrelationship of science and with specialized literature in English relating to relevant branches of technology will consist of formation of skills and qualifications necessary for work; to teach students the skills of reading and translating a simple special text, understanding special terminology, abbreviations, etc., the ability to conduct a simple conversation on the proposed topic. In secondary school, the level of knowledge increases, which allows working with texts of a scientific nature, but "special" preparation is required for working with such texts, since the vocabulary of scientific texts exceeds the norms established in the program.

Therefore, in this case, the relationship is a special dictionary, abbreviation, symbols and from mastering others and working on the text (reading, translating, speaking, working with grammatical material) begins.

The topic is with scientific achievements when working with a related foreign language text, you will develop practical language skills step-by-step collection of lexical material that allows for formation you should use the method. Working with the text - foreign words in the field of chemistry the best way to expand your stock. From the first integrated lessons one "Simple and complex substance".

This topic is considered at the beginning of the chemistry course in the 7th grade and is perfect for acquiring new knowledge through an integrated system of lessons. As an example, from the textbook M.M. Kutepova "English for Chemists". You have to find and write words related to chemistry.

When studying chemistry in the 7th grade, you are speaking in a foreign language you can use. The teacher can prepare questions and answer them students demonstrate their knowledge of the subject of the lesson (from chemistry), and also learn to express their thoughts in a foreign language.

Aslo, students should learn to write questions in English about the material of the paragraph.[8]

For example, the following questions were asked on the topic "Atom and Molecule" (Atom and Molecule):

1. What is an atom?

2. How does it differ from a molecule?

The most difficult type of work is listening. This type of work allows you to develop the ability to perceive information by ear. In the process of listening to a chemical text, there are certain difficulties in the process of understanding it, because the text contains chemical terms.

To simplify the task, the teacher can write unfamiliar words in advance, after listening, a discussion will be held, and new chemistry material necessary for learning the topic will be written. An important element in the study of chemistry is the development of knowledge obtained by solving chemical equations and problems. Solving problems and doing exercises can also be done using a foreign language.

For, example, a card task can have the following content: Using this type of work, for example, preparing lectures and essays for high school or freshman students, allows students to express their opinions on a topic of interest to them. , which may be related to their professional activities in the future. English language allows them to expand their vocabulary on this topic and get new knowledge from foreign sources. The following topics can be suggested.

1. What is a molecule?
2. What substances are called molecules?
3. Why is the atom described as indivisible?
4. What did Rutherford's experiment prove?
5. Is there a relationship between the formula and the chemical reaction?
6. What do index and coefficient have in common?
7. How are simple and complex substances formed?

Such forms of work increase students' interest in chemistry and help to master the material better. The use of English in integrated lessons in chemistry, free access to the global network, allows to expand the geography and space of the studied issues.

Using primary sources of information, it allows to observe and compare a wide range of situations. Integrated lessons allow the teacher to teach the child a holistic picture of the world from the first steps of learning. High school students have the opportunity to show themselves as specialists in the field of chemistry who know a foreign language through integrated lessons. Simple methods used during the lesson increase the efficiency of the lesson and increase the student's interest in science.

Distributed tests can be used in the reinforcing part. Including,

Test:

1. What kind of substance is hydrogen?

*A) gaseous substance; B) liquid substance; C) solid substance; D) complex substance.

2. What does table salt look like?

A) liquid; B) hard; *S) fine powder; D) in vapor state.

3.What substances are oxygen, nitrogen, hydrogen?

A) liquid substances; *B) gaseous substances; C) solid substances; D) complex substance.

4. What substances are water, alcohol, sulfuric acid?

A) gaseous substances; B) solids; C) complex substance; *D) liquid substances;

5. What process occurs when CO32- and H+ interact?

*A) gas is released; B) the color changes; C) no change it won't happen; D) precipitation is formed;

6. What process occurs when NH_4^+ interacts with OH^-?

*A) sharp-smelling gas; B) odorous gas if used; C) odorless gas; D) pale green colored gas;

7. What substances are carbon, graphite, sulfur, iron, aluminum?

A) complex substance; B) liquid substances; *S) solid substances; D) gaseous substances;

8. What factors does the aggregate state of the substance depend on?

*A) depends on temperature and pressure; B) depends on concentration and pressure; C) depends on temperature and volume; D) depends on concentration and volume.

9. What is the substance called "dry ice"?

A) table salt; *B) carbon dioxide; C) bromine; D) iron.

10.What is the name of the phenomenon of direct transition from a solid state to a gas state

A) "Dry ice"; *B) Sublimation; C) Allotropic shape change; D) Simple substance.

Or, it will be possible to develop knowledge and the ability to know one and two languages by effectively using the test and crossword created by the teacher.

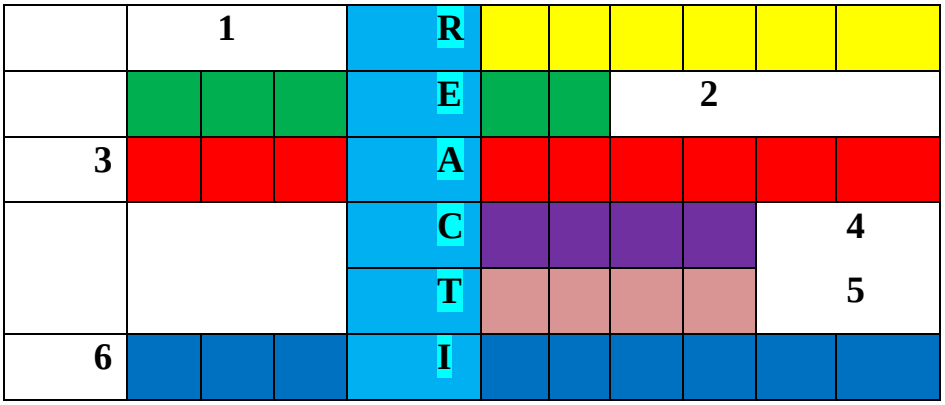

7		**O**					
8		**N**					

Crossword questions: Reaction

1.Name of substances involved in reactions - *Reagent

2. Observable process - *Effect

3. Mixing of one substance with another - *Mixture

4. A substance that forms a normal alkali - *Potassium

5. What is the definition of the aggregate state of matter called? -*Quality

6. The term that means "equally strong" - *Equivalent

7. The place where the central atom of matter is located is the nucleus

8. The….. part of the article -*Content

It is worth noting that the answers to the questions of the above test and crossword are in Uzbek and English, which is very interesting and necessary for students.

REFERENCES

1. O`. Hoshimov, I.Yakubov.Methodology of English language teaching.Textbook."Sharq"editor-in-chief of publishing-printing joint-stock company, Tashkent-2003

2. Gene N.I. i dr. Methodology of foreign language learning in middle school. M. 2009

3. H.T. Omonov, Yu.G. Mahmudov, I.Sh. Ismatov, Z.J. Kholmirzayev. Extracurricular activities in improving the content of chemical education. Publishing house. Tashkent-2015.120 p

4. I.R. Rakhimova, A.K. Kulimov. Use of didactic games in chemistry education. Educational technologies scientific-methodical journal. No. 5.2013, p. 104.

5. S.O. Nizamova Didactic materials for the organization of current control of knowledge, skills and qualifications in chemistry for grades 8-9. - The boston of thought. Tashkent - 2013, 80 p

6. A. J. Kurbonova and others. Article "Integration of Chemistry and English Language Sciences". Scintific Journal 2021, pp. 185-190

7. I. Askarov, N. Tokhtaboyev, K. Gopirov, Chemistry 8th textbook, Tashkent-2014, "New way polygraph service" pages 107-110

8. I. Askarov, K Gafurov, A. Rustamov, M. Rakhimov, "Chemistry test" Tashkent. Teacher 1997 p. 166

PRACTICAL MECHANISMS OF APPLICATION OF CONTEXTUAL TEACHING MODELS IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION

10.70728/tech.v2.i03.003

Maftunakhon GULOMOVA

Kokand state pedagogical institute, 13.00.02-specialization in theory and methodology of education and upbringing doctoral student (PhD)

E-mail: gulomovamaftuna042@gmail.com

Abstract. This article studies the theoretical and practical aspects of the application of the contextual learning model in the modern education system, the main features and advantages of contextual learning, including linking theoretical knowledge with practice, increasing student interest, introducing a person-centered educational approach and strengthening professional training, didactic and methodological aspects of the contextual learning process, the advantages of interdisciplinary integration and the stages of its implementation in practice. The role of this approach in training competitive personnel in the labor market is also emphasized. The article is of great importance as a scientific basis for the implementation of innovative methods that serve to improve the pedagogical process and improve the quality of education.

Keywords: contextual learning, theoretical knowledge, practical skills, person-centered education, professional training, interdisciplinary integration, modern pedagogy.

PEDAGOGIK OLIY TA'LIMDA KONTEKSTUAL O‘QITISH MODELLARINI AMALIY QO‘LLASH MEXANIZMLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida kontekstual o‘qitish modelini qo‘llashning nazariy va amaliy jihatlari, kontekstual o‘qitishning asosiy xususiyatlari va afzalliklari, jumladan, nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash, talabalarning qiziqishini oshirish, shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim yondashuvini joriy etish va kasbiy tayyorgarlikni kuchaytirish, kontekstual o‘qitish jarayonining didaktik va metodik jihatlari, fanlararo integratsiyaning afzalliklari va uni amaliyotda amalga oshirish bosqichlari o‘rganiladi. Ushbu yondashuvning mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashdagi roli ham alohida ta'kidlanadi. Maqola pedagogik jarayonni takomillashtirish va ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion usullarni joriy etish uchun ilmiy asos sifatida katta ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: kontekstual o‘qitish, nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, fanlararo integratsiya, zamonaviy pedagogika.

ПРАКТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРИМЕНЕНИЯ КОНТЕКСТНЫХ МОДЕЛЕЙ ОБУЧЕНИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты применения модели контекстного обучения в современной системе образования, основные особенности и преимущества контекстного обучения, включая связь теоретических знаний с практикой, повышение интереса студентов, внедрение личностно-ориентированного подхода к обучению и укрепление профессиональной подготовки, дидактические и методические аспекты процесса контекстного обучения, преимущества междисциплинарной интеграции и этапы её реализации на практике. Также подчеркивается роль данного подхода в подготовке конкурентоспособных кадров на рынке труда. Статья имеет большое значение как научная основа для внедрения инновационных методов, способствующих совершенствованию педагогического процесса и повышению качества образования.

Ключевые слова: контекстное обучение, теоретические знания, практические навыки, личностно-ориентированное обучение, профессиональная подготовка, междисциплинарная интеграция, современная педагогика.

INTRODUCTION. The modern education system is a decisive factor in the development of human capital and requires the training of globally competitive personnel. In such a situation, the introduction of new pedagogical technologies, including contextual learning models, in the educational process is of particular importance. The contextual learning model allows students to transform their knowledge from theoretical knowledge into practical skills, which plays an important role in bridging one of the urgent problems of today - the gap between education and production. This approach involves linking the educational process to the life experience and socio-professional activities of students, which increases their interest and serves to effectively assimilate knowledge. Therefore, the study of the theoretical and practical aspects of contextual learning is an urgent issue in improving pedagogical activity.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODS. In the pedagogical process, the contextual teaching model is one of the effective methods of combining theoretical and practical knowledge in the modern education system. This model, by inextricably linking theoretical knowledge with real-life practice, helps to activate students' participation in the educational process and develop their creative thinking skills. The importance of contextual teaching, on the one hand, is manifested in the opportunities for implementing innovative approaches to modern education in practice, and on the other hand, in improving the quality of education and forming students' professional competencies.

This approach helps to improve the didactic and methodological aspects of the educational process, creating an interesting and meaningful learning environment for students. [1] This ensures not only the consolidation of students' theoretical knowledge, but also the development of their practical skills in solving real-life problems. At the same time, identifying problems that arise during the introduction of contextual learning into the educational process and proposing effective solutions to them will create the basis for its more successful application in pedagogical activities.

The developed model and its implementation methodology serve to improve the modern educational process and also provide opportunities for adaptation to other curricula. This is an important step towards eliminating the gap between education and practice.

The contextual learning model is a pedagogical approach that aims to transform theoretical knowledge into practical skills in students by linking the educational process with real-life situations. [2] The theoretical basis of this model is based on the principles of constructivism, that is, knowledge is acquired not only through listening or memorizing, but also through active participation and problem solving. The essence of contextual learning is to put students at the center of the educational process and encourage self-development. In this approach, the process of acquiring knowledge is organized in such a way that it is inextricably linked with the daily life and future professional activities of students.

The theory and practice of contextual teaching and learning (CTL) have deep roots in the works of several influential psychologists and educators. Jerome Bruner, a prominent figure in educational psychology, emphasized the importance of scaffolding and the spiral curriculum, where learning builds on previous knowledge through contextual experiences. [3] Jean Piaget's theory of cognitive development also significantly influences CTL, as it highlights how children construct knowledge through interactions with their environment. Piaget's stages of development stress the need for teaching strategies that are developmentally appropriate and contextually relevant. [4] Lev Vygotsky introduced the concept of the Zone of Proximal Development (ZPD) and underscored the role of social interaction in learning. [5] His ideas about learning through cultural and social contexts are foundational to CTL. John Dewey, an advocate of experiential learning, argued that education should be grounded in real-life experiences, promoting the idea that students learn best when they see the connections between knowledge and their own lives. [6] Lev Vygotsky introduced the concept of the Zone of Proximal Development (ZPD) and underscored the role of social interaction in learning. His ideas about learning through cultural and social contexts are foundational to CTL. John Dewey, an advocate of experiential learning, argued that education should be grounded in real-life experiences, promoting the idea that students learn best when they see the connections between knowledge and their own lives. Albert Bandura's social

learning theory, which emphasizes observational learning and the importance of modeling, also supports the principles of CTL. Howard Gardner's theory of multiple intelligences encourages educators to use diverse methods to cater to different learning styles, further enriching contextual learning approaches. [7]

ANALYSIS AND RESULTS. In pedagogical theory, the contextual learning model was formed on the basis of many years of research and practical experience. This model is a synthesis of approaches such as the person-centered approach, activity-based learning, integrative pedagogy, and constructivism. The person-centered approach plays an important role in the formation of the main principles of the contextual model, since in this model the educational process is adapted to the individual needs and interests of students. Activity-based learning, on the other hand, involves directing the educational process to practice and ensuring the active participation of students. [8]

The contextual learning model offers a number of advantages in the modern educational process:

1. Connecting theoretical knowledge with practice. Students get the opportunity to apply the theoretical knowledge they are learning in real-life situations. This helps them better understand the educational material.

2. Increasing interest and participation. The contextual approach increases students' interest and makes them active participants in the educational process. This, in turn, increases the effectiveness of education.

3. Developing problem-solving skills. This model teaches students to think independently and make decisions in problem situations, which strengthens their professional readiness.

4. Person-centered education. The contextual model allows you to adapt education to individual needs, which helps each student achieve their abilities and goals.

5. Strengthening professional preparation. Students strengthen their knowledge through practical experience, increasing their competitiveness in the labor market.

Due to these advantages, the contextual learning model is emerging as an effective approach to developing the education system and ensuring the professional and personal development of students. At the same time, the successful application of this model is important in strengthening the integral connection between education and production.

The practical mechanisms of the contextual learning model are important in aligning the modern education system with the needs of students and the real demands of society. These mechanisms organize the pedagogical process in such a way that students apply theoretical knowledge in practice and prepare for their professional activities. The main factors for the effective use of contextual learning are specific methods, interdisciplinary integration, and effective communication between teachers and students.

Various pedagogical methods are used to introduce contextual learning into the educational process. One of these is the problem-based learning method, in which students are presented with educational materials in the form of real-life problems. Students have the opportunity to apply their knowledge and skills in the process of solving these problems. For example, in economic lessons, students are involved in drawing up real business plans or conducting financial analysis. This serves not only to consolidate theoretical knowledge, but also to form professional competencies. [9]

Another effective method is the use of role-playing games and simulation technologies. This method allows students to test theoretical knowledge in practice by modeling real professional situations. For example, for medical students, simulating the process of treating a patient, and for engineering students, modeling technological processes plays an important role in imitating real-life conditions.

In addition, the organization of project activities is widely used in contextual learning. Students are tasked with working in groups, creating independent projects to solve complex problems. This method helps not only to deeply master knowledge, but also to develop communication skills, critical thinking, and teamwork skills.

Interdisciplinary integration is important in contextual learning, which reveals the connections between different disciplines and makes the educational process more meaningful. Through interdisciplinary integration, students have the opportunity to combine knowledge gained in different disciplines and apply it to solving complex problems. For example, by integrating ecology and economics, students can develop projects on sustainable development. This approach helps students develop multifaceted thinking.

Among the practical results of interdisciplinary integration, one can highlight factors such as students' systematic understanding of knowledge, the development of the ability to adapt theoretical concepts to real-life situations, and the strengthening of professional skills. Scientific research shows that students who receive education based on an interdisciplinary approach have higher competitiveness in the labor market.

CONCLUSION. The role of the approach in improving the quality of higher education is also manifested in establishing effective communication between students and teachers. The interactive and person-oriented organization of the educational process helps to develop trusting communication between the teacher and the student. This, in addition to making the educational process interesting and effective, also serves to in-depth mastery of educational materials by students. This ensures the continuity of the quality of education and the supply of personnel ready for the labor market. In general, the contextual teaching model offers new theoretical approaches and innovative practices in the modern education system. The successful application of this model serves to improve the quality of higher education, strengthen the professional training of students,

and expand the opportunities for applying their knowledge in real life. As a result, students acquire not only theoretical knowledge, but also important skills such as independent decision-making and problem solving, which forms them as competitive personnel in the labor market.

REFERENCES

1. Тенищева В.Ф. Интегративно-контекстная модель Формирования профессиональной компетенции: дисс. пед. док. наук. – М.: 2008. – 5 с.
2. Putu Yulia Angga Dewi, Kadek Hengki Primayana. "Effect of learning module with setting contextual teaching and learning to increase the understanding of concepts". International Journal of Education and Learning: 2019. – P. 19-26.
3. Main, P (2023, May 03). Jerome Bruner's Theories. Retrieved from https://www.structural-learning.com/post/jerome-bruners-theories
4. Main, P (2021, June 11). Jean Piagets theory of Cognitive Development. Retrieved from https://www.structural-learning.com/post/jean-piagets-theory-of-cognitive-development-and-active-classrooms
5. Main, P (2021, August 16). The Zone of Proximal Development: A teacher's guide. Retrieved from https://www.structural-learning.com/post/the-zone-of-proximal-development-a-teachers-guide
6. Main, P (2023, February 14). John Dewey's Theory. Retrieved from https://www.structural-learning.com/post/john-deweys-theory
7. Main, P. (2024, July 4). Contextual Teaching and Learning. Retrieved from www.structural-learning.com/post/contextual-teaching-and-learning
8. Вербицкий А. Контекстное обучение в компетентностном подходе. "Высшее образование в России" конференция: – Москва. Ноябрь, 2006 г. – 39-46 с.
9. John H.Falk, Martin Storksdieck. Using the contextual model of learning to understand visitor leraning from a science center exhibition. ResearchGate: 2005. – P. 743-744.

YUMSHOQ BUG‘DOYNING BOSHOQ KO’RSATKICHLARIGA SARIQ ZANG KASALLIGINING TA’SIRI

10.70728/tech.v2.i03.004

Durdona Shavkatjonovna Shokirova
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti doktorant

Xurshid Sadullayevich To‘raqulov
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti katta ilmiy xodim, biologiya fanlari nomzodi

Toxir Axmadovich Bozorov
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti bosh ilmiy xodim, biologiya fanlari doktori

Boxodir Xo‘razovich Chiniqulov
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti katta ilmiy xodim, biologiya fanlari nomzodi

Sodir Karimjonovich Meliev
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti katta ilmiy xodim, biologiya fanlari falsafa doktori

Siroj Murtoza o‘g’li Isoqulov
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti kichik ilmiy xodim

Bexruz Odilovich Ochilov
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti kichik ilmiy xodim

Fazlidin Abdulazizovich Meliqo‘ziev
O‘zRFA Genetika va O‘simliklar eksperimental biologiyasi instituti kichik ilmiy xodim

Annotatsiya. Bug‘doy navlarining sariq zang (Puccinia striiformis f. sp. tritici) kasalligiga chidamlilig holati hosildorlikni ta’minlashda katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Ushbu tadqiqotda rayonlashtirilgan bug‘doy navlari va izogen tizmalarda kasallikka qarshi chidamlilik dala sinovlarida baholash hamda boshoq ko’rsatkichlari hisoblab chiqildi. Tadqiqot ishlari 70 ta bug’doy namunasida olib borildi. Olingan natijalar rayonlashtirilgan bug‘doy navlari va izogen liniyalarda sariq zang kasalligining boshoq ko’rsatkichlariga ta’siri seleksiya ishlarida foydalanish imkoniyatlarini beradi.

Kalit so‘zlar: bug’doy, sariq zang, chidamlilik, boshoq ko’rsatkichlari.

THE IMPACT OF YELLOW RUST DISEASE ON THE SPIKE TRAITS OF SOFT WHEAT

Annotation. The resistance of wheat varieties to yellow rust (Puccinia striiformisf. sp. tritici) disease is of great importance in ensuring productivity. In this study, the disease resistance of zoned wheat varieties and isogenic lines was evaluated in field trials and ear indices were calculated. The research work was carried out on 70 wheat samples. The results obtained provide the possibility of using the effect of yellow rust disease on ear indices in zoned wheat varieties and isogenic lines in breeding work.

Key words: wheat, yellow rust, resistance, ear performance

ВЛИЯНИЕ БОЛЕЗНИ ЖЕЛТОЙ РЖАВЧИНЫ НА ПОКАЗАТЕЛИ КОЛОСА МЯГКОЙ ПШЕНИЦЫ

Аннотация. Устойчивость сортов пшеницы к болезни желтой ржавчины (Puccinia striiformis f. sp. tritici) имеет большое значение для обеспечения урожайности. В данном исследовании оценивалась устойчивость районированных сортов пшеницы и изогенных линий к болезни в полевых условиях, а также рассчитывались показатели колоса. Исследования проводились на 70 образцах пшеницы. Полученные результаты показывают влияние болезни желтой ржавчины на показатели колоса у районированных сортов и изогенных линий, что предоставляет возможности для их использования в селекционной работе.

Ключевые слова: пшеница, желтая ржавчина, устойчивость, показатели колоса.

KIRISH

Bug‘doy (Triticum spp.) insoniyatning eng qadimiy va muhim ekinlaridan biri bo‘lib, u nafaqat oziq-ovqat ta'minoti, balki iqtisodiy va madaniy hayotning ajralmas qismi hisoblanadi. Butun jahon miqyosda chiziqli zang yoki sariq zang (YR) bug’doyning (Triticum aestivum L.) muhim biotik stresslari hisoblanadi [1]. Puccinia striiformis odatda 0,1% -5,0% oralig’ida ekinlarga zarar etkazadi, hosil yo'qotishlariga esa 5% -25% gacha ta’sir qilish mumkin [2]. Bug‘doy hosildorligi va sifati ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, bu omillar ichida morfologik xususiyatlar, ya'ni boshoq uzunligi, boshoqchalar soni, boshoq va don og‘irligi muhim ahamiyatga ega. Ushbu xususiyatlar, o‘z navbatida, ekinlarning o‘sish sharoitlari, agrotexnik amaliyotlar va iqlim sharoitlariga bog‘liqdir [3].

So’nggi yillarda butun dunyo g’alla maydonlarida bir qator zang zamburug’li kasalliklarning tarqalishi natijasida g’alla yetishtirilayotgan dalalarda 50%, ba’zi joylarda hattoki 80% gacha hosildorlikning yo’qotilishi kuzatilmoqda. Bug‘doy (Triticum aestivum L.) dunyodagi asosiy qishloq xo‘jalik ekinlaridan biri

bo‘lib, O‘zbekistonda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda bug‘doy hosildorligi va sifatini oshirish, xususan, turli kasalliklarga, shu jumladan sariq zang (Puccinia striiformis f. sp. tritici) kasalligiga chidamli navlarni yaratish va joriy etish muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega [4]. Sariq zang kasalligi bug‘doyning hosildorligini keskin pasaytiruvchi omillardan biri bo’lib, natijada o'simlikning rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi [5]. Puccinia striiformis f.s. tritici bo‘lgan sariq zang kasalligi bug’doyning Markaziy Osiyo mintaqasida eng asosiy biotik stress omili bo‘lib, ushbu kasallikga qarshi butun mintaqada ayniqsa, kuzgi bug’doy dalalarida ma'lumotlar o’rganilgan [6].

TADQIQOT MATERIALLARI VA USLUBLARI

Tajriba o’tkazish joyi va obekti. Tajriba ishlari 2024 yil davomida O’zRFA Genetika va o‘simliklar eksperimental biologiyasi institutining Do‘rmon tajriba bazasi dalasida olib borildi. Tadqiqotda ICARDA xalqaro tashkilotida barpo qilingan YRTN (Yellow rust trap nursety-Sariq zang qopqon ko‘chatzori) ko‘chatzorining sariq zang kasalligiga javob beradigan genlari aniq bo‘lgan differensiator va izogen liniyalaridanhamdanavlardan foydalanildi. Tadqiqotda Respublikamizning mahalliy nav namunalari hamda izogen tizmalardan 70 ta namunalaridan foydalanildi.

Natijalar va ularning muhokamasi.

Bug‘doyning morfologik xususiyatlari, uning genetik xususiyatlari va muhit bilan o‘zaro ta’siri orqali shakllanadi. Ushbu tahlil davomida bug‘doyning turli navlari o‘rtasidagi morfologik xususiyatlar va ularning hosildorlikka ta'siri batafsil o‘rganiladi (1-jadval)

1-jadval. YRTN ko‘chatzorida tadqiqot namunalarining boshoq ko’rsatkichlari bo’yicha tahlili

№	Nav/ genotip	Boshoq uzunligi	Bitta boshoqdagi boshoqchalar soni	Bitta boshoq og’irli (gr)	Bitta boshoqdagi don soni	Bitta boshoqdagi don og’irli (gr)
1	Yr 1/6 avocet S	10,2±0,11	16,6±0,34	1,39±0,09	47,1±1,94	1,03±0,8
2	Yr 1/6 avS	8,85±0,17	16,1±0,34	1,34±0,09	47,5±2,34	0,98±0,8
3	Kalyansoma (S)	9,70±0,27	17,1±0,62	1,58±0,18	44,8±2,9	0,84±0,11
4	Hybrid 46 (W;Yr4)	11,4±0,23	20,9±0,46	2,40±0,14	57,2±3,29	1,50±0,15
5	Yr 5/6 Avocet S Yr 15	10,3±0,21	16,4±0,31	2,39±0,9	43,7±1,59	1,53±0,08
6	TRITICUM spelta (Inter Yr 5)	15,6±0,26	19,3±0,74	2,29±0,30	35,1±3,61	1,49±0,29
7	Yr 6/6 Avocet S	9,75±0,13	17,2±0,29	1,49±0,09	46,6±1,99	0,93±0,087
8	Heine’s Kolben (S;Yr6+1)	14,1±0,27	22,1±0,33	1,58±0,10	41,6±2,24	0,79±0,12
9	Heine’s Peko (S;Yr6+?)	13,1±2,82	21,1±7,67	1,44±0,07	30,1±15,49	0,53±0,8
10	Fielder	11,5±0,4	18,7±0,45	1,74±0,07	53,9±2,05	0,89±0,07
11	Yr7/6 Avoset S	9,60±0,14	14,8±0,33	1,06±0,09	36,1±2,79	0,61±0,08
12	Reichersberg 42 (W;Yr7+?)	12,3±0,41	19,5±0,60	1,75±0,09	44,6±2,01	1,2±0,09
13	Thatcher	10,3±0,23	19,3±0,65	1,63±0,14	41,3±3,08	1,15±0,14

14	Yr8/6 Avoset S	11,1±3,48	18,1±5,69	3,07±0,97	60,1±18,97	2,40±0,76
15	Compair(S;Yr8)	9,40±0,22	18,2±0,33	1,42±0,11	42,3±3,07	0,97±0,11
16	Fed4/Kavkaz (Yr9)	12,8±019	19,4±0,28	1,46±0,08	37,6±1,01	0,92±0,08
17	Yr9/6 Avoset S	10,2±0,11	17,7±0,15	1,50±0,7	45,2±2,89	0,94±0,6
18	Clement(W;Yr9+ Yr2+?)	12,7±0,37	22,3±0,37	2,13±0,08	52,5±0,83	1,50±0,08
19	Yr10/6 Avoset S	10,1±0,18	16,8±0,47	2,30±0,12	54,8±1,83	1,74±0,11
20	Moro (W;Yr10)	5,85±0,21	20,1±0,64	2,22±0,13	77,9±4,08	1,52±0,11
21	Yr15/6 Avoset S	9,21±0,18	14,2±0,44	1,63±0,09	45,7±1,07	1,10±0,08
22	Yr17/6 Avoset S	9,80±0,13	15,3±0,26	1,70±0,11	48,7±1,87	1,20±0,10
23	Yr32/6 Avoset S	9,45±0,33	16,6±0,43	2,24±0,12	53,9±2,01	1,60±0,10
24	Carstens(W;Yr32)	9,90±0,36	16,7±0,52	1,98±0,20	52,1±3,16	1,40±0,17
25	Yr SP/6 Avoset S	10,6±0,25	17,3±0,62	2,19±0,14	47,1±2,26	1,60±0,11
26	Spaldings prolific W;Yr SP	12,75±0,26	20,1±0,49	2,44±0,16	39,1±1,52	1,65±0,17
27	Yr18/3 Avoset S	10,1±0,23	16,7±0,49	1,35±0,08	38,9±2,21	0,88±0,08
28	Lemhi yr21	9,25±0,17	19,2±0,33	0,69±0,06	29,8±1,83	0,23±0,02
29	TP 981	10,4±0,28	17,8±0,39	1,38±0,09	37,7±2,36	0,87±0,08
30	TP 1295	9,66±0,13	18,5±0,45	1,88±0,10	50,2±2,82	1,37±0,09
31	Yr27/6 Avoset S	10,35±0,31	16,8±0,73	2,26±0,16	61,7±2,20	1,57±0,16
32	Ciano 79 yr 27	11,15±0,34	18,7±0,60	1,26±0,08	45,6±2,56	0,73±0,93
33	ATTILA CM 85836-50Y yr27	10,85±0,22	17,4±0,27	1,45±0,11	42,3±2,73	0,89±0,08
34	OPATA 85 yr18+ yr27	9±0,33	14,1±0,56	2,13±0,12	28,9±1,76	0,96±0,06
35	Avocet-YRA 3/3/ ALTAR84/ AESQ//APATA	9,01±0,22	15,1±0,84	1,13±0,10	28,9±2,18	0,57±0,13
36	Lal Bahadur/Pavon 1BL yr29	9,21±0,30	12,8±0,81	0,92±0,10	37,1±1,97	0,52±0,09
37	Andijon 2	14,8±0,29	22,1±0,50	3,95±0,14	75,1±3,37	2,84±0,13
38	Andijon4	10,6±0,27	18,5±0,65	2,46±0,16	59,6±3,22	1,8±0,14
39	Ezoz2	13,8±0,35	19,1±0,31	2,80±0,23	61,2±2,21	3,17±0,35
40	Tanya	12,6±0,55	19,6±0,52	1,92±0,12	50,1±2,8	1,45±0,07
41	Pervitsa	10,6±0,35	20,6±0,54	2,33±0,13	54,4±2,27	1,69±0,11
42	yr15	9,80±0,19	15,2±0,29	3,20±0,22	52,2±2,32	1,49±0,13
43	Grom	13,1±0,37	21,3±0,96	2,59±0,14	61,5±1,62	1,92±0,13
44	216	11,9±0,47	20,3±0,33	3,06±0,13	61,2±1,37	2,34±0,09
45	Xisorak	10,7±0,17	19,3±0,42	2,88±0,16	64,2±2,23	1,95±0,14
46	Vassa	11,5±0,33	19,9±0,21	2,66±0,21	58,3±3,22	2,03±0,19
47	gurt	12,3±0,27	22,7±0,33	2,48±0,14	58,9±3,39	1,60±0,15
48	Yaksart	11,3±0,26	19,4±0,49	2,56±0,14	59,6±3,01	1,70±0,12
49	Yuka	11,9±0,33	20,1±0,53	2,23±0,16	56,9±2,58	1,58±0,18
50	Alekseyevich	11,3±0,20	20,2±0,33	2,40±0,09	60,4±1,11	1,84±0,07
51	G'ozg'on	10,7±0,34	19,1±,77	3,02±0,18	65,1±1,55	2,10±0,14
52	Asr	14,1±0,24	21,2±0,44	3,42±0,17	60,1±0,48	2,53±0,09
53	Do'stlik	9,90±0,22	16,6±0,37	1,36±0,01	38,7±0,75	0,88±0,03
54	Starshina	10,85±0,198	18,4±1,21	2,14±0,12	46,1±1,64	1,64±0,12
55	Yelanchik	13,25±0,34	20,4±0,34	3,59±0,19	60,7±3,04	2,70±0,183
56	Zamin1	10,4±0,21	16,5±0,91	2,34±0,14	55,1±1,74	1,53±0,14

57	Hamkor	10,7±0,25	16,6±0,50	2,46±0,07	54,1±2,20	1,82±0,04
58	Vexa	12,3±0,15	22,4±0,27	3,06±0,14	72,5±2,04	2,34±0,10
59	Velena	12,1±0,33	23,5±0,56	2,81±0,8	60,6±1,06	2,05±0,03
60	Bezostiya	11,3±0,31	21,6±0,37	2,80±0,17	62,9±1,92	2,02±0,17
61	Krasnadar	10,4±0,16	21,9±0,43	2,10±0,08	49,7±1,17	1,50±0,05
62	Davr	10,1±0,13	19,2±0,20	1,92±0,04	47,3±0,78	1,34±0,03
63	Temiryazovka	12,7±0,24	21,4±0,37	2,70±0,1	53,9±0,85	2,11±0,06
64	Antanina	13,8±0,34	22,7±0,52	2,46±0,08	58,8±2,62	1,75±0,12
65	SABRBOSH	11,2±0,13	20,1±0,26	2,84±0,15	54,5±0,82	2,27±0,14
66	Yr 10	9,95±0,19	16,1±0,49	2,50±0,13	51,7±1,53	1,69±0,12
67	Bobur	10,4±0,16	17,1±0,43	2,60±0,12	55,9±2,57	1,83±0,11
68	AVOCET YRA*3/PASTOR yr31	10,5±0,16	16,6±0,49	1,57±0,10	45,9±2,47	0,78±0,10
69	PASTOR yr31	11,5 ±0,26	20,8±0,53	2,56±0,14	55,5±1,71	1,58±0,09
70	Morocco	9,86±0,28	13,2±0,32	0,96±0,03	34,2±0,68	0,53±0,02

Boshoq uzunligi bug‘doy hosildorligini belgilovchi muhim morfologik ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi. Bu ko‘rsatkich o‘simlikning o‘sish jarayonida hosil qiladigan don miqdori va sifatiga ta'sir ko‘rsatadi. Uzun boshoqli navlar, odatda, ko‘proq don hosil qilish imkoniyatiga ega bo‘lib, bu ularning ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Bunday navlar, o‘z navbatida, o‘sish jarayonida ko‘proq fotosintez jarayonini amalga oshiradi, chunki uzun boshoqlar ko‘proq quyosh nurini qamrab olishga qodir.

Qisqa boshoqli navlar esa, ko‘pincha o‘sish davrining qisqa bo‘lishi bilan ajralib turadi. Ularning evolyutsion moslashuvi, asosan, qiyin sharoitlarda, masalan, kuchli shamol yoki og‘ir iqlim sharoitlarida o‘sishga qodir bo‘lishi bilan bog‘liq. Bunday navlar ko‘proq barqarorlikka ega bo‘lishi mumkin, lekin ularning hosildorligi odatda uzun boshoqli navlarga nisbatan pastroq bo‘ladi.

Ushbu tahlil davomida, turli navlarning boshoq uzunligi va uning hosildorlikka ta'siri batafsil o‘rganiladi.. Tahlillar natijalariga ko‘ra, **Andijon 2 (14,8 ± 0,29 sm)**, **Asr (14,1 ± 0,24 sm)** va **Heine's Kolben (14,1 ± 0,27 sm)** navlari eng uzun boshoqqa ega bo‘lib, bu ularning yuqori hosildorlik salohiyatini ko‘rsatadi. Eng qisqa boshoqli navlar esa **Moro (W;Yr10) (5,85 ± 0,21 sm)** va **Morocco (9,86 ± 0,28 sm)** bo‘lib, ularning hosildorligi cheklangan bo‘lishi mumkin.

Bitta boshoqdagi boshoqchalar soni bug‘doy hosildorligining bevosita ko‘rsatkichi hisoblanadi. Ushbu ko‘rsatkich, odatda, hosilning umumiy miqdorini belgilashda muhim rol o‘ynaydi: boshoqchalar soni qancha ko‘p bo‘lsa, don hosili shunchalik yuqori bo‘ladi. Bu o‘simlikning o‘sish jarayonida hosil qiladigan don miqdoriga ta'sir ko‘rsatadi va shuning uchun agronomik tadqiqotlar va amaliyotlarda alohida e'tibor talab etadi.

Boshoqchalar sonining oshishi, o'z navbatida, o‘simlikning fotosintez jarayonini samaraliroq amalga oshirishiga imkon beradi. Har bir boshoqchada don hosil bo‘lishi natijasida, ko‘proq don hosil qilish imkoniyati paydo bo‘ladi, bu esa hosildorlikni

oshiradi. Bunday xususiyatlar, ayniqsa, yaxshi agrotexnik sharoitlarda, masalan, to‘g‘ri sug‘orish, o‘g‘itlash va zararkunandalarga qarshi kurashda namoyon bo‘ladi.

Ushbu tahlil davomida, bitta boshoqdagi boshoqchalar soni va uning hosildorlikka ta'siri batafsil o‘rganiladi. Olingan natijalarga ko’ra **Velena (23,5 ± 0,56)**, **Gurt (22,7 ± 0,33)** va **Vexa (22,4 ± 0,27)** navlari eng ko‘p boshoqchalarga ega bo‘lib, yuqori hosildorlik salohiyatini namoyish etadi. Aksincha, **Morocco (13,2 ± 0,32)** va **Lal Bahadur/Pavon 1BL yr29 (12,8 ± 0,81)** navlari past boshoqchalar soniga ega.

Bitta boshoqning og‘irligi bug‘doyning umumiy hosildorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu ko‘rsatkich, o‘simlikning oziqlanish sharoitlari, agrotexnik amaliyotlar va genetik xususiyatlarini aks ettiradi. Boshoqning og‘irligi, asosan, uning tarkibidagi donlarning og‘irligi va sifatidan kelib chiqadi, bu esa hosilni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Ushbu tahlil davomida, bitta boshoqning og‘irligi va uning hosildorlikka ta'siri batafsil o‘rganiladi. **Andijon 2 (3,95 ± 0,14 gr)**, **Yelanchik (3,59 ± 0,19 gr)** va **216 (3,06 ± 0,13 gr)** navlari eng og‘ir boshoqqa ega bo‘lib, bu ularning yuqori hosil berish qobiliyatini ko‘rsatadi. Eng yengil boshoqli navlar esa **Lemhi yr21 (0,69 ± 0,06 gr)** va **Morocco (0,96 ± 0,03 gr)** hisoblanadi.

Tadqiqotimizning ahamiyati shundaki, bitta boshoqdagi don sonining 70 ta tadqiqot namunasida qay darajada farqini o’rganildi. Unga ko’ra **Moro (W;Yr10) (77,9 ± 4,08)**, **Andijon 2 (75,1 ± 3,37)** va **Vexa (72,5 ± 2,04)** navlari eng yuqori don soniga ega bo‘lib, bu ularning yuqori hosildorligini anglatadi. Aksincha, **Lemhi yr21 (29,8 ± 1,83)** va **Avocet-YRA 3/3/ALTAR84/AESQ//APATA (28,9 ± 2,18)** navlarida bu ko‘rsatkich ancha past.

XULOSA

Ushbu tajribada o'simliklarning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, iqlim sharoitlari, seleksiya va agrotexnik choralar tahlil qilinadi. Bitta boshoqdagi don og‘irligi va uning ahamiyati don og‘irligi bug‘doy sifatini va hosildorligini belgilovchi muhim omillardan biri bo‘lib, og‘irroq donlar yuqori oziqlanish tarkibiga ega bo‘lishi mumkin. **Ezoz2 (3,17 ± 0,35 gr)**, **Andijon 2 (2,84 ± 0,13 gr)** va **Yelanchik (2,70 ± 0,183 gr)** eng og‘ir donlarga ega navlar hisoblanadi. Aksincha, **Lemhi yr21 (0,23 ± 0,02 gr)** va **Morocco (0,53 ± 0,02 gr)** navlari eng yengil donlarga ega bo‘lib, bu ularning sifati va hosildorligini pasaytirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Wellings C.R. Global status of stripe rust: a review of historical and current threats.Euphytica.2011;179:129–141.

2. Ali S., Leconte M., Rahman H., Saqib M.S., Gladieux P., Enjalbert J., de Vallavieille-Pope C. A high virulence and pathotype diversity of Puccinia striiformis f.sp.

tritici at its centre of diversity, the Himalayan region of Pakistan. Eur J Plant Pathol.2014;140:275–290.

3. Sharma-Poudyal, D., Chen, X. M., Wan, A. M., Zhan, G. M., Kang, Z. S., Cao, S.Q., et al. (2013). Virulence characterization of international collections of the wheat stripe rust pathogen, Puccinia striiformis f. sp. tritici. Plant Dis. 97, 379–386.doi:10.1007/s00122-023-04374-2doi:10.1094/PDIS-01-12-0078-RE

4. Chen X.M. Epidemiology and control of stripe rust [Puccinia striiformis f. sp.tritici] on wheat. Can J Plant Path. 2005;27: 314–337.

5. Wellings C.R. Global status of stripe rust: a review of historical and current threats.Euphytica.2011;179:129–141.

6. To’raqulov X.S., Baboev S.K., Gulmurodov R.A. Bug’doyning zang kasalliklari. Monografiya. Navro’z nashriyoti, Toshkent-2015. 116 bet.

ПОДГОТОВКА К ХУДОЖЕСТВЕННОМУ АНАЛИЗУ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

10.70728/tech.v2.i03.005

Махкамова Саодат Бахтияровна
Доцент ТГПУ имени Низами
saodat_mahkamova@mail.ru
https://orcid.org/0009-0008-3907-0491

Резюме. В этой статье автор рассматривает актуальные вопросы подготовки будуших учителей к художественному анализу произведений изобразительного исскуства. В статье рассматриваются особенности восприятия произведений искусства. Приведены результаты диагностики восприятия произведений живописи студентами.

Ключевые слова: эскиз, этюд, наброски, гармония, художественный образ, графика, декоративно-прикладное искусство.

TASVIRIY SAN’AT ASARLARINI BADIY TAHLILGA TAYYORLASH

Annotasiya. Ushbu maqolada bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining tasviriy san’at asarlarini badiiy tahlil qilish faoliyatiga tayyorlashning dolzarb masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar; eskiz, etyud, qoralamalar, garmoniya, ijodiy obraz, grafika, amaliy san’at.

PREPARATION FOR THE ARTISTIC ANALYSIS OF VISUAL ART WORKS

Abstract. Actual questions of Preparing future teachers for artistic analysis of works of fine art activity

Keywords: sketch, study, sketches, harmony, artistic image, graphics, arts and crafts

ВВЕДЕНИЕ. В настоящее время существует противоречие между возрастающими потребностями личностно-ориентированной психологической практики и научным обоснованием применения данных методов, а так же отсутствием достаточного количества эмпирического материала, раскрывающего личностную специфику процесса восприятия картин.

Под восприятием произведений искусства, в том числе и живописи, А. Абдуллаев, Р. Ахмедов, У. Тансыкбаев, М. Набиев понимали особый сложный процесс внутренней деятельности, который включает в себя когнитивные, эмоциональные, оценочные, духовные и другие составляющие. Данная внутренняя деятельность, по мнению С. Ф. Абдирасилова, может представлять собой особое

переживание, которое трансформирует систему личностных смыслов зрителя. Эта деятельность дает жизнь таким граням психики, таким специфическим психологическим проявлениям, которые вне этой деятельности далеко не всегда показывают себя, но которые являются очень важными в плане развития личности.

Работы, затрагивающие данную проблему, часто не рассматривают живой процесс восприятия произведения искусства во всей его целостности, не выделяют многие аспекты значимые для понимания индивидуально-личностной специфики восприятия. Сложность таких исследований состоит в том, что они требуют применения качественных методов, предполагающих неоднозначность интерпретации. Такая ситуация определяет необходимость исследований которые будут акцентировать внимание именно на личностных особенностях восприятия произведений изобразительного искусства Узбекистана. Данная проблема имеет большую не только теоретическую значимость для современной психологии, но и практическую, в том числе использование метода восприятия живописи с целью формирования студентов к анализу произведений изобразительного искусства. Как отмечает М. Б. Батюта, возможность и необходимость использования в процессе освоения и развития интеллектуальных профессиональных навыков восприятия произведений искусства обусловлены следующими принципами:

- Экспериментально, разработанный выдающимися исследователями педагогами, согласно которому, в процессе исследования происходит сам процесс развития, что позволяет проследить его существенные закономерности.

- Творческий акт - главный механизм развития личности.

- Принцип рефлексивного взаимодействия интеллектуального и личностного аспектов в творчестве [1].

- Принцип рефлексивно-гуманистической сотворчества, которое позволяет организовать процесс исследования профессионального опыта, самопознания и саморазвития. Основными условиями педагогического воздействия являются: создание рефлексивной среды, наличие проблемной ситуации, создание отношений сотворчества, доступность собственного опыта для другого и открытость, опыта другого для себя.

Целью данного исследования выступило изучение личностных особенностей восприятия к художественному анализу произведений изобразительного искусства студентами.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ. Эмпирическое исследование проводилось на базе ТГПУ имени Низами, ГулГУ, ФарГУ. В исследовании принимали участие 169 человек, студенты второго и третьего курса, направлений подготовки 60111200 Изобразительное искусства и инженерная графика, среди них 74 студенты ФарГУ, 49 студентов ГулГУ и 46 студентов из ТГПУ имени Низами.

При проведении исследования использовался следующий психодиагностический инструментарий: методика свободных описаний анализа, направленная на изучение индивидуальных стратегий восприятия произведений изобразительного искусства. Как отмечает в своем диссертационном исследовании К. М. Гулямов[3], данная методика зарекомендовала себя эвристичной при изучении восприятия прикладного искусства, графики, живописи. Эта методика является по сути проективной в отношении выбора и реализации способов описания - в описаниях отражаются мотивы, установки, смысловые конструкты самого зрителя. Кроме того, в нее не заложена оценочность: в описаниях каждый выделяет то, что он расценивает как наиболее важное, при этом исключается возможность исказить ответы, представить себя в более выгодном свете. Стоит отметить простоту методики в проведении и обработке, а также ее удобство для самих участников исследования: отсутствие специальных тестовых заданий и бланков позволяет им чувствовать себя более естественно, в то время как тесты воспринимаются многими как некоторая проверка, что создает у них внутреннее напряжение.

Каждому испытуемому на экране компьютера была представлена презентация, состоящая из 20 слайдов с картинами различных художников Узбекистана, графики, живописцы, монументалисты и народные мастера. Студентам предлагалась представить себя в музее, где можно смотреть картину столько, сколько понадобится, возвращаться к уже просмотренным. Название произведения и имя художника не сообщалось. После окончания просмотра давалась инструкция: «Вы посмотрели картины художников Узбекистана. Теперь ваша задача состоит в том, чтобы выбрать из них два наиболее понравившиеся. Опишите каждую из них на полстраницы так, чтобы о ней сложилось какое-то представление (как Вы могли бы описать её в доске ученикам)». Так же предлагалось выбрать одну картину, которая наименее понравилась из всех представленных.

В качестве второго диагностического инструментария был выбран метод интерактивная шкала, направленный на выявление анализа картин, значений при восприятии произведений изобразительного искусства. Нами был использован вариант методики, состоящий из 12 шкал, которые группируются в три основных тура: живопись, графика и скульптура. Эта методика позволяет провести качественное и количественное индексирование значений, смыслов с помощью двухполюсных шкал. Тем самым данная методика дала возможность выявить отношения и особенности восприятия испытуемыми произведений живописи, которые формируются на основе эмоционального тона или образных переживаний, лежащих в основе коннотативных значений. Картина, вызывает у студентов определенные реакции. Анализ картин структурирует восприятие объекта по трем направлениям: сила (слабый - сильный), активность (пассивный - активный) и

оценка (плохой - хороший). Статистическая обработка результатов исследования осуществлялась с помощью коэффициента и методов описательной статистики.

Всего респондентами было составлено 300 анализ и свободных описаний картин. Важным диагностическим критерием выступало количество используемых стратегий анализа. Данный фактор определил когнитивную сложность (72 % респондентов) или простоту, однозначность (28%) восприятия испытуемыми произведений живописи. Когнитивная сложность нами рассматривается как профессионально важное качество для педагога, позволяющее выделять различные аспекты проблемы, подходить к решению, учитывая ее неоднозначность, многогранность и многомерность.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА

Данное исследование опирается на предложенную Р.И.Ремпел, Р.Х.Токтош, Н.Ойдинов, А.Сулаймонов, А.А.Хакимов, С.С.Булатов, Н.Р.Ахмедова, Р.Хасанов, С.Ф.Абдирасилов, У.Нуртаев, Н.Талипов, М.Ахмедов, М.Хасанова рабочую схему процесса художественного восприятия [4], учитывающую специфику живописи. Эта схема рассматривает девять исходных факторов: три из них характеризуют личность субъекта восприятия, три характеризуют произведение и три обусловлены фоном, на котором осуществляется их взаимодействие. Устойчивые характеристики личности субъекта восприятия представлены особенностями ценностно-смысловой сферы, набором и иерархической структурой потребностей. Как утверждает С. С. Булатов, «восприятие смыслов не заключается в их более или менее точной расшифровке, расшифровке подлежит собственно значение, знаковый слой художественного языка; смыслы же становятся доступны реципиенту через взаимодействие их воплощенной формы существования с его смысловой сферой»[1]. Ценностно-смысловая организация субъекта взаимодействия с произведением искусства выступает как обобщенная личностная характеристика, которая обусловлена его жизненным опытом, отношением к искусству и жизни. Таким образом, изучение личностных особенностей восприятия произведений живописи, может быть использовано в качестве методики направленной на формирование и развитие профессиональных интеллектуальных и рефлексивных навыков у будущих художников педагогов.

Анализ описания картин по первому фактору, который представлен двумя полюсами: первый - через личность работы художника, либо персонажа или второй тип – по типам, жанрам.

Таким образом, в результате исследования можно отметить такие особенности анавлиз произведений изобразительного искусства студентами как преобладание восприятия в контексте личности художника и персонажей картины, направления

[1] С.С.Булатов Бадиий тахлил тамойиллари. Монография Т.

искусства, жанры изобразительного искусства, графики, живопись, скульптура, направления реализм, кубизм, импрессионизм, пуантализм, перспективное строение картины, композиционные мотивы, аналитический тип описания, восприятие картины как жизненной реальности, с точки зрения чувств и мыслей персонажей, композиционный тип описания, то есть интерпретация через призму жизненной реальности, которая стоит за изображением.

Качественный анализ сочинений, позволил выделить проективные характеристики данной методики. Это связано, прежде всего, с тем, что при выборе и описании картин испытуемые исходили из своих субъективных переживаний, мыслей, установок и ожиданий, так же знание изобразительного искусства. В связи с этим, интерпретация смысловой нагрузки произведения отражает содержание внутреннего мира зрителя, особенностей эмоциональной и ценностно-смысловой сфер личности, его потребностей, конфликтов.

В качестве примеров, можно привести следующие противоположные описания произведений живописи. Картина Павела Бенькова «Двор» одним испытуемым представляется как: «Картина свежая и живая. Можно долго в нее всматриваться. Дети играют, веселятся. Взрослые ведут себя спокойно, занимаются своими делами. Картина нарисована очень ярко, живо». Однако другой автор описывает ее следующим образом: «Изображен узбекский двор на холсте, масло. Обычный день, солнечный, а на данной картине тень. Все занимаются своими делами, куры гуляют, на земле натюрморт с кувшином, пейзаж. Картина на бытовом жанре, но есть здесь и перспектива, архитектура, натюрморт, детали пейзажа, портрет, фигура, много мудрости, хороших поступков».

Неоднозначна интерпретация и содержания картины Гафура Абдурахманова «Семья». Она описывается следующим образом: «На этой картине изображено семья художника. Обычная узбекская национальная квартира, где полно радости и счастья. Картина написана на холсте, маслянами красками – станковая живопись. Есть фигура, портрет, атрибуты натюрморта, изображено интерьер. Есть плоскость, горизонтальное и вертикальное линии. Колорит, композиция, цвет и гармония, статика и динамика всё можно увидеть в этой картине».

Проективными характеристиками по данному фактору, на наш взгляд, обладает картина Рахима Ахмедова «Бабушка и внучка». Два полюса представлены следующими толкованиями: «На картине бабушка о чем-то думает. Она спокойна и расслаблена». И противоположные: «Картина грустная. В ней прослеживается трагедия, уныние и печаль», «Бабушка с уставшим, спокойным, прозрачным взглядом. Сделан акцент на апатичном настроении. Пустота», «Давно тянущаяся тоска на лице бабушки. Ее взгляд выражает усталость, мудрость. Она присела и ушла в себя и рядом внучка с своими большими глазами, весёлая полным любви, вера и спокойствие, как ангель».

По данному фактору всех испытуемых можно разделить на три группы. Первая группа характеризуется знаниям законы композиции, навык изобразительного искусства, включает в себя 20 (40%) участников исследования. Вторая группа, для которой характерно отличный как положительные, так и отрицательные хороший анализ произведений живописи, представлена 22 (44%) студентами. 8 (16%) респондентов были нами отнесены в третью группу, в их работах проявляются только отрицательные анализы.

Ценностно-смысловой фактор раскрывается через субъективную значимость и личностные знании, актуализированные при восприятии произведений изобразительного искусства.

ВЫВОДЫ

1. Восприятие произведений искусства с позиции деятельностного и индивидуально-целостного подходов рассматривается как особая форма деятельности по восприятию, пониманию и усвоению смыслового содержания. Использование тех или иных сочетаний стратегий описания отражает индивидуально навыки особенности восприятия произведений живописи и обусловлено личностными особенностями студентов.

2. Можно отметить такие особенности восприятия произведений изобразительного искусства студентами как: преобладание восприятия в контексте личности художника и персонажей картины, аналитический тип описания, восприятие картины как жизненной реальности, с точки зрения чувств и мыслей персонажей, композиционный тип описания, то есть интерпретация через призму жизненной реальности, которая стоит за изображением.

3. Качественный анализ сочинений, позволил выделить проективные характеристики данной методики. При выборе и описании картин испытуемые исходят из своих субъективных переживаний, мыслей, установок и ожиданий. Интерпретация смысловой нагрузки произведения отражает содержание внутреннего мира зрителя, особенностей эмоциональной и ценностно-смысловой сфер личности, его потребностей, конфликтов, тревог.

4. Восприятия произведений изобразительного искусства может использоваться как метод формирования и развития профессиональных интеллектуальных навыков студентов в рамках практико-ориентированных курсов.

Список литературы

1. Makhkamova Saodat Bakhtiyarovna (2024). THE FORMATION OF VISUAL ARTS SKILLS OF SCHOOLCHILDREN IN PERFORMING SKETCH, COMPOSITION AND CREATIVE WORKS. European Journal of Arts, (1), 63-66. doi: 10.29013/EJA-24-1-63-66

2. O ‘ZBEKISTONDA DO ‘PPIDO ‘ZLIK MAKTABLARINING O ‘ZIGA XOSLIGI VA ULARNING AMALYOTDAGI O ‘RNI SA Fayzullayevich E Conference Zone, 23-28

3. TASVIRIY SAN’AT ASARLARINI BADIIY TAXLIL QILISHDA RASSOM KAMOLIDDIN BEXZOD IJODIDAN FOYDALANISH MASALALARI S MAXKAMOVA Journal of Culture and Art 1 (8), 107-114

4. The study of teaching applied decorative arts in higher education institutions through software solutions: a review of methodological literature JR Ravshanovich Current research journal of pedagogics 5 (10), 106-111

5. O ‘ZBEKISTON DAVLAT SAN’AT MUZEYI RANGTASVIR KOLLEKSIYASINING ELEKTRON KATALOG PLATFORMASINI YARATISH: ISTIQBOLLARI VA NATIJALARI N KULTASHEVA Scientific Journal of Mathematical Knowledge and Applied Research 1 (01), 33-36

6. Application of geoinformation systems in the agricultural complex U Nasritdinova, X Sultonov, H Muratov, R Ankabaev, U Ismatov, BIO Web of Conferences 105, 03005

7. Nigmatjon Nozimovich Talipov THE STAGES OF DEVELOPMENT OF THE ART OF ENGRAVING IN ANCIENT PERIOD AND THE MIDDLE AGES // European Journal of Arts . 2024. №1 . C. 67 - 71. URL: https://ppublishing.org/archive/publication/975-the-stages-of-development-of-the-art-of-engrav

8. Baymetov , B. . (2024). WORK WITH GIFTED STUDENTS IN FINE ARTS CLASSES. Академические исследования в современной науке, 3(48), 148–149. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/arims/article/view/49597

9. Jabbarov Rustam Ravshanovich, . (2024). THE STUDY OF TEACHING APPLIED DECORATIVE ARTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH SOFTWARE SOLUTIONS: A REVIEW OF METHODOLOGICAL LITERATURE. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 5(10), 106–111. https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-05-10-18

10. Talipov Nozim Xamidovich , . (2024). CREATIVE TECHNOLOGIES FOR THE PROVISION OF ART EDUCATION TO FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES, 5(01), 39–45. https://doi.org/10.37547/philological-crjps-05-01-08

11. D.E.Omonov, ., & G.Yu.Rustamova, . (2025). The Importance of Using Graphic Programs in The Formation of Visual Arts Skills of General Education School Students. European International Journal of Pedagogics, 5(01), 63–66. Retrieved from https://inlibrary.uz/index.php/eijp/article/view/65121

12. Абдирасилов, С. (2021). Изобразительное искусство узбекистана в патриотическом и эстетическом воспитании школьников. Збірник наукових праць ΛΌГОΣ.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 2025: АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ

10.70728/tech.v2.i03.006

Гафурова Умида Фатиховна

Ташкентского государственного экономического университета

Юнусова Дильфуза Зокиржон кизи

Студентка 2-курса магистратуры Ташкентского государственного экономического университета

dilfuza.yunusova.2000@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрены основные прогнозные показатели государственного бюджета Республики Узбекистан на 2025 год, рассмотрены источники дохода государственного бюджета, рассмотрены отдельные расходы государственного бюджета, а также дана информация по источникам покрытия дефицита государственного бюджета.

Ключевые слова: государственный бюджет, расходы государственного бюджета, доходы государственного бюджета.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING 2025-YILGI DAVLAT BYUDJETI: ASOSIY KO‘RSATKICHLARNING TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining 2025-yilgi davlat byudjetining asosiy prognoz ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi, davlat byudjeti daromad manbalari, ayrim xarajatlari ko‘rib chiqiladi hamda davlat byudjeti taqchilligini qoplash manbalari haqida ma'lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: davlat byudjeti, davlat byudjeti xarajatlari, davlat byudjeti daromadlari.

STATE BUDGET OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN 2025: ANALYSIS OF KEY INDICATORS

Abstract. The article examines the main forecast indicators of the state budget of the Republic of Uzbekistan for 2025, analyzes the sources of state budget revenue, considers certain state budget expenditures, and provides information on sources for covering the state budget deficit.

Keywords: state budget, state budget expenditures, state budget revenues.

Введение

Анализ показателей государственного бюджета является неотъемлемой частью экономического планирования и управления, поскольку он отражает

приоритеты государственной политики, эффективность финансовых потоков и стабильность национальной экономики. Для Республики Узбекистан, как для развивающейся страны, проведение такого анализа имеет особое значение, так как бюджет играет ключевую роль в поддержке устойчивости и роста экономики, реализации социально-экономических программ и модернизации инфраструктуры.

Бюджет Республики Узбекистан на 2025 год представляет собой стратегический инструмент, который направлен на стимулирование экономического роста, улучшение благосостояния граждан, повышение социальной защиты и развитие ключевых отраслей экономики. В этом контексте анализ показателей государственного бюджета позволяет оценить, насколько эффективно используются ресурсы, как осуществляется перераспределение финансов в интересах общества и государства, а также как выполняются задачи, поставленные в рамках экономической политики страны.

Целью настоящего анализа является изучение ключевых показателей государственного бюджета Узбекистана на 2025 год, таких как доходы, расходы, дефицит бюджета, а также финансирование важнейших проектов и программ.

Таким образом, эффективный анализ показателей государственного бюджета является важным инструментом для понимания макроэкономической ситуации в Узбекистане, а также для разработки рекомендаций по улучшению финансового и экономического положения страны.

Методы. В методологии данной статьи используются метод анализа, синтеза, а также сравнения.

Результаты

Рисунок 1. Прогноз консолидированного бюджета Республики Узбекистан на 2025 год. (млрд сум)

В 2025 году бюджет прогнозируется с дефицитом, при этом планируется покрыть дефицит за счёт внешних и внутренних источников: внешние источники покрывают 60 % дефицита, внутренние 40 % соответственно. Внешние источники покрытия включают в себя кредиты международных финансовых институтов,

выпуск евробондов. Внутренние источники покрытия дефицита бюджета состоят из государственных казначейских облигаций, приватизации государственных активов, возврата бюджетных ссуд, выданных в прошлом году.

Доходы государственного бюджета и государственных целевых фондов прогнозируются в размере 375063 млрд сум, а расходы 407 444 млрд сум, поступления в фонд развития и реконструкции прогнозируются с дефицитом в размере 1956 млрд сум. Дефицит консолидированного бюджета прогнозируется в размере 49 265 млрд сум.

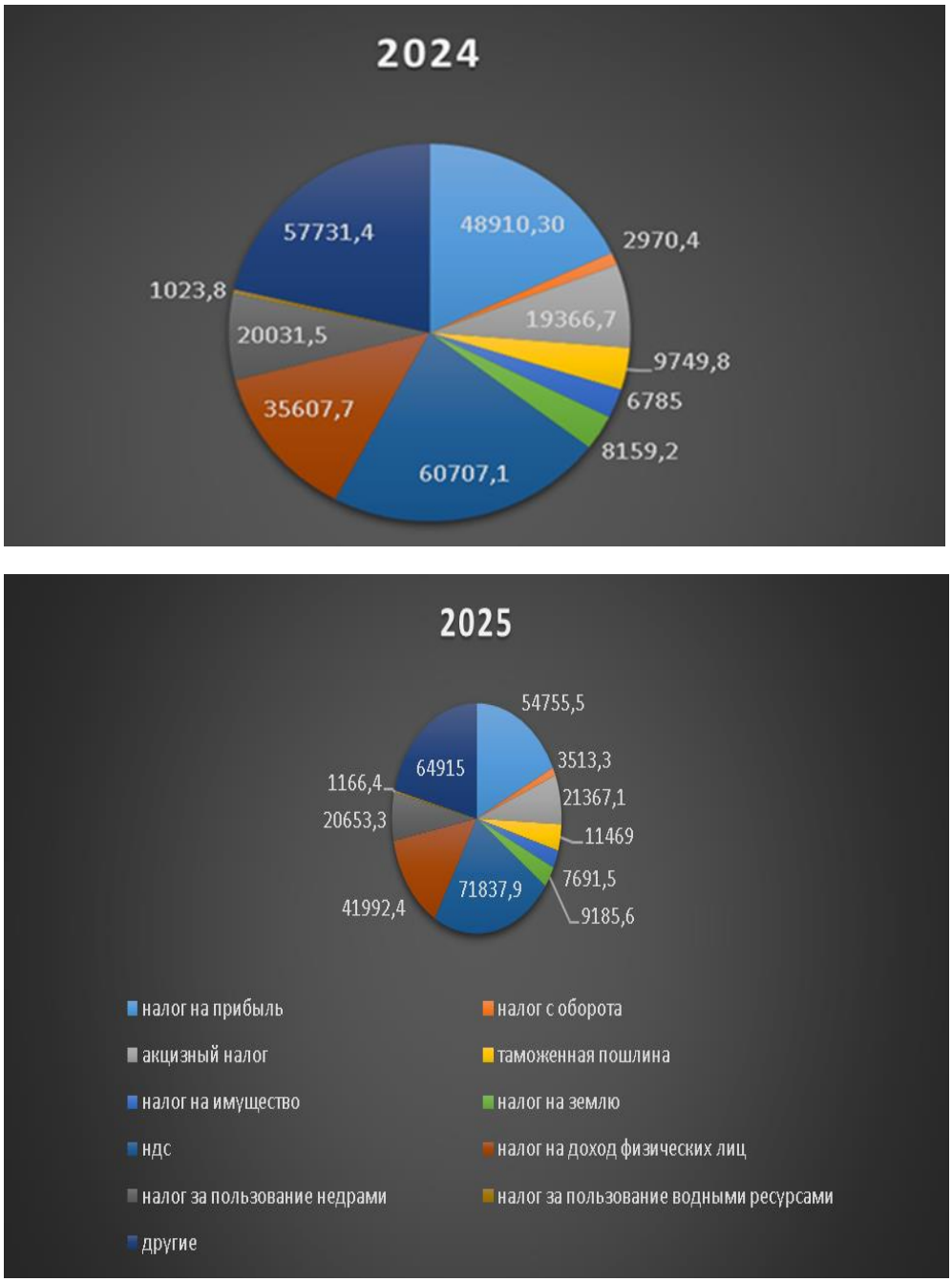

Рисунок 2. Структура доходов государственного бюджета 2024-2025(млрд. сум)

Если рассмотреть структуру доходов государственного бюджета, можно сделать вывод, что в 2025 году, также, как и в 2024 большая часть доходов

приходится на НДС, при этом самый низкий доход приходится на налог за пользование водными ресурсами.

По прогнозным показателям прямые налоги составят 100 261 млрд сум, они составят 32 % от общих доходов бюджета, из них налог на прибыль 54 756 млрд сум (17,7 %), налог с оборота 3 513 млрд сум (1,1 %), налог на доходы физических лиц 41 992 млрд сум (13,6%). В прогнозе прямых налогов учитывались темпы экономического роста, внедрение новых производственных мощностей и рост заработной платы. Поступления по налогу на прибыль ожидаются в размере 54 756 млрд сум, более того прогнозируется что они будут на 18,3 % больше, чем в прошлом году. НДС составляет 68,6 % от доходов по косвенным налогам.

В доходах государственного бюджета в 2025 году доля косвенных налогов высока, она составит 104 674 млрд сум, 33,9% от общего дохода государственного бюджета и 6,4 % от ВВП. Поступления по НДС являются лидирующими среди косвенных налогов 71 838 млрд сум, более того по сравнению с прошлым годом ожидается рост на НДС.

В 2025 году основные ставки налогов остались без изменений: налог на прибыль 15%, НДС 12%, налог на доход физических лиц 12%, налог на имущество юридических лиц 1,5%, налог с оборота 1,5 %.

Рисунок 3. Структура государственных расходов 2025.

В структуре государственных расходов по прогнозам большая доля принадлежит социальных расходам 52 %, расходы на экономику составляют 11% от общих расходов, расходы на развитие инфраструктуры 8%.

По социальным расходам большая часть расходов приходится на образование 84 трлн сум, здравоохранение 41 трлн сум. По расходам на экономику большая часть расходов приходится на эксплуатационные расходы по водному хозяйству. субсидию на разницу цен на природный газ, благоустройство населённых пунктов и на других расходы. По расходам на развитие инфраструктуры большая часть расходов приходятся на централизованные капитальные вложения.

Обсуждение

Государственный бюджет Республики Узбекистан прогнозируются с дефицитом, при этом большая доля покрытия государственного бюджета приходится на внешне источники. В структуре доходов государственного бюджета лидируют косвенные налоги, большая доля приходится на НДС. По прямым налогам большая доля приходится на налог на прибыль. Если рассмотреть структуру расходов, можно сделать вывод, что большая доля расходов приходится на социальные расходы. При этом расходы на образование и здравоохранение являются лидирующими. Расходы на централизованные капитальные вложения являются наибольшими среди расходов на развитие инфраструктуры.

Вывод

В результате проведенного анализа показателей государственного бюджета Республики Узбекистан на 2025 год можно сделать несколько ключевых выводов:

Сбалансированность бюджета: Бюджет Узбекистана на 2025 год демонстрирует стремление к сбалансированности между доходной и расходной частями, что важно для обеспечения финансовой устойчивости страны. Основное внимание уделяется поддержанию устойчивого роста экономики, что отражается в увеличении доходов бюджета, а также в стратегических расходах на социальную сферу, здравоохранение и образование.

Финансовая устойчивость: Узбекистан продемонстрировал способность поддерживать бюджетный дефицит на приемлемом уровне, что свидетельствует о правильности проводимой фискальной политики

Социальная направленность: Особое внимание в бюджете уделено социальным программам, что подтверждает нацеленность правительства на повышение качества жизни населения. Расходы на здравоохранение, образование остаются приоритетными. Эти меры могут способствовать улучшению социальной инфраструктуры и решению ключевых социальных проблем.

Перспективы: В будущем важно продолжить работу над диверсификацией источников доходов бюджета, улучшением управления расходами и оптимизацией финансирования ключевых инфраструктурных и социальных проектов. Рекомендации включают проведение реформ в налоговой и бюджетной сферах, а также привлечение внешних инвестиций для финансирования долгосрочных проектов.

Список использованной литературы:

1.Налоговый кодекс Республики Узбекистан от 01.01.2020 года

2.Бюджетный кодекс Республики Узбекистан от 01.01.2014

3.Информационное издание: проект бюджета для граждан 2025

TIKUVCHILIKDA QO'LLANILADIGAN POLIMER KOMPOZITSIYALARNING ADGEZION XUSUSIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI

10.70728/tech.v2.i03.007

Azimova M.N.

Buxoro davlat texnika universiteti

Tashpulatov S.SH.

Buxoro davlat texnika universiteti

Temirova G.I.

Buxoro davlat texnika universiteti

Annotatsiya. Maqolada tikuvchilik sohasida adgezion xususiyatlari yuqori bo'lgan polimer kompozitsiyalarini qo'llash orqali materiallar bog'lanishini yaxshilash usullari o'rganiladi. Adgeziyaning tikuv buyumlarining sifati va mustahkamligiga ta'siri tahlil qilinib, polimer birikmalarining turli xususiyatlari hamda ularning tikuv materiallariga ta'sirchanligi haqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: adgeziya, polimer kompozitsiyalari, tikuvchilik, moyna materiallari, resurs tejamkorlik, moddiy mustahkamlik, innovatsion texnologiyalar, yopishuvchanlik, to'qimachilik materiallari, mexanik chidamlilik.

WAYS TO IMPROVE THE ADHESION PROPERTIES OF POLYMER COMPOSITES USED IN SEWING

Abstrakt. The article examines methods for improving material bonding in the sewing industry by using polymer composites with high adhesion properties. The impact of adhesion on the quality and durability of sewn products is analyzed, and information is provided on the various characteristics of polymer compounds and their interaction with sewing materials.

Keywords: adhesion, polymer composites, sewing, fur materials, resource efficiency, material durability, innovative technologies, adhesiveness, textile materials, mechanical resistance.

ПОВЫШЕНИЕ АДГЕЗИОННЫХ СВОЙСТВ ПОЛИМЕРНЫХ КОМПОЗИТОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ В ШВЕЙНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация. В статье рассматриваются методы улучшения сцепления материалов в швейном производстве посредством применения полимерных

композитов с высокими адгезионными свойствами. Анализируется влияние адгезии на качество и прочность швейных изделий, а также приводится информация о различных свойствах полимерных соединений и их воздействии на швейные материалы.

Ключевые слова: адгезия, полимерные композиты, швейное производство, меховые материалы, ресурсосбережение, материальная прочность, инновационные технологии, клейкость, текстильные материалы, механическая прочность.

Hozirgi vaqtda tikuvchilik sanoatida innovatsion texnologiyalarni joriy etish mahsulot sifatini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, resurs tejash tamoyillariga asoslangan holda yangi materiallar va ishlov berish usullarini qo‘llash tikuv buyumlarining sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilashga yordam beradi.

Moynadan tayyorlangan mahsulotlarda adgeziya (birikish) xususiyatlarini oshirish muhim masalalardan biri bo‘lib, bu mahsulotning mustahkamligi, chidamliligi va ekspluatatsion xususiyatlariga bevosita ta’sir qiladi. Adgeziya xususiyatlarini oshirish uchun turli xil polimer kompozitsiyalari, maxsus bog‘lovchi moddalar va zamonaviy texnologik jarayonlar qo‘llaniladi. Ushbu tadqiqotda adgeziya jarayonini yaxshilash usullari, qo‘llaniladigan materiallar va ularning samaradorligi tahlil qilinadi.

Mo'ynali kiyimlarni tikish-bu yuqori sifatli birikmalarni ta'minlash uchun aniqlik, ehtiyotkorlik va maxsus usullardan foydalanishni talab qiladigan murakkab jarayon. Mo'ynali kiyimlar bilan ishlashda muhim xususiyatlardan biri bu yopishishdir – materialning boshqa sirtlarga mahkam yopishish qobiliyati. Tikuv buyumlarining bardoshli va estetik jihatdan jozibali bo'lishi uchun yopishqoqlik xususiyatlarini oshirishning bir qator usullarini qo'llash kerak.

Tikuvchilikda yopishqoqlikni oshirish uchun quyidagi usullardan foydalanish mumkin: to'qimachilik materiallarining sirt dag’alligini hisobga olgan holda yopishtiruvchi materialni farqlash. Bu bizga kattaroq jipslashish maydoniga va yuqori yopishqoqlik kuchiga erishishga imkon beradi. Misol uchun, nisbatan silliq yuzalar (plyonka va plyonka bilan qoplangan) uchun yopishqoq qatlamning qalinligi ko'proq teksturali sirtga ega bo'lgan materiallardan kamroq bo'lishi kerak.

Mo‘ynada adgeziya xususiyatlarini oshirishning quyidagi ikki turi mavjud:

1. Yopishqoq yopishtiruvchi materiallardan foydalanish

Yopishtiruvchi moddalar material sirtining mikrobo‘shliqlarini to‘ldiradi, bu esa yopishqoq jipslashish maydonini oshiradi. Masalan, yopishqoqlik va elastiklik

xususiyatlarini yaxshilash uchun elim tarkibiga 1-2% glitserin va 1% boraks qo‘shish mumkin.

2. Universal yopishtiruvchi plyonkali materialni (UYPM) qo‘llash

UYPM turli tuzilma va kimyoviy tarkibga ega materiallar bilan kuchli yopishqoqlik hosil qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, UYPM bilan yopishtirilgan birikmalarning yopishqoqligi vaqt o‘tishi bilan ortadi (10 kundan keyin).

Bundan tashqari, choklarni mustahkamlash uchun mahsulotning asosiy matosiga qarab, bir xil tarkibdagi lentalar yoki tasmalardan foydalanish mumkin.

Bugungi kunda asosiy vazifalardan biri yuqori sifatli va resurs tejovchi mo‘yna mahsulotlarini ishlab chiqarishda kollagenli materiallardan foydalanish samaradorligini oshirish hamda kollagenli materiallar yordamida tanqislikni bartaraf etishdir. Shu sababli, mo‘yna mahsulotlarini ishlab chiqarishda resurs tejovchi texnologik yechimlarni ishlab chiqish uchun qayta ishlangan yopishqoq birikmalarning mexanizmi va xususiyatlarini o‘rganish muhimdir.

Tikuvchilikda yopishqoqlik xususiyatlari

Yelimlash materiali yopishtirish usuli sifatida sanoatda keng qo‘llaniladi. Bunda bog‘lanish hodisalari yopishqoqlik nazariyalari bilan izohlanadi: mexanik, adsorbsion, diffuziya, elektron. Kiyim ishlab chiqarish texnologiyasida kompozit materiallar ishlab chiqarish, himoya qoplamalarini yopishtirish va qo‘llashda ishlatiladi.

Yelimlash jarayoni yopishtiruvchi materiallarning mahkam bog‘lanishini ta’minlaydigan yopishtiruvchi qatlamga aylanishidir. Tikuv mustahkamligi yopishtiruvchi moddalarning yopishqoqligi va birlashishiga bog‘liq.

Matolarni yopishtirish uchun ishlatiladigan yopishtiruvchi moddalar ma’lum sharoitlarda sinovdan o‘tkazilib, ularning sifat va yaroqliligi baholanadi.

Qorako‘l mo‘ynada adgeziya xususiyatlarini oshirish yo‘llari

Qorako‘l mo‘ynasining sirt xususiyatlari, strukturasi va kimyoviy tarkibiga ko‘ra, turli xil yopishqoq moddalar va yopishtirish usullariga bo‘lgan ehtiyoji farqlanadi. Mo‘yna sirtining yopishish xususiyatlarini oshirish quyidagi yo‘llar bilan amalga oshiriladi:

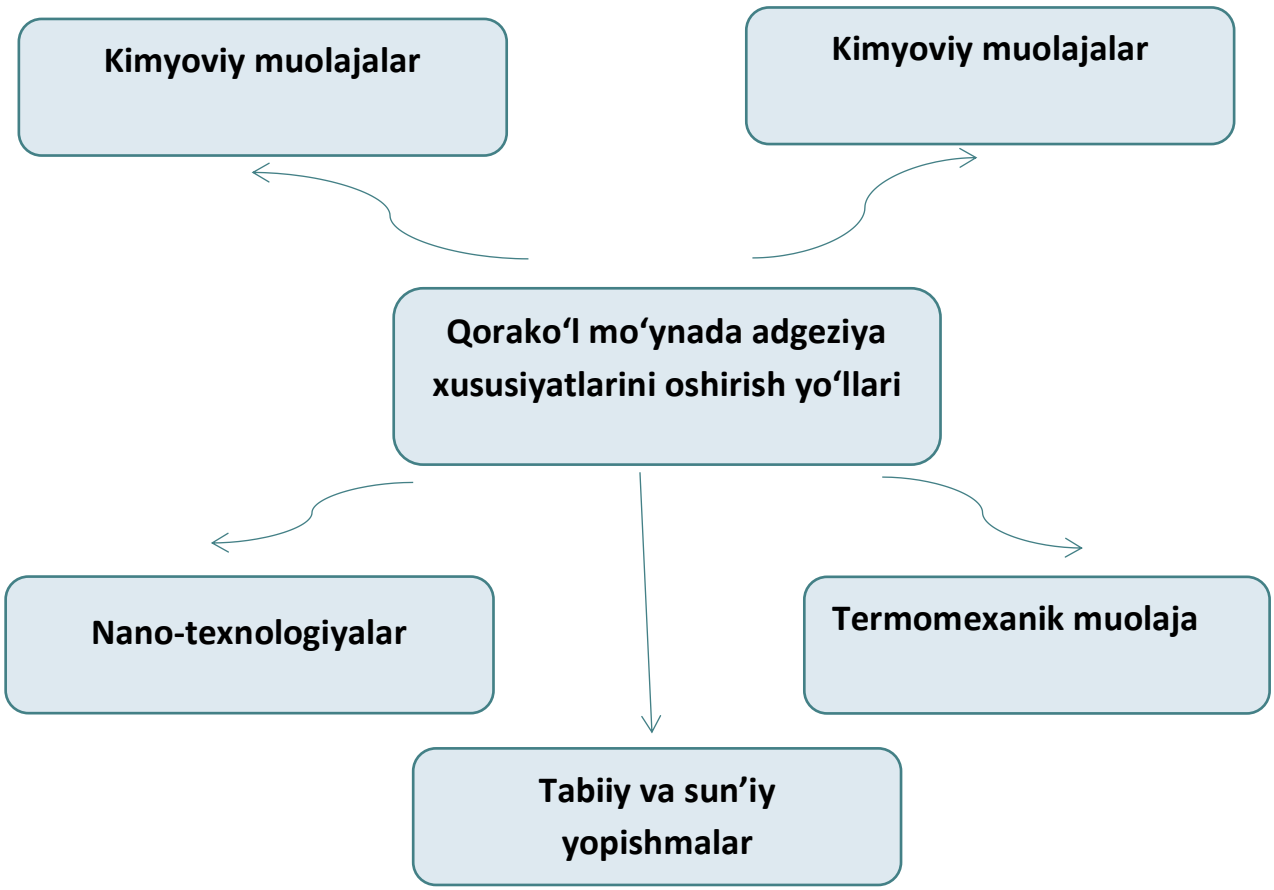

1-rasm Qorako‘l mo‘ynada adgeziya xususiyatlarini oshirish yo‘llari

1. Yuza modifikatsiyasi

Mexanik ishlov berish: Mo‘ynaning sirtini siqish yoki qo‘shimcha ishlov berish (masalan, abraziv materiallar bilan ishlash) orqali mo‘yna tolalarining silliqligini oshirish va adgeziya kuchini yaxshilash mumkin.

Fizik yoki kimyoviy muolajalar: Mo‘yna sirtini kislota, asos yoki fermentlar bilan ishlov berish orqali uning tuzilishini o‘zgartirish va yopishqoq moddalar bilan yaxshiroq bog‘lanish sharoitini yaratish mumkin.

2. Kimyoviy muolajalar

Silanlar va polimerlar: Mo‘yna ustiga maxsus kimyoviy modifikatorlar (silaanlar, poliuretanlar yoki epoksidlar) qo‘llash mo‘yna tolalarining yopishqoq moddalar bilan bog‘lanish qobiliyatini oshiradi. Bu yuqori sifatli yopishqoqlikni ta’minlaydi.

Gidrofobik yoki gidrofilik muolajalar: Mo‘yna sirtini gidrofob yoki gidrofil xususiyatga ega qilish orqali yopishqoqlikni oshirish mumkin. Gidrofob muolajalar suv va namlikka chidamliligini oshiradi.

3. Nano-texnologiyalar

Nano-qo‘shimchalar va yopishtiruvchi moddalar: Mo‘ynaning mikro va nano tuzilishini o‘zgartirish orqali yopishqoqlikni oshiriladi

4. Termomexanik muolaja

Mo‘yna sirtini yuqori haroratda ishlov berish orqali uning molekulyar tuzilishini o‘zgartirish va yopishqoqlikni oshiriladi

5. Tabiiy va sun’iy yopishmalar

Tabiiy yopishmalar: Mo‘ynaga tabiiy elim (masalan, qaynatilgan mo‘yna yog‘i) qo‘llash orqali yopishqoqlikni oshirish mumkin. Yopishqoq moddalar yoki biriktiruvchi moddalar organik polimer va noorganik substrat o‘rtasidagi interfeysda yopishqoqlikni yaxshilovchi kimyoviy moddalardir. Agar suyuqlik va sirt o‘rtasidagi yopishtiruvchi kuchlar kuchli bo‘lsa, suyuqlik sirtga tarqalib, uni namlaydi. Aksincha, suyuqlikning o‘zidagi biriktiruvchi kuchlar kuchli bo‘lsa, u sirt bilan bog‘lanmaydi va tomchilar holida qoladi. Sun’iy yopishmalar: Poliuretan, epoksid yoki silikon asosidagi elimlar qorako‘l mo‘ynasining yopishqoqlik xususiyatlarini oshirish uchun ishlatiladi.

Ushbu usullar qorako‘l mo‘ynasining adgeziya xususiyatlarini yaxshilashga qaratilgan bo‘lib, turli ishlab chiqarish jarayonlarida samarali qo‘llanilishi mumkin.

a. 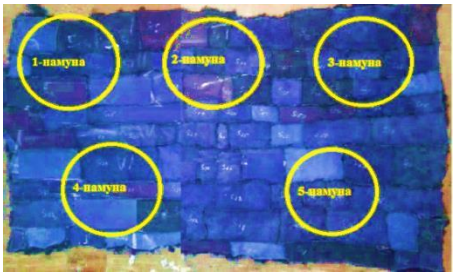

b

v . 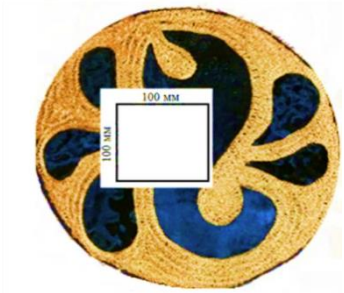

g. 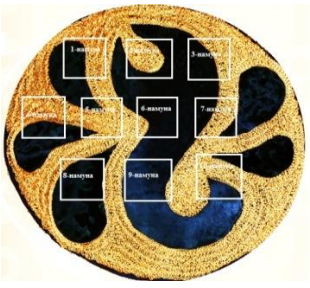

2-rasm.

a, b - mavjud texnologiya asosida tayyorlangan tabiiy mo’yna paketlari namunalari;

v, g - taklif etilayotgan texnologiya asosida tayyorlangan tabiiy mo’yna paketlari namunalari.

XULOSA

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, polimer kompozitsiyalaridan foydalanish moynali matolarning adgeziya xususiyatlarini sezilarli darajada oshirishga imkon beradi. Bu esa tikuv buyumlarining sifati va xizmat qilish muddatini uzaytirishga xizmat qiladi. Shuningdek, resurs tejash tamoyillariga asoslangan holda ishlov berish usullarini takomillashtirish ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va material sarfini kamaytirishga yordam beradi. Polimer tarkibini modifikatsiyalash – Adgezion faolligini oshirish maqsadida maxsus qo‘shimchalar, plastifikatorlar va stabilizatorlar qo‘shish.

Yuzani oldindan tayyorlash – Material yuzasini mexanik yoki kimyoviy usulda ishlov berish orqali adgeziya darajasini yaxshilash.

Issiqlik va bosim ta’siridan foydalanish – Ma’lum harorat va bosim rejimlari yordamida polimerning substratga bog‘lanish qobiliyatini kuchaytirish.

Nanozarrachalar qo‘llash – Polimer kompozitsiyalariga nanoparchalar qo‘shish orqali ularga qo‘shimcha adgezion va mexanik mustahkamlik xususiyatlarini berish.

Kelgusida yangi turdagi ekologik xavfsiz bog‘lovchi moddalar va innovatsion ishlov berish usullarini qo‘llash tikuv sanoati uchun katta ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin. Shu sababli, tadqiqotning davom ettirilishi va yangi texnologiyalarning joriy etilishi tikuvchilik mahsulotlarining sifatini yanada yaxshilashga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.Темирова, Г. И. (2020). ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СПОСОБОВ НАНЕСЕНИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ДЕКОРАТИВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ ИЗ НАТУРАЛЬНОГО МЕХА. *International Journal of Advanced Technology and Natural Sciences*, *1*(2), 52-58.

2.М.Н.Азимова. Роль плёнкаобразователей в формировании качества натуральных кож // Международная научная конференция, посвященная 135-летию со дня рождения профессора В.Е.Зотикова. Сборник научных трудов Часть 1 Москва,2022.С.25-30

3.Ташпулатов С.Ш., Азимова М.Н., Субхонова И. Исследование адгезионных свойств меховых пакетов с использованием коллагенсодержащих материалов // Scientific progress, 2022. № 3(2). - с.157-168.

4.Разработка способа изготовления меховых изделий на основе ресурсосбережения // Universum: технические науки : электрон. научн. журн. Ташпулатов С.Ш. [и др.]. 2021. 11(92). URL: https://7universum.com/ru/tech/archive/item/12555 (дата обращения: 14.09.2023).

5.Азимова, М. Н., Темирова, Г. И., & Ташпулатов, С. Ш. (2023). ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ИЗГОТОВЛЕНИЯ МЕХОВЫХ ИЗДЕЛИЙ НА ОСНОВЕ РЕСУРСОЭФФЕКТИВНОСТИ. *Universum: технические науки*, (9-3 (114)), 22-26.

6.AZIMOVA M., ERGASHEVA M. COMPOSITION AND MODERN STYLE //EURASIAN JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2019. – Т. 1. – №. 2.

7.Rajabova G. et al. Designing rational, multi-range flexible technological flows in the sewing industry //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing, 2022. – Т. 2467. – №. 1.

8.Гайбуллаева, Н. (2024). СПЕЦИАЛЬНАЯ ОДЕЖДА ДЛЯ РАБОТНИКОВ АГРОСАНОАТА: ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ И КОМФОРТА. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, *1*(6), 10-12.

8. Temirova, G. I., Tashpulatov, S. S., & Cherunova, I. V. (2018). PRODUCTION TECHNOLOGY FROM NATURAL POWER ON THE FULL-TERMOLOGICAL TECHNOLOGY. In *The latest research in modern science: experience, traditions and innovations* (pp. 44-48).

9. Ubaydova, V., Azimova, M., & Khudoyberdieva, S. (2024, January). Creation of a mathematical model of computer-aided design of patterns and ornaments for gold embroidery. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2969, No. 1). AIP Publishing.

Azimova M.(2025). RWESURSLARDAN SAMARALI FOYDALANISH ASOSIDA AYOLLAR UCHUN MO;YNALI KIYIM LOYIHALASH VA OVQAT TAYYORLASH TEXNOLOGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI. *Universal Xalqaro Ilmiy Jurnal*, 2(2)128-134

AGROTURIZMNI JORIY QILISHDA FERMER XO‘JALIKLARINING ICHKI VA TASHQI SALOHIYATLARI

10.70728/tech.v2.i03.008

Ergashboyev Minghojiddin Jasurbek o‘g‘li

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich talabasi

https://orcid.org/0009-0001-1268-4353

ergashboyevminghojiddin@gmail.com

Eshmuradov Ulug‘bek Tashmuratovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasi mudiri

https://orcid.org/0009-0005-5325-9176

ulugbek1983.05@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston fermer xo‘jaliklarida agroturizmni joriy etishning ichki va tashqi salohiyatlari batafsil tahlil qilinadi. Agroturizm qishloq joylarining iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shishi, fermerlar uchun qo‘shimcha daromad manbai yaratishi va milliy turizm sanoatini diversifikatsiya qilishda muhim rol o‘ynashi mumkin. Tadqiqot davomida mavjud statistik ma’lumotlar, diagrammalar va jadvallar yordamida agroturizmning O‘zbekistondagi imkoniyatlari va istiqbollari batafsil ko‘rsatib beriladi.

Tayanch so’zlar : Fermer xo‘jaliklari, agroturizm, agroklasterlar, iqtisodiy samaradorlik, xalqaro tajriba.

INTERNAL AND EXTERNAL COMPETENCES OF FARM HOLDINGS IN IMPLEMENTING AGROTURISM

Abstract. This article provides a detailed analysis of the internal and external potential of agritourism implementation in Uzbek farms. Agrotourism can make a significant contribution to the economic development of rural areas, create an additional source of income for farmers, and play an important role in diversifying the national tourism industry. The study presents in detail the opportunities and prospects of agritourism in Uzbekistan using available statistical data, diagrams and tables.

Keywords: Farms, agritourism, agroclusters, economic efficiency, international experience.

ВНУТРЕННИЕ И ВНЕШНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ В РЕАЛИЗАЦИИ АГРОТУРИЗМА

Аннотация. В статье представлен детальный анализ внутреннего и внешнего потенциала реализации агротуризма на узбекских фермерских хозяйствах. Агротуризм может внести значительный вклад в экономическое развитие сельских регионов, создать дополнительный источник дохода для фермеров и сыграть важную роль в диверсификации национальной туристической индустрии. В исследовании подробно изложены возможности и перспективы агротуризма в Узбекистане с использованием доступных статистических данных, диаграмм и таблиц.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, агротуризм, агрокластеры, экономическая эффективность, международный опыт.

KIRISH (INTRODUCTION)

O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning samarali yo‘llarini aniqlash va fermer xo‘jaliklari uchun uning iqtisodiy ahamiyatini baholashdir maqolaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Mazkur maqolani yoritish davomida quyidagi savollarga javob beriladi:

- Agroturizm O‘zbekiston fermer xo‘jaliklari uchun qanchalik foydali?

- Uning rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi asosiy omillar qanday?

- Xorijiy tajribani qanday qo‘llash mumkin?

O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligi salohiyati yuqori bo‘lgan mamlakatlardan biri bo‘lib, aholining katta qismi qishloq joylarda istiqomat qiladi. Statistika agentligining xabar berishicha, O‘zbekistonning 49% doimiy aholisi, ya’ni 18 407 400 kishi (2025-yilning 1-yanvar holatiga ko‘ra) qishloq joylarda istiqomat qilmoqda.[2] Tabiiyki, ular asosan ishlab chiqarish yoki xizmat ko‘rsatish sohalari bilan emas, balki ko‘proq qishloq xo‘jaligida mahsulotlar yetishtirish va fermer xo‘jaliklarida faoliyat bilan shug‘ullanadi. Ammo, hech kimga sir emaski, qishloqdagi bir qator ishlar mavsumiy hisoblanadi va mavsum tugagach bir qancha aholi ishsiz qoladi. So‘nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar natijasida agroturizm yangi yo‘nalish sifatida e’tibor qozonmoqda, bu yo‘nalishda Prezidentimiz tashabbuslari bilan 2019-yilda qabul qilingan "2019–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi"ning o‘rni beqiyosdir.[3] Agroturizm qishloq xo‘jaligi va turizmni birlashtirgan holda, qishloq hududlarining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Lekin, bu soha biz uchun yangi yo‘nalish bo‘lganligi bois, biz uni amaliyotga joriy etishdan oldin mavjud imkoniyatlarni chuqur o‘rganib, tahlil qilishimiz lozim. Ushbu maqolada O‘zbekiston fermer xo‘jaliklarida agroturizmni joriy etishning ichki va tashqi salohiyatlari, mavjud imkoniyatlar va istiqbollar tahlil qilinadi.

[2]O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. https://stat.uz/uz/?preview=1&

[3] Ergashboyev, M. J., Eshmuradov, U. T. (2024). O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-uslubiy asoslari: International sciences, education and new learning technologies, 1(11), 19–26. https://doi.org/10.5281/zenodo.14518213

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI (LITERATURE REVIEW)

Turizm, ayniqsa agroturizmni rivojlantirish va uni mamlakat hududida joriy qilish bo‘yicha xorijiy davlatlar olimlaridan Pham Truong Hoang, Nunkoo R., Ramkissoon H., Long, P.E.[4], MDH davlatlari olimlaridan A.Yu.Aleksandrova, I.I.Pirojnik, A.I.Altuxova, A.B.Zdorov[5] ilmiy ishlar qilishgan. Hozirgi kunda Respublikamizda ham bir qator iqtisodchi olimlar ushbu yo‘nalishda faoliyat yuritmoqdalar. Ular jumlasiga, Khalimova N.J, Djafarova N.A., Hamroev H.R., A.Yusupov, D.Barotova[6]larni keltirishimiz mumkin. Xorij bilan hamkorlikda esa Soliyev A.S., Usmonov M.R. Francesco Pagliacci, Edi Defrancesco[7] kabi olimlarning ilmiy ishlarini alohida e’tirof etish lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI (RESEARCH METHODOLOGY)

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlar tahlili, statistik ma’lumotlarni o‘rganish va qiyosiy tahlil usullaridan qo‘llanildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi, Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasi va Qishloq xo‘jaligi vazirligining rasmiy ma’lumotlari asosida agroturizmning rivojlanish holati va imkoniyatlari o‘rganildi. Shuningdek, xorijiy mamlakatlarning agroturizm sohasidagi tajribalari tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlari ko‘rib chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR (ANALYSIS AND RESULTS)

O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirish bo‘yicha olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, fermer xo‘jaliklari uchun agroturizm yangi daromad manbai bo‘lishi mumkin. Biroq, infratuzilma va xizmatlar sifati yetarlicha rivojlanmagan. Tadqiqot davomida xalqaro tajriba asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:
1. Fermer xo‘jaliklarida mehmon uylari va ekologik turizm obyektlarini yaratish.
2. Hukumat tomonidan soliq imtiyozlari va subsidiyalar ajratish.

3. Agroturistik xizmatlarni mahalliy va xorijiy bozorlarga targ‘ib qilish.

---

[4]Pham Truong Hoang. Cooperation between tourism business and local community in developing responsible tourism at tam coc - Bich dong tourist area, New tourism: local to global initiatives, International conference proceedings. 2018. pp. – 36-51.; Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2011a), Developing a community support model for tourism, Annals of Tourism Research, 38(3), 964-988; Long, P.E. (1997), Researching Tourism Partnership Organizations: From Practice to Theory to Methodology, In Quality Management in Urban Tourism, P.E. Murphy, ed., pp. 235-251.

[5] Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник. - М., КноРус, 2016. -458с; I.I.Pirojnik. Urban tourism research developing an Agenda, University of Technology Minsk, Belarus, Annals of Tourism, Research, Vol. 35, No. 4, pp. 1032-1052; A.I.Altuxova. Management of service operations: text, cases, and readings,Business & Economics - 734 pages; A.B.Zdorov An Applied Service Marketing Theory, European Journal of Marketing, Vol. 16 Issue: 7, pp.30-41.

[6] Khalimova N.J, Djafarova N.A. Specificity of professional development in tourism industry *22-23 b.;* Hamroev H.R. Mamlakatlarning turistik imkoniyatlarini aniqlash ko’rsatkichlari tahlili 24-28 b.; Barotova D. O‘zbekistonda “Turistik qishloq”, “Turistik mahalla”, “Turistik ovul”larni rivojlantirish mexanizmlari. 124-126 b. “O‘zbekistonni top o‘n turistik hududlar qatoriga kiritish istiqbollari: Barqaror rivojlanish imkoniyatlari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami 2020 yil 11-12 dekabr.

[7] Солиев А.С., Усмонов М.Р. Туризм географияси (Самарқанд вилояти мисолида) Монография. - Самарқанд: СамДУ, 2005. - 131 б.

O‘zbekiston fermer xo‘jaliklarining agroturizmni joriy etishdagi potensial imkoniyatlari ichki va tashqi salohiyatlarga bo‘linadi. Quyida ushbu salohiyatlar statistik va raqamli ma’lumotlar bilan batafsil yoritiladi.

Agroturizmni rivojlantirishning ichki salohiyatlari quyidagilarni keltirishimiz mumkin:

➢ Fermer xo‘jaliklarining ko‘p tarmoqliligi:

Fermer xo‘jaliklari soni: Respublikamiz hududida 2023 yilda 88,8 ming ta fermer xo‘jaliklarining 2 553 ming ga yer maydoni, 9,7 ming ta qishloq xo‘jaligi tashkilotlarining 622,9 ming ga maydoni, 5 milliondan ortiq aholi tomorqalari hamda 753 ming ta dehqon xo‘jaliklarining 640,9 ming ga yer maydonlarida 202,7 trillion so‘mlik dehqonchilik mahsulotlari ishlab chiqarilib, o‘tgan yilga nisbatan 4,2 foizga o‘sish kuzatilgan 2023-yilda 47452 ta fermer donli ekinlar, 29192 ta fermer sabzavot, 20271 ta fermer kartoshka, 14054 ta fermer poliz, 25794 ta fermer mevalar va 11042 ta fermer uzum yetishtirgan.[8]

Faoliyat yo‘nalishlari: Fermer xo‘jaliklari 10 dan ortiq yo‘nalishda, jumladan, chorvachilik, bog‘dorchilik, baliqchilik, asalarichilik kabi sohalarda faoliyat olib boradi. “…yurtimizda 9 million tonna don, 3 million tonnadan ortiq paxta, 16 million tonnadan ziyod sabzavot va poliz, 5 million tonna meva va uzum, 4 million tonna kartoshka, 15 million tonnadan ko‘p go‘sht va sut, 30 ming tonna pilla yetishtirilgan..”[9].

➢ Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmi:

Shu bilan birga xo‘jalik yuritishning yangi shakli bo‘lgan agroklasterlarni tashkil etilishi qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni ko‘paytirish va sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, buning samarasi sifatida qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi yildan yilga oshib bormoqda (1-jadval).

1-jadval

O’zbekistonda 2019-2023 yillarda asosiy qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarish dinamikasi[10]

Mahsulot turi	O’lchov birligi	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil	2023 yilda 2019 yilga nisbatan o‘zgarishi	
							Mut-loq	Nisbiy, %

[8] https://www.uzdon.uz/uz/news/info/company/704

[9] Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi xodimlariga bayram tabrigi. https://president.uz/uz/lists/view/7755

[10] www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Don	ming t.	7437,8	7636,0	7634,6	7990,5	8453,4	1015,6	113,6
Paxta xom ashyosi	ming t.	2691,7	3064,0	3372,9	3510,0	3800,0	1108,3	141,2
Kartoshka	ming t.	3089,7	3143,8	3285,6	3443,2	3574,1	484,4	115,7
Sabzavot	ming t.	10215,1	10020,2	10850,2	11162,9	11553,7	1338,6	113,9
Meva va rezavorlar	ming t.	2752,7	2812,6	2852,6	2999,3	3121,7	369,0	113,4
Uzum	ming t.	1 603,3	1 606,9	1 695,3	1760,6	1731,7	128,4	108,0
Go‘sht (tirik vazn)	ming t.	2473,6	2519,6	2635,1	2725,9	2833,2	359,6	114,6
Sut	ming t.	10714,3	10976,9	11274,2	11627,2	11968,7	1254,4	111,7
Tuxum	mln.dona	7 771,2	7 781,2	7 788,4	8129,2	8487,4	716,2	109,2
Pilla	tonna	21 374,1	20 941,9	22 769,9	24300	25886	4511,9	121,1

Tahlil ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2023-yilda 2019-yilga nisbatan barcha turdagi asosiy qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarish oshganini ko‘ramiz, ayniqsa, paxta (41,2%) va pilla (21,1%) yetishtirish sezilarli darajada oshgan.

➢ Agroklasterlar va kooperatsiyalar:

Bugungi kunda agroklasterlar qishloq xo‘jaligining barcha yo‘nalishlarida jumladan, to‘qimachilik, kasanachilik, meva-sabzavotchilik, chorvachilik, pillachilik, resurs tejamkor texnologiyalarni ishlab chiqarish va joriy etish kabi yo‘nalishlarda jonbozlik ko‘rsatmoqda. Ayni paytda yurtimizda 660 dan ortiq agroklasterlar faoliyat yuritib, paxta va g‘allaning 100 foizi, meva-sabzavot mahsulotining 60 foizidan ortig‘i aynan klaster usulida yetishtirilmoqda”[11].

“Agrar-tadbirkorlik sohasida joriy yilda 55 ta agrosanoat klasterlari faoliyati tashkil etilib, jami klasterlar soni 669 taga yetkazildi. Bugungi kunda paxta-to‘qimachilik

[11] O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining yillik hisoboti erishilgan natijalar, tahlillar va tendensiyalar. 2023-yil .–B.22.

klasterlari 153 ta, g‘allachilik klasterlari 126 ta, meva-sabzavotchilik klasterlari 136 ta, sholichilik 41 ta, dorivorchilik 8 ta, chorvachilik 34 ta, qorako‘lchilik 46 ta, parrandachilik 11 ta, baliqchilik 38 ta va pillachilik 76 tani tashkil etmoqda. Klasterlar tomonidan sohaga 510 mln. dollar investisiya jalb qilinib, paxtani qayta ishlash 65 foizga (2022-yilga nisbatan 832 ming tonna yoki 123 foizga oshgan), g‘allani qayta ishlash 38 foizga (105 tonna yoki 102 foizga), meva-sabzavotni qayta ishlash 92 foizga (110 ming tonna yoki 111 foizga) yetkazilgan. Shuningdek, suv tejovchi texnologiyalar – 34,7 ming gektarga o‘rnatilib, jami 161,6 ming gektar yer maydonlarini lazerli – 45 ming gektar tekislanib, jami 237 ming gektarga yetkazilgan.

Qishloq xo‘jaligi texnikalari 1,1 mingdan ortiq xarid qilinib, texnika bilan ta’minlanish darajasi 92 foizni tashkil etgan. Klasterlar tomonidan sohaga ilg‘or ilm-fan yutuqlari, innovasion texnologiyalar va zamonaviy agrotexnik tadbirlarning joriy qilinishi natijasida o‘rtacha hosildorlik 2016-yildagi 26,2 sentnerdan 2023-yilda 36,0 sentnerga yoki 37 foizga oshdi. Joriy yilda Yangi O’zbekiston tarixida ilk marotaba 3,7 million tonna paxta xom-ashyosi yetishtirildi” [12].

Qishloq xo‘jaligida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida shakllangan agroklasterlarning huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy munosabatlarning takomillashtirilib borilishi keyingi yillarda qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining tahlili, o‘sish sur’atlari yildan-yilga ortib borayotganini ko‘rsatmoqda (2-jadval).

2-jadval

Respublikamizda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning 2019-2023 yillarda o‘sish sur’atlari[13]

(o‘tgan yilga nisbatan foizda)

Ko‘rsatkichlar	**Yillar**				
	2019	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Jami - barcha toifadagi xo‘jaliklar	103,3	102,7	103,9	103,6	104,1
shu jumladan: fermer xo‘jaliklari	110,5	105,6	106,2	105,0	107,8
dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	99,2	100,5	101,5	101,1	101,0
qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	140,4	121,5	126,2	126,7	126,4
Dehqonchilik mahsulotlari –	104,8	103,2	104,3	103,8	104,9

[12] O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining yillik hisoboti erishilgan natijalar, tahlillar va tendensiyalar. 2023-yil. https://www.agro.uz/charts

[13] https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture-2 ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

barcha toifadagi xo‘jaliklar					
shu jumladan: fermer xo‘jaliklari	110,2	106,2	105,5	103,6	107,8
dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	97,6	96,4	99,5	100,6	98,4
qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	159,6	147,5	129,1	123,9	127,9
Chorvachilik mahsulotlari - barcha toifadagi xo‘jaliklar	101,6	102,1	103,5	103,3	103,3
shu jumladan: fermer xo‘jaliklari	113,8	99,4	113,5	118,3	107,2
dehqon (shaxsiy yordamchi) xo‘jaliklari	100,2	102,7	102,4	101,3	102,3
qishloq xo‘jaligi faoliyatini amalga oshiruvchi tashkilotlar	123,5	91,5	121,0	132,1	124,0

Yuqorida keltirilgan ichki imkoniyatlardan farqli ravishda agroturizmni rivojlantirishning tashqi salohiyatlariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

- Turizm sohasidagi islohotlar:

Agroturizmning ahamiyati: Agroturizm qishloq joylarining rivojlanishiga, kichik fermer xo‘jaliklariga qo‘shimcha daromad manbai yaratishga, qishloq infratuzilmasini yaxshilashga va yangi ish o‘rinlari yaratishga xizmat qiladi.[14]

Mavjud agroturizm obyektlari tajribasi:

“Mehrigiyo” agroturizm klasteri: Farg‘ona viloyatidagi ushbu klaster 1992-yildan buyon faoliyat yuritib, lavanda plantatsiyalari, issiqxonalar va tabiiy shifobaxsh mahsulotlari bilan mahalliy va xorijiy sayyohlarni jalb etmoqda. Mavsum davrida kuniga o‘rtacha 1 000 nafar sayyoh tashrif buyuradi.[15]

- Xalqaro hamkorlik va xorijiy investitsiyalar:

Xorijiy investitsiyalar hajmi: 2022-yilda O‘zbekistonga to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi 26 million AQSh dollarini tashkil etdi.

Agroklasterlar rivoji: Buxoro viloyatida tashkil etilgan "Buxoro Varnet" issiqxona klasteriga 120 million dollardan ortiq xorijiy sarmoya kiritildi. Ushbu klaster 113 gektar maydonda joylashgan bo‘lib, yiliga 33,8 ming tonna mahsulot ishlab chiqarish quvvatiga ega va 2 mingga yaqin ish o‘rni yaratish imkonini beradi.[16]

- Xorijiy sayyohlar oqimi va turizm infratuzilmasi:

[14] Ergashboyev, M. J. o'g'li ., & Eshmuradov, U. T. (2025). Agroturizm – qishloq xo'jaligida yangi daromadlar kaliti. international sciences, education and new learning technologies, 1(12), 36–41. https://doi.org/10.5281/zenodo

[15] https://www.researchgate.net/publication/378577233_Toshkent_viloyatida_agroturizm_obyektlarini_rivojlantirish_va_kadrlar_salohiyatini_oshirish_istiqbollari

[16] https://journals.proindex.uz/index.php/JRITIL/article/download/327/276/557

Sayyohlar sonining o‘sishi: 2017-yilda O‘zbekistonga 2,7 million nafar xorijiy sayyoh tashrif buyurgan bo‘lsa, 2022-yilda bu ko‘rsatkich 5,2 millionga yetdi, ya’ni 1,9 barobarga o‘sdi. 2023-yilda esa xorijiy sayyohlar soni 6,6 million nafarga yetib, 2022-yilga nisbatan 26,9% ga oshdi.[17]

Turizm xizmatlari eksporti: 2017-yilda turizm xizmatlari eksporti 546,9 million AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2018-yilda bu ko‘rsatkich 1,041 milliard AQSh dollariga yetdi.

Mehmonxonalar soni: 2017-yilda O‘zbekistonda 767 ta joylashtirish vositasi mavjud bo‘lgan bo‘lsa, 2022-yilda ularning soni 5 mingtagacha oshdi.

➢ Davlat siyosati va islohotlar:

Viza rejimini soddalashtirish: 2018-yildan boshlab O‘zbekiston 93 ta davlat fuqarolari uchun vizasiz kirish tartibini joriy etdi, bu esa xorijiy sayyohlar oqimini oshirishga xizmat qildi.

Turizmni rivojlantirish konsepsiyasi: 2019-yilda qabul qilingan "2019–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi" turizm infratuzilmasini rivojlantirish, transport logistikasi va xizmatlar sifatini oshirish kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.[18]

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi sohasida muhim o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. So‘nggi yillarda fermer xo‘jaliklari ko‘p tarmoqli modelga o‘tib, an’anaviy dehqonchilik bilan birga agroturizmni rivojlantirishga yo‘naltirilmoqda. Buning natijasida qishloq joylarda turizmni rivojlantirish imkoniyatlari kengaymoqda. Ushbu maqolada O‘zbekiston fermer xo‘jaliklarining agroturizmni rivojlantirishdagi salohiyati ichki va tashqi omillar asosida tahlil qilinadi. Fermer xo‘jaliklari agroturizmni rivojlantirish uchun yetarli imkoniyatlarga ega. Bugungi kunda mamlakatda 160 mingdan ortiq fermer xo‘jaligi faoliyat yuritmoqda, ulardan 75 mingdan ortig‘i ko‘p tarmoqli bo‘lib, bu so‘nggi ikki yilda 45% ga o‘sgan.[19] Bu esa shuni anglatadiki, fermerlar turizm sohasida ham o‘z bizneslarini kengaytirish uchun yetarli resurslarga ega. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmi yil sayin ortib bormoqda. Agroturizm tajribalarida mahalliy taomlar tayyorlash, an’anaviy dehqonchilik va bog‘dorchilik bilan tanishtirish kabi xizmatlar aynan ushbu resurslarga asoslanadi. Fermer xo‘jaliklarida chorvachilikning keng rivojlanayotgani ham muhim omillardan biri. Bu esa etno-turizm va qishloq hayotini aks ettiruvchi tadbirlarga bo‘lgan qiziqishni oshirish imkonini beradi. Xorijlik sayyohlar uchun o‘zbekona chorvachilik madaniyatini o‘z ko‘zi bilan ko‘rish va tajriba qilish katta qiziqish uyg‘otishi mumkin.

Shuningdek, agroklasterlarning kengayishi ham agroturizmga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Klaster tizimi fermerlar uchun agroturistik xizmatlarni joriy qilish va

[17] https://kun.uz/news/2023/01/31/sayyohlar-soni-oshmoqda-bu-ozbekiston-uchun-qanchalik-foyda
[18] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-5611-son Farmoni. https://lex.uz/docs/-4143188
[19] https://innovativepublication.uz/index.php/jelsi/article/view/2112

infratuzilmani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli, klasterlar negizida joylashtirilgan fermer xo‘jaliklari agroturizmni yo‘lga qo‘yishda katta ustunlikka ega bo‘lishi mumkin. O‘zbekistonning tashqi salohiyati ham agroturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. So‘nggi yillarda xorijiy investitsiyalar va xalqaro hamkorlik sezilarli darajada oshdi. Xorijiy sayyohlar oqimi yil sayin ortib bormoqda. 2017-yilda O‘zbekistonga 2,7 million sayyoh tashrif buyurgan bo‘lsa, 2023-yilda bu raqam 6,6 million nafarga yetdi. Sayyohlik xizmatlari eksporti ham sezilarli darajada o‘sib, 2017-yilda 546,9 million AQSh dollaridan 2018-yilda 1 milliard dollardan oshgan. Bu esa xorijiy sayyohlar uchun yangi turistik yo‘nalishlar yaratish zarurligini ko‘rsatadi.[20] Agroturizm yo‘nalishlari aynan shunday yangi xizmatlar qatoriga kiradi va O‘zbekiston uchun qo‘shimcha daromad manbai bo‘lishi mumkin. Lekin agroturizm uchun maxsus dizaynlashgan mehmonxona va eko-loyihalar hali ham yetarlicha emas. Agar fermer xo‘jaliklari mehmon uylari yoki ekologik dam olish maskanlarini yaratishsa, bu turizm sektorini yanada rivojlantirishga hissa qo‘shishi mumkin.

Davlat siyosati ham agroturizmning rivojlanishiga yordam bermoqda. 2019-yilda qabul qilingan “2019–2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi” esa turizm sohasida amalga oshiriladigan islohotlarni yanada tezlashtirdi. Shuningdek, agroturizm loyihalarini qo‘llab-quvvatlash ham davlat dasturlarida aks etmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR (CONCLUSION/RECOMMENDATIONS)

O‘zbekistonning agroturizm bo‘yicha salohiyati juda yuqori bo‘lib, ichki va tashqi omillar bu jarayonga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ichki salohiyatni kuchaytirish uchun fermer xo‘jaliklarini modernizatsiya qilish, agroklasterlar imkoniyatlaridan samarali foydalanish va qishloq turizmini rivojlantirish lozim. Tashqi salohiyatdan foydalanish uchun esa xorijiy investorlar bilan hamkorlikni kengaytirish, turizm infratuzilmasini yanada rivojlantirish va davlat tomonidan imtiyozlar yaratish zarur.

Agroturizmning rivojlanishi nafaqat qishloq hududlarining iqtisodiy o‘sishini ta’minlaydi, balki mahalliy fermerlar uchun yangi daromad manbalarini yaratishga xizmat qiladi. O‘zbekistonning boy tabiati, ekotizimlari va qishloq xo‘jaligi madaniyati agroturizm orqali xorijiy sayyohlar uchun jozibador yo‘nalishga aylanishi mumkin. Shu bois, mazkur salohiyatdan to‘laqonli foydalanish kelajakda mamlakat iqtisodiyotiga sezilarli daromad keltirish bilan birga, qishloq joylarida yangi ish o‘rinlari yaratish va yashash sharoitlarini yaxshilashga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI (REFERENCES)

[20] https://kun.uz/news/2019/01/30/ozbekistonda-turizm-sohasida-amalga-oshirilgan-ishlar-sarhisobi-va-yaqin-kelajak-uchun-prognozlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” PF-5611-son Farmoni. https://lex.uz/docs/-4143188

2. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi xodimlariga bayram tabrigi. https://president.uz/uz/lists/view/7755

3. Александрова А.Ю. Международный туризм: Учебник. - М., КноРус, 2016. -458 с.

4. Altuxova A.I. Management of service operations: text, cases, and readings, Business & Economics - 734 p.

5. Barotova D. O‘zbekistonda “Turistik qishloq”, “Turistik mahalla”, “Turistik ovul”larni rivojlantirish mexanizmlari. “O‘zbekistonni top o‘n turistik hududlar qatoriga kiritish istiqbollari: Barqaror rivojlanish imkoniyatlari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami 2020 yil 11-12 dekabr. 124-126 b.

6. Ergashboyev, M. J. o‘g‘li., & Eshmuradov, U. T. (2025). Agroturizm – qishloq xo‘jaligida yangi daromadlar kaliti. international sciences, education and new learning technologies, 1(12), 36–41. https://doi.org/10.5281/zenodo

7. Ergashboyev, M. J., Eshmuradov, U. T. (2024). O‘zbekistonda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-uslubiy asoslari: International sciences, education and new learning technologies, 1(11), 19–26. https://doi.org/10.5281/zenodo.14518213

8. Pham Truong Hoang. Cooperation between tourism business and local community in developing responsible tourism at tam coc - Bich dong tourist area, New tourism: local to global initiatives, International conference proceedings. 2018. pp. – 36-51.

9. Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2011a), Developing a community support model for tourism, Annals of Tourism Research, 38(3), 964-988.

10. Long, P.E. (1997), Researching Tourism Partnership Organizations: From Practice to Theory to Methodology, In Quality Management in Urban Tourism, P.E. Murphy, ed., pp. 235-251.

11. Pirojnik I.I.. Urban tourism research developing an Agenda, University of Technology Minsk, Belarus, Annals of Tourism, Research, Vol. 35, No. 4, pp. 1032-1052.

12. Zdorov A.B. An Applied Service Marketing Theory, European Journal of Marketing, Vol. 16 Issue: 7, pp. 30-41.

13. Khalimova N.J, Djafarova N.A. Specificity of professional development in tourism industry. “O‘zbekistonni top o‘n turistik hududlar qatoriga kiritish istiqbollari:

Barqaror rivojlanish imkoniyatlari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami 2020 yil 11-12 dekabr. 22-23 b.

14. Hamroev H.R. Mamlakatlarning turistik imkoniyatlarini aniqlash ko’rsatkichlari tahlili. “O‘zbekistonni top o‘n turistik hududlar qatoriga kiritish istiqbollari: Barqaror rivojlanish imkoniyatlari” mavzusidagi xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami 2020 yil 11-12 dekabr. 24-28 b.

15. Солиев А.С., Усмонов М.Р. Туризм географияси (Самарқанд вилояти мисолида) Монография. - Самарқанд: СамДУ, 2005. - 131 б.

16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi ma’lumotlari. https://stat.uz/uz/?preview=1&

17. https://www.uzdon.uz/uz/news/info/company/704

18. www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/agriculture statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi

19. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining yillik hisoboti erishilgan natijalar, tahlillar va tendensiyalar. 2023-yil .– B.22.

20. O‘zbekiston qishloq xo‘jaligining yillik hisoboti erishilgan natijalar, tahlillar va tendensiyalar. 2023-yil. https://www.agro.uz/charts

21. https://www.researchgate.net/publication/378577233_Toshkent_viloyatida_agroturizm_obyektlarini_rivojlantirish_va_kadrlar_salohiyatini_oshirish_istiqbollari

22. https://journals.proindex.uz/index.php/JRITIL/article/download/327/276/557

23. https://kun.uz/news/2023/01/31/sayyohlar-soni-oshmoqda-bu-ozbekiston-uchun-qanchalik-foyda

24. https://innovativepublication.uz/index.php/jelsi/article/view/2112

25. https://kun.uz/news/2019/01/30/ozbekistonda-turizm-sohasida-amalga-oshirilgan-ishlar-sarhisobi-va-yaqin-kelajak-uchun-prognozlar

THE ROLE AND IMPORTANCE OF TEACHING METHODS IN EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH

10.70728/tech.v2.i03.009

Allaberdieva Gulshoda Bakhtiyarovna

Uzbekistan, Fergana, Fergana State Technical University

Department of teaching the Uzbek language and teaching languages, teacher

e-mail: g.allaberdieva@ferpi.uz

Abstract. In the experience of the world to foster professional competent in the field of foreign languages to develop the competent of teaching in English, to modernize innovation process according to support modern pedagogics technologies, techniques of reading and integrating differential reading to develop reading competent step by step, to investigate the effect of lingo didactic and psychological factors is very important.

Innovational ways of teaching foreign languages are being used in educational places of our republic. According to this, to improve 4 skills of a pupil which are: speaking, listening, reading and writing gave us productive results in the field of learning and teaching foreign language? From the given above, as it works out the skill "reading" and "receiving information" it is considered to be basic source in teaching foreign language. So, to improve to develop reading skills of pupils helps to increase their vocabulary, to understand the text logically and the ability of giving personal opinion.

Key words: Modern technologies, development, reading competence, permissible, simplicity, to supplement.

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA TA’LIM TEXNOLOGIYASIDA O‘QITISH USULLARINING ROLI VA AHAMIYATI

Annotatsiya. Dunyo tajribasida ingliz tilida o‘qitish qobiliyatini rivojlantirish, zamonaviy pedagogika texnologiyalari, o‘qish texnikasi va o‘qish uslublari va o‘qish uslublarini qo‘llab-quvvatlash asosida innovatsion jarayonni modernizatsiya qilish uchun chet tillari sohasida malakali mutaxassislarni tarbiyalash bosqichma-bosqich o‘qishni rivojlantirish, lingo didaktik va psixologik omillarning ta‘sirini o‘rganish juda muhimdir.

Respublikamizning ta’lim maskanlarida chet tillarini o‘qitishning innovatsion usullari qo‘llanilmoqda. Bunga asosan o‘quvchining 4 ta ko‘nikmasini oshirish: gapirish, tinglash, o‘qish va yozish bizga chet tilini o‘rganish va o‘qitish sohasida samarali natijalar berdi. Yuqorida aytib o‘tilganlardan, "o‘qish" va "ma‘lumot olish" ko‘nikmalarini rivojlantirar ekan, bu chet tilini o‘qitishda asosiy manba hisoblanadi. Shunday qilib, o‘quvchilarning o‘qish qobiliyatini rivojlantirish uchun takomillashtirish ularning so‘z boyligini oshirishga, matnni mantiqiy tushunishga va shaxsiy fikr bildirish qobiliyatiga yordam beradi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy texnologiyalar, ishlab chiqish, o‘qish malakasi, ruxsat etilgan, soddaligi, to‘ldirish.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотатция: В мировом опыте очень важно формирование профессиональной компетентности в области иностранных языков, развитие компетентности преподавания английского языка, модернизация инновационных процессов в соответствии с поддержкой современных педагогических технологий, изучение методов дифференцированного чтения и интегрированного чтения для поэтапного развития компетентности в чтении, а также исследование влияния лингводидактических и психологических факторов.

В учебных заведениях нашей республики применяются инновационные методы преподавания иностранных языков. В связи с этим развитие четырех навыков учащихся – говорения, аудирования, чтения и письма – дало продуктивные результаты в области изучения и преподавания иностранных языков. Исходя из вышесказанного, навыки «чтение» и «восприятие информации» считаются основным источником в обучении иностранным языкам. Таким образом, развитие навыков чтения у учащихся способствует расширению их словарного запаса, логическому пониманию текста и формированию способности выражать собственное мнение.

Ключевые слова: Современные технологии, развитие, читательская компетентность, допустимый, простота, дополнять.

INTRODUCTION

Strategy of actions for further development of the Republic of Uzbekistan the item on the development of education and science sets important tasks such as “further improvement of the system of continuing education, increasing the capacity of quality educational services, continuing the policy of training highly qualified personnel in line with modern needs of the labor market.” At the same time, the use of modern technologies in the development of reading competence in the formation of integrated language skills in students plays an important role.

The effectiveness of the innovative integrated skills was determined through a comparative analysis of the innovative integrated skills with traditional teaching in education. The formation of the speech mechanism, the theory of speech activity, the psychological features of the study of language as a means of communication, formed the psychological basis of this study. Observation of the learning process, effective use of reading strategies and conversations with students helped to identify, analyze and develop ways to overcome psychological difficulties in the process of forming reading skills (ignorance of spelling rules, fear of making mistakes, lack of motivation).

The President touched upon the issues of stimulating research and innovation, creating effective mechanisms for the implementation of scientific and innovative achievements, the establishment of specialized scientific and experimental laboratories, high-tech centers and technology parks at universities and research institutes. Development of research and innovation activities in Uzbekistan to systematically change the activities of many higher education institutions requires. Such changes also constitute research on the basis of higher education both relate to the content and methods of the educational process. If in the past a small group of talented scientists and some graduate students from the teaching staff were engaged in scientific research and development, now they have become a definite part of the work of all teachers.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

The lesson should be organized by the teacher in such a way that there is only a free and comfortable, cheerful environment. The main advantages of using non-traditional revision lessons are that in these lesson students feel responsible and interested only in speaking English, the topic is reinforced by this lesson and the methods used in it, passive students become more active through group work can compete with the strongest group in the non-traditional repetition class of other classes in the school, and it is through this that English competition nights and clubs are organized at the school. In a non-traditional review lesson, the teacher will have the opportunity to select and career-orient the most active, knowledgeable, and interested students. Another important feature is that in a non-traditional repetition lesson, all skills are applied: speaking, listening comprehension, reading and writing. [1,3]

In modern research, as a rule, identity is considered at the level of person-person, person-group, and as a mechanism of socialization, from the model of parental identification to norms, role-playing models or the model of identification of another person with other important people. In this regard, A. Antyushko identifies two main areas in which the phenomenon of identification is studied:

- The first direction - identification in the sense of the explanatory principle use the concept, that is, to measure the mental characteristics of a person and compare them with a certain standard;

- The second direction is the study of identification in the process of communication, interaction, mutual understanding by people.

This direction is related to the analysis of the process of socialization of the individual. Identification is a mechanism of socialization of the person, the mechanism of formation of the person in the process of interaction, mutual understanding. [3,5]

Following is the identification of events in relation to the teacher the scheme is proposed: identification with another person; group identification; identifying an

individual with a large community; comparing the subject with itself, i.e., self-identification and self-identification.

But very rarely is affect when it is not possible at all can also be a good educational tool. In this case, the teacher is required to work harder, be more patient and determined.

It is also required to adhere to the following rules:

First: the strong influence of the teacher on the student's behavior yields considerable results. However, it is important to keep in mind that a person who gets excited quickly can go overboard, resulting in him not getting the results he expected.

Second: anger often affects emotions more than the human mind. Students of a passionate teacher are disciplined not out of faith, but out of fear. Observations show that children of curious teachers, including those who are meek, indifferent, and at the same time demanding enough, rarely behave well in the teacher's fat.

Third: the nature of the case must be taken into account. There will also be actions that require the application of a compelling strong effect, but insignificant work and as a small offense; it is also very foolish to irritate oneself and the "nerves" of the students.

Fourth: The teacher's belief in his or her work is also important. Children also love curious teachers, if their anger helps them to get rid of a flaw in their students, if they feel that it is caused by a genuine sense of resentment.

The effectiveness of the use of pedagogical technologies in the educational process is finding its proof day by day. At the same time, the teacher and the student are constantly forced to search, study, and develop practical skills to express their ideas independently. This paves the way for them to become profound experts in their profession in the future. The role and importance of teaching methods in educational technology is particularly interactive methods, in which the classification of teaching methods is based on the specifics of teaching methods and the criteria for selecting teaching methods. Pedagogical technology encompasses the concepts of teaching methods such as educational technology, new pedagogical experience, new pedagogical technology, modern pedagogical technology, information technology, new experience. Nowadays, with the development of science and technology, the boundaries of human activity are expanding, new technologies are entering. Qualitative changes indicate that there are new technical, informational, audiovisual, audio tools that require new methodologies and become an integral part of the educational process, introducing certain features into it, which make modern pedagogical technologies a reality. Modern pedagogical technology, in essence, is on a par with other technologies, because they, like others, have their own field, methods and tools. A modern pedagogical technology differs from production and information technologies in that it represents a complex and incomprehensible pedagogical process as a field of knowledge related to the human mind. Its distinctive feature is that it combines the components of education. The application of modern

pedagogical technologies in the educational process, first of all, pedagogical technology based on the humanization and democratization of pedagogical relations, is the opposite of authoritarian technology creates a favorable social and psychological environment for development.

In this process, the student is the subject of his educational activity and in collaboration with the teacher solves educational tasks, the subject of a single educational process. The process of forming an independent personality is long and complex, requiring, on the one hand, the improvement of the content of all state structures and social organizations, and especially the education system, and, on the other hand, the establishment of a single educational system.

The famous scientist, philosopher, physician, Abu Ali Ibn Sina made a significant contribution to the development of pedagogical ideas. His views on morality and moral upbringing deserve special attention.

Ibn Sina's moral views are evident in his advice that is educated, noble, virtuous, strong-willed, zealous, well-rounded, and helpful to others, serving the common good and beneficial to humanity.

DISCUSSION AND RESULTS

In discussing the goals and means of education, Al-Farabi attached great importance to education, in which he meant the acquisition of scientific knowledge. According to Farabi, the purpose of human education is to show in him the pleasantness, usefulness and beauty of behavior, ability, and the fact that man is first and foremost directed his nature, his features to the truth and only to the truth. Thus, Farabi derives from the tasks of state studies, ethics and pedagogy in the development of the problem of goals and means of education, revealing the essence of the political structure of the state, which serves as the best means for people to achieve true happiness. [2,6]

The great poet of the Uzbek people Alisher Navoi, although he did not create a single work in the field of education, expressed his views in various scientific and literary works. Navoi expressed his views on education in his works of art by creating positive images that reflect the ideal of a well-educated person: in his comments on the importance of science and enlightenment, morality in the life of man and the people in general.
It is obvious that any text (words, synonyms and synonyms) has a positive effect on the mind of the reader, depending on the correct use of words, or the event in the text affects the reader.

Here is an example:

Zebi's interrogation episode in the novel Night and Day is proof of our point. The scenes are so vivid, a simple, beautiful girl who squeals like a child, involuntarily comes to life before your eyes. Standing helplessly like an innocent lamb in front of a knife-

wielding court, the helpless realizes that he is being forced to open his face in front of a group of male unfamiliar. The girl still did not realize that her life was being ruined, that a fatwa was being given here to ruin her youth, or rather that she could not. So he was indifferent, even answering questions a little angrily, wondering if he could find my house when the trial was over. The reasons for the communication in these cases are the imbalance of social, national, religious values.

Zebi has her own opinion on what happened. I did not kill my husband. Whether a wife kills her husband or not is a simple fact. Although Zebi did not want to touch the commander at first, she later admitted her fate and did not consider her husband a very bad person, even dreaming of having a child sooner. Zebi couldn't think otherwise. If he had tried to justify himself in court, if he had defended himself, we would not have believed it. The idea that it wasn't Zebi; it was Cholpon's words would cross the minds of readers, and the novel wouldn't find that much fame. In that case, the above dialogue would take place with any Uzbek woman. The reason is again the narrow environment filled with those restrictions, the ignorance and lawlessness that runs through ignorance like unconditional obedience to men who have been ingrained in the minds of women who have been trapped in their shawls since childhood. Therefore, in the process of communication, Zebi is not dissatisfied with the fact that his whole life is wasted, but with the fact that he opens his face in front of unfamiliar men. The court makes good use of this simplicity. The man who was helpless in this situation was the teacher. The teacher chose the most correct, the most tested way, that is, adapted to Zebi's worldview, level.

"Won't you run away from the dog?" (You will not run away).

There is no difference between a disbeliever and a dog ... (A disbeliever is not considered unfamiliar).

This is permissible. (You will not be a sinner by opening your face). (The emphasis in parentheses is ours). Look at the power of the word, the woman who said it was better to die than to open my face just now raised her eyebrows.

That's enough for Zebi. After all, this is the ruling of a religious leader with a big turban. The teacher skillfully maintained his self-esteem as well, meeting the needs of the people of the government as well. But none of this happened in the form of pity for the tragic fate of a weakling. For both local officials and the colonialists, Zebi was such a sacrifice that it was equally necessary on both sides to keep the rest in a lifetime of fear.

Every reader is looking for a positive hero from a work of art with features that are close to him, with life principles. That is, he seeks evidence that his lifestyle is right. It is such a complex mental process that one may not even realize it. Well-known French literary critic E. Genneken hypothesized that there was a psychological closeness between the reader and the writer in N.A. Rubakin takes his research as a basis, and the result proves this idea. [5,7]

1 Similar studies have been conducted by M.T. Khanin, V.S. Orlov, S.A. Trubnikov, L.I Beliaeva, M.B. Vainu, A.A. It is known to science that it was also conducted by Leontev and made a huge contribution to the development of psycholinguistics.

2 Is it possible to model the process of acceptance of a literary text? This question can be answered in the affirmative. Perhaps neither the recipient nor the producer needs such modeling, because just as a writer does not write according to a certain pattern or plan, so the reader can read within his own worldview and interests without reckoning with any model. But the difference between scientific views and the views we are accustomed to on a daily basis is that they explore aspects of the unexpected through an unexpected perspective and come to conclusions that relate to generality and specificity.

Modeling is the reproduction of the properties of an object in another object that is specifically configured to study them. This last object is called the model.

3 The linguistic model is characterized by the fact that it is a constructive scheme that exists in the human mind as an opportunity and is supplemented by specific lexical units in the direct speech process. Such modeling is based on a stable relationship of the elements in the character structure. Describing modeling as a nationwide method, D. Nabieva says that modeling follows the following principles: deductiveness, the use of a thinking experiment, and the interpretation of a model as an idealized object:

1 According to the degree of generalization of the object, E. Kirov divides modeling into three groups: 1. Analytical model aimed at describing a linguistic fact. 2. Intermediate model. 3. Synthesizing model based on maximum generalization.2 VP Belianin analyzes more than 500 literary texts psycho-linguistically and proves that they occur on the basis of the general “birth-grow-grow-grow-grow-die” model that reflects human life.

So, at a glance, a simple message exchange, that is, the process of receiving the text is associated with the solution of thousands of invisible problems. The creation of the text, the acceptance of the text, the text and the producer, the text and the recipient, the producer and the recipient emerge as a pressing problem awaiting solution. Linguistic aspects that complicate the process of perception are directly related to historical words, obsolete words, new words, dialectal words, and terms. In such cases, some moments of the text will be incomprehensible to the recipient, but this will not be a major obstacle to understanding the overall content of the text. Depending on the nature of the text, synonyms of incomprehensible words may appear in the concept of the recipient. Candidate of Pedagogical Sciences R. Atamuradova’s “In the process of literary education A. In the methodical manual "Methods of teaching Aripov’s creativity" the reader who reads works of art feels the world and experiences of heroes. Works belonging to the genres of lyrical literary type are also felt. In this sense, due to the nature of literary education, it is recommended to call this method "intellectual-emotional attack".

No matter how we use this method, its essence is students' revitalization means "attacking" through problematic questions. The fact that students can master a new topic or solve a specific didactic problem by asking each other or group questions also demonstrates the breadth of possibilities of this method.

CONCLUSION

It is clear that language learning skills also need to be taught in a related way to improve the communication process. Obviously, it usually requires the separation of language parts, and this is divided into separate reading, writing, literature, and communication courses. These four skills, how to conduct listening, speaking, reading activities, determine their effectiveness.

In order to get success in academic life students should develop the skills and knowledge that will enhance them to acquire necessary skills to survive in academic setting, to continue their education throughout their lives and to prepare themselves for the professional life. The ability to study efficiently is one of the necessary skills that should be nurtured during their academic life so that they develop good learning habit that they can employ even after graduation.

Only language practice supported by theory can develop language habits and skills in a desirable direction and lead to the mastering of a foreign language. Since learning a new language is connected with acquisition of new concepts by the learner, theory can help in forming these new concepts. One of the ways is an extensive use of translation-interpretation. However, this teaching technique is not approved by a majority of methodologists and teachers because pupils learn about a linguistic item more than they need for practical application.

Furthermore, since communication is a process, it is insufficient for students to simply have knowledge of target language forms, meanings, and functions. Students must be able to apply this knowledge in negotiating meaning. It is through the interaction between speaker and listener (or reader and writer) that meaning becomes clear. The listener gives the speaker feedback as to whether or not he understands what the speaker has said. In this way, the speaker can revise what he has said and try to communicate his intended meaning again, if necessary.

REFERENCES:

1. Ishmukhamedov R.J., Yuldashev M. Innovative pedagogical technologies in education and training.- T.: ―Nihol publishing house, 2016.-279 p.

2. Jalolov J.J. Methodology of foreign language teaching., Textbook for students of foreign language higher education institutions.

3. Jalolov J.J. Methodology of foreign language teaching. - T.: "Teacher", 2012. - p. 294.

4. Nazaraliyeva, M. A., & Saidaliyeva, M. U. (2020). Developing reading skills using integrated skills. Journal of pedagogy: science and practice, (51), 133-134.

5. Nazaralieva, M. A. (2021). Integration of Reading and Writing in Teaching English. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 2(12), 147-151.

6. Nazaralieva, M. A. (2020). Base of integrated skills in psychological principles of teaching English. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 213-218.

7. http: // www. e-reading. club / chapter. php / 103649/3 / Gluhov, _Kovshikov _-_ Psycholinguistics. _Teoriya_rechevoii_deyatel'nosti. html

8. http: // www. 13min. ru / psychology / psycholinguistics-basis-recheobrazovaniya -formirovaniya-i-vospriyatie-rechi. html

N-TARTIBLI DETERMINANTLARNI HISOBLASHDA BA'ZI BIR XOSSALARDAN FOYDALANISH

10.70728/tech.v2.i03.010

Jo'rayeva Nigoraxon Dilshodbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Maqolada yuqori tartibli determinantlar va ularni hisoblash usullari haqida so'z borgan. Ikkinchi va uchinchi tartibli determinantlarni hisoblashning bir nechta qulay usullari mavjud bo'lib, to'rtinchi va undan yuqori tartibli determinantlarni hisoblashda esa algebraik to'ldiruvchi va minorlar usulidan foydalaniladi. Bu usul bosqichma-bosqich tartib kamaytirish orqali bajariladi toki bizga ma'lum bo'lgan ikkinchi yoki uchinchi tartibga kelmaguncha. Tartib yuqorilagani sari determinantni hisoblash qiyinlashib boraveradi. Ushbu maqolada yuqori tartibli determinantlarni hisoblashda qulaylik yaratadigan xossalar va ularning isbotlari o'quvchi-talabalarga ma'lum bo'lgan uchinchi tartibli determinantlar misolida keltirilgan.

Kalit so'zlar: determinant, matritsa, n-tartibli determinant, "uchburchaklar usuli", "Sarryus usuli", xossa, satr, ustun, element, transponirlash, qiymat.

USING SOME PROPERTIES IN CALCULATING N-ORDER DETERMINANTS

Abstract. The article discusses high-order determinants and methods for calculating them. While there are several convenient methods for calculating second- and third-order determinants, the algebraic complement and minor methods are used for fourth-order and higher determinants. These methods involve a step-by-step reduction of the order until reaching the second or third order, which are commonly known. As the order increases, the complexity of calculating the determinant also increases. This article presents properties that facilitate the calculation of high-order determinants and their proofs using examples of third-order determinants familiar to students.

Keywords: determinant, matrix, n-order determinant, "triangle method," "Sarrus method," property, row, column, element, transposition, value.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НЕКОТОРЫХ СВОЙСТВ ПРИ ВЫЧИСЛЕНИИ ОПРЕДЕЛИТЕЛЕЙ N-ГО ПОРЯДКА

Аннотация. В статье рассматриваются определители высокого порядка и методы их вычисления. Существуют несколько удобных методов для вычисления определителей второго и третьего порядка, однако для определителей четвертого и более высокого порядка используются методы алгебраического дополнения и миноров. Эти методы предполагают пошаговое снижение порядка до второго или третьего, которые являются широко известными. По мере увеличения порядка

сложность вычисления определителя также возрастает. В данной статье представлены свойства, упрощающие вычисление определителей высокого порядка, и их доказательства на примерах определителей третьего порядка, известных студентам.

Ключевые слова: определитель, матрица, определитель n-го порядка, «метод треугольников», «метод Саррюса», свойство, строка, столбец, элемент, транспонирование, значение.

Determinant tushunchasidan dastlab chiziqli tenglamalar sistemasini yechishda foydalanilgan bo‘lib, keyinchalik ular matematikaning bir qancha masalalarini yechishga, jumladan xos sonlarni topishga, differensial tenglamalarni yechishga, vektor hisobiga keng tatbiq etildi.

Determinant faqat kvadrat matritsalar uchun o‘rinli bo‘lib, uni hisoblashning bir qancha usullari mavjud. Ikkinchi va uchinchi tartibli matritsalarni “Uchburchaklar usuli” va “Sarryus qoidalari” orqali hisoblash qulaydir.

$$detA_2 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} - a_{21} \cdot a_{12}$$

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} -$$

$$-a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21}$$

To‘rtinchi va undan yuqori tartibli determinantlarni hisoblashda esa minorlar va algebraik to‘ldiruvchilardan foydalanamiz.

$$detA_n = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = a_{11} \cdot A_{11} + a_{12} \cdot A_{12} + \cdots + a_{1n} \cdot A_{1n} =$$

$$= a_{11} \cdot (-1)^{1+1} \cdot \begin{bmatrix} a_{22} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n2} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} + a_{12} \cdot (-1)^{12} \cdot \begin{bmatrix} a_{21} & \cdots & a_{2n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} + \cdots +$$

$$+a_{1n} \cdot (-1)^{1+n} \cdot \begin{bmatrix} a_{21} & \cdots & a_{2(n-1)} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{n(n-1)} \end{bmatrix} = \cdots$$

Hisob shu tarzda davom ettiriladi toki minorlar tartibi ikkinchi yoki uchinchi tartibga kelmaguncha. Quyida uchinchi tartibli determinantning minorlari va algebraik to‘ldiruvchilarini topamiz:

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}$$

Minorlarni M_{ij} orqali algebraik to‘ldiruvchilarni esa A_{ij} orqali belgilaymiz.

$$A_{ij} = (-1)^{i+j} \cdot M_{ij}$$

Birinchi satr elementlarining minorlari va algebraik to‘ldiruvchilarini topaylik.

$$M_{11} = \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}, M_{12} = \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix}, M_{13} = \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix}$$

$$A_{11} = (-1)^{1+1} \cdot \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = (-1)^2 \cdot \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}$$

$$A_{12} = (-1)^{1+2} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix} = (-1)^3 \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix} = -\begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix}$$

$$A_{13} = (-1)^{1+3} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix} = (-1)^4 \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix}$$

$$detA_3 = a_{11} \cdot A_{11} + a_{12} \cdot A_{12} + a_{13} \cdot A_{13}$$

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot \begin{vmatrix} a_{22} & a_{23} \\ a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} - a_{12} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} \\ a_{31} & a_{33} \end{vmatrix} +$$

$$+a_{13} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} \\ a_{31} & a_{32} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot (a_{22} \cdot a_{33} - a_{23} \cdot a_{32}) - a_{12} \cdot (a_{21} \cdot a_{33} - a_{23} \cdot a_{31}) +$$

$$+a_{13} \cdot (a_{21} \cdot a_{32} - a_{22} \cdot a_{31}) = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{12} \cdot a_{21} \cdot a_{33} +$$

$$+a_{12} \cdot a_{23} \cdot a_{31} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} - a_{13} \cdot a_{22} \cdot a_{31} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{12} \cdot a_{23} \cdot a_{31} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{12} \cdot a_{21} \cdot a_{33} - a_{13} \cdot a_{22} \cdot a_{31}$$

Har ikki usulda ham determinant bir xil ko‘rinishda yoyildi. Qolgan elementlarning ham minorlari va algebraik to‘ldiruvchilari ham huddi shu tartibda topiladi va ular uchun ham quyidagi formulalar o‘rinli hisoblanadi.

$$detA_3 = a_{21} \cdot A_{21} + a_{22} \cdot A_{22} + a_{23} \cdot A_{23}$$

$$detA_3 = a_{31} \cdot A_{31} + a_{32} \cdot A_{32} + a_{33} \cdot A_{33}$$

$$detA_3 = a_{11} \cdot A_{11} + a_{21} \cdot A_{21} + a_{31} \cdot A_{31}$$

$$detA_3 = a_{12} \cdot A_{12} + a_{22} \cdot A_{22} + a_{32} \cdot A_{32}$$

$$detA_3 = a_{13} \cdot A_{13} + a_{23} \cdot A_{23} + a_{33} \cdot A_{33}$$

Tartib ortib borgan sari determinantni hisoblash ham tobora qiyinlashib boraveradi.

Quyida n-tartibli determinantni hisoblashda qulaylik tug‘diruvchi ba’zi bir xossalardan foydalanamiz.

1-xossa: Transponirlash natijasida determinantning qiymati o‘zgarmaydi. Ya’ni satr va ustun elementlarini o‘rnini almashtirib yozishdan hosil bo‘lgan determinantning qiymati o‘zgarmaydi.

$$detA_n = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{n1} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{1n} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = detA^T$$

Isbot: Bu xossalarning isbotini uchinchi tartibli determinantlarda ko‘raylik.

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} -$$

$$-a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21}$$

$$detA_3{}^T = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{21} & a_{31} \\ a_{12} & a_{22} & a_{32} \\ a_{13} & a_{23} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} -$$

$$-a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21}$$

Demak, $detA_3 = detA_3{}^T$.

2-xossa: Determinantning istalgan ikkita satr yoki ikkita ustun elementlari o‘rinlari almashtirilganda, determinantning qiymati qarama-qarshisiga o‘zgaradi.

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = - \begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}$$

$$detA_3 = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} -$$

$$-a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21}$$

$$\begin{vmatrix} a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = -\begin{pmatrix} a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} - \\ a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21} \end{pmatrix}$$

3-xossa: Agar determinantning ikkita satri bir xil yoki ikkita ustuni bir xil elementlardan tuzilgan bo‘lsa, uning qiymati nolga teng bo‘ladi.

$$\begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{12} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{13} + a_{13} \cdot a_{11} \cdot a_{32} -$$

$$-a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{32} \cdot a_{13} - a_{33} \cdot a_{11} \cdot a_{12} = 0$$

4-xossa: Agar determinantning biror satri yoki biror ustuni μ songa ko‘paytirilsa, determinant ham shu songa ko‘paytiriladi va aksincha.

$$\begin{vmatrix} \mu \cdot a_{11} & \mu \cdot a_{12} & \mu \cdot a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = \mu \cdot detA_3$$

$$\begin{vmatrix} \mu \cdot a_{11} & \mu \cdot a_{12} & \mu \cdot a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = \mu \cdot a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot \mu \cdot a_{12} \cdot a_{23} +$$

$$+\mu \cdot a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} - a_{31} \cdot a_{22} \cdot \mu \cdot a_{13} - \mu \cdot a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot \mu \cdot a_{12} \cdot a_{21}$$

$$= \mu \cdot (a_{11} \cdot a_{22} \cdot a_{33} + a_{31} \cdot a_{12} \cdot a_{23} + a_{13} \cdot a_{21} \cdot a_{32} - a_{31} \cdot a_{22} \cdot a_{13} - a_{11} \cdot a_{23} \cdot a_{32} - a_{33} \cdot a_{12} \cdot a_{21}) = \mu \cdot detA_3$$

5-xossa: Agar determinantning ikkita satri yoki ikkita ustuni o‘zaro proporsional bo‘lsa, determinant qiymati nolga tengdir.

$$\begin{vmatrix} \mu \cdot a_{11} & \mu \cdot a_{12} & \mu \cdot a_{13} \\ a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix} = 0$$

Isbot: Bu xossaning isbotini 3- va 4-xossalarni qo‘llagan holda bajariladi. Ya’ni 4-xossaga ko‘ra μ son determinantdan tashqariga chiqariladi. 3-xossaga ko‘ra determinantning birinchi va ikkinchi satr elementlari bir xil ekanligidan uning qiymati nolga tengligi isbotlanadi.

6-xossa: Agar determinantning biror satri yoki biror ustuni elementlari noldan iborat bo‘lsa, determinant nolga teng bo‘ladi.

Isbot: $\begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & 0 \\ a_{21} & a_{22} & 0 \\ a_{31} & a_{32} & 0 \end{vmatrix} = a_{11} \cdot a_{22} \cdot 0 + a_{31} \cdot a_{12} \cdot 0 + 0 \cdot a_{21} \cdot a_{32} - a_{31} \cdot a_{22} \cdot 0 - a_{11} \cdot a_{32} \cdot 0 - 0 \cdot a_{12} \cdot a_{21} = 0$

Xossalarning isbotini 3-tartibli determinantlar misolida ko‘rdik. Bu xossalar n-tartibli determinantlar uchun ham o‘rinli.

Yuqori tartibli determinantlarni hisoblash har doim ham qulay amalga oshavermaydi. Ba’zi determinantlar qiymatini esa oldindan aytish mushkul hisoblanadi. Bunday determinantlarni hisoblashda ushbu maqolada keltirilgan xossalardan foydalanish o‘quvchi-talabalarga qulaylik tug‘diradi, determinant qiymatini bevosita hisob-kitobdan oldin qanday natijaga erisha olishini oldindan aytish mumkin hisoblanadi va ularni matematikaga bo‘lgan qiziqishlarini yanada orttiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Ayupov Sh. A, Omirov B.A, Xudoyberdiyev A.X, Haydarov F.H, “Algebra va sonlar nazariyasi”, Toshkent, 2019-y.

2. Ayupov Sh. A, Omirov B.A, Xudoyberdiyev A.X, “Chiziqli algebra”, Toshkent, “Muxr-press” , 2023-y.

ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНЫХ УПРАЖНЕНИЙ НА СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ ЮНЫХ БАДМИНТОНИСТОВ

10.70728/tech.v2.i03.011

Азимов Нодир Насиллоевич

Докторант Бухарского государственного университета

электронная почта: nodir14041988@gmail.com.

https://orcid.org/0009-0000-6101-9280.

Аннотация. Бадминтон-это спорт, требующий физической подготовки, технических навыков и тактического интеллекта, и для успеха молодых спортсменов в соревнованиях важна сложная система упражнений, адаптированная для них. Роль комплексных упражнений в развитии юных бадминтонистов направлена на формирование не только их физических способностей, но и тактического мышления, психологической устойчивости, технического мастерства. В этой статье анализируется с научной и практической точки зрения влияние применения сложных на результаты соревнований у молодых спортсменов, а также предлагаются способы их интеграции в систему тренировок.

Ключевые слова: комплексные упражнения, соревновательная результативность, юные бадминтонисты, физическая подготовка, технические навыки, тренировки, координация движений, скорость реакции, выносливость, тактическая подготовка.

Основные особенности комплексных упражнений

Комплексные упражнения-это упражнения, развивающие одновременно несколько навыков (например, движения ног, контроль мяча, обмен нападение-защита). Для юных бадминтонистов их важным аспектом является прогрессирующее усложнение упражнений и максимальная близость к условиям игры. В качестве примера можно привести упражнения, которые тренируют быструю реакцию перед сеткой вместе с комбинированными смешиваниями, или упражнения с несколькими мячами, которые требуют приема нескольких мячей под разными углами.

Повышение физических способностей

Комплексные упражнения являются основным инструментом в развитии выносливости, скорости и силы юных спортсменов. Исследования показывают, что интервальные упражнения (например, максимальная атака за 30 секунд, 15-секундный перерыв) повышают эффективность сердечно-сосудистой системы на 25%. Такие упражнения также улучшают эластичность мышц и способность

сохранять равновесие. Важным аспектом для юных бадминтонистов является соответствующая возрасту интенсивность упражнений и приоритет правильного подбора техники движений.

Совершенствование техники и тактических навыков

Основная цель комплексных упражнений — автоматизировать технические элементы и научить принимать тактические решения в режиме реального времени. Например, упражнения, имитирующие характерные движения противника (например, защитная стратегия против игрока-левши), повышают адаптивные способности спортсменов. Этот аспект особенно важен для молодых игроков, потому что они сталкиваются с разными соперниками на соревнованиях.

Формирование психологической устойчивости

Комплексные упражнения повышают способность эффективно работать в условиях стресса. Молодые спортсмены особенно испытывают трудности с адаптацией к процессу восстановления после соревнований и ошибок. Сложные упражнения (например, точный удар по мячу в утомленном состоянии или планирование атаки, когда счет отстает) могут помочь повысить их умственную выносливость.

Научные доказательства и практические результаты

В ведущих странах бадминтона, таких как Китай, Корея, Индия и Дания, разработаны специальные программы комплексных упражнений для юных спортсменов. У узбекских спортсменов 12-16 лет в результате 6 месяцев комплексных тренировок показатели точного управления маховиком улучшились на 40%, а скорость реакции-на 0,2-0,3 секунды. Такие результаты подтверждают эффективность упражнений при подготовке к соревнованиям.

Подводя итог, можно сказать, что комплексные упражнения позволяют во многом улучшить соревновательную деятельность юных бадминтонистов. Для повышения их эффективности необходимо создать сложную систему тренировок, а также использовать подход, направленный на всестороннее развитие спортсменов.

Проведенное исследование также предназначено для измерения влияния высокоинтенсивных функциональных интервальных тренировок на качество физической подготовки молодых бадминтонистов. Для этого исследования Бухарская областная специальная спортивная школа по бадминтону вызвалась 15 бадминтонистами-мальчиками в возрасте от 10 до 13 лет. Участники были добровольно разделены на две группы. Эксперимент заключался в том, что группа выполняла сложное упражнение, называемое функциональной интервальной тренировкой (FIM), в то время как контрольная группа выполняла обычное

упражнение, которое она обычно выполняла в течение 10 недель. Интенсивность тренировки составляла 80-95% ЧСС (ЧСС) в максимальном состоянии, а соотношение отдыха после тренировки 1:1 (3 мин работы, 3 мин отдыха) для каждого спортсмена данные собирались в тройных точках; T1 pre (перед тренировкой) T2-Post (после тренировки) пять недель и T3-Post (после тренировки).пост десятинедельного сеанса повторяющиеся меры смешанный выполнение разницы в средних значениях между одной или несколькими независимыми переменными (группами) дало важные результаты за время. 20 м многоступенчатый фитнес;(мокрый бег) бег на четвереньках, ловкости и спринт 20 м. Результаты показывают, что существовала значительная разница между примеркой и КГ для 20-метровой многоступенчатой подготовки (мокрый бег) и четырехугольной ловкости; F (1,14) = 4,663, (P < 05) и F(1,14) = 5,443, (P < 05). Нет существенной разницы в производительности спринта в то время как; F (1,14)=351, (P > 05) произошло между ЭГ (экспериментальная группа) и КГ (контрольная группа). Таким образом, спортсмены ЭГ показали значительное увеличение VO_2 max (максимального потребления кислорода) и ловкости без отрицательного влияния на способность к спринту после 10 недель высокоинтенсивных функциональных интервальных тренировок.

Ключевые слова: многосуставные упражнения, комплексные программы упражнений, силовые тренировки, функциональные упражнения, спортивные результаты, турнирные характеристики, скорость и ловкость, выносливость, скорость реакции

Введение

Бадминтон-это сочетание коротких тренировок высокой интенсивности (анаэробная система) и более длительных тренировок (аэробные системы) с коротким восстановлением между тренировками [1]. Исследователи заметили, что бадминтонист получает 60-70% энергии от аэробной системы и 30% от анаэробной системы [2, 3]. Время игры в бадминтон составляет 15-90 минут между производительность спортсмена и играл в зависимости от количества тренировок [4]. Бадминтонистам требуется высокий уровень аэробной энергии, чтобы поддерживать работоспособность в течение получаса или более. Таким образом, тренировки конкурентоспособных бадминтонистов должны быть сосредоточены на улучшении их способности повторять высокоинтенсивные тренировки и быстрее восстанавливаться после них. Следовательно, улучшение аэробной формы должно быть включено в тренировку по бадминтону как одно из физических упражнений [5]. Эффекты программ ВИТ (высокоинтенсивных интервальных тренировок) малоизвестны, особенно среди молодых спортсменов индустрии бадминтона. ВИТ (высокоинтенсивная интервальная тренировка) определяется как длительное (2-4 мин) соревнование с короткими (<45 с) повторениями упражнений

высокой интенсивности, перемежающимися периодами восстановления [6]. ВИТ (высокоинтенсивные интервальные тренировки) стали практической и эффективной стратегией для улучшения результатов в области физического здоровья молодых спортсменов. Сперлих и др. [7] юиим выполнил программу (высокоинтенсивных интервальных тренировок) в течение 5 недель, 4 раза в неделю по 1-1, 5 часа практики и 1 игру среди бадминтонистов (возраст: 13,5 + 0,4 года), что привело к увеличению VO_2 max на 7%.

Бадминтон требует от бадминтонистов сочетания аэробной и анаэробной подготовки, скорости, силы, ловкости, силы, технических и тактических навыков [2, 8]. Традиционные методы трудоустройства (длинная медленная дистанция, фартлек, и др.) улучшение аэробной формы распространено среди тренеров по бадминтону. Следовательно, необходимо сформулировать тренировку, которая включает в себя все эти фитнес-компоненты [9]. Предыдущие исследования были основаны на концепции повышения работоспособности с течением времени с помощью силовых тренировок, таких как отжимания (тренировка мышц груди) и приседания (тренировка мышц бедер, ягодиц и ног), с высокочувствительными функциональными тренировками, такими как кроссфит (кардио, силовая, гимнастика, поднятие тяжестей). [10]. Однако в этом исследовании аэробные упражнения сочетались с движением навыков игры в бадминтон. Таким образом, целью этого исследования было изучить влияние высокоинтенсивных интервальных функциональных тренировок на аэробную форму, ловкости и спринт среди молодых бадминтонистов.

Методика

1. Дизайн исследования и выборка образцов

Дизайн: Квазиэкспериментальная модель (с контрольной и экспериментальной группами), непрерывные измерения (в 3 временных точках).

Образец: студенты в возрасте от 18 до 25 лет, обучающиеся в региональном университете (n = ...), все они относятся к числу молодых бадминтонистов или регулярно физически активных людей.

Группировка: участники были случайным образом распределены по экспериментальной группе (ЭГ) и контрольной группе (НГ).

2. Предварительный этап подготовки

Лабораторное знакомство: все участники были вовлечены в 1-часовой семинар, чтобы ознакомиться с процессом тестирования, правилами безопасности и методами упражнений.

Предварительные тесты:

Аэробная подготовка: измерение количества потерянного кислорода (VO_2 max test).

Ловкость: скорость изменения направления с помощью "Т-теста".

Спринт: определение времени спринта на 20 метров.

3. Вмешательства и режимы упражнений

Экспериментальная группа (тг):

Высокой интервальная тренировка (ВИТ):

Программа: 5 раз в неделю (4 раза в неделю), 30 минут.

Структура: 45 секунд максимальной интенсивности (например, берпи, прыжки, спринт) + 15 секунд перерыва.

Цель: повысить анаэробную выносливость и скорость.

Контрольная группа (КГ):

Традиционные упражнения: стабильное кардио (бег, езда на велосипеде) и статические силовые тренировки (планка, регулярные приседания) по 45 минут 4 раза в неделю.

4. Сроки сбора данных

Т1 (предварительный тест): начальные показатели всех параметров до вмешательства.

Т2 (неделя 5): определение среднего эффекта программы ВИТ.

Т3 (неделя 10): Оценка долгосрочной эффективности.

5. Ограничение неконтролируемых переменных

Диета и образ жизни:

Участников заставляли соблюдать стандартный режим питания (регистрировались калории и макроэлементы).

Кофеин и алкоголь: потребление запрещено в течение 48 часов до теста.

Физическая активность:

В течение 2 дней, предшествовавших тесту, потребовалось воздержание от дополнительных упражнений.

Разрешались только лабораторные занятия.

6. Статистический анализ

Основные методы: ANOVA для повторных измерений (определение различий в диапазонах T1, T2, T3).

T-тест (сравнение разницы между ЭГ и КГ).

Корреляционный анализ (взаимосвязь между интенсивностью упражнений и результативностью соревнований).

7. Этические аспекты

Все участники были проинформированы о протоколе безопасности и конфиденциальности данных.

Участники

В общей сложности 16 молодых бадминтонистов вызвались принять участие в этом исследовании (Таблица 1). Все участники регулярно проводили не менее 3 тренировок в неделю и участвовали в тренировках по бадминтону не менее 5 лет. Участники были случайным образом распределены по двум группам с использованием соответствующего дизайна пар на основе результатов оценки аэробной подготовки с использованием эксперимента (N = 8) и контроля (N = 8). Чтобы убедиться в отсутствии существенных различий между этими двумя группами, был проведен предварительный т-тест (т (1) = 522, p>.05). Все участники были здоровы, не имели хронических заболеваний и проблем со слухом.

Характеристики участников

Таблица 1

	Экспериментальная	Контрольная группа
Возраст спортсмен	13.50±46	13.25±93
Вес спортсмена (кг)	47.55±3.7	48.96±5.7
Длина тела (см)	158.96±4.8	160.04±6.9

Методы

Исследовательские измерения

20 м многоступенчатый фитнес. Дистанция 20 метров (бег/шаг из одной точки в другую).Тест контролируется шаг за шагом ускоряющимися звуками "звукового сигнала". С каждым этапом скорость бега увеличивается. Спортсмены сердечно-сосудистая система измерить выносливость.

Участники преодолевают 20-метровую дистанцию (например, от одного конца тренажерного зала до другого), делая несколько пробежек/шагов. Каждый этап должен быть завершен до звукового сигнала ("звуковой сигнал"). С каждой новой фазой время между сигналами сокращается, а это означает, что требуется более быстрое движение.Тест продолжается до тех пор, пока участник не достигнет

сигнала тревоги или не остановится из-за усталости.Аэробная мощность (VO_2 max): результаты теста показывают эффективность сердечно-сосудистой системы и способность перерабатывать кислород.

Выносливость: сколько времени или сколько этапов можно пройти, указывает на уровень физической подготовки. Учащиеся должны были поддерживать начальную скорость 8,5 км/ч в течение одной минуты, а затем увеличиваться до 0,5 км / ч каждую минуту. Достигнутые результаты теста представляли собой количество кругов по 20 м, выполненных до тех пор, пока участник не смог прибыть на расстояние 3 м от линии на двух последовательных тонах или добровольно выйти из теста. Максимальный уровень потребления кислорода измерялся в соответствии с нормой VO_2 max [15].

Четыре угла ловкости. Четырехугольная ловкости-это тест для определения ловкости. Этот тест на ловкость был проведен на одной стороне площадки для бадминтона (рис.1), чтобы разместить диагональные четырехугольные движения вперед с резким изменением направления раз. Чтобы пройти тест на ловкость с четырьмя углами, игроки должны перемещаться по четырем углам поля, чтобы выполнить в общей сложности 16 повторений. Затем бадминтонисты должны следовать порядку результата в четырех направлениях, ударяя по опрокинутому маховику, расположенному в каждом углу. Выполнение движений, характерных для бадминтона, напоминает игрокам, двигаясь в направлении доминирующей руки (Рука, держащая ракетку) для начала; затем ударить по маховику, повернутому вверх, также доминирующей рукой. Лучшее время работы будет отмечено как минимум в двух тестах. Участникам разрешили восстанавливаться в течение 5 минут между тестами.

Рисунок 1. Корт. четыре угла ловкости

Боковая ловкость, режим движения (правша) a = центральная опора; B-центральная опора; c-центральная опора; D-центральная опора - центральная опора или (левша) = центральная опора-c-центральная опора-D-центральная опора a-центральная опора-B– центральная опора и повторяйте, пока игрок не ударит по каждому из 16 ворот.

20 М Спринт. Спринтерский тест на 20 м используется для определения спринтерской подготовки участников. Участники были подготовлены с раздельной стартовой позицией в начале линии. (Примечание: участникам было предложено использовать одну и ту же исходную позицию для надежности). По сигналу "старт" участники исследования должны были максимально быстро бежать к финишной черте. Каждый бадминтонист завершил 3-метровый спринт с 3 пересечениями с пассивным восстановлением в течение 20 минут. Было зафиксировано самое быстрое время, когда это было достигнуто.

Содержание обучения

В этой учебной программе традиционного обучения НГ выполнил обычные упражнения, которые обычно выполняются в учебной программе (показано в таблице 2)

Традиционная программа тренировок

Таблица 2

Тренировочные дни	Программа обучения
Понедельник	Движения маховика (челнока) (40 мин), Игра в фиксированной сетке (20 мин), защитное действие (20 мин), Игра (40 мин)
Вторник	6 угловых упражнений на ловкость маховика (40 минут), игра на половину поля (20 минут), управление игрой, двойная граница поля (40 минут)
Четверг	Маховики двойная игра (1 час) Смаш Гаме (40 минут)шуттле Гаме (20 минут)
Воскресенье	Тренировка в тренажерном зале
Дополнительные часы: спринт – 5 повторений × 6 подходов, Прыжки – 100, упражнение на пресс-100	

Представление данных и статистический анализ:

Данные были представлены в виде среднего значения ± стандартное отклонение (СД). Используя метод смешанного Анова (смешанный анализ) для дисперсии повторных измерений, были исследованы:

Независимые переменные: взаимодействие между типами программ тренировок (высокоинтенсивные функциональные интервальные тренировки против традиционных тренировок) и экспериментальными группами (субъектные факторы).

Зависимые переменные: результаты, измеренные в трех временных точках (T1 – до начала исследования, T2 – через 5 недель, T3 – через 10 недель).

Методология анализа:

Временные точки:

T1-исходные показатели (до исследования).

T2-после 5 недель тренировок.

T3-10 в конце недельной тренировки.

Группы: три группы сравнивались на основе субъектных факторов (например, различных протоколов тренировок или начального уровня физической подготовки).

Цель:

Определение того, вызвало ли взаимодействие между типом программы тренировок и экспериментальными группами статистически значимые изменения в связанных переменных (например, VO_2 мах, ловкости).

Результат

Сравнение показателей аэробики, ловкости и спринта между контрольной группой и экспериментальной группой в Т2 и Т3 показано в таблице 3. При этом средние значения и стандартное отклонение (среднее + СД) всех измерений приведены в таблице 4. Первоначально между группами не было значительных различий в аэробике, ловкости и спринте. Например, было статистически значимое различие в аэробной пригодности между и НГ, Ф(1,14) = 4,663, П = 049. В аэробной подготовке ЭГ между ЭГ и КГ (ударный объем) был большим ударным объемом в обоих, Т2 РЕ = 1,361, П = 023) и Т3 (РЕ = 2,315, П = 001). Кроме того, было статистически значимое различие в производительности ловкости, например, между НГ, Ф(1,14) = 5,443, П = 035, производил большие ударные мощности в Т2 (РЕ = -2,25, П = 000) и Т3 (РЕ =-2,72, П = 000). Однако не было значительной разницы в спринтерских характеристиках между группами, Ф (1,14) = 351, п = .563. При выполнении спринта ЕС между контрольной группой и экспериментальной группой был незначительным в небольшом Т2 (РЕ = -375, П = 371) и незначительным в Т3 (РЕ = -143, П = 763).

Таблица 3

Переменные	Точка времени	дф	Ф	Уровень точности (Сиг)	Размер эффект
ВО2 Мах максимальное потребление кислорода (мл/кг/мин)	$T_{1\ предварительный}$	(1,14)	6.517	023	1.361
	$T_{2\ последний}$	(1,14)	18.354	001	2.315
Ловкость	$T_{1\ предварительный}$	(1,14)	25.370	000	2.25
	$T_{2\ последний}$	(1,14)	47.934	000	2.72
Скорость	$T_{1\ предварительный}$	(1,14)	0.855	371	-0.375
	$T_{2\ последний}$	(1,14)	0.095	763	-0.143

Таблица 3. Сравнение показателей аэробики, и скорости (спринт) во время между контрольной группой и экспериментальной группой

Примечание: дф-степень свободы (для точности критического значения), ф-различия между группами (дисперсия), РЕ- Размер эффект

Таблица 4

Переменные	Группа	Среднее значение (СД)			% Изменения T_2 - T_1 (Размер эффект)	% Изменения T_3 - T_2 (Размер эффект)	% Изменения T_3 - T_1 (Размер эффект)
		T_1	T_2	T_3			
VO_2 Max максимальное потребление кислорода (мл/кг/мин)	Контроль	34.7 (4.7)	35.9 (4.3)	-	-8.48 (-0.66)	3.39 (0.25)	-5.38 (-0.42)
	экспериментальный	41.1 (5.3)	45.8 (5.0)	-	9.71 (0.63)	11.38 (0.88)	22.18 (0.43)
Ловкость	Контроль	33.3 (0.66)	31.9 (0.87)	-	-0.51 (-0.08)	-4.30 (-1.7)	-4.79 (-0.72)
	экспериментальный	31.3 (0.66)	29.5 (0.42)	-	-8.13 (-1.26)	-5.95 (-2.81)	-13.6 (-2.11)
Скорость	Контроль	4.4 (0.26)	4.2 (0.23)	-	-4.28 (-1.04)	-4.4 (-0.762)	-8.49 (-2.06)
	экспериментальный	4.3 (0.15)	4.3 (0.19)	-	-4.07 (-0.46)	-1.52 (-0.45)	-5.53 (-0.62)

Таблица 4 средние значения и стандартное отклонение измерений (СД) между группами

Примечание: T_1, T_2, T_3 – временные точки (например, начальное, второе и третье измерения); СД – стандартное отклонение; %изменение – изменение в процентах; размер эффекта (ВСЕ) - величина статистического эффекта.

Обсуждение

Целью этого исследования было изучить влияние высокоинтенсивной интервальной функциональной программы тренировок на аэробную форму, ловкости и спринт. Результаты показали, что между группами были различия в аэробной подготовке и ловкости. Однако не было обнаружено различий между группами в производительности спринта.

Влияние высокоинтенсивных интервальных функциональных тренировок на аэробную форму

Продолжительность тренировки и улучшение $_2$max:

Первые 2 недели подготовки привели к улучшению VO_2 max на 9,7%. С другой стороны, продление обучения до 10 недель дало больший рост, около 22.2%. Однако через 10 недель значительного улучшения не наблюдалось, что указывает на наличие "эффекта плато" (остановки роста).

Физиологические механизмы увеличения VO_2 max:

Повышение VO_2max связано с улучшением следующих сердечно-сосудистых параметров:

Увеличение объема сердца (увеличение объема перекачки крови),

Расширение возможностей кровотока,

Улучшение эластичности (растяжимости) артерий.

Эти изменения повышают эффективность доставки кислорода сердечно-сосудистой системой. Центральная нервная система (например, усиление нервных импульсов) и периферические адаптации (например, способность мышц использовать кислород) способствуют этому улучшению.

Эффективные методы обучения:

У молодых бадминтонистов высокоинтенсивные интервальные тренировки (ВИТ) эффективны для увеличения аэробной силы:

Интенсивность: 90-95 от максимальной частоты пульса (ЧСС) %,

Восстановление: 3 минуты активного отдыха между упражнениями.

Этот протокол на самом высоком уровне стимулирует сердечно-сосудистую и метаболическую адаптацию.

Научные доказательства (Ҳелгеруд ет ал, 2001):

С 8-недельными 4-минутными интервалами (90-95% hr(heart rate) VO_2 max увеличился на 11% у молодых бадминтонистов. Исходное значение увеличилось с 37,5 ± 5,8 мл•мин 1•кг 1 до 45,8 ± 5 мл•мин 1•кг 1, что подтверждает эффективность структурированного БИТ в увеличении аэробной силы.

Протоколы ВИТ с точными интервалами интенсивности и отдыха имеют первостепенное значение для максимального увеличения BO_2 max, особенно на начальном этапе подготовки. Однако при тренировках продолжительностью более 10 недель изменение стратегии (например, увеличение интенсивности) может быть необходимо для преодоления "эффекта плато".

Заключение

10 недель высокоинтенсивных функциональных интервальных тренировок значительно повысили аэробную силу и ловкость бадминтонистов. Выполнение аэробных упражнений 3 раза в неделю (например, 5 повторений с частотой 80-95% ҳр max в течение 180 секунд, отдых в течение 1 минуты между каждыми 3 повторениями) эффективно улучшало VO_2 max. Результаты исследования показали, что продолжительность (10 недель), частота (3 раза в неделю) и интенсивность (более высокие интервалы нагрузки) тренировок обеспечивали оптимальные условия для повышения уровня аэробной силы участников.

Такие виды спорта, как бадминтон, требуют баланса аэробной системы (долгосрочной выносливости), а также интервальных высокоинтенсивных

движений (таких как быстрые решения, прыжки) и анаэробных систем (краткосрочные требования к силе) во время игры. Таким образом, включение структурированных аэробных упражнений в тренировки по бадминтону не только увеличивает ваш VO_2 max, но и позволяет вам сохранять конкурентоспособность и эффективно управлять нагрузками во время игры.

Основные рекомендации:

1.Выполняйте аэробные упражнения 3 раза в неделю с высокоинтенсивными интервалами (80-95% ЧСС).

2. Стимулируйте метаболическое восстановление с помощью короткого активного восстановления (1 минута) между каждой тренировкой.

3. Одновременное развитие аэробной и анаэробной систем с адаптацией тренировок по бадминтону к требованиям игры**.**

Список литературы

1. Жеяраман, Р., Дистрист, Е., Наду, Т.: Предистион оф плайиНГ абилитй ин бадминтон фром селестед антҳропометрисал пҳйсисал анд пҳйсиологисал чарастеристисс амоНГ интер соллегиате плаерс. Инт. Ж. Адв. Иннов. Рес. 2(3), 11 (2012)

2. Пҳомсоупҳа, М., Лаффае, Г.: Тҳе ссиенсе оф бадминтон: гаме чарастеристисс, антҳропом етрй, пҳйсиологй, висуал фитнесс анд биомечанисс. Ж. Спортс Мед. 45, 473–495 (2015)

3. ван Лиесҳоут, К.А., Ломбард, А.Ж.Ж.: Фитнесс профиле оф елите жуниор бадминтон плаерс ин Соутҳ Африса. Афр. Пҳйс. Ҳеалтҳ Едус. Ресреат Дансе 9(3), 114–120 (2003)

4. Манриқуе, Д.С., Гонзалез-Бадилло, Ж.Ж.: Аналйсис оф тҳе чарастеристисс оф сомпетитиве бадминтон. Бр. Ж. Спортс Мед. 8(37), 62–66 (2003)

5. Смитҳ, М.М., Соммер, А.Ж., Старкофф, Б,Е., Девор С.Т.: Сроссфит-басед ҳигҳ-интенситй повер траниНГ импровес махимал аеробис фитнесс анд бодй сомпоситион. Ж. СмасҳғулотНГтҳ Сонд. Рес. 27 (11), 3159–3172 (2013)

6. Бучҳеит, М., Лаурсен, П.: Ҳигҳ-интенситй интервал траниНГ, солутионс то тҳе программиНГ пуззле, Парт И: сардиопулмонарй пуззле. Ж. Спортс Мед. 43, 313–338 (2013)

7. Сперлич, Б., Де Марéес, М., Коеҳлер, К., Линвилле, Ж., Ҳолмберг, Ҳ.-С., Местер, Ж.: Еффестс оф 5 weекс оф ҳигҳ-интенситй интервал траниНГ вс. волуме траниНГ ин 14-еар-олд соссер плаерс. Ж. СмасҳғулотНГтҳ Сонд. Рес./Натл. СмасҳғулотНГтҳ Сонд. Ассос. 25(5), 1271–1278 (2011)

8. Леес, А.: Ссиенсе анд тҳе мажор раскет спортс: а ревиеw. Ж. Спортс Сси. 21, 707–732 (2003)

9. Раман, Д., Нагесwаран, А.: Еффест оф гаме-спесифис смасҳғулотНГтҳ траиниНГ он селестед пҳйсиологисал вариаблес амоНГ бадминтон плаерс. Инт. Ж. Сси. Рес. 2(10), 1–2 (2013)

10. Феито, Й., Ҳеинрич, К.М., Бутчер, С.Ж., Постон, W.C.C.: Ҳигҳ-интенситй фунстионал траиниНГ (ҲИФТ): дефинитион анд ресеарч имплисатионс фор импровед фитнесс. Ж. Спорт МДПИ 6(76), 1–19 (2018)

11. Азимов Н. Н. 2024.–Теоретические Принципы Использования Деятельно-Деятельных Игр На Уроках Физического Воспитания //Жоурнал оф Инноватион ин Едусатион анд Сосиал Ресеарч. Т.2.–№.2–С.37-39. ҳттпс://жоурналс.проиндех.уз/индех.пҳп/жиеср/артисле/виеw/612

12. Азимов Н.Н. Абдуллаев М.Ж. Но.6.(2023): Умумтаълим мактаблари босҳлаНГъич синф оъқувчиларда жисмоний ва психологик тайёргарлигида ҳаракатли оъйинларниНГ таъсири ва самарадорлиги Вол.6 СоъНГи илмий тадқиқотлар назарияси ҳттпс://бестпублисатион.орг/индех.пҳп/сит/артисле/виеw/6757.

TIB QONUNLARI ASARIDA YALPIZNING O`RGANILGANLIK DARAJASI

10.70728/tech.v2.i03.012

Abdullayeva Gulshodaxon Aloviddin kizi
Student of Kokand state pedagogikal institute, Kokand, Uzbekistan
e-mail: odiljonova@gmail.com

Kazimova Nafisaxon Minovarovna
Associate Professor of Kokand state pedagogikal institute, Kokand, Uzbekistan
e-mail: nafisakazimova@gmail.com

Annotasiya. Ushbu maqolada shifobaxsh giyohlardan biri yalpiz, uning qayerlarda o`sishi, Abu Ali Ibn Sino o`z asarlarida yalpiz, uning turlari, shifobaxshligi, qanday tayyorlash kerekligi to`g`risida batafsil yozil qoldirganligi to`g`riisda ma`lumot berilgan.

Kalit so`zlar: myata, xulbo‘y, zulba, pudina, narpiz, ariq jalbus, nano va pudinaj, efir moylari, mentol, menton, pinen, flandren, syeniol, nezliol, jasmin,organik kislotalar, flavonoidlar, karotin, ramnoza, glyukoza, rutin, S vitamini, mineral tuzlar

Абстракт. В данной статье представлена информация об одной из лекарственных трав, мяте, где она растет, а Абу Али ибн Сина подробно писал о мяте, ее видах, лечебных свойствах и способах ее приготовления в своих произведениях.

Ключевые слова: мята, хулбой, зульба, пудина, нарпиз, арик жалбус, нано и пудинаж, эфирные масла, ментол, ментон, пинен, фландрен, сениол, незлиол, жасмин, органические кислоты, флавоноиды, каротин, рамноза, глюкоза, рутин, витамин С, минеральные соли.

Abstract. This article provides information about one of the medicinal herbs, mint, where it grows, Abu Ali Ibn Sina wrote in detail about mint, its types, healing properties, and how to prepare it in his works.

Keywords: mint, khulboy, zulba, pudina, narpiz, arik jalbus, nano and pudinaj, essential oils, menthol, menthone, pinene, flandrene, syeniol, nezliol, jasmine, organic acids, flavonoids, carotene, rhamnose, glucose, rutin, vitamin C, mineral salts.

O‘zbekiston o‘simlik dunyosi juda boy va rang-barangdir. Cho‘l va dashtlar, tog‘lar va adirlar, past-tekisliklar va daryo deltalari yonma-yon joylashib ajoyib manzara hosil qiladi. Bu aql bovar qilmaydigan bo‘lib tuyulishi mumkin, ammo aslida Markaziy Osiyoning qo‘shni mintaqalari bilan taqqoslaganda, O‘zbekistonning tog‘laridagi maydon birligiga nisbati bo‘yicha o‘simliklar soni bir necha baravar ko‘p.

Mamlakatning boy o‘simlik dunyosida olti mingdan ortiq turli xil o‘simliklar mavjud, ular orasida dorivor o‘simliklar ham bor. Bunday o‘tlar ekologik toza bo‘lib

oziq-ovqat, aromatik va farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi.

O‘simlik materiallarini kompleks qayta ishlash barcha zamonaviy qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi, uning doirasida ishlab chiqarishning barcha xalqaro sifat standartlariga javob beradigan ekstraksiya, tozalash, konsentratsiya, standartlashtirish amalga oshiriladi.

O‘zbekistonda eng keng tarqalgan dorivor o‘simliklar **rayhon (bazilik), kashnich (koriander), arpabodiyon, yalpiz, sebarga** hisoblanadi. Yovvoyi o‘simliklarni tekisliklarda va tog‘larda topish mumkin, shuningdek, bozorlar va dorixonalarda sotib olish mumkin.Shulardan biri ko`rsatilgandek, yalpiz o`ziga xos xususiyatlari bilan alohida ajralib turadi.

Mahalliy aholi bunday o‘simliklarning mo‘jizaviy kuchi haqida oldindan bilishadi. Ular iste’mol qilinadi, ziravor sifatida ovqatlarga qo‘shiladi, choy damlanadi, dori sifatida ishlatiladi, shuningdek kosmetologiya yo‘nalishida ham qo‘llaniladi. Dorixonalar va kosmetika do‘konlarida siz mono o‘tlardan, maxsus o‘simlik damlamasi, vanna uchun o‘simlik preparatlari, turli xil foydali qo‘shimchalar, efir moylari va boshqalardan xarid qilish mumkin. Har bir mahsulot tarkibida tabiiy minerallar, vitaminlar va biologik faol moddalar mavjud.

Jumladan, Abu Ali Ibn Sino o`z asarlarida yalpiz, uning turlari, shifobaxshligi, qanday tayyorlash kerekligi to`g`risida batafsil yozil qoldirgan .

Yalpiz (Myata) ham qadim zamonlardan buyon milliy taomlar tayyorlashda va xalq tabobati amaliyotida foydalanilib kelinayotgan ser xosiyatli giyoh hisoblanadi. Uni xulbo‘y, zulba, pudina, narpiz, ariq jalbus, nano va pudinaj deb ham ataydilar. Yalpizning tarkibida efir moylari, mentol, menton, pinen, flandren, syeniol, nezliol, jasmin,organik kislotalar, flavonoidlar, karotin, ramnoza, glyukoza, rutin, S vitamini, mineral tuzlar va boshqa moddalar mavjud.

Xalq tabobatida yalpizdan jigarning surunkali xastaliklarini, o‘t yo‘llarini davolashda, tish og‘rig‘ida, og‘iz qaqrashida, milk yallig‘lanishida, ovqat hazm qilishni yaxshilashda, ko‘ngil behuzur bo‘lib, qayt qilishga qarshi vosita sifatida foydalaniladi. Yalpiz ko‘krakni yumshatib, balg‘am ko‘chiruvchi, chanqoq bosuvchi hamda nafas yo‘llari kasalliklarining oldini oluvchi vosita sifatida ham foydalidir. Yalpizning muattar va yoqimli hidi bosh miya faoliyatini yaxshilaydi, kishi ko‘nglini ko‘taradi, charchash va toliqish, dangasalik va yalqovlikni quvadi. Uning bargi va barra novdalari turli mevalardan tayyorlangan kompotlarga, konfet va choylarga hid va ta’m berishda ishlatiladi. Yalpiz moyi limonad, likyor, qandolat, konserva, upa- elik tayyorlashda va boshqalarda ishlatiladi.

Ibn Sinoning aytishicha «Yalpiz barcha iste’mol qiluvchi giyohlar ichida javhari va eng latifidir, agar yalpiz shoxlarini sutga tashlansa (sut ivimaydi).

-Uning shirasini sirkaga solib ichilsa, ichdan qon ketishini to‘xtatadi.

-Yalpizni, ayniqsa, arpa uni bilan qo‘shib, bosh og‘rig‘iga qarshi peshonaga qo‘yib bog‘lanadi. U bilan dag‘allangan tilni ishqalansa, dag‘alligi ketadi.

-Yalpizning shirasini asal suvi bilan aralashtirib og‘rigan quloqqa tomiziladi.

- Qontalash va qon ketishini to‘xtatadi.

-Yalpiz me’dani mahkamlaydi, uni qizdiradi, hiqichoqni to‘xtatadi, ovqatning singishiga yordam qiladi, qon qusishini to‘xtatadi va sariq kasaliga foyda qiladi.

Agar yalpiz shoxlarini anor donasi bilan ichilsa, qusish bilan bo‘ladigan ich ketishini to‘xtatadi. Qaynatmasi «tikka nafas olish» kasaliga foyda qiladi. U, ayniqsa, anjir bilan birga yeyilsa, ko‘krakdagi yopishqoq xiltlarni chiqarish uchun kuchli (doridir). Qobirg‘alardagi og‘riqlarga ham foyda qiladi, bu xil ta’sir tog‘ yalpizida kuchliroq. Tog‘ yalpizi og‘iz yaralariga foyda qiladi va burun teshigidan chiqindilarni tushiradi».

Diqqat: yalpizni me’yorsiz iste’mol qilish bod paydo qilishi mumkin ammo juda ham ko‘p iste’mol qilinsa, tomoqda qichishish paydo bo‘ladi.

Bularni bartaraf qilish uchun petrushka iste’mol qilish tavsiya etiladi. Yalpizdan kuniga bir marta iste’mol qilish normasi 9 grammligini ham yoddan chiqarmang.

Quyida yalpizdan foydalanib tayyorlanadigan turli xil dorivor vositalar keltiriladi:

*Yalpizli choy og‘riqni qoldiruvchi, o‘t va siydik haydovchi, ko‘ngil aynishi, ich dam bo‘lishini kamaytiruvchi hamda ovqat hazm qiluvchi vosita sifatida ishlatiladi. Bunday choy tayyorlash uchun bir osh qoshiq maydalangan yalpiz bargiga bir stakan (200 ml) suv quyib, 15-20 daqiqa damlab qo‘yiladi. Sovugandan so‘ng, uni 2 qavat dokadan suzib, toza idishga solib qo‘yiladi. Katta kishilar ovqatdan oldin 1 osh qoshiqdan, maktab yoshidagilar 1 desert qoshiqdan, maktabgacha yoshdagi

bolalar esa 1 choy qoshiqdan ichishlari tavsiya etiladi.

*Yalpizdan damlama tayyorlash uchun 2 choy qoshiq yalpiz bargini 250 ml

qaynoq suvda 30 daqiqa damlab, so‘ngra dokada suzib olinadi. Ushbu damlamadan kun mobaynida bir qultumdan ichib turish oshqozon faoliyatining buzilish holatlarida va ko‘ngil aynishida shifo bo‘ladi.

*Yalpizli suv, yalpizli kulchalar, yalpizli qaynatma ko‘ngil aynishini qoldirishda va o‘t haydovchi omil sifatida tavsiya etiladi. Yalpizli qaynatma tayyorlash uchun 5 gramm yalpiz bargi 200 ml suvda 15 daqiqa past olovda qaynatilib, sovugach, dokada suzib olinadi. Bu qaynatmadan kuniga yarim stakandan (100 ml) 2 mahal ovqatlanishdan ikki soat oldin ichiladi.

*Yalpiz efir moyining spirtdagi aralashmasi (1:4 nisbatda) bosh og‘rig‘ida, teri yallig‘lanishida ishqalab surtiladi. Shamollashda va tumov kasalliklarida esa undan ingalyasiya usuli bilan foydalaniladi, ya’ni, dorini yuqori nafas yo‘llariga gaz, bug‘ yoki aerozol holatida yuborish tavsiya etiladi.

*Yalpiz sharbati iste’mol qilinsa, qon ketishini va qon qusishini to‘xtatadi, ko‘krak osti a’zolari va yelkadagi og‘riqlarga shifo bo‘ladi.

Yalpizning yurak faoliyatini yaxshilaydi, tez-tez urishi oldini olishi, qon aylanishini me’yorga keltirishi va terlatish xususiyatlari zamonlar sinovidan o’tgan. Yalpizning bo’shashtiruvchi va a’zolar yallig’lanishiga qarshi malhamligi ma’lum. Me’dada og’riq,

sanchiq, siqilish bo'lganda, me'da sustligida, hiqichoq tutganda, qattiq bosh og'rig'i, ko'ngil aynish va dengiz kasalligida bu ne'mat ajoyib muolaja bo'ladi. Yalpiz tarkibidagi taninlar me'dani qo'zg'alishdan himoyalaydi, ichburug'ning oldini oladi, qorindagi yarali ichqotishga shifo. Uning tarkibidagi taxir moddalar jigar va o't qopini mustahkamlaydi, uning uchun jigarni tozalash, o't qopi toshlarini tushurishda ham yalpizdan foydalaniladi.

Yalpiz moyi xushbo'y, terini mustaxkamlash xususiyatiga ega. Shuning uchun vannaga solinadi. Bosh aylanish va xushdan ketish holatida hidlanadi. Artrit va bo'g'imlar podagrasida yalpizning yangi uzilgan barglari og'rigan joyga ezilib bog'lanadi. Yalpiz tarkibida efir moylari ayniqsa, komfara va mentol moyi a'zolarining sovuq urganda, biror joy tilingan yoki chaqa bo'lganda gazak olib yiringlashda saqlovchi antiseptikdir. Shuningdek, bu moyni nafas yo'llari hastaliklarida hidlash va tomoq og'rig'ini qoldirish uchun o'giz chayish foyda beradi. Yalpiz moyi tish og'rig'ini qoldiradi, 1 tomchisi quloq og'rig'iga davo.

Buyuk hakim Ibn Sino yalpiz me'dani quvvatlantiradi, uni qizdiradi, taom hazmiga yordam beradi, shilliq modda va qon qusishini to'xtatadi, sariq hastaligi muolajasida nafi ko'p, deb yozgan va yalpiz bilan ichdan qon ketishi davolagan. Yalpiz pazandalik va qandolatpazlik hamda likyor-aroq sanoatida ko'p qo'llaniladi. Shirin kulcha, o'tkir spirtli ichimliklarga yalpiz yog'i qo'shiladi. Uning yangi uzilgan ko'kati turli salatlar va qatiqli nordon sho'rvalarga, g'oshtli taomlarga solinadi. Qurutilgan yalpiz barglaridan yaxna ichimliklar tayyorlash yoki uni choylarga qo'shib damlash mumkin.

Quritilgan yalpiz bargini choyga qo'shib yoki damlab ichilsa, turli me'da-ichak buzilishlarida yordam beradi. Yalpizning ozishda ham nafi ko'p. Masalan, qishdan so'ng ikki-uch kilo ozaman desangiz, har ikki soatda yangi uzilgan yalpiz bargini hidlang. Bu taomdan 23 foiz kam kaloriya olishga yordam beradi. Agar yangi yalpiz topilmasa, qalampir yalpiz moyidan hidlash kifoya.

Bosh og'riganda qora yoki ko'k choyni yaxshilab damlab, bir chimdim yalpiz qo'shing va ikki piyolani iching. Oradan 20 daqiqa o'tib bosh og'rig'ini unutasiz. Shamollamaslik uchun ham yalpizli choy ichib yuring. Bunday choy ruhiy bezovtalikni, asabiylikni daf etadi, uyquni yaxshilaydi. Deraza tokchada gultuvakda yalpiz o'stirsangiz shamollashdan qutulasiz, o'zingizni bardam sezasiz. Bir stakan qaynoq suvga bir osh qoshiq quritilgan yalpiz solib, o'n daqiqa damlab ichgan ma'qul.

Uch-to'rt kun oqshomlari besh osh qoshiq quruq yalpizni doka xaltachaga solib, ustidan issiq suv oqizgan holda vanna olib cho'milsangiz charchoq ketadi, tetiklashasiz, teri toza bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nortosh O'ljaboyeva. Xalq tabobati xazinasidan javohirlar. Toshkent,

«Yangi asr avlodi», 2009 yil. 1135 bet.

2. Muhiddin Umarov va boshqalar. Boshiga tushgan tabib. Toshkent, «Istiqlol», 2007 yil.

3. Xolida Mirfayoz qizi, Solijon Azizov. Qariyalarga malham bo‘laylik. Toshkent, Abu Ali Ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 2002 yil.

4. Xoji Mengnazar Rustam o‘g‘li. Dard borki, darmon bor. Toshkent, «Fan», 2005 va 2006 yillar.

5. Ibrohim Qo‘ziyev. Shifobaxsh ichimliklar. Toshkent, «Fan», 2007 yil.

6. Ibrohim Qo‘ziyev. Tanangizda dard bo‘lsa. Toshkent, «Fan», 2006 yil

OTA-ONA QARAMOG‘IDAN MAHRUM BO‘LGAN IJTIMOIY HIMOYAGA MUHTOJ BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

10.70728/tech.v2.i03.013

Egamqulova Saodat Alijanovna
Sh.Rashidov tumani “Inson” ijtimoiy xizmatlar markazi psixologi
saodategamqulova@mail.com

Annotatsiya. Dunyodagi ko‘plab odamlarning hayoti zo‘ravonlik bilan to‘lib - toshgan va u qaysidir ma’noda barchamizga ta’sir qiladi. Ko‘pchiligimiz eshik va derazalarimizni kuchli qulflar bilan qulflash va iloji bo‘lsa, xavfli joylardan qochish orqali muammolardan osongina qochishimiz mumkin. Boshqalarning yashiradigan joyi yo‘q: ularni uyda zo‘ravonlik kutmoqda, jamoatchilik ko‘zidan yashiringan.

Kalit so‘zlar. Zo‘ravonlik, ijtimoiy, mahrum, huquqiy, zo'ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, beparvolik, odam savdosi.

Абстрактный. Жизнь многих людей по всему миру наполнена насилием, и оно так или иначе затрагивает каждого из нас. Большинство из нас могут легко избежать проблем, запирая двери и окна на прочные замки и по возможности избегая опасных зон. Другим негде спрятаться: насилие поджидает их дома, скрытое от глаз общественности.

Ключевые слова. Насилие, социальное, лишения, юридическое, жестокое обращение, сексуальное насилие, пренебрежение, торговля людьми.

Hozirgi rivojlanayotgan mamlakatimiz tomonidan yoshlarga berilayotgan imkoniyatlar nihoyatda ko‘plab topiladi, yoshlarning ta’limiga berilyotgan qanchadan-qancha e’tiborlar samarasi bundan bir necha yillardan so‘ng o‘z mevalarini bersa ajab emas. Ammo shu bilan birgalikda bizni jamiyatimizga xos bo‘lmagan ba’zi birkamchiliklarham uchrab dilimizni xira qiladi. Oilaviy ajrimlar chin yetim va chala yetimlarni ko‘payishi oilaviy mojarolarning yildan yilga ortib borishi kabi nohush jihatlar mavjud. Ushbu jihatlarni hiobga olgan holda malakatimiz rahbari va hukumati tomonidan bir qator Farmon va qarorlar ishlab chiqib jamiyatga tadbiq etib kelinmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 25.10.2021-yildagi “Yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 636-sonli qarori, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2024-yil 14-nyabrdagi PF 185-son Farmoni [1] ijrosini ta’minlash, shuningdek yetim bolalar va ota-ona qaramog‘idan mahrum bo‘lgan bolalarni joylashtirishning huquqiy asoslarini takomillashtirish ularga ijtimiy xizmatlar va yordamlar ko’rsatishni ta’minlash choralarini kuchaytirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Yetim bolalar va ota-ona qaramog’idan mahrum

bo‘lgan bolalarni joylashtirish shakllari bo‘yicha ayrim normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida 27.12.2024-yildagi 893-sonli qarori [2], ushbu Farmon va qarorlarning ijrosi o‘laroq mamlakatimizda yangi bir “Inson” ijtimoiy xizmatlar agentligi faoliyatini boshladi bu agentlikning faoliyat doirasida olib borilayotgan ishlar va yuzaga chiqayotgan ba’zi bir muommalar mavjud, aynishu uammolardan biri bu hozirgi kunda rivoj topayotgan jamiyatimizning og‘riqli mavzusi bolalarni ijtimoiy himoya qilish mexanizmidir.

So‘nggi yillarda bolalarga nisbatan zo'ravonlik “bolaga nisbatan zo‘ravonlik” - JSST bolalarni 18 yoshgacha bo‘lgan odamlar deb belgilaydi [3,4] “jismoniy va hissiy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, beparvolik, odam savdosi yoki ekspluatatsiyaning boshqa shakllari, yoki javobgarlik, ishonch yoki kuch munosabatlari doirasida bolaning sog‘lig‘iga, omon qolishiga, rivojlanishiga yoki qadr-qimmatiga haqiqiy zarar yetkazishi” [5]. Intim hamkor zo'ravonligining zo'ravonligi ham ba'zan bolalarga nisbatan zo'ravonlikning bir shakli sifatida qaraladi [6]. 2024-yildagi hisob-kitoblar mamlakat va so‘rov usuliga ko‘ra juda katta farq qiladi, bolalik davridagi jinsiy zo‘ravonlik haqida xabar beradi va barcha bolalarning 25-50% jismoniy zo‘ravonlik haqida xabar beradi [7] [10].

Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik bolalar, oilalar, jamoalar va mamlakatlarning salomatligi va farovonligi uchun umrbod oqibatlarga olib keladi. Va o‘limga olib kelishi mumkin [8]. Qotillik ko‘pincha qurol, sovuq va o‘qotar qurollardan foydalanish bilan sodir bo'ladi [9]. Barcha qurbonlar va jinoyatchilarning 80% dan ortig'i erkaklardir. Bu esa pirovardida mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Bolalar zo'ravonligi boshlanishidan oldin uning oldini olish ko'p qirrali yondashuvni talab qilishi mumkin. Samarali profilaktika dasturlari ota-onalarni qo'llab-quvvatlaydi va ijobiy tarbiya ko'nikmalarini o'rgatadi. Bolalar va oilalarga doimiy e'tibor takroriy zo'ravonlik xavfini kamaytirishi va uning oqibatlarini kamaytirishi mumkin [11].

2024-yil 8-noyabr kuni Kolumbiyada bolalarg nisbatan zo‘ravonlik bo‘yicha birinchi vazirar konfrensyasi bo‘ldi. Yoshlar zo‘ravonligi insonning psixologik va ijtimoiy faoliyatiga jiddiy, ko‘pincha umrbod ta’sir qiladi. Yoshlar zo‘ravonligi salomatlik, farovonlik va jinoiy adliya xizmatlarining narxini sezilarli darajada oshiradi, mehnat unumdorligini pasaytiradi, mulkiy qadriyatlarni pasaytiradi va jamiyat tuzilishini buzadi.

Yetim va ijtimoiy himoyga muhtoj bolalarning ruhiyatida esa quyidagi psixologik xususiyatlar namoyon bo‘ladi:

- ijtimoiy muhitga moslashishni istmaslik;

- samimiy hissiy munosabatlarning yetishmasligi;

- izolyatsiya;

- umidsizlik;

- orzulari umumiy dolzarb muammolardan chetda qolishi.

Boshqalar bilan bo‘lgan munoabatlarda esa,

- aloqalar mazmun jihatdan samarasiz;

- hissiy jihatdan to‘yingan emas;

- qaramlikka moyillik;

- individuallikinh kam rivojlanishi;

- shaxsiy faoliyatning pastligi;

- jamiyat tomonidan qo‘yiladigan qoidalar va me’yorlarga qarshiik.

Yoshlar zo‘ravonligi bilan bog‘liq bo‘lgan turli xil yoshlar jismoniy, hissiy va jinsiy zo‘ravonlik (masalan, jismoniy tajovuz, zo‘ravonlik, zo‘rlash) va banditizm, otishma va talonchilik kabi ‘ravonlik harakatlariga guvoh bo‘lish yoki ishtirok etishni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, 2018 yilda “shaharlarda yashovchi bolalar va o‘smirlarning yarmidan ko‘pi jamiyatda zo‘ravonlikning qandaydir shakllarini boshdan kechirgan”. Zo‘ravonlik ‘bir tom ostida yoki ma’lum bir jamiyat yoki hududda ham sodir bo‘lishi mumkin va bir vaqtning o‘zida yoki hayotning turli bosqichlarida sodir bo‘lishi mumkin”. Yoshlar zo‘ravonligi, shaxs zo‘ravonlikni oluvchi yoki uning guvohi bo‘lganligidan qat‘i nazar, darhol va uzoq muddatli salbiy ta"sir ko‘rsatadi.

Oxirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, bolalik davridagi psixologik jarohatlar bolaning miyasini o‘zgartirishi mumkin. Bu aniq travma miya va tanaga jismoniy ta’sir qiladi, bu tashvish, g‘azab va diqqatni jamlash qobiliyatiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, ular eslash, ishonish va munosabatlarni o‘rnatishda muammolarga duch kelishlari mumkin.

Xulosa. Ayni ushbu nzariy ilmiyma’lumotlarga asoslanib Kreyg G va Rean A kabi tadqiqotchilar bolalarning kattalar bilan bog‘lanish ehtiyoji yuqoriligini ta’kidlaydi. Ota-onasidan mahrum bo‘lgan bolalarda nafaqat asab tizimining tug’ma xususiyatlari va shaxsning muayyan xususiyatlari bilan emas, balki bolaning hozirgi holatidan avvalgi holatida olgan hayot tajribasibilan bog’liq murakkab psixologik holatlarga ham ega, bu esa uning umumiy ruhiy holatiga ta’sir etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bolalarni ijtimoiy himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2024-yil 14-noyabrdagi PF 185-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Yetim bolalar va ota-ona qaramog’idan mahrum bo‘lgan bolalarni joylashtirish shakllari bo‘yicha ayrim normativ huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida 27.12.2024-yildagi 893-sonli qarori.

3. Alimbayeva Sh.T. O‘smirlar o‘quv faoliyatida xavotirlanish namoyon bo‘lishining psixologik xususiyatlari. Psixologiya jurnali. Buxoro – 2012. № 2. B -156.

4. Otamuratov R., Yo‘ldoshev N. O‘zbekistonda psixologik psixologiyaning rivojlanishi // Yangi O‘zbekiston: fan, ta’lim va innovatsiyalar. – 2024. – V. 1. – Yo‘q. 1. – B. 650-652.

5. Otamuratov R., Husenova M. MALAKATIMIZDA INKLYUZIV TA’LIM TARAQQIYOTI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 271-274.

6. Otamuratov R., Muhammadiyev A. PSIXOLOGIYADA SHAXS MUAMMOSI //International Journal of scientific and Applied Research. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 266-269.

7. Отамуратов R. Ijtimoiy fanlar tizimida yuridik psixologiyaning umumiy vazifalari / P. Отамуратов, H. Юлдошев. – Новый Узбекистан: наука, образование и инновации. – 2024. – № 1. – C. 650-2.

8. Отамуратова S. Nizoli vaziyatlardagi xulq-atvor strategiyalarining psixologik tahlili / C. Отамуратова, P. Отамуратов. – Информатика и инженерные технологии. – 2023. – № 2. – C. 323-8.

9. Отамуратов P. У. ХАРАКТЕРИСТИКИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА ПОЛЬЗОВАТЕЛЕЙ ИНТЕРНЕТА //Yangi O ‘zbekiston ustozlari. – 2024. – T. 2. – №. 31. – C. 184-187.

10. Otamuratov R. U., Otamuratova S. A. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish //МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИХДТЛАРИ Республика илмий-амалий конференция материаллари туплами. – 2021. – T. 494.

11. OTAMURATOV, R., & OTAMURATOVA, S. (2024). ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ ТРЕВОЖНОСТИ У ПОДРОСТКОВ. Вестник УзМУ, 1(1.5.2), 164-167. https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.5.2.4185

TA`LM JARAYONIDA INTELTEKTUAL KOMPETENSIYA VA UNING RIVOJLANISHI

10.70728/tech.v2.i03.014

O‘rinova Feruza O‘ljayevna
Farg’ona davlat universiteti, maktabgacha ta’lim kadedrasi professori v.b., p.f.n.
e-mail: feruza19711971@ mail.com

Annotatsiya: Intellektual kompetentsiyani inson hayoti davomida turli omillar ta'sirida shakllanadigan shaxsiy xususiyat deb hisoblash mumkin Ushbu maqolada Intellektual kompetentsiya intellektning o‘zini va pertseptiv-tahlil qobiliyatlarini aks ettiruvchi omillar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: intellekt, intellektual kompetentsiya, kompetensiyviy yondashuv, pertseptiv-tahlil, kognitiv, intellektual kasbiy rivojlanishni.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ И ЕЕ РАЗВИТИЕ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация: Интеллектуальную компетентность можно рассматривать как характеристику личности, формирующуюся под влиянием различных факторов в течение жизни человека. В данной статье выделяются факторы, отражающие интеллектуальную компетентность и перцептивно-аналитические способности.

Ключевые слова: интеллектуальная компетентность, компетентностный подход, перцептивный анализ, когнитивное, интеллектуальное профессиональное развитие.

INTELLECTUAL COMPETENCE AND ITS DEVELOPMENT IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: Intellectual competence can be considered a personal characteristic that is formed under the influence of various factors throughout a person's life. This article discusses the factors that reflect intellectual competence itself and perceptual-analytical abilities.

Keywords: intellectual competence, competency-based approach, perceptual-analytical, cognitive, intellectual professional development.

Psixologik adabiyotlarda intellektual kompetentsiya tushunchasi tobora ko‘proq uchraydi. Insonning intellektual xususiyatlarini tavsiflash uchun umumiy psixologiyada qo‘llaniladigan kategorik apparat insoniyat jamiyati rivojlanishining zamonaviy darajasiga va unda intellektual resurslarning ortib borayotgan roliga mos kelmaydi. Intellektual kompetentsiya deganda sub'ektning ma'lum bir fan sohasini o‘zlashtirish darajasini belgilovchi, mavzuga oid bilimlarni tashkil etishning maxsus turi va ma'lum

bir fan sohasida samarali qarorlar qabul qilish strategiyasi bilan tavsiflanadigan meta-qobiliyat tushuniladi. (Р. Глейзер, У. Шнайдер, М.А. Холодная, Д. Равен va boshq.).

Intellektual kompetentsiya intellektning o‘zini va pertseptiv-tahlil qobiliyatlarini aks ettiruvchi omillar bilan ifodalanishi mumkin, ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi: tushuncha va idrok etish qobiliyatining umumiy darajasi, ma'lumotlarni to‘plash, ma'lumotlarni qayta ishlash, og'zaki va mantiqiy fikrlash, mavhumlashtirish va naqshlarni topish qobiliyati, vizual va samarali fikrlash , amaliy muammolarni tezda hal qilish qobiliyati va kontseptual moslashuvchanlik. Ushbu qobiliyatlar asosiy bo‘lib, mantiqiy xulosalar asosida ma'lumot etishmasligi holatlarida noaniq, muammoli vaziyatda harakat qilish imkonini beruvchi ongli va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishda muvaffaqiyatni ta'minlaydi. V. Mishel kognitiv o‘zgaruvchilarni ta'kidlab, kompetentsiyaning xususiyatlarini, jumladan, aql-zakovat, "men" ning rivojlanishi, ijtimoiy va shaxsiy yutuqlar va ko‘nikmalar, ijtimoiy va kognitiv yetuklikni ko‘rsatadi [Mischel, 1986].

M.A. Xolodnaya kompetentsiya ma'lum bir tor mavzu bo‘yicha tajriba to‘plash bilan cheklanmaydi va so‘zning keng ma'nosida shaxsning umumiy intellektual rivojlanishini nazarda tutadi, deb hisoblaydi. Shaxsning aqliy tajribasining asosiy tarkibiy qismlarini shakllantirish darajasida sodir bo‘ladi: kognitiv tajriba - ma'lumotni samarali qayta ishlash mexanizmlari, metakognitiv - o‘z aqlining ishini ixtiyoriy va ixtiyoriy tartibga solish mexanizmlari, qasddan - individual selektivlik mexanizmlari o‘z ongining xususiyatlarini atrofdagi voqelikning ob'ektiv talablari bilan muvozanatlash imkonini beruvchi intellektual faoliyat hisoblanadi. Uning fikricha, o‘quv jarayonida kompetentsiyani shakllantirish o‘quvchilarning intellektual ta'limi bilan bir vaqtda amalga oshirilishi kerak, bu har bir kishining aqliy tajribasini uning intellektual samaradorligini oshirish va uning mentalitetining individual o‘ziga xosligini oshirish yo‘nalishida boyitishni o‘z ichiga oladi (Xolodnaya, 1999).].

Ilmiy-tadqiqot ishlarining tahlili shuni ko‘rsatdiki, kasbiy rivojlanishni prognozlashda asosiysi intellektual kompetentsiya bo‘lib, uning shakllanishi talabalarning istisnosiz barcha ta'lim yo‘nalishlarini o‘zlashtirish uchun asos yaratadi. Unda ta'limning umumiy predmeti mazmunining barcha tarkibiy qismlari jamlangan timsolni oladi: yani o‘rganilayotgan hodisalar to‘g'risidagi umumiy madaniy bilimlar, umumiy ta'lim ko‘nikmalari, qobiliyatlari va faoliyatning fandan tashqari usullarini. Buning yordamida talabalarda ma'lumotni qidirish va qayta ishlash, axborot va kommunikatsiyalarni o‘zlashtirish uchun yangi texnologiyalardan foydalanish, o‘z ta'lim usullarini tashkil etish, faoliyat bilan shug'ullanish, hamkorlik qilish, fikr yuritish (o`z bilimining kengligi va chuqurligini bilish) qobiliyati va istagi rivojlanadi. Intellektual kompetentsiyaning asosi, uning xususiyatlarining "aqliy tashuvchisi" insonning individual ruhiy (aqliy) tajribasidir [Savin, 2002; Xolodnaya, 2002; Glaser, 1984].

Intellektual kompetentsiya intellektual etuklik mezonlaridan biri sifatida belgilanishi mumkin, chunki kompetentsiyaning yuqori darajasi shaxsning etukligini rivojlantirishga olib keladi. Bir vaqtlar L.S. Vygotskiyning yozishicha, intellektual etuklik sharoitida har bir kognitiv funktsiya o‘zining "sof shaklida" berilgan kognitiv funktsiya bo‘lishni

to‘xtatadi: idrok vizual fikrlashning bir qismi sifatida namoyon bo‘ladi, yodlash jarayoni xotira va fikrlashning uyg'unligiga aylanadi va hokazo. ya'ni taniqli iboraga ko‘ra, "harakatdagi aql" ning ko‘rinishi bo‘lib chiqadi [Vygotskiy, 1982]. Intellektual kompetentsiyaning doimiy o‘sishi va mentalitetning individual o‘ziga xosligining o‘sishi barkamol shaxsning zarur sharti bo‘lgan aql-zakovat madaniyatini shakllantirishni ta'minlaydi. Uning markazida shaxs bo‘lgan ta'lim maydoni ta'lim maqsadini amalga oshirishga qaratilgan barcha sa'y-harakatlarning yig'indisi sifatida qaraladi. U uzluksiz ta'lim tizimida inson hayotiy faoliyatining umumiy makonining sohalaridan birini ifodalaydi. Ta'limning asosiy vazifasi berilgan modellar bo‘yicha shaxsni shakllantirish emas, balki o‘z-o‘zini anglash, shaxsiy salohiyatni ochish va rivojlantirish, o‘z erkinligi va hayotiy tanlov uchun javobgarlikni qabul qilish va o‘zlashtirish, o‘zini namoyon qilish va rivojlantirishda yordam berishdir. insonning mohiyati, uning ijobiy salohiyati. Ta'lim mazmuni nafaqat individual va yosh xususiyatlariga moslashtirilishi, balki shaxsning intellektual rivojlanishining haqiqiy psixologik mexanizmlarini hisobga olish yo‘nalishi bo‘yicha tubdan o‘zgartirilishi kerak.

Oliy ta’lim samaradorligining mezoni endi nafaqat bilim, qobiliyat, ko‘nikma (KUN), balki kompetentsiya, tashabbuskorlik, ijodkorlik, o‘z-o‘zini tartibga solish, o‘ziga xos tafakkur (KITSU), samarali tushunish va fikrlashdir. Qisqartmalarning o‘zgarishi bilan yondashuvlar o‘zgaradi. LUNlar o‘quvchilarning intellektual ta'lim darajasini etarli darajada aks ettirmaydi, intellektual kompetentsiyani o‘z ichiga olgan asosiy intellektual fazilatlar shaxsning intellektual sohasining dolzarb xususiyatlari hisoblanadi. Va shunga ko‘ra, ZUNs universitet ta'limi samaradorligini baholash uchun kengroq shaxsiy kontekstning ajralmas qismiga aylanadi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyati bilishning universal xususiyatlaridan biridir. Bu tasodifning ko‘rinishi emas, balki tabiiy jarayon. Ta'limda bilish jarayonini tashkil etish tizimi sifatida dastlab unga xos bo‘lgan, ammo maqsadni belgilashda ifodalanmagan tushunchalar kiritildi, ya'ni. umumiy rivojlanishda o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun maqsadli harakatlar tizimida. Ta'lim jarayoni deganda shaxsning o‘zini intellektual, ijtimoiy va ma'naviy madaniyat olamiga faol joylashtirish orqali o‘zida dunyo qiyofasini yaratish tushuniladi [Verbitskiy, 2004, s. 17]. I.S.ning so‘zlariga ko‘ra. Yakimanskayaning ta'kidlashicha, ta'lim jarayoni "bilim ta'limi orqali shaxsiy sifat sifatida shakllanadi", bu nafaqat dunyoni individual idrok etishni, balki uning ijodiy o‘zgarishini ham ta'minlaydi. 7]. Oliy ta'limning ta'lim maydonida shaxsning intellektual kompetentsiyasini rivojlantirish uchun asosiy hal qiluvchi omil - bu talabaning sub'ektiv tajribasini namoyon qilish va boyitish va uning individualligini rivojlantirish uchun sharoit yaratishga qaratilgan shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim. Subyektiv tajribaning mazmuni, I.S. Yakimanskaya, birinchidan, ob'ektlar, g'oyalar va tushunchalar, ikkinchidan, aqliy va amaliy harakatlar va uchinchidan, hissiy kodlar, shu jumladan shaxsiy ma'nolar, munosabatlar, stereotiplar mavjud. Agar an'anaviy ta'lim sub'ektiv tajribani nomukammal, ahamiyatsiz, ilmiy bo‘lmagan g'oyalar bilan yuklangan holda “sekinlashtirishga" intilsa, unda o‘quvchi sub'ektiv tajriba tashuvchisi sifatida o‘sadigan

va rivojlanadigan yangi turdagi ta'lim muassasasini yaratish kerak” (Yakimanskaya, 1994). p. 73].

Shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim maqsadlarini amalga oshirish doirasida ikkita asosiy bilim manbalarining ishtiroki muvofiqlashtirilishi kerak - intellektual va shaxsiy komponentni rivojlantirish orqali o‘qitish va o‘qitish. Universitetda o‘qishning asosiy maqsadi talabaning shaxsiyatini rivojlantirish bo‘lishi kerak, ammo bu bilim va ko‘nikmalarni egallashga, kasbiy rivojlanishga qarshi bo‘lmasligi kerak. Shaxs hayot tajribasining eng umumlashtirilgan va rivojlanayotgan tizimidir. Shu sababli, shaxsning shaxsiy tajribasi umumlashtirish cho‘qqilariga chiqishi mumkin bo‘lgan bilim, ko‘nikma va qobiliyatlar bilan shaxsiy xususiyatlarning birligini ko‘rmaslik mumkin emas. Shaxsning namoyon bo‘lishi nafaqat kognitiv sohaga, balki boshqalarga ham tegishli - muloqot xususiyatlari, o‘zini o‘zi boshqarish, hissiylik va boshqalar.

Talaba uchun ta'lim muhitining barcha tarkibiy qismlaridan foydalanish imkoniyati o‘z kasbiy faoliyati ma'nosida talabalarning intellektual kompetentsiyasini shakllantirish uchun maqsad va vazifalar generatori, tashuvchisi funktsiyalarini birlashtirgan o‘qituvchi tomonidan ta'minlanadi. uning namunasi. Talabalarning intellektual rivojlanishining muhim sharti o‘qituvchi bilan birgalikdagi samarali faoliyatdir. Hamkorlik murabbiylik talablarini rad etishni va boshqa turdagi munosabatlarni o‘rnatishni nazarda tutadi: birgalikda izlanish, natijalarni printsipial va do‘stona tahlil qilish va boshqalar.

Birgalikda o‘quv faoliyatining umumiy xususiyati - bu shaxsning pozitsiyasining o‘zgarishi, olingan bilimga, uni olish vositalari va usullariga munosabatning o‘zgarishi, qadriyatlar tizimi, semantik ko‘rsatmalar, o‘quv maqsadlari va o‘zaro ta'sir qilish usullarining o‘zgarishi. ta'lim ishtirokchilari o‘rtasidagi munosabatlar [Liaudis, 2003].

Qo‘shma ta'lim faoliyatining ushbu kasbiy va shaxsiy komponenti assimilyatsiya jarayonini tartibga solish bilan bog'liq bo‘lgan o‘zaro ta'sirning sub'ekt-moddiy tomoni bilan chambarchas bog'liq bo‘lib, uning natijasi matnlarda mavjud bo‘lgan atrofdagi voqelikni tushunish ta'sir qiladi (o‘quv, ilmiy, badiiy). Talaba atrofdagi voqelikni shunchaki aks ettirmaydi va takrorlaydi, balki “... o‘z dunyosini ob'ektiv voqelik sifatida, sub'ektiv koordinatalar (ma'nolar, hislar, qadriyatlar) bilan belgilanadigan voqelik sifatida yaratadi, faqat shu tufayli odam o‘z imkoniyatlarini oladi. mazmunli va mas'uliyatli xulq” [Klochko, 2005, Bilan. 155–156].

Bundan tashqari, ta'lim jarayoni ishtirokchilari funktsional yo‘naltirilgan o‘quv muhiti xususiyatlariga ega bo‘lgan yagona tuzilmaga birlashganda dunyoni birgalikda o‘rganish holatlari [Bespalko, 1995] har bir kishi uchun optimal ta'lim traektoriyalarini amalga oshirishga imkon beradi. talaba. Darslar davomida shaxsiy xususiyatlarning barqaror komplekslari shakllanadi, har bir shaxsning faollik darajasi tartibga solinadi, bu esa o‘z rivojlanish muhitini shakllantirishga ta'sir qiladi. Boshqacha qilib aytganda, hayotning barcha sohalarining rivojlanishi va moslashuvi doimiy o‘zini-o‘zi takomillashtirish jarayonida sodir bo‘lishi mumkin.

Ijodiy muammoni birgalikda ishlab chiqish va hal qilishni talab qiladigan, ochiq tuzilishga ega bo‘lgan vazifani qabul qilish, asosan, reproduktiv ta'lim sharoitida paydo

bo‘lolmaydigan qobiliyatdir. Hamkorlik shakllarini o‘zgartirish mantig'ida mohirona ishlagan va bunday hamkorlikka sabab bo‘lgan o‘qituvchi nafaqat samarali vazifani qabul qilish, balki uni ishlab chiqarish yoki, bundan tashqari, mustaqil ravishda tizimni o‘rnatish va tashkil etish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. bunday vazifalardan Kontekstli, tizimli boshqaruv orqali, ularni qamrab oluvchi tizimlarga kiritish va ularga adekvat ma'no berish asosida shaxsiy yangi shakllanishlarning shakllanishini tezlashtirish imkoniyati “semantik kuchaytirish” fenomeni deb ataladi. Bir qator tadqiqotchilarning ishlarida ushbu hodisa qaysi o‘quv materialida amalga oshirilgan bo‘lishidan qat'i nazar, birgalikda ishlab chiqarish faoliyati strategiyasining umumiy xususiyati sifatida qayd etilgan [qarang: Berak, 1985; Liaudis, 1992; Shibaeva, 1994 va boshqalar]. Shu bilan birga, global ishlab chiqarish vazifalari xususiy o‘qitish va tarbiyaviy vaziyatlarning mazmuni mazmunini beradi va yoritadi. Bunday keng qamrovli maqsadlar barcha ishtirokchilar uchun sinfdagi samarali o‘zaro munosabatlardan tortib, ularning bo‘sh vaqtlarida hayotiy faoliyatini tashkil etishgacha bo‘lgan talaba hayotining barcha tuzilmalarida mazmunli muloqot va hamkorlik polifoniyasini yaratadi. Bularning hammasi

Vazifalarning mohiyatini o‘zgartirish intellektual faoliyatning turli turlarini safarbar qiladi. Ijodiy vazifalar doimo bir vaqtning o‘zida o‘zlashtirilgan materialni tushunish, tushunish, esda saqlash va o‘quvchilar xotirasida tizimlashtirish, uni saqlash va maqsadli yangilashga qaratilgan. Bundan tashqari, ular har bir talabaning shaxsiy psixologik tajribasini jalb qilish va uni ilmiy bilimlar bilan bog'lash imkonini beradi. Ijodiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish kelajakdagi mutaxassislar faoliyatini baholashning ishonchli mezoni hisoblanadi. Bu yerda nafaqat bilim va mavzuga munosabat, balki psixologik qobiliyatlar, ijodiy qobiliyat va qobiliyatlar ham aniq namoyon bo‘ladi.

Ta'lim jarayonida ijodiy ishlab chiqarish vazifalaridan foydalanish o‘quv faoliyatining ma'no beruvchi va maqsad qo‘yuvchi tarkibiy qismlarining rolini birinchi o‘ringa qo‘yadi, bu esa o‘z-o‘zini nazorat qilish va ta'limni o‘z-o‘zini tartibga solishga o‘tishga hal qiluvchi ta'sir ko‘rsatadi. Birgalikda ishlab chiqarish faoliyati holatlarini yaratish o‘rganishni individual samaradorlikni rivojlantirishga yordam beradigan samarali jarayonga aylantiradi. E.Fromm ta’kidlaydiki, “mahsuldorlik insonning o‘zini o‘z kuchlarining transformatori va faol kuch sifatida qabul qilishini bildiradi; u o‘z kuchlari bilan birlikni his qiladi va ular undan begona emas, mahsuldorlikning eng muhim sub'ekti - bu insonning o‘zi" [Fromm, 1993, s. 190].

Shunday qilib, har qanday o‘quvchining intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish shartlari mazmunli ta'lim, mazmunli ta'lim bilan bog'liq shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim kabi ta'lim muhitining tarkibiy qismlarining o‘zaro bog'liq faoliyati bilan belgilanadi; innovatsion ta’lim funksiyalarini amalga oshiruvchi va madaniy vazifalar ishlab chiqaruvchisi, madaniy model tashuvchisi sifatida faoliyat yurituvchi o‘qituvchi; o‘qituvchi va talabalarning birgalikdagi ishlab chiqarish faoliyati, uning maqsadi o‘z-o‘zini tartibga solish mexanizmini qurish, o‘zlashtirilgan fan faoliyati va o‘zaro ta'sirning o‘zi va ulardagi pozitsiyalar. Insonda insonparvarlik shakllanishi sodir bo‘ladigan

sharoitlarni yaratish kerak - insonning qiymat-semantik dunyosi o‘zining dinamikligi, atrof-muhitga ochiqligi (tabiiy, ijtimoiy, madaniy), bu erda ochiqlik darajasi darajani anglatadi. butun tizimning psixologik salomatligi. Qiymat koordinatalari tufayli insonning dunyosi imkoniyatlarni amalga oshirish, o‘z mohiyatini ifodalash, o‘zini o‘zi belgilash va o‘zini o‘zi rivojlantirish uchun makonga aylanadi, bu esa uni boshqa odamlarga yaqinlashtiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Пиаже, Ж. Психология интеллекта. - СПб.: Питер, 2003.
2. Тихомирова, Л.Ф. Формирование и развитие интеллектуальных способностей ребенка. - М.: Рольф, 2000.
3. Roback A.A. Intelligence and Behavior. Psychol. Review, 1992, Vol. XXIX, -P.54.
4. Тарасов В.Б. От многоагентных систем к интеллектуальным организациям: философия, психология, информатика. - М.:Эдиториал УРСС, 2002. –С. 352.
5. Uljayevna O. R. F., Saydamatovna S. Z. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy faoliyatini shakllantirishning o‘quv-uslubiy ta’minoti //science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B3. – C. 349-355.
6. Oljayevna o. F., orifjonovna a. M. Maktabgacha ta’lim tarbiyachi pedagogining pedagogik faoliyatining o‘ziga xosligi //prospects and main trends in modern science. – 2024. – т. 2. – №. 16. – с. 11-13.
7. Oljayevna o. F., orifjonovna a. M. Oliy ta’limda bo‘lajak tarbiyachilarning intellektual kompetentligini rivojlantirish //innovative achievements in science 2024. – 2024. – т. 3. – №. 34. – с. 30-31.
8. Oljayevna o. F. Et al. Tarbiyachi pedagoglarda ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish //samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – т. 2. – №. 4. – с. 410-415.
9. Oljayevna o. F. Et al. Bolalarda intelllektual qobiliyatni rivojlantirish xususiyatlari //samarali ta’lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – т. 2. – №. 4. – с. 404-409.
10. O‘ljayevna o. R. F. Et al. Maktabgacha ta’lim tashkiloti boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari //pedagog. – 2024. – т. 7. – №. 5. – с. 827-831.
11. O‘rinova f. Bozorboyeva o. Maktabgacha yoshdagi bolalar intellektining rivojlanishida nutqning o‘rni //development and innovations in science. – 2024. – т. 3. – №. 2. – с. 20-24.

O‘ZBEKISTON VA HINDISTON TA’LIMIDA "HISOBLASH USULLARI" FANIDA LAGRANJ INTERPOLYATSIYA KO‘PHADINI O‘QITISH METODIKASI

10.70728/tech.v2.i03.015

Soliyeva Gavharoy Yodgorjon qizi
Namangan Davlat Universiteti doktoranti
Email:gavharoysoliyeva8@gmail.com
Ilmiy rahbar: p.f.n.,prof.M.Y.Eshnazarova

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston va Hindiston ta’lim tizimlarida "Hisoblash usullari" fanida Lagranj interpolyatsiya ko‘phadini o‘qitish metodikasi tahlil qilinadi. Har ikkala mamlakatda ushbu mavzuni o‘qitish uslublari, interaktiv va dasturiy vositalardan foydalanish darajasi, talabalarning mustaqil ishlash imkoniyatlari solishtiriladi. Tadqiqot natijalari asosida O‘zbekistonda ushbu mavzuni yanada samarali o‘qitish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so‘zlar: Lagranj interpolyatsiyasi, hisoblash usullari, sonli usullar, O‘zbekiston ta’limi, Hindiston ta’limi, dasturiy ta’minot, interfaol ta’lim.

Kirish

Lagranj interpolyatsiya ko‘phadi hisoblash matematikasi va sonli usullar fanining muhim mavzularidan biri hisoblanadi. Ushbu usul funktsiyalarni berilgan diskret nuqtalar orqali interpolyatsiya qilishda keng qo‘llaniladi. O‘zbekiston va Hindiston ta’lim tizimlarida bu mavzuni o‘qitish usullari har xil yondashuvlarga ega bo‘lib, ularning samaradorligi va o‘quvchilarga ta’siri turlicha bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada O‘zbekiston va Hindiston ta’lim tizimida Lagranj interpolyatsiya ko‘phadini o‘qitish metodikasini asosida tahlil qilamiz.

Adabiyotlar tahlili:

O‘zbekistonda o‘qitish metodikasi:

- "Hisoblash usullari" fani doirasida Lagranj interpolyatsiyasi asosan an’anaviy usulda – auditoriya ma’ruzalari va amaliy mashg‘ulotlar orqali o‘qitiladi.

- Talabalarga misollarni MATLAB, Python, va Scilab dasturlarida yechish topshiriqlari beriladi.

- Dasturiy ta’minot yordamida grafik tasvirlash va natijalarni vizualizatsiya qilishga e’tibor qaratiladi.

• Ba’zi oliy o‘quv yurtlarida Moodle yoki boshqa LMS tizimlari orqali mustaqil topshiriqlar beriladi.

Hindistonda o‘qitish metodikasi:

• Hindiston universitetlarida Lagranj interpolyatsiyasi MOOC (Massive Open Online Courses) va boshqa onlayn platformalar orqali ham o‘qitiladi.

• Interaktiv simulyatsiyalar va masofaviy laboratoriyalar talabalar tomonidan keng foydalaniladi.

• MATLAB, Python, va Octave kabi ochiq kodli dasturlar yordamida real misollar asosida tushuntirishlar beriladi.

• Hindistonda talabalar mustaqil ishlashini rag‘batlantirish maqsadida virtual laboratoriyalar va ochiq manbali elektron kitoblar taqdim etiladi.

Tadqiqot metodikasi

Biz Lagranj interpolyatsiya [21]masalasini asosan ob-havo xaroratini hisoblashda foydalanamiz.

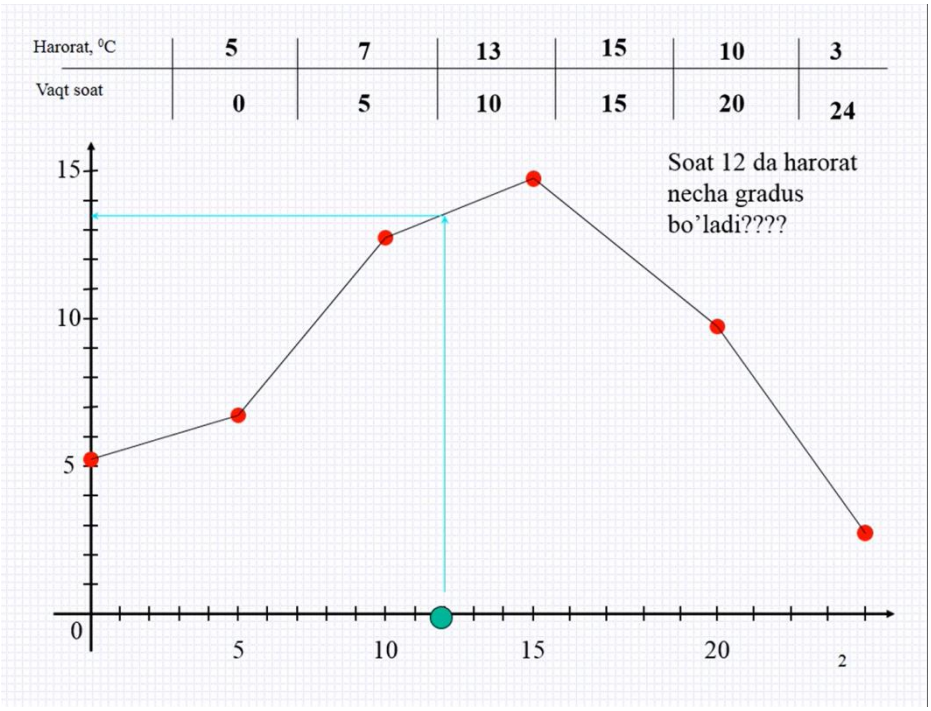

[21] Imomov A., Ismanova K., Irisqulov S., Olimov M. Sonli usullar va algoritmlar. Mathcad. O’quv qo’llanma. O’zR OO’MTV ning 2008 y. 28.02. № 51- sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan. Namangan, “Namangan”, 2014.-274 b.

$$L_n(x) = y_0 \frac{(x-x_1)\dots(x-x_n)}{(x_0-x_1)\dots(x_0-x_n)} + y_1 \frac{(x-x_0)(x-x_2)\dots(x-x_n)}{(x_1-x_0)(x_1-x_2)\dots(x_1-x_n)} + \dots + y_n \frac{(x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{n-1})}{(x_n-x_0)(x_n-x_1)\dots(x_n-x_{n-1})}$$

Lagranj interpolyatsion formulasining umumiy ko'rinishi

$$L_n(x) = \sum_{j=0}^{n} y_i \prod_{i \neq j} \frac{(x - x_j)}{(x_j - x_i)}$$

$$\mathrm{L_n(x)} = \mathrm{y_0} \frac{(\mathrm{x-x_1})\dots(\mathrm{x-x_n})}{(\mathrm{x_0-x_1})\dots(\mathrm{x_0-x_n})} + y_1 \frac{(x-x_0)(x-x_2)\dots(x-x_n)}{(x_1-x_0)(x_1-x_2)\dots(x_1-x_n)} + \dots + y_n \frac{(x-x_0)(x-x_1)\dots(x-x_{n-1})}{(x_n-x_0)(x_n-x_1)\dots(x_n-x_{n-1})}$$

Lagranj interpolyatsiyalash ko'phadi n=3 bo'lganda quyidagicha yoziladi:

$$L_3(x) = y_0 \frac{(x-x_1)(x-x_2)(x-x_3)}{(x_0-x_1)(x_0-x_2)(x_0-x_3)} + y_1 \frac{(x-x_0)(x-x_2)(x-x_3)}{(x_1-x_0)(x_1-x_2)(x_1-x_3)} + y_2 \frac{(x-x_0)(x-x_1)(x-x_3)}{(x_2-x_0)(x_2-x_1)\,(x_2-x_2)} + y_3 \frac{(x-x_0)(x-x_1)(x-x_2)}{(x_3-x_0)(x_3-x_1)\,(x_3-x_2)}$$

Tahlillar va natijalar

N=2 bo'lganda Lagranj interpolyatsion formulasini ochib chiqamiz.

$$L_n(x) = \sum_{j=0}^{n} y_i \prod_{i \neq j} \frac{(x - x_j)}{(x_j - x_i)}$$

$$L_2(x) = y_0 \frac{(x-x_1)}{(x_0-x_1)} + y_1 \frac{(x-x_0)}{(x_1-x_0)} = 0 * \frac{(x-7)}{5-7} + 5 * \frac{(x-5)}{7-5} = 2.5 * (x-5)$$

kelib chiqadi. Endi bizga kerakli bo'lgan qiymat 12 ni qo'yib hisoblasak

$L_2(x) = 17.5$ teng ekanligi isbotlandi.

Ushbu ko'phad yuqorida berilgan jadval uchun Lagranj interpolyatsion ko'phadi hisoblanadi.

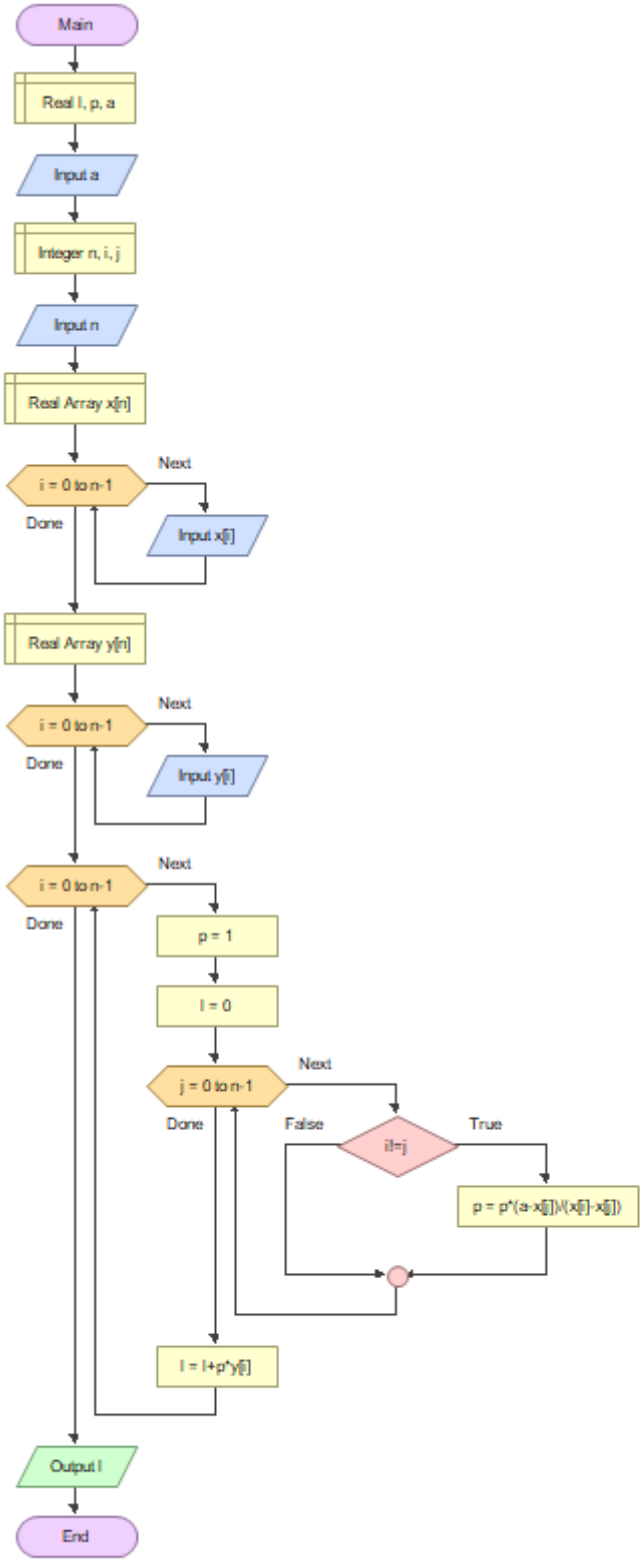

Muhokama

O‘zbekiston va Hindiston tajribalarini solishtirganda quyidagi asosiy farqlar kuzatildi:

• Hindistonda onlayn resurslardan foydalanish imkoniyatlari kengroq bo‘lib, bu talabalarni mustaqil o‘rganishga yo‘naltiradi.

- O‘zbekistonda esa Lagranj interpolyatsiyasi amaliy mashg‘ulotlar orqali an’anaviy usulda tushuntiriladi, ammo dasturiy ta’minotdan foydalanish darajasi oshib bormoqda.

- Hindistonda talabalar o‘quv dasturlarida interfaol simulyatsiyalar va ochiq kodli dasturlar yordamida ishlash imkoniyatiga ega bo‘lishadi.

- O‘zbekistonda Moodle va boshqa LMS tizimlari joriy etilgan bo‘lsa-da, ularning to‘liq integratsiyasi va samarali ishlatilishi bo‘yicha hali ham rivojlantirish talab etiladi.

Xulosa

Lagranj interpolyatsiyasi mavzusini samarali o‘qitish uchun quyidagi takomillashtirish choralari taklif etiladi:

- O‘zbekiston universitetlarida MOOC va masofaviy ta’lim platformalaridan kengroq foydalanish.

- MATLAB, Python va Octave dasturlaridan foydalangan holda talabalar uchun interfaol laboratoriya ishlarini yaratish.

- Hindiston tajribasidan kelib chiqib, talabalarni mustaqil ishlashga yo‘naltirish va ochiq manbali resurslardan foydalanishni kengaytirish.

- Lagranj interpolyatsiyasi bo‘yicha vizualizatsiya vositalarini (grafik interfeyslar, interaktiv chizmalash) ishlab chiqish va tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Isroilov M.I.Hisoblash metodlari.I,II- T.: O’kituvchi,2003;T.: Iqtisod-Moliya,2008.

2. Imomov A., Ismanova K., Irisqulov S., Olimov M. Sonli usullar va algoritmlar. Mathcad. O’quv qo’llanma. O’zR OO’MTV ning 2008 y. 28.02. № 51- sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan. Namangan, “Namangan”, 2014.-274 b.

3. Imomov A., Ergashev B.E. Differentsial va integral tenglamalarni taqribiy echish. O’quv qo’llanma. O’zR OO’MTV ning 2018 y. 25.08. №744 sonli buyrug’i bilan tasdiqlangan. Namangan, “Namangan”, 2018.-120 b.

4. Imomov A. Hisoblash usullari. Algebra va analiz masalalarini taqribiy echish. Namangan, NamDU. Uslubiy qo’llanma, 2020.-120 b.

5. Imomov A. Hisoblash usullari.Amaliy ishlar. Namangan, NamDU. Uslubiy qo’llanma, 2020.-76 b.

OLIY TA'LIMDA MUSTAQIL ISHLARNI TASHKILLASHTIRISHDA NOSTANDART TESTLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

10.70728/tech.v2.i03.016

Nurnazarova Gavharoy Baxtiyor qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti
Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistranti
gavharnurnazarova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola oliy ta'limda mustaqil ishlarni tashkillashtirishda zamonaviy nostandart testlardan foydalanishning samarali usullari, nostandart testlarning imkoniyatlarini ko'rsatib berishga yordam beradi. Nostandart testlar orqali mustaqil ishlarni muvaffaqiyatli tashkil etishdagi ahamiyati va mohiyati yoritiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ish, nostandart testlar, iSpring Quiz Maker dasturi, muammoli fikrlash, ijodiylik, analitik yondashuv.

Аннотатция: Данная статья поможет показать эффективные методы использования современных нестандартных тестов в организации самостоятельной работы в высшем образовании, возможности нестандартных тестов. Значение и сущность успешной организации самостоятельных работ раскрываются посредством нестандартных тестов.

Ключевые слова: самостоятельная работа, нестандартные тесты, Программа iSpring Quiz Maker, проблемное мышление, креативность, аналитический подход.

Abstract: This article will help to demonstrate effective methods for using modern non-standard tests in organizing independent work in higher education, as well as the potential of non-standard tests. The importance and essence of successfully organizing independent work through non-standard tests are highlighted.

Key words: independent work, non-standard tests, The iSpring Quiz Maker program promotes critical thinking, creativity, and an analytical approach.

Kirish. Davlat rahbarining O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida farmoniga ko'ra, oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayoni bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish, xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlari joriy etish, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish kabi maqsadlar kiritilgan.[1]

Albatta, bosqichma-bosqich barcha maqsadlarga erishilmoqda. Kredit-modul tizimiga o‘tishda, asosan, moliyaviy tizimga va talabalar ta’limining asosiy qismiga mustaqil ta’limni kiritishdan iborat. Shuningdek, xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalariga e’tibor qaratsak, asosan, ta’lim mustaqil ishlash va tanqidiy fikrlashga qaratilgan bo‘lib, shu sababdan aniq va takomillashgan natijalarga erishilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Ta’limda ilg‘or davlatlar starategiyalariga nazar solganda, talabalarning mustaqilligi va turli murakkab hamda aqliy darajani rivojlantiruvchi, oshiruvchi test, topshiriqlarni bajarishini ko‘rishimiz mumkin. Ta’limni rivojlantirish uchun biz ham yuqori pog‘onaga ko‘tarilgan davlatlardan o‘rnak olganimiz foydali bo‘ladi.

Oliy ta’limning asosiy vazifasi o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini tarbiyalash va innovatsiyalarga qodir bo‘lgan mutaxassisning ijodiy shaxsini shakllantirishdir.[5]

Mustaqil ish berilgan mavzu yuzasidan qayta ishlash, avval egallangan bilim va mulohazalarni kengaytirish va mustahkamlashga qaratilgan topshiriqlar bajariladi. Asosiy maqsadlaridan biri ham mavzu ustida mustaqil holda axborot izlash, jamlash, tahlil qilish, taqqoslash va yakuniy xulosalarni chiqarishdan iboratdir.

Mustaqil ta’limni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagilarga amal qilish kerak:

- mustaqil ishlarni bajarishda tizimli yondashish;

- mustaqil ishlarni bosqichlarini o‘zaro uzviylashtirish;

- mustaqil ishlarning topshiriqlarini bajarish ustidan qat’iy nazorat qilish;

-o‘quv-uslubiy ta’minotini yaratish va rivojlantirish.[3]

Oliy ta’limda mustaqil ishlarni tashkillashtirish talabalarni har tomonlama o‘quvchilar bilan samarali dars o‘tishga o‘rganishiga amaliy yordam beradi. Buning sababi talabalar mustaqil ishlar bilan shug‘ullanish jarayonida turli manbalardan darslar uchun foydali bo‘lgan metodikalar o‘rganib borishadi. Shuningdek metodikalar dars samarali o‘tishi va dars jarayoni pedagogik jihatdan to‘g‘ri taqsimlanishida muhim hisoblanadi.

Nostandart testlarni qo‘llash masalasida ko‘plab tadqiqotchilar o‘z ishlari bilan tanilgan, ular odatda ta’lim, psixologiya va baholash sohalarida nostandart testlar va o‘quvchilarni turlicha baholash uslublarini o‘rganganlar.

Martishina N.V., Eremkina O.V. Talabalarning mustaqil ishlari to‘g‘risida shunday degan: “Mustaqil ish auditoriya ishi bilan bir qatorda o‘quv jarayonining shakllaridan biri bo‘lib, uning muhim qismi hisoblanadi. Auditoriya ishining samaradorligi har doim o‘quv ishlarining boshqa turlari vazifalarini yakunlovchi talabalarning mustaqil tayyorgarlik jarayoniga bog‘liq. Jahon amaliyotida auditoriya mashg‘ulotlari vaqtining mustaqil

ta’limga ajratilgan vaqtga nisbati 1 ga 3,5 miqdorida belgilangan bo‘lib, bu talabalar faoliyatining ushbu turining muhim didaktik salohiyatini ta’kidlaydi”.[2]

Kasbiy ta’lim metodikasi uchun nostandart testlar yaratish bo‘yicha Akbarova S.N ish olib borgan. Shunday xulosaga kelgan: “Gumanitar yo‘nalishlarda rasmli testlardan foydalanish imkoniyati mavjud. Nafaqat iSpring Quiz Maker dasturi tomonidan yaratilgan rasmli testlar jozibador, balki talabalar ushbu dastur yordamida yaratilgan barcha turdagi testlarga qiziqish bildirdilar. Bu dastur talabalarning bilimini xolisona baholash imkonini beradi”.[6]

Toshpo‘latov N.M, Rasulov B.I, Akbarova S.Nlar ham tadqiqotlar olib borib, “Otorinolaringologiya mashg‘ulotlarida nostandart rasm testlarini qo‘llash” asarlarida: “Yangi fanlarni o‘rganishda nostandart testlar talabalar uchun tobora qiziqarli bo‘lib bormoqda. Ayniqsa rasmli testlar asosan biror narsaning tashqi ko‘rinishini o‘rganishda foydalanilmaydi, ya’ni, talabalarning vizual bilimlarini baholash imkonini beradi. Kasbiy ta’lim metodikasi fani asosan gumanitar xarakterga ega. Shunday bo‘lsa-da, biz ushbu sohadagi testlarni tasvirlashda o‘ziga xos yechim topdik. Ushbu fanni o‘rganish jarayonida, mavzular mazmunida interfaol o‘yinlar yoki mashg‘ulot turlarini muhokama qilamiz, ularni o‘tkazishda talabalar biror turdagi mashg‘ulotlarda muayyan o‘rin egallaydilar” – deb fikr bildirishgan.[8]

Talabalarning mustaqil ishi: turlari, shakllari, baholash mezonlari bo‘yicha T.I.Grechuxina, A.V.Merenkov, S.V.Kunshikov, A.V.Usachevalar tadqiqotlar olib borgan va mustaqil ishning maqsadi: tahlil qilish qobiliyatini shakllantirish qisqa vaqt ichida katta hajmdagi tartibsiz axborot ma’lumotlar yetarli bo‘lmagan sharoitda qaror qabul qilish. Mustaqil ishning rejalashtirilgan natijalari:

- talabalarning kasbning standart muammolarini hal qilish qobiliyati axborot va bibliografiya-axborot-kommunikatsiya va axborot texnologiyalarining asosiy talablarini hisobga olgan holda xavfsizlik;

- fanning zamonaviy muammolari haqidagi bilimlardan foydalanishga tayyorlik ta’lim va kasb-hunar masalalari deb ta’kidlashgan.[9]

Grant Wiggins va Jay McTighelar “Understanding by Design” kitobi bilan tanilgan bo‘lib, unda talabalarning chuqur tushunchalarini aniqlash uchun nostandart testlar va baholash shakllarini qo‘llashni tavsiya qiladilar.[10]

Bu tadqiqotchilar ta’lim va baholash sohasida nostandart testlarni qo‘llashga oid turli tadqiqotlar olib borishgan. Mazkur mavzu doirasida ulardan boshqa ko‘plab olimlar ham o‘z hissalarini qo‘shishgan.

Tahlil va natijalar. Talabalarning mustaqil ishlarini rejalashtirish va tashkil etishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda (L.G.Vyatkin, M.G.Garunov, B.P.Esipov, V.A.Kozakov, I.Ya.Lerner, M.I.Maxmutov, N.A.Polovnikova, P.I.Pidkasisty va boshqalar) umumiy

didaktik, psixologik, tashkiliy va. faoliyati, bu faoliyatning uslubiy, mantiqiy va boshqa jihatlari ko‘rib chiqiladi, o‘rganilayotgan muammoning ko‘p jihatlari, ayniqsa, an’anaviy didaktik rejada ochib beriladi. Shu bilan birga, talabalarning individual qiziqishlari, qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga oladigan yaxlit pedagogik tizim bo‘lib, mustaqil bilish faoliyatini motivatsion, protsessual, texnologik ta'minlash masalalari alohida e'tiborni talab qiladi. [5]

Nostandart testlar – bu an’anaviy testlardan farqli ravishda talabalarning faqat bilimini emas, balki ularning ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini ham baholashga mo‘ljallangan test turlaridir. Bu testlar ko‘pincha ochiq savollar, muammoli vaziyatlar yoki hayotiy misollar asosida tuzilgan bo‘lib, talabaning o‘z fikrini bayon qilish, kritik tahlil qilish va yangi yechimlar topish qobiliyatlarini sinovdan o‘tkazadi.[7]

Nostandart testlar talabalarni an'anaviy testlardan farqli ravishda ijodiy va tahliliy fikrlashga, mantiqiy muammolarni hal qilishga yo'naltiradi. Ular nafaqat bilimlarni yodlashga, balki muammolarni noan'anaviy yondashuvlar bilan hal qilishga qaratilgan. Bu testlar quyidagi afzalliklarga ega:

- Muammoli fikrlashni rivojlantirish: Talaba turli vaziyatlarda tezkor va samarali yechimlarni izlashga o‘rganadi.

- Ijodiylik: Talaba bir nechta yechimlarni ishlab chiqishi va ulardan eng optimalini tanlashi kerak bo‘ladi.

- Qaror qabul qilish qobiliyatini oshirish: Testlar ko‘pincha bir nechta murakkab vaziyatlarni o‘z ichiga oladi, bunda talaba o‘z fikrlash qobiliyatini ishlatishi lozim.

- Analitik yondashuvni shakllantirish: Testlar talabadan muammoni tahlil qilish va u haqida chuqurroq fikrlashni talab qiladi.[4]

Xulosa. Mustaqil ishlarda nostandart testlarning ahamiyati katta, chunki ular o‘quvchilarning matematik bilim va knikmalarini mustahkamlash bilan birga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantiradi. Nostandart testlar oddiy va tanish topshiriqlarni takrorlashdan ko‘ra, talabalarga noan’anaviy sharoitlarda bilimlarini qo‘llash imkonini beradi, bu esa ularni muammolarni hal qilishda mustaqil fikrlash va ijodiy yondashishga o‘rgatadi.Bunday testlar orqali o‘quvchilar faqat ma’lum qoidalarga amal qilishdan tashqari, turli xil vaziyatlarda o‘z bilimlarini amalda qo‘llash va noan’anaviy yechimlar topish qobiliyatini rivojlantiradilar. Bu, ayniqsa, o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi baholash, vaqtni boshqarish va muammolarni mustaqil hal qilish kabi qobiliyatlarini oshiradi. Shuningdek, nostandart testlar ularga matematikani yanada qiziqarli va amaliy jihatdan foydali ekanligini tushuntirib beradi, bu esa ularning matematikaga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Nostandart testlar turli xil ko‘rinishlarda bo‘lib, ularning har biri o‘quvchilarning matematik bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish, ijodiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan Nostandart testlarni matematika faniga oid testlarda qo‘llash matematik metodikalarni qiziqarli jihatlarini o‘rganish va kelajakda qo‘llash imkonini beradi. Talabalar nostandart testlarni mustaqil ish jarayonida mohiyatini o‘rganib olishi dars jarayonini olib borish mobaynida vaqtni noto‘g‘ri sarflamasdan to‘g‘ri testlarni o‘quvchilarga taqdim etishga yordam beradi. Uzluksiz ravishda nostandart testlarning turli xil variantlarini mustaqil ishlarida qo‘llash talabalarning salohiyatini ham oshirib, sayqallab boradi.

Bu turdagi nostandart testlar o‘quvchilarning bilimlarini kengaytirish va mustahkamlashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Oliy ta’limda mustaqil ishlarni tashkillashtirish talabalarni har tomonlama o‘quvchilar bilan samarali dars o‘tishga o‘rganishiga amaliy yordam beradi. Buning sababi talabalar mustaqil ishlar bilan shug‘ullanish jarayonida turli manbalardan darslar uchun foydali bo‘lgan metodikalar o‘rganib borishadi. Shuningdek metodikalar dars samarali o‘tishi va dars jarayoni pedagogik jihatdan to‘g‘ri taqsimlanishida muhim hisoblanadi.

Nostandart testlar oliy ta’limda o‘qitish va baholash jarayonini boyitadi, talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan takomillashtirishga yordam beradi.

Shuningdek, oliy ta’limda mustaqil ishlar birmuncha murakkabroq, ya’ni talabalarning salohiyatiga e’tibor qaratilgan holda tuzilgan bo‘ladi. Bu jarayonda nostandart testlardan foydalanib mustaqil ishlar bajarilsa, talabalar ko‘proq izlanadi, fikr yuritadi, ma’lum miqdorda topshiriqni qiziqarli tarzda kechadi va keyingi jarayonlarda qiyinlik darajasiga qaramay, mustaqil ishlarni tez fursatlarda bajarishga odatlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son; lex.uz;

2. Мартишина Н.В., Еремкина О.В. Самостоятельная работа студентов Рязань, 2014 //jurn.meridian;

3. “Matematika o‘qitish metodikasi”(Mustaqil ta’lim), mualliflar Barakayev M, Shamsiyev A, G‘oyibnazarova G, O‘rinov H, Halimov O‘, 2018-7b.

4. “Pedagogika nazariyasi”, mualliflar V. Ya. Lyaudis, G. N. Muxin;

5. Qo‘ziboyeva M.M “Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning pedagogik xususiyatlari”// “Экономика и социум” №5(96) 2022 www.iupr.ru

6. Создание нестандартных тестов для «Методики профессионального обучения» с помощью компьютерной программы “ISPRING”// "Экономика и социум" №11(42) 2017 www.iupr.ru

7. “Testologiya asoslari”, muallif A. Raximov ; 2024

8. Тошпулатов Н.М., Расулов Б.И., Акбарова С.Н. Применение нестандартных рисуночных тестов на занятиях оториноларингологии // Теория и практика современной науки, №9(27), 2017, С. 206-209.

9. Т. И. Гречухина, А. В. Меренков, С. В. Куньщиков, А. В. Усачева “Самостоятельная работа студентов: виды, формы, критерии” учеб.-метод. пособие// Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 80 с.

10. “Understanding by Design”, Wiggins, McTighe.

COGNITIVE COMPONENTS OF THE CREATIVE PROCESS OF ATHLETES IN CONFLICT SITUATIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY AND THEIR FEATURES

10.70728/tech.v2.i03.017

Ibrakhimov Sanjar Urunbayevich
Associate Professor of the “Sports Activity” Department at Alfraganus University,
Doctor of Pedagogical Sciences (DSc)
E-mail: sanjar.ibraximov@mail.ru
ORCID: 0000-0002-9347-5595

Abstract. This scientific article is devoted to highlighting the cognitive components of the creative process of athletes in conflict situations. In this regard, for the first time, the interrelationship between the creative thinking of athletes and their choice of the optimal type of response in conflict situations, as well as the peculiarities of the interaction between the creative abilities of an athlete and their conflict competence, has been revealed. The psychological factors of conflicts that negatively affect the psychological state of sports teams are also described. It is shown how these circumstances affect the results of athletes' performances. The causes of conflicts in sports, as well as strategies for behavior in conflict situations and the relationship of these strategies with the individual characteristics of athletes, are considered.

Key words: conflict, creative thinking, creative ability, creative approach, behavioral strategies, individual characteristics, skills, professional skills, sports coaches, sports, tools.

Introduction. It is known that creativity plays a special role in resolving conflicts in society. In modern conflictology, the most promising and understudied direction is the consideration of creative thinking as a source of specialist competence in conflict situations. A creative approach to conflict will be aimed at finding new solutions. Such a search is carried out through the ability to go beyond the usual and traditional ways and methods of thinking.[1]

The psychological basis of teaching creative thinking as a means of increasing the conflict competence of a specialist includes: firstly, knowledge of the psychological nature of the specialist's creative thinking; secondly, highlighting above-situational thinking as a leading feature in the structure of the specialist's creative thinking; thirdly, considering above-situational thinking from the point of view of increasing the specialist's conflict competence.[2]

Literature analysis and methodology. Analysis of the state of the problem shows that, despite its theoretical and practical development to a certain extent, the question of

the role of creativity in conflict competence remains relevant. In modern social psychology, there is no single research approach to interpreting the concept of "conflict competence" and identifying its components, as well as determining the role of creativity in the implementation of this competence.

A creative approach to conflict requires considering it as an interesting problem, a developing creative task, and finding its effective and beautiful solution. Accepting conflict as a challenge, a source of inner growth, expecting the highest pleasure of successfully resolving it and strengthening oneself, the creative personality not only considers it an inevitable and necessary phenomenon, but also consciously searches for and eliminates deep contradictions of reality. In this way, he brings himself, others, and the situation closer to the ideal.[3]

A creative approach to conflict always involves striving to identify untapped opportunities in all components of the conflict situation, learning from it, benefiting from it, drawing conclusions, and thereby becoming more perfect, deeper, and stronger.[4]

A holistic and creative approach to conflict involves managing one's own activities and consciously directing them in various meaningful ways. F.M. Borodkin and N.M. Koryak emphasize that at the initial stage of a conflict, it is necessary to identify aspects of the situation that are subject to our influence, as well as those that can be allowed to "mature" independently. Simultaneously, it is crucial to carefully observe the development of the conflict and determine when to wait, when to prepare for necessary events, and when to take decisive action.[5]

The creative attitude towards the other party and the conflict itself is multilayered, hierarchical, and includes axiological, cognitive, emotional, and behavioral components. These components are manifested through corresponding interconnected pairs of creativity mechanisms. M.M.Kashapov and Yu.V.Skvortsova emphasize that the creative overcoming of problem situations requires a person to understand the true complexity of these situations or the existing difficulties in their intellectual skills.[6]

Thus, activities related to the analysis of the emerging problem, taking into account the factors causing the conflict situation, planning its resolution, self-control and self-assessment in the process of conflict resolution are inherently creative.

Recently, sport has become a socially significant phenomenon, penetrating more deeply into people's lives. Sport has become an integral part of society's life. Therefore, attention to sports activity is increasing in all disciplines.

With the increasing role of sports in the life of society, the number of conflicts in the sports environment is increasing. On the one hand, this is not surprising, since sport in itself represents a competitive environment in which at least two opposing sides exist. On

the other hand, conflicts arising in the sports environment negatively affect the psychological state of athletes, which affects their results.

Also, the successful performance of athletes largely depends on positive relationships and psychological compatibility in the team.

Social conflict, as one of the most striking manifestations of contradiction, is itself inherently contradictory and performs not only a destructive, but also a creative function. A precise approach is crucial in determining the role of conflict. The same contradiction can be destructive in one way and creative in another. At one stage of development, under certain conditions, it can play a negative role, and at another stage, in a different situation, it can acquire positive significance.

Sport can be seen as a social phenomenon that develops through conflict and is stimulated by it. The conflict that arises in a sports team can contribute to its consolidation and restoration of internal unity. Supporters of conflict theory argue that internal conflicts related to goals, values, and interests, which do not contradict the accepted foundations of intra-group relationships, usually have a functionally positive character.

It should be noted that the outcome of the conflict depends on which group it is and in what social system it is located. In this case, we are interested in the sports system, but it, in turn, is divided into several subsystems, for example, high-level sports and amateur sports. In each of these spheres, contradictions proceed differently. In the context of a sports system, if a team achieves a certain goal, for example, winning a competition, the conflict may lose its relevance.

In addition, there are external conflicts, in which contradictory relations arise between groups. In such a situation, the atmosphere within the groups usually improves, as they must jointly confront the opposing side.

Modern sport places high demands on a person's physical and mental capabilities. The process of training, competition, and rest is often accompanied by the emergence of conflict situations. These situations can turn into either an overt confrontation or a hidden internal personal conflict.[7]

The emerging conflicts, the monotony of the training process, and uncomfortable pre-competition situations lead to nervous reactions and disruption of the interpersonal relationship system. This, in general, reduces the effectiveness of sports activities.[8]

Purpose of the research work. It consists in studying the interrelationship between creative thinking and competence in conflict situations in the resolution of conflicts by athletes.

Research objectives:

- to determine the relationship between the creative thinking of athletes and their choice of the optimal type of relationship in conflicts;

- highlighting the peculiarities of the interaction between the athlete's creative abilities and their competence in conflict situations.

Methods and techniques of our research. In the process of scientific research, methods of analysis, generalization, observation of scientific and methodological literature, systematic analysis of pedagogical and psychological phenomena, and generalization of results were used.

During the study, we analyzed the differences of the three groups according to Fisher's F-test (difference of variances) and Student's t-test (difference of mean values). Student's t-test is valid based on the assumption that the variances in the groups are approximately equal.

Research results and their discussion. All study participants were divided into two groups - athletes and students. In turn, the athletes were divided into those engaged in team and individual sports, as well as professional and amateur athletes. The main difference between professional athletes and amateur athletes is that for them, sport is a leading activity and profession, while for amateur athletes, sport is a secondary activity. While professional athletes are constantly involved in the training and competition process, amateurs engage in sports from time to time.

The creative thinking of athletes influences the choice of the optimal response method in conflict situations. The obtained data show that athletes with the ability to think creatively tend to seek the best solution in a conflict that satisfies both sides.

It was established that the general level of creative abilities is interconnected with the components of the competence of athletes in conflict situations. The relationship between the level of creative abilities of athletes and the cognitive, emotional, and volitional components of competence in conflict situations was also revealed. This interdependence confirms the opinion that the creative person analyzes the problems that have arisen, takes into account the circumstances that caused the conflict situation, plans to resolve the conflict, and also correctly assesses himself in the process of resolving the conflict situation.

The obtained data show that the creative approach of athletes to resolving conflict situations helps them manage their emotional state during conflict, as well as self-control. During the study, differences were identified between professional and amateur athletes in the cognitive component of conflict competence, creative attitude to the profession, and curiosity. Perhaps this is due to the fact that amateur athletes have a wider range of

application of knowledge about conflicts and methods of their practical application than professionals, since they are applied not only in sports, but also in professional activity.

A creative attitude to the profession is more pronounced in professional athletes (with differences in the significance level $p<0.005$). Amateurs can realize their creative potential not only in the profession, but also in sports, while professional athletes manifest their creative potential mainly in their professions.

In addition to a creative attitude towards the profession, specialists are more prone to curiosity (with differences in the significance level $p<0.08$). While amateurs can realize their creative potential not only in their profession but also in sports, professional athletes demonstrate their creative potential mainly in their professions.

Differences were also identified between athletes and students who do not engage in sports. Analysis of the reliability of differences showed a difference in the level of abilities of the creative personality (there are differences in the significance level $p<0.05$). It turned out that the level of creative abilities in students is higher than in athletes. Indicators of creativity include speed (number of ideas generated), flexibility (diversity of ideas), uniqueness (uniqueness, unusualness of solutions), level of development, and detail of solutions. From this point of view, the indicators on the identity scale have a contradictory appearance.

Interest and originality were more pronounced in athletes ($p<0.002$ differences in significance). In our opinion, this is related to their type of activity. Since athletes spend most of their time in training, they are characterized by a lively interest in everything that enriches life experience and gives new impressions in their free time. The nature of student activity implies the acquisition of new knowledge. Also, the nature of activity influences originality. Athletes must innovate their activities and constantly improve to achieve better results or win over opponents. The student's task in educational activity is often to acquire knowledge without demonstrating creative abilities.

Athletes have high indicators on the "emotionality and empathy" scale (with differences in the significance level $p<0.001$). Empathy is the ability to understand another person's feelings, to put oneself in their place, to empathize, and to understand their inner world. Despite the competitive nature of athletes' activities, they face similar difficulties. This helps them empathize with other participants in the competition and approach their problems with understanding. Often, many athletes maintain friendly relations even though they are rivals at the same time.

Athletes and students also differ in the type of conflict response. In students in conflict situations, aggressive behavioral strategies often prevail (significance differences $p<0.05$), and athletes are often focused on finding the optimal solution to the conflict (significance differences $p<0.001$). Athletes are accustomed to working in a team,

regardless of what sport they play - individual or team. Therefore, to achieve high results, he, whether a teammate or a coach, must find optimal solutions.

We identified differences in the motivational component of conflict competence between athletes and students (differences in the significance level $p<0.01$). M.V. Bashkin and M.M. Kashapov understand the motivational component of conflict competence as the state of the internal driving forces of the individual, contributing to optimal behavior in conflict. The level of the motivational component in students is higher than in athletes. Conflict competence, in their opinion, implies the predominance of the motivation to strive for success in the behavior of the individual, which contributes to the constructive resolution of the conflict.[9]

Differences are also seen in the emotional component of conflict competence, which is more pronounced in students (differences in the significance level $p<0.01$). These authors understand the emotional component as the ability of a person to manage their emotional state in conflict situations, as well as in pre-conflict situations, as well as the ability to openly express their feelings without insulting the opponent.

Conclusion. In our opinion, these differences are determined by the nature of the activity. The competitive process, like the training process, is associated with high loads and significant emotional stress, which affects the behavior of athletes. It should be noted that this data contradicts the data obtained on the "emotionality, empathy" scale.

Analysis and generalization of the empirical results allow us to draw the following conclusions:

1. The creative thinking of athletes influences the choice of the optimal type of response in a conflict. The obtained data show that athletes with the ability to think creatively tend to find an optimal solution in a conflict that satisfies both sides.

2. The general level of creative abilities influences the components of conflict competence of athletes. Correlations were revealed between the level of creative abilities and the cognitive, emotional, and volitional components of conflict competence in athletes.

3. Differences were revealed between professional and amateur athletes in the cognitive component of conflict competence, creative attitude to the profession, and curiosity. Amateurs can realize their creative potential not only in the profession, but also in sports, while professional athletes can realize their creative potential in the profession.

REFERENCES

1.Ogorodova T.V., Kashapov M.M., Poshexonova Y.V. Prinyatiye otvetstvennosti kak faktor professionalnogo stanovleniya sportsmena // Kognitivno-akmeologicheskiye

osnovi professionalnogo stanovleniya subyekta. Monografiya. – Yaroslavl: IPK «Indigo». – 2013. – S. 265-272.

2.Dergach A.A., Zazikin V.G. Akmeologiya: Uchebnoye posobiye. – SPb. : Piter, 2003. – 256 s.

3.Tvorcheskaya deyatelnost professionala v kontekste kognitivnogo i metakognitivnogo podxodov / pod nauch. red. prof. M.M. Kashapova, dots.Y.V. Poshexonovoy. – Yaroslavl: YarGU, 2012. – 384 s.

4.Kashapov M.M. Formirovaniye professionalnogo tvorcheskogo mishleniya: ucheb. posobiye. – Yaroslavl: YarGU, 2013. – 136 s.

5.Borodkin F.M., Koryak N.M. Vnimaniye: konflikt. – Novosibirsk: Nauka, 1989. – 190 s.

6.Kashapov M.M., Skvorsova Y.V. Tvorcheskaya deyatelnost professionala v kontekste kognitivnogo i metakognitivnogo podxodov // Yaroslavskiy psixologicheskiy vestnik. – 2007. – Vip. 22. – S. 53-56.

7.Genov F. Psixologicheskiye osobennosti mobilizatsionnoy gotovnosti sportsmena. – M.: FiS, 1971. – 241 s.

8.Ogorodova T.V. Psixologiya sporta. Psixologiya sporta: ucheb. posobiye. – Yaroslavl: YarGU, 2013. – 120 s.

9.Kashapov M.M., Bashkin M.V. Psixologiya konfliktnoy kompetentnosti: ucheb. posobiye. – Yaroslavl: YarGU, 2010. – 128 s.

DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE EDUCATORS USING MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES

10.70728/tech.v2.i03.018

Karimova Guzalkhon Berdikul kizi
1st year doctoral student of Namangan State Pedagogical Institute
https://orcid.org/0009-0009-5737-1842

Annotation. The article discusses the pedagogical aspects of the introduction of multimedia technologies in the preschool education system. Their influence on the formation of professional competencies of future educators is analyzed, and methods for improving the effectiveness of the educational process using modern digital tools are proposed.

Keywords: computer technologies, multimedia, education, pedagogy, didactics, digital tools, information technologies, preschool education.

INTRODUCTION

Harmonious development of the younger generation, its physical, moral and spiritual upbringing are priority areas of state policy. Legislation, including the Law on Education, is regularly updated in the Republic of Uzbekistan in order to improve the educational process. [1] The implemented reforms are aimed at meeting the national mentality and modern standards, ensuring the synthesis of traditional pedagogical approaches and innovative technologies. One of the most urgent areas of modernization of the preschool education system is the use of digital technologies, including multimedia, to improve the quality of the educational process. An important aspect is improving the professional training of teachers, their ability to create and apply didactic materials that develop children's reading, writing and logical thinking skills.

In addition, the introduction of digital technologies in the educational process contributes to the development of children's skills in working with modern gadgets and software, which is important in a rapidly changing technological world. It also allows children to access a variety of educational resources, such as interactive games, instructional videos, and online courses that make the learning process more fun and efficient.

An important aspect of modernization is also the creation of an inclusive educational environment in which every child, regardless of their physical or mental characteristics, has equal opportunities for development. [1] The introduction of digital technologies makes it possible to adapt educational programs to the individual needs of children, providing them with comfortable learning conditions. Thus, an integrated approach to

modernizing the preschool education system in Uzbekistan, including the use of digital technologies, improving the skills of teachers and creating an inclusive environment, contributes to the comprehensive development of children and their preparation for a successful life in modern society.

METHODS

Modern computer technologies provide a wide range of tools for creating didactic materials. The introduction of computer science in preschool education remains controversial, but research shows that early acquisition of basic computer skills contributes to the development of logical thinking and analytical abilities. L. G. Peterson's program "Mathematics in primary classes" [3] emphasizes the importance of solving logical problems. In this context, A. V. Goryachev's course "Computer Science in Games and Tasks" was designed for primary classes, but its individual elements can be adapted for preschool education. [4]

In kindergarten, computer technologies can be used in two ways:

1. **Develop basic computer skills**, including familiarity with the device, security techniques, and the basics of working with the keyboard and mouse.

2. **Cognitive development** that includes interactive exercises to teach reading, logical operations, and artistic creativity (for example, using image editors to create drawings and illustrations).

The effectiveness of multimedia technologies in education is confirmed by studies demonstrating an increase in the level of material assimilation with the combined use of text, graphic and audiovisual information.

We believe that computer science-related knowledge should include the following: a brief history of the computer, its main devices, information about the processor, monitor, keyboard, mouse, working with the computer, turning it on and off, safety rules, mainly exercises with the keyboard (learning to write with two hands), management with the mouse. It is recommended to study this knowledge once a week (0.5 hours), and then twice a week (0.5 hours each).

The knowledge acquired for developing thinking, learning to read, and performing logical operations should include the following: various games for training the mind (for example, choosing shapes, maze, coloring, ordering shapes, etc.), various didactic tools for teaching reading (for example, finding the names of animals, objects, and things in pictures), with the help of various graphic editors "We give the Earth to children!," taking into account children's interest and creativity, you can create images on the topics "My city and my universe," "Peace and war," "Seasons and holidays." Such didactic tools are

recommended to be used two or three times a week (by default). 0.5 hours), and they are reflected in the study of drawing, history, science, reading and mathematics. In these classes, children learn the simplest computer skills.

DISCUSSIONS

The development of multimedia technologies has opened up new opportunities for preschool education. Full-fledged multimedia systems, including text, images, audio, video and animation, provide a more effective perception of the material by children. The use of multimedia technologies in kindergarten pre-school institutions allows you to:

- ❖ Develop children's thinking abilities;
- ❖ Provide multi-channel perception of information (vision + hearing);
- ❖ Increase the amount of material taught.
- ❖ Increase the effectiveness of training by 1.5-2 times;
- ❖ Promote early development of computer literacy;
- ❖ Use animation elements to increase the motivation and involvement of children in the educational process.

At the same time, there is a need to develop methodological recommendations for teachers on the use of multimedia technologies in preschool institutions. Insufficient training of educators in the field of information technologies makes it difficult for them to be widely implemented. The essence of the new multimedia technology for preschool education is multimedia computer training. In particular:

- didactic tools (slides, presentations, and other visual aids) are made on a computer;

- teaching children educational materials is also carried out using computers.

Working with audio and video elements is carried out using special technical and hardware devices called multimedia tools. A computer equipped with such technical means is called a multimedia computer. There is no precise definition of multimedia. Multimedia is usually understood as a set of information processing tools of various forms. At the same time, these are primarily tools for processing sounds and video elements. You can also talk about multimedia in the context of animation and high-quality graphics. In the future, it is possible that multimedia tools will allow you to work with other types of information, for example, with virtual reality. Electronic reference books, encyclopedias, translations and dictionaries created in multimedia format are amazing. There are various encyclopedias on history, geography, medicine, sports and other fields. Let's take a look at some of them. In the field of education, only about 25% of students actually assimilate lectures given in the classroom. Experiments show that simultaneous listening to a lecture, viewing it on a computer screen, and actively controlling the display on the screen increase the quality of material assimilation. Modern multimedia training

programs use components of powerful software products such as MAT CAD, PLUS 6.0. [6]

RESULTS

Currently, distance learning is being introduced into the educational process, including using the Internet. When using the Internet, the teacher finds materials on the Web that are suitable for pre-school students, and uses them in classes of a particular direction. The main and leading organizational form of using multimedia technologies in the field of education in pre-school institutions is a computer lesson. Classes on this technology are held for 30 minutes using computers. After 15 minutes, there is a 5-10-minute game lesson or conversation, questions and answers on the material being studied. After that, the lesson continues for another 15 minutes.[4]

One of the advantages of using computers in the educational process of preschool institutions is that after they have fully mastered working on a computer, children can independently study materials for 15 minutes. The computer is " patient and forgiving. «Even if a child makes a mistake, no one reprimands them until they correct it. In multimedia technologies, in addition to the form of classes, training and education can be conducted in the form of games (computer games), excursions, travel, practical classes (environmental education), and in the form of remote communication. Currently, the development and implementation of various multimedia educational tools is intensively developing. However, the methodology of their use in the educational process of preschool institutions has not yet been developed in kindergarten. That is why teachers of preschool institutions perceive multimedia tools as a multimedia technology, and even some articles state such views. Research shows that the combination of traditional and digital teaching methods contributes to a deeper assimilation of the material. The use of multimedia technologies allows you to include interactive games, virtual excursions and distance learning in the educational process, which expands the possibilities of education and training.

CONCLUSION

Based on the above, we can draw the following conclusions:

– pre-school education should ensure continuity with subsequent levels of education through the integration of digital technologies.

– the introduction of multimedia technologies requires the development of new pedagogical methods that take into account the age characteristics of children.

– It is important to provide preschool institutions with modern computer tools and train teachers in the effective use of digital technologies.

– The scientific community should actively participate in the development and implementation of innovative multimedia tools for preschool education.

The development of digital competencies among educators will improve the quality of the educational process and prepare children for further successful learning in the digital age.

LIST OF USED LITERATURE

1. Law of the Republic of Uzbekistan, dated 23.09.2020, No. ZRU-637 "On Education".
2. Миржалолова Л. Р., ва бошқалар. Мактабгача таълимда замонавий ёндашувлар модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. - Toshkent: 2017. - 150 p.
3. Ишмухамедов Р. Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. – Тошкент: “Ниҳол” нашриёти, 2016. – 200 с.
4. Voroshnina L. A. The use of multimedia technologies in preschool education Questions of pedagogy. 2020, No. 4, pp. 75-81.
5. Dyachenko O. V. Multimedia in the educational process: theoretical foundations and practical application. - 2021. - No. 2. - pp. 34-42.
6. Kuznetsova I. A., Sidorenko P. P. Sovremennye tsifrovye tekhnologii v obuchenii i razvitii detei doshkol'nogo vozrasta Modern digital technologies in the education and development of preschool children.

KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI TARBIYALASHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVGA ASOSLANGAN TA’LIM TIZIMI VA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISINING ROLI

10.70728/tech.v2.i03.019

Mamatova Zarena Abdujalilovna
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti “Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta’limotlar tarixi” yo‘nalishi 1-kurs doktoranti
e-mail: mamatovazarena@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimining o‘ziga xosligi, unda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisining roli, aksiologik yondashuvning ta’lim taraqqiyotiga ta’siri, o‘qituvchi qiyofasining shakllanishida ma’naviy qadriyatlar haqida fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: aksiologik yondashuv, oila va maktab hamkorligi, boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi, ta’lim, oila, hamkorlik, milliy qadriyatlar

Annotation. This article discusses the uniqueness of the education system, the role of primary school teachers, the impact of the axiological approach on educational development, and the significance of spiritual values in shaping the teacher's image.

Keywords: axiological approach, family and school collaboration, primary school teacher, education, family, cooperation, national values.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности системы образования, роль учителя начальных классов, влияние аксиологического подхода на развитие образования, а также значение духовных ценностей в формировании образа учителя.

Ключевые слова: аксиологический подход, сотрудничество семьи и школы, учитель начальных классов, образование, семья, сотрудничество, национальные ценности.

Ta’lim sifatini oshirish mamlakatimiz kun tartibida turgan dolzarb masalalardan biridir. Zero, buning zamirida mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga qodir bo‘lgan yetuk mutaxassislarni yetishtirish masalasi mavjud. Shu jihatdan, O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga yo‘llagan Murojaatnomasida ta’limni “Yangi O‘zbekiston uchun eng katta investitsiya” ekanligini ta’kidlab, ***“Najot – ta’limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda. Chunki barcha ezgu maqsadlarga bilim va tarbiya tufayli erishiladi”,*****-deya bejizga aytmadilar va** amalga oshirilishi lozim bo‘lgan ustuvor vazifalarni aniq ko‘rsatib o‘tdi. Ayniqsa, ta’lim sohasini yanada isloh qilish, ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlash bo‘yicha bildirilgan fikrlar e’tirofga molik. Zero, rivojlangan davlatlarning taraqqiyot tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qayerda ta’limga, ilm-fanga yaxshi sharoit yaratilgan bo‘lsa, o‘sha yerda har tomonlama yetuk va vatanparvar kadrlar yetishib chiqqan. Shu maqsadda ta’limning barcha

yo‘nalishlarida qator o‘zgarishlar bo‘lishi kutilmoqda va bu o‘zgarishlar ta’lim sohasida so‘nggi 5-6 yil davomida amalga oshirib kelinayotgan tizimli o‘zgarishlarning navbatdagi ilmiy asoslangan va natijasi kafolatlanayotgan bosqichidir.

Ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi bir necha omillar mavjud bo‘lib, shulardan biri- ta’limga qadriyat sifatida qarab, “Maktab, oila va mahalla hamkorligi” ni rivojlantirish hisoblanadi. Negaki, ta’lim bir kishi bilan bog‘liq bo‘lgan jarayon emas, balki ta’lim butun jamiyat va davlat rivojiga ta’sir ko‘rsatuvchi tizim hisoblanadi. Bu tuzilmaning qaysi bir elementida kamchilik uchrasa, darhol uni bartaraf etish choralari birgalikda ko‘rilishi kerak, chunki bir tizimning sustlashishi butun jarayonga salbiy ta’sir etishi barchamizga ayon. Shunday ekan, barkamol shaxsni voyaga yetkazish uchun, eng avvalo, oila- mahalla- maktab, jamiyat va davlat hamkorligini yuqori pog‘onada ko‘‘rish lozim. Maktab -ta’limning o‘chog‘i, bilimlar maskani. Unda o‘z kasbiga sadoqatli, bilimli, tashabbuskor, Vatani rivoji, xalqining saodatini oily maqsad deya biladigan insofli o‘qituvchigina ta’lim sifatiga ta’sir ko‘rsata oladi. Bugun davlatimiz bunday o‘qituvchilarni qadrlab, ularga har tomonlama ko‘mak bermoqda. Zamonaviy boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi qiyofasidagi shaxs quyidagi fazilatlarga ega bo‘lishi kerak:

- O‘qituvchi jamiyat ijtimoiy va siyosiy hayotida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, olib borilayotgan islohotlar mohiyatini chuqur anglab yetishi hamda bu borada o‘quvchilarga to‘g‘ri, asosli ma’lumotlarni bera olishi lozim;
- Ilm-fan, texnika, texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo‘lishi;
- O‘z mutaxassisligi bo‘yicha chuqur, puxta bilimga ega bo‘lishi, o‘z ustida tinimsiz izlanishi shart;
- Pedagogika va bola psixologiyasi fanlarini puxta bilishi;
- Ta’lim–tarbiyaviy faoliyatda pedagogik va axborot texnologiyalarining eng samarali shakli, metod va vositalaridan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo‘lishi;
- Ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo‘lishi;
- Ayniqsa, o‘qituvchi o‘zining individual nutq madaniyatiga ega bo‘lishi zarur;

O‘qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi uning o‘quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar orasida obro‘-e’tibor qozonishini ta’minlaydi.

Hozirgi kun o‘qituvchisi, eng avvalo, faol, mehnatkash, fidoyi, talabchan, izlanuvchan, davr bilan hamnafas hamda ijodkor bo‘lishi kerak!

Ta’limning yana bir muhim tayanchi bu-oila. Oila jamiyatning asosi, mahalla- milliy qadriyatlar beshigi, negaki ahil xonadonda, ma’rifatli mahallada, insonparvar

jamiyatda zukko yigitlar, oqila qizlar, umr bo‘yi elim deb, yurtim deb yonib yashaydigan komil farzandlar ulg‘ayadi. Oila muhiti farzand tarbiyasida eng muhim va dastlabki bo‘g‘in hisoblansa-da, u shaxsni to‘liq tarkib toptira olmaydi. Ana shunda maktab va jamoatchikka ehtiyoj seziladi.Bola maktabga kelgunga qadar ham, maktabda o‘qish davrida ham, asosan oilada tarbiyalanadi. Oila davlatning asosiy kurtagi, sifatida bolalarning dunyoqarashi, xulqi, didiga ta’sir ko‘rsatadi. Oila a’zolarining ma’naviy birligi yoshlarni har tomonlama kamol toptirishning dastlabki va asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Oilada kundan kun kamolga etib borayotgan farzand atalmish ne’mat, eng avvalo, shu oilaning azaliy qadriyatlariga, urf-odat va an’analariga to‘la amal qilmog‘i, qolaversa, ota-onaning o‘zi farzandiga ibrat bo‘la olishi lozim. Bolalarni barkamol inson qilib tarbiyalashda maktabni oila bilan mustahkam bog‘lamay turib tarbiya sohasidagi butun ishlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib bo‘lmaydi. Bugun har bir ota-onaning farzandlar tarbiyasi uchun mas’uliyatini va burchini huquqiy asosda mustahkamlab qo‘yish vaqti keldi. Haqiqatan ham, har bir ota-ona o‘z farzandining tarbiyasi uchun javobgar hisoblanadi. Farzandlarimizning tarbiyalashning muhim shartlari oilalarning mustahkam, ma’naviy sog‘lom asosda qurilganligi, ayniqsa, ota-onaning o‘zi tarbiyalangan bo‘lishidir. Ota-onalar farzandining bugungi muallimi hisoblanadi. Chunki farzandga til o‘rgatish, kitob o‘qishga qiziqtirishi aynan oiladan boshlanadi. Hozirgi kunda farzandlarimizning har qanday insoniylikdan yiroqlashtiradigan illatlardan asrash uchun ularni ilm olishga, kitob o‘qishga qiziqtira bilish lozim. Farzandni tarbiyasida har bir ota-ona o‘z mas’uliyatini har bir daqiqa his qilib yashashi lozim.

Oilada sog‘lom muhit mavjud bo‘lgandagina, ularda har tomonlama sog‘lom, barkamol inson shakllanadi. Yoshlar tarbiyasi, xususan, jismonan baquvvat, aqlan sog‘lom, umuminsoniy madaniyat darajasi yuqori, zamonaviy bilim va kasbga ega bo‘lgan kelajak avlodni voyaga etkazishda oila ma’naviyatining tutgan o‘rni alohidadir. Oila tarbiyasi bo‘yicha buyuk mutafakkirlarimiz asarlarida, muqaddas kitoblarimizda o‘ziga xos fikr-mulohazalar bildirgani diqqatga sazovordir. Jumladan, islom ta’limotida farzand tarbiyasi haqida quyidagicha ta`kidlanadi: “ Islomda tarbiya ta’limdan ko‘ra ustunroq va keng qamrovlidir. Chunki tarbiya bolani uyida, ko‘chada, maktabda o‘zini tuta bilish odoblarini, aql bilan ish yuritib, jismini, nafsini o‘ziga bo‘ysundirishdek og‘ir ishni yo‘lga qo‘ydi. Tarbiyaning asosi oila muhitidir. Bola uyda nimani ko‘rsa, shunga tahlid qilib o‘sadi. Oilada ota olijanob keng fe’l, bosiq, mulohazali va ozgina siyosatliroq bo‘lishi, ona esa mehribon, rahmli, bolalarini behuda qarg‘amaydigan va muloyim bo‘lmog‘i lozim. Farzandlarimizni sog‘lom e’tiqodli, jismonan baquvvat qilib tarbiyalash ham ota-ona zimmasiga yuklangan.

Zeroki, sog‘lom va baquvvat, keng mushohadali, mustaqil fikrga ega farzand har qanday joyda va har qanday vaziyatda o‘z yaqinlariga hamda o‘z yurtiga naf keltiradi.Yangi O‘zbekistonda Uchinchi Renessansni yaratuvchi barkamol avlodni

birgalikda tarbiyalash ta’lim tizimi vakillari, qolaversa butun xalqimizning asosiy vazifasi bo‘lmog‘i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasidagi nutqi 20.12.2022
2. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi.-T.: “O‘qituvchi”, 1996
3. Xodjayev B.X. “Pedagogik aksiologiya” –T.: “ Fan va texnologiya”, 2011
4. Xodjayev B.X. “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” –T.:”Sano-standart” nashriyoti, 2017
5. Inomova M.O. Oilada bolalarning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi. – Toshkent: TDPU, 1999.
6. Mamatova Z.A.” Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarini xalqaro tadqiqotlarga tayyorlashda oila, maktab va mahalla hamkorligining ahamiyati.” “World scientific research journal” international interdisciplinary research journal.

OILA TUSHUNCHASINING LINGVOKOGNITIV TASNIFI

10.70728/tech.v2.i03.020

Yusufova Zebo Abduhamidovna

Samarqand davlat chet tillar institutining tayanch doktoranti

Annotatsiya. Tadqiqotning maqsadi «oila» tushunchasining lingvokognitiv talqinini tizimli ravishda tavsiflash, uning turli madaniy va lingvistik kontekstlardagi aks etish xususiyatlarini o'rganishdir. Mazkur maqola oila tushunchasining lingvokognitiv tasnifini Britaniya va Amerika lingvokulturolaridagi o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda oila universal-ijtimoiy-biologik lingvomental subsferasining lug‘aviy va frazeologik birliklari qiyosiy o‘rganilgan. Maqsad – Britaniya va Amerika lingvokulturolaridagi oila tushunchasining lingvokognitiv kategoriyasini aniqlash va ushbu tushunchaning madaniy, ijtimoiy va tarixiy kontekstdagi umumiy hamda farqli jihatlarini yoritishdir. Tadqiqotda, shuningdek, oila tushunchasining kognitiv tuzilishi va uning madaniy qadriyatlar bilan bog'liqligi o'rganiladi.

Tadqiqotning vazifalari:

a) Amerika ingliz tilida oila tushunchasini ifodalovchi leksik vositalarning miqdoriy va sifat jihatidan taqdimotini tahlil qilish;

b) Oila tushunchasining lingvokognitiv talqinini aniqlash, uning lug'atdagi va madaniy kontekstdagi o'rnini o'rganish;

d) Oila qadriyatlarining madaniy ahamiyatini ochib berish: Britaniya va Amerika jamiyatlarida oila qadriyatlarining lingvokulturologik ifodasini va uning ijtimoiy o‘zgarishlardagi rolini aniqlash;

e) Lingvokognitiv kategoriyalashni tavsiflash: oila tushunchasining lingvokognitiv kategoriyalash jarayonini tahlil qilib, uning madaniy va ijtimoiy ta’sirlarini ko‘rsatish.

Kalit so'zlar: oila, konitiv lingvistika, lingvokognitiv kategoriyalash, Britaniya va Amerika lingvokulturalari, frazeologiya, etimologiya, oila qadriyatlari.

Oila tushunchasining lingvokognitiv talqini hozirgi kunda keng tarqalgan ilmiy yondashuvlardan biridir va tilshunoslikning turli sohalarida, xususan, kognitiv lingvistika va lingvokulturologiyada muhim o‘rin tutadi. Oila tushunchasi, uning tarkibiy qismlari va mazmuni, nafaqat tilda, balki madaniyatda ham o‘z ifodasini topadi. Lingvokognitiv nuqtai nazardan, oila – bu mental konsept, uning mazmuni va tasavvurlari individuallar orasida madaniy xususiyatlar, til va ijtimoiy kontekstlarga bog‘liq holda shakllanadi. Oila har bir jamiyatning asosiy ijtimoiy birligi bo‘lib, u faqat shaxslarning yashash joyi emas,

balki ularning ma’naviy va hissiy rivojlanish manbai hamdir. Ingliz tilida bu tushuncha ko‘plab lingvistik birliklar, jumladan, maqollar, iboralar va frazeologik vositalar orqali aks ettirilgan. Shu bois oila tushunchasini tadqiq qilish lingvokognitiv tahlil uchun qiziqarli va boy material yaratadi.

Maqollar va iboralar oila haqidagi qadriyatlarni, insoniy munosabatlarni hamda jamiyatning turli tarixiy bosqichlardagi qarashlarini aks ettiradi. Ular til va madaniyatning uzviy bog‘liqligini o‘rganishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi. Lingvokulturologik tahlil orqali oila tushunchasi semantik guruhlar bo‘yicha tasniflanadi, bu esa turli xalqlarning oila haqidagi dunyoqarashlarini qiyoslash imkonini beradi. Masalan, ingliz tilida "bolalar ota-onalarining aksidir" degan fikrni aks ettiruvchi iboralar mavjud: "Like father, like son" (Ota o‘g‘liga o‘xshaydi), "Like mother, like daughter" (Ona qiziga o‘xshaydi). Ushbu iboralar oiladagi genetik va madaniy merosning ahamiyatini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, oila a’zolari orasidagi mehr-muhabbat va mas’uliyatni ta’kidlovchi iboralar ham ko‘p uchraydi. Masalan, "Children are poor men’s riches" (Bolalar – kambag‘al odamning boyligi) yoki "To a father growing old nothing is dearer than a daughter" (Yoshi ulg‘aygan otaga qizidan azizroq hech narsa yo‘q). Bu iboralar jamiyatning oilaviy qadriyatlarga e’tiborini aks ettiradi. “ Every mother thinks her own gosling a swan” – (har bir ona o’z bolasini eng yaxshisi deb biladi). Bu ibora onaning bolasi haqidagi sevgisini va ishonchini ifodalaydi. Bu o’zbek madaniyatida ham “ Har bir ona o’z bolasini oqqush deb biladi” iborasiga mos keladi. Yoki aytaylik “ A good Jack makes a good Jill” – “ Yaxshi erkak yaxshi ayolni yaratadi.” – Oilada er-xotinbir-biriga ta’sir o’tkazib, oilaviy muhitni belgilaydi. Bu ibora oilaviy hamjihatlikning ahamiyatini ko’rsatadi. Amerika lingvistik madaniyatida oila tushunchasi, shuningdek, tarixiy va ijtimoiy kontekstlar orqali ham o‘z aksini topgan. Masalan, "Father Abraham" iborasi AQShning birinchi prezidentlaridan biri Avraam Linkolnga ishora qilib, ota sifatidagi liderlikni ifodalaydi. "The Mother of Presidents" esa AQShning Virjiniya va Ogayo shtatlarini anglatadi, chunki bu shtatlar ko‘plab prezidentlarning vatani bo‘lgan.

Britaniya va Amerika lingvokulturolarida "oilani" ifodalovchi asosiy leksik birlik bu ***family*** (lotincha – familia- family servants, domestics, members of a household) (=lotincha familia — uy xizmatkorlari, oiladagi a'zolar) 15-asrda birinchi marta ishlatilgan va u nafaqat xizmatkorlar, balki ularning egalarini ham ifodalagan. Bu ma'no 16-asrning oxiriga qadar davom etgan. Vaqt o'tishi bilan, ma'no *whole household* (= uy-joydagi barcha kishilar) ni o'z ichiga olgan, ammo 17-asrning o'rtalarida bu ma'no yana torayib, hozirgi zamon tushunchasi — *group of related people* (= qarindoshlar guruhi) ga aylangan. 18-asr boshlariga kelib, bu faqat *those connected by blood* (=qon bilan bog'liq bo'lganlar) sifatida tariflana boshlangan. Family so'zining sifat ma'nosida ishlatilishi, ya'ni *those connected by blood* -"qon bilan bog'langanlar" degan ma'no 1807-yilda qayd etilgan, 1796-yilda esa *in a family way* (homilador) degan idiomatik ibora paydo bo'lgan.

Family circle (oilaviy doira) iborasi 1809-yilda, *family man* (oilaga sodiq erkak) 1856-yilda yuzaga kelgan. 20-asrda esa *family values* (oilaviy qadriyatlar) degan ifoda birinchi marta ishlatilgan. Shunday qilib, family so'zining rivojlanishi ma'nosining kengayishi va torayishi bilan bog'liq bo'lgan. vositasi sifatida ishlatiladigan qarindoshlar guruhi" deb ta'riflanadi. Clan a'zoligiga kirish, odatda, umumiy ajdoddan kelib chiqish orqali belgilanadi va bu nisbatan yoki faqat erkak (patriaxat) yoki faqat ayol (matriaxat) liniyasiga asoslanishi mumkin.

Britaniya lingvokulturasidagi oilaning qadimgi nomlanishi esa clan so'zi bo'lib, bu so'z dunyoning turli tillariga kirgan. Clan tushunchasi Britaniya ensiklopediyasida "ko'plab an'anaviy jamiyatlarda tashkilot tuzish. Shunday qilib, oila tushunchasini lingvokognitiv nuqtai nazardan tahlil qilish nafaqat tilshunoslik, balki jamiyat va madaniyatni chuqurroq o‘rganish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Oila haqidagi lingvistik birliklar madaniy merosni aks ettirgan holda, har bir xalqning o‘ziga xos dunyoqarashi va qadriyatlarini ochib beradi.

Oila tushunchasining lingvokognitiv talqini, ya'ni til orqali oilaviy munosabatlar va tuzilmalarning shakllanishi va tasavvurlanishi, ijtimoiy, madaniy va tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liqdir. O'zgaruvchan jamiyatlarda oila tushunchasi, u bilan bog'liq lingvistik elementlar, yillar davomida turlicha shakllanib kelgan. Buning asosiy omillaridan biri oila tushunchasining kognitiv jihatdan qanday tasavvur qilinishi va til orqali qanday ifodalanishidir. Yangi ilmiy tadqiqotlar, oila tushunchasining lingvokognitiv talqinini anglashda til va madaniyatning qanday o'zaro bog'lanishini o'rganish uchun muhim manba bo'ladi. Britaniya oilasining evolyutsiyasini tahlil qilishda, Lourens Stoun tomonidan keltirilgan oilaning tarixiy shakllari haqidagi fikrlar, oila tushunchasining lingvokognitiv talqinini yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Stoun, Britaniyada oila shakllarining uchta asosiy davrini ajratadi: 1) ochiq qabila oilasi, 2) izolyatsiyalangan patriarxal oila, 3) uyga bog'langan yadroli oila [3]. Bu davrlarning har biri o'zgaruvchan ijtimoiy sharoitlar, madaniyat va til bilan chambarchas bog'liqdir. Oila shakllarining o'zgarishi, nafaqat ijtimoiy tuzilmalarning, balki oilaning lingvistik ifodasining ham o'zgarishini ta'minladi.

O'zgarishlarning lingvokognitiv jihatdan ahamiyati shundaki, har bir oilaviy shakl o'zining til orqali aks ettirilgan va kognitiv jihatdan qabul qilingan tasavvurini yaratgan. Masalan, ochiq qabila oilasi oilaviy aloqalarni kengaytirish va birgalikda yashashni ta'minlagan bo'lsa, patriarxal oila modeli, erkaklarning oiladagi hukmronligini aks ettirgan. Bu o'zgarishlar o'z-o'zidan tilda yangi leksik birliklar va kategoriyalarni keltirib chiqardi, bu esa oila tushunchasining lingvokognitiv talqinini o'zgartirdi.

Amerika oilasining lingvokognitiv talqini: Amerika oilasini tahlil qilishda, ko'plab tadqiqotchilar, jumladan M. Hill, oilaning tuzilishini aniq belgilaydigan asosiy faktlarni keltiradilar. Hillning fikriga ko'ra, "oila — bu er-xotin va voyaga etmagan

bolalardan iborat bo'lib, er/ota oilaning asosiy daromad topuvchisi hisoblanadi, ayol esa, ayniqsa bolalar maktab yoshiga yetmagan paytda, pul topishda ishtirok etmaydi" [4]. Bu ta'rifda oilaning strukturasi, erkak va ayol o'rtasidagi an'anaviy ro'llarni aks ettiradi. Bunday ta'rif oila tushunchasining lingvokognitiv talqinida, oilaning faqat ota-ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni emas, balki jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini ham aks ettiradi. Oila bilan bog'liq lingvistik birliklar va ifodalar, asosan, erkak va ayolning o'zaro rolini va mas'uliyatlarini aks ettiradi.

Britaniya va Amerika oilalari: Lingvokognitiv taqqoslash: Britaniya va Amerika oilalarining lingvokognitiv talqinlari orasidagi farqlarni ko'rib chiqish, oila tushunchasining til orqali qanday shakllanishi va rivojlanishini tushunish uchun muhimdir. Britaniya oilasi, ko'proq monogam, patriarxal va yadroli tuzilmaga ega bo'lib, oilaning til orqali ifodalangan asosiy qoidalari ko'pincha qonunlar va ijtimoiy normativlarga asoslanadi. Oila haqida gapirganda, britaniyaliklar ko'pincha ota, ona va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni, ular orasidagi his-tuyg'ularni va o'zaro aloqalarni muhokama qiladilar. Britaniya tilida oilaga oid ko'plab leksik birliklar mavjud bo'lib, ular oila strukturasi va oilaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Amerika oilasi esa, ko'proq individualizmga asoslangan, er-xotin va bolalar o'rtasidagi aloqalar ko'proq shaxsiy his-tuyg'ular va oilaviy an'analarga tayanadi. Amerikaning lingvokognitiv talqinida, oilaning asosiy elementlari shaxsiy erkinlik, emotsional aloqalar va farzandlarning mustaqillikka erishishi bilan bog'liq. Bu o'zgarishlar tilga qanday aks etganini tushunish uchun, oila haqidagi an'anaviy so'zlar va iboralar, masalan, "family unit" (oila birligi) va "nuclear family" (yadroli oila), tilshunoslik nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqilishi kerak

Adabiyotlar ro’yxati:

1. Stone, L. (1977). *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800*. Harper & Row.

2. Hill, M. (1970). *The Structure of the American Family*. New York: Random House.

3. Collins, P. (1999). *The Family and its Changing Structure*. London: Routledge.

4. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

5. Geeraerts, D. (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.

6. Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge University Press.

7. Semino, E., & Swindlehurst, A. (1996). *Metaphor in Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

8. Fillmore, C. J. (1982). *Frame Semantics*. In Linguistic Society of America (ed.), *Annual Review of Anthropology*, 11, 11-55.

9. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. University of Chicago Press.

10. Turner, M. (1991). *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*. Princeton University Press.

11. Whorf, B. L. (1956). *Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. MIT Press.

12. Barber, C. (1995). *The English Language: A Historical Introduction*. Cambridge University Press.

13. Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh University Press.

14. Lako, G., & Johnson, M. (2003). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. Basic Books.

15. Geeraerts, D. (2006). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford University Press.

16. Taylor, J. R. (2003). *Language to Thought: An Introduction to Cognitive Linguistics*. Oxford University Press.

TA’LIMNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: KADRLAR TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

10.70728/tech.v2.i03.021

Yulduz Rizayeva
Oliy ta’limni rivojlantirish tadqiqotlar markazi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimini o‘zgartirish uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, ta’lim jarayoniga texnologiyalarni joriy etish, interfaol o‘quv materiallarini yaratish, masofaviy mashg‘ulotlar o‘tkazish, o‘quv jarayonini individuallashtirish va undan foydalanish haqida ma’lumotlar keltirilgan.

Annotation: In this article, the use of modern information and communication technologies, the introduction of technologies in the educational process, the introduction of interactive teaching materials, the individual training of the educational process is provided with information on the individualization and use of the learning process.

Keywords: raqamli transformatsiya, axborot texnologiyalari, masofaviy mashg‘ulot, innovatsion texnologiyalar.

Ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasi kadrlar tayyorlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanishni taqozo etadi. Bu jarayon ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy ish bozori talablariga mos kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari ta'lim tizimining sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va zamonaviy jamiyat talablariga mos kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Ularning asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim jarayoni yanada qiziqarli, samarali va qulay tashkil etilishi mumkin. Axborot-kommunikatsion texnologiyalar (AKT) va boshqa innovatsion yondashuvlar o'quvchilarning faolligini oshiradi va ularning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari o'quvchilarga mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammoni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda yordam beradi. Interfaol metodlar va zamonaviy texnologiyalar o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi va ularning o'z-o'zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Innovatsion texnologiyalar ta'lim mazmunini yangilash va uni zamonaviy talablar asosida moslashtirish imkonini beradi. Bu o'quvchilarga dunyoqarashlarini kengaytirish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va ularni amaliyotda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirishda yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalar o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, yangi usul va metodlarni qo'llash orqali ta'lim sifatini yaxshilashda yordam beradi. Bu o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi ta'lim tizimining sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va jamiyatning zamonaviy talablariga mos kadrlarni tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning samarali qo'llanilishi ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari ta'lim jarayonini interfaol, qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Ushbu texnologiyalar o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ular o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirishga va ta'lim jarayonini individuallashtirishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda ta'lim tizimini takomillashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bo'yicha bir qator tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida elektron ta'lim resurslarini ishlab chiqish va takomillashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha bilim berish usul va vositalarini yangilash kabi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu orqali talabalar va pedagog kadrlarning raqamli kompetensiyalari oshirilmoqda.

Innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga joriy etishda quyidagi muammolar yuzaga kelishi mumkin:

- **Resurslar Yetishmasligi:** Zamonaviy texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan infratuzilma va resurslarning yetishmasligi.
- **Pedagogik Kadrlarning Tayyorlanishi:** O'qituvchilarning yangi texnologiyalarni qo'llay olishlari uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarning yetarli darajada bo'lmasligi.
- **O'quvchilarni Tayyorlash:** O'quvchilarning raqamli texnologiyalarni samarali foydalanish uchun tayyorlanmaganligi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etish kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish va zamonaviy ish bozori talablariga mos kadrlarni tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va raqamlashtirish yo'lida muhim qadamdir.

Adabiyotlar

1. universaljurnal.uz
2. cyberleninka.ru

3. academia.edu

4. Ravshan Ishmuhamedov, Maqsudjon Yuldashev - "Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar"- o‘quv qo‘llanma. Toshkent-2013

5. Saidova Mohinur Jonpulatovna, Ibrahimova Mohichehra Furkat Qizi. An integrated approach to the use of pedagogical technologies in primary school mathematics// Middle European Scientific Bulletin. Volume 8, January 2021, 174

NODAVLAT MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM-TARBIYANI O'YIN ORQALI YETKAZISH

10.70728/tech.v2.i03.022

Xallokova Maksudaxon Ergashevna
Farg'ona davlat universiteti maktabgacha ta'lim kafedrasi katta o'qituvchisi, p.f.b. f.d (PhD)

Nuriddinova Muslima Komiljon qizi
Farg'ona davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida maktabgacha yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati o'yin bo'lishi, ta'lim-tarbiyani o'yin orqali o'zlashtirish, o'yin orqali bilim berish haqida so'z yuritilgan.

Аннотация: This article discusses the fact that the main activity of preschool children in non-governmental preschool educational organizations is play, the acquisition of education through play, and the provision of knowledge through play.

Abstract: В статье рассматривается тот факт, что основной деятельностью дошкольников в негосударственных дошкольных образовательных организациях является игра, получение образования через игру, предоставление знаний через игру.

Kalit so'zlar: o'yin, bolalar o'yinlari uchun sharoit yaratish, o'zaro munosabat, rivojlantiruvchi muhit, qoida, o'yinga asoslangan ta'lim, erta bolalik

Key words: : game, creating conditions for children's games, interaction, developmental environment, rules, game-based education, early childhood

Ключевые слова: игра, создание условий для детской игры, взаимодействие, развивающая среда, правила, игровое обучение, раннее детство

O'yin maktabgacha yoshda yetakchi faoliyatdir. O'yin orqali ta'lim olish bolalarni ta'lim olishi va rivojlanishining yondashuvlaridan biridir. O'yin – bu bolani o'zini va atrofidagi dunyoni o'rganishga undashning tabiiy usuli. O'yin bolaning shaxsiyati, uning bilish, ijtimoiy-hissiy, ijodiy va jismoniy jihatlarini rivojlantiradi. O'yinda bolalarning tengdoshlari va pedagogi bilan o'zaro munosabati nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, uning motorikasi takomillashib boradi.

O'yin boshqa bolalar bilan hamkorlikda ta'lim olish imkoniyatini yaratadi, ularga tavakkal qilish, xato qilish va qiyinchiliklarni yengish imkonini beradi. Va, eng muhimi, o'yin ta'lim olishni quvonchli qiladi, bolalarning tasavvurini va ijodkorligini rivojlantiradi. O'yin har xil bo'lishi mumkin – bolaning yoki bolalar guruhining tashabbusi bilan to'laligicha erkin, pedagogning minimal yoki to'liq ishtirokisiz - pedagog tomonidan tashkil etilgan va uning ko'rsatmalari yordamida amalga oshiriladi.

Erkin o‘yinning ahamiyatini tushunish va e’tirof etish bilan birga, uyushgan o‘yinda pedagogning hal qiluvchi rolini ham tan olish kerak.

Ta’lim va tarbiya jarayoni o‘yin o‘ynash imkoniyatini ta’minlashi kerak, rivojlantiruvchi muhit esa o‘yin o‘ynash imkoniyatiga hissa qo‘shishi kerak. O‘yin uchun sharoit yaratish, ya’ni bolalarni yetarli vaqt, joy, qo‘llab-quvvatlovchi resurslar va o‘yinchoqlar bilan ta’minlash juda muhimdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan pedagoglar bolalar o‘yiniga yordam berishlari muhimdir.

Bolalar o‘yinini tashkil etishda pedagogning o‘rni quyidagilar bilan ifodalanadi:

- **bolalar o‘yinlari uchun sharoit yaratish (vaqt, joy, resurslar).** Pedagog o‘yin maydonchasini tayyorlaydi, bolaning yoshi, qiziqishlari, qobiliyati va madaniyatiga mos keladigan rag‘batlantiruvchi o‘yin resurslari bilan ta’minlaydi. Pedagog xavfsizlik talablariga rioya qilgan holda xona ichida va tashqarisida ham o‘yin uchun imkoniyatlar yaratadi;

- **bolalar o‘yinini rivojlantirish.** Pedagog bolalarga o‘yin orqali o‘rganish va rivojlanishlari uchun imkoniyatlar yaratadi. Pedagog bolalarga o‘yin holatiga kirishga va yoki o‘ynashni davom ettirishga yordam beradigan ko‘nikmalarni shakllantiradi. U bolalarning individual xususiyatlari, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va rivojlanish ehtiyojlarini kuzatish asosida o‘yinni rejalashtiradi;

- **bolalarning o‘yinda o‘zaro munosabatda bo‘lishiga yordam berish.**

Bolalarni o‘yinda kuzatish pedagogga bolaning boshqa bolalar bilan qanday o‘ynashini, bola o‘yinda qanday ko‘nikma va malakalarni namoyon etishini, o‘yin orqali qanday ko‘nikmalarni rivojlantirish kerakligini anglashga yordam beradi. Pedagog o‘yinga qo‘shilib, bolaning ta’lim olishini, uning tasvirlash, tushuntirish, asoslashi, tegishli tilni qo‘llash qobiliyatini, shuningdek, ijobiy xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirishga ko‘maklashadi;

- **bolalarga o‘zlarini va qobiliyatlarini namoyish qilish imkoniyatini berish.**

Pedagog rejalashtirishda bolaning o‘z g‘oyasi asosida yoki uning tashabbusi bilan o‘ynash uchun yetarli vaqt ajratadi, bunda bolalar shoshmasdan va kattalar tomonidan to‘xtatilishidan qo‘rqmasdan o‘ynashlari mumkin. Bolalarga erkin o‘yin uchun vaqt va kattalarning faol aralashuvisiz o‘zlarini va qobiliyatlarini ifoda etish imkoniyati beriladi. Bolalarda o‘yin orqali diqqat xotira va idrokni qiyinchiliklarsiz shakllantirish mumkin. Chunki bola o‘yin jarayonida o‘zini erkin his etadi. O‘yin o‘ynayotgan paytidagi malumotlarni ham bajonidil qabul qiladi. Maktabgacha yoshda bolalar rivojlanishida qiziqarli doira o‘yinlarining afzalliklarini e’tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. Bunday o‘yin ko‘plab muhim ko‘nikmalarni o‘rgatishi mumkin, undan keyin yosh avlod o‘z tasavvurini chuqurlashtirish uchun foydalanishi mumkin. Shuningdek, u hayotdagi asosiy

ko‘nikmalar bo‘lgan ko‘z bilan aloqa qilish, o‘z navbatini kutish, his-tuyg‘ularni tushunish va ularga qanday munosabatda bo‘lish va tinglash kabi ijtimoiy-emotsional o‘rganishni rag‘batlantiradi. Misol uchun, agar bola raqobatbardosh bo‘lsa va yutqazishni yoqtirmasa, bunday xatti-harakatlarga qanday munosabatda bo‘lasiz? O‘yinni o‘ynashni davom ettirish - bu muammoni hal qilishning bir usuli. O‘yin qoidalari bo‘yicha o‘ynash, shuningdek, bolaga chegaralarni ko‘rishga va raqibini qanchalik uzoqqa bora olishini o‘rganishga yordam beradi.

Hozirgi zamon pedagogikasida bola bilan do‘stlik muhitida ishlash yaxshiroq samara beradi. Tarbiyachilar o‘yin jarayonida o‘zlari ham ishtirok etishlari iliq munosabatlarga sabab bo‘ladi. Tarbiyalanuvchilarga har doim g‘alaba qozonishga ruxsat berish unga boshqalar bilan til topishish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmalar ustida ishlash imkoniyatini bermaydi. U har safar g‘alaba qozonish mumkin emasligini qanchalik tez bilsa, bu uning uchun shunchalik yaxshi bo‘ladi. Bola g‘alaba va mag‘lubiyat haqiqatini yoshligidanoq o‘rganadi. O‘yinlar bolaga ushbu hayotiy ko‘nikmani tushunishning samarali usuli bo‘ladi.

Yaxshi jismoniy va ruhiy salomatlikka ega bo‘lish uchun bolalar tug‘ilishdan to o‘smirlik davriga qadar rejalashtirilmagan o‘yinga asoslangan o‘zlashtirish va o‘rganish imkoniyatlariga muhtoj. O‘yinga asoslangan ta’lim faol, sog‘lom va baxtli bo‘lishning yoqimli vositasidir. Bola o‘rganishdan zavqlana oladi o‘yin orqali. Agarda biz pedagoglar ta’lim-tarbiya jarayonini doimiy o‘yinlar bilan olib borsak, sifatli natijaga erishishimiz haqiqat. Shaxsan o‘z tajribamdan kelib chiqsam, bola uchun o‘qib o‘rgangandan, o‘ynab o‘rgangan foydaliroq. Bola bu jarayonda ilk yoshdan ijtimoiy munosabatga kirishadi, jismoniy, ruhiy va mantiqiy fikrlash tomonidan ham rivojlana oladi. Ularning tasavvurini, ijodkorligini va muammoni hal qilish qobiliyatini rag‘batlantiradigan, hissiy farovonlikni ta’minlaydigan jarayon ham aynan mana shu qiziqarli faoliyatlardir.

Eng muhimi, kattalar yosh avlod bilan yangi va qiziqarli o‘yinlarni o‘rganishni yaxshi ko‘radilar va ularning vaqtlari yangi g‘oyalarni o‘rganish va umumiy ruhiy farovonligini saqlab qolish uchun sarflanganligini tushunadilar. Farzandingiz tasodifan u o‘ynayotgan o‘yinga qo‘shilishingizni so‘rasa, ikkilanmang, shunchaki boring! Tarbiyachilar ham aynan o‘yin faoliyatida bolalar bilan birgalikda o‘ynashlari darkor. Bu jarayon samimiylikni oshiradi.

Bolalar bilan ko‘chaga chiqish va o‘yin maydonchasida o‘ynashni maqsad qiling. Ochiq havoda o‘yin va tabiat bola uchun foydalidir, chunki ular atrofdagi dunyo haqida ko‘proq ma’lumot olishni boshlaydilar va ularning hissiy rivojlanish ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi.

Bolalar nafaqat o‘ynashni, balki o‘rganishni ham bilishadi. Ular o‘ynab yurganlarida, sizning aniq ko‘rsatmalaringizga e’tibor bermasliklari va o‘z-o‘zidan ishlarni qilishning g‘ayrioddiy usullarini topishlari mumkin. Kichkintoylar qurilish

bloklarini nafaqat minoralar yasashda ishlatishadi, balki cho‘tkasiz bo‘yashni ham xohlashlari mumkin! Bunday hollarda bolani erkin qo‘ying.

O‘yinga asoslangan ta’lim bolalarga ta’m, teginish, ko‘rish, eshitish va hidlash orqali barcha his-tuyg‘ularini ishlatishga yordam beradi. Shuningdek, ular atrofdagilarni kuzatib boradilar va bu odamlarning gapirishlari va o‘zini tutishlariga taqlid qilishni sodda va oson deb bilishadi. Hech qachon bolangizni majburlamang va unga yoqmaydigan narsani majburlamang.

Tabiatan tasavvurga ega bo‘lgan bolalar o‘yinchoq telefonida xayoliy qo‘ng‘iroq qiluvchi bilan xursand bo‘lib gaplashadilar. Bunday o‘yinni faol rag‘batlantirish kerak, chunki u bolaning tasavvurini rivojlantirishga yordam beradi va uning intellektual rivojlanishiga yordam beradi.

O‘yin o‘ynash orqali bolangiz o‘rganishga ko‘proq rag‘batlantirilishi va ishtirok etishi, diqqatni jamlash va diqqat bilan tinglash va berilgan vazifalar to‘plamini bajarish uchun osongina jalb qilish qobiliyatini rivojlantirishga ko‘proq moyil bo‘lishi mumkin. O‘yinlar bolaga jamoaviy o‘yinchi bo‘lishga ishonch beradi va o‘zi uchun qanday mas’uliyatni his qilishni biladi.

Aksariyat o‘yinlar muammolarni hal qilish strategiyasi va rejalashtirishni talab qiladi. O‘yinda bir qator strategiyalarni qo‘llash orqali yosh bolalar muammolarni hal qilish va aqliy bilish imkoniyatlarini oshirish uchun ishchi xotirasidan foydalanishni o‘rganishlari mumkin. O‘yin o‘ynashda qo‘llaniladigan strategiyalar bilan miyani rag‘batlantirishning o‘zi ajoyib miya mashg‘uloti bo‘lishi mumkin.

Ijobiylikni yaratish va bolani ishtirok etishga undash va o‘rganishga sog‘lom munosabatni rivojlantirish uchun faoliyatda o‘yinlardan foydalanish mumkin. Bola o‘yin o‘ynayotganda, u bajarilishi kerak bo‘lgan muhim qoidalar va harakatlarni eslab qolishi kerak. Shuningdek, u tezkor o‘ylash va harakat qilish uchun o‘zining ishchi xotirasidan foydalanadi.

O‘yinga asoslangan ta’lim yangi bilimlardan foydalanish va mustahkamlash uchun ajoyib vositadir.

O‘yinga asoslangan ta’lim erta bolalik ta’limining eng qiziqarli va boyituvchi qismlaridan biridir. Quyida ta’lim sohasidagi o‘yinlarning bir nechta afzalliklari keltirilgan:

1. Jismoniy va ruhiy salomatlikni mustahkamlaydi
2. Ijodkorlik va tasavvurni rag‘batlantiradi
3. Muammoni hal qilish ko‘nikmalarini oshiradi
4. Sensor rivojlanishini kuchaytiradi

5. Savodxonlik va hisoblash qobiliyatlarini rag‘batlantiradi

Bolalar uchun o‘yinga asoslangan o‘quv faoliyati ularning asosiy ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun mo‘ljallangan, shuningdek, ularga tajriba, kashf qilish va yechimlarni topish uchun keng imkoniyatlarni taqdim etadi, bu esa tezda o‘zlariga ishonchni oshiradi.

Natijada, rejalashtirilmagan o‘yin maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ta’lim faoliyatining asosiy tarkibiy qismidir.

Nima uchun erta bolalikda ishtirok etish muhim?

Bolalarni ijodkorlikka, tasavvurga va kashfiyotlarga jalb qiladigan o‘yinlar, san’at va rolli o‘yinlar kabi bolalarni rivojlantirish faoliyati vaqt o‘tishi bilan bolaning munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Erta bolalik davridagi ta’limga jalb qilishning ahamiyati:

1. Miyadagi neyron tarmoqlarning rivojlanishiga yordam beradi

2. Nozik vosita ko‘nikmalarini yaxshilaydi

3. Innovatsiyalar uchun joy yaratadi

4. Muloqot qobiliyatini oshiradi

5. Ishonch va o‘ziga bo‘lgan hurmatni oshiradi

Bolalar uchun qiziqarli o‘quv mashg‘ulotlari, masalan, o‘yinlar, san’at va hunarmandchilik, musiqa va boshqalar bolaning motivatsiyasini kuchaytiradi, chunki ular tabiiy ravishda yangi va qiziqarli o‘rganish usullariga moyil. Bolalar o‘zlari yaxshi ko‘radigan bolalarni rivojlantirish mashg‘ulotlarida qatnashganda, ularning diqqatini jamlash, diqqatni jamlash qobiliyati va e’tibor tezligi yaxshilanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Hozirgi kunda nodavlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarining ko‘p qismi o‘zining shaxsiy o‘quv dasturi yoki rivojlangan davlatlar texnalogiyalari asosida jarayonni tashkil etmoqda. Bu texnalogiyalardagi asosiy faoliyat turi o‘yin bo‘lib, o‘yinga asoslangan ta’lim strategiyasini amalga oshirish bolalarga yangi narsalarni kashf etishga, o‘zlarining kundalik vazifalarini ijodiy tarzda bajarish uchun turli yondashuvlar bilan tajriba o‘tkazishga va kundalik mashg‘ulotlarning bir qismi sifatida duch kelgan muammolarga yechim topishga yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o‘yinga asoslangan ta’lim tadbirlarini o‘z ichiga olgan holda, bolalar o‘ziga ishonchni qozonadilar va o‘rganishga intilishadi. O‘yinga asoslangan ta’lim bolalarning har tomonlama rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashning eng samarali strategiyalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi, 2022-yil 20-21-sahifa.

2. Boltayeva F. A., Ibrohimova N. N. Maktabgacha ta’limda integral darslar –

innovatsion loyiha sifatida. “Science and Innovation”. International sicentific journal. https://doi.org/ 10.5281/zenodo.6626043 2022 y., 2-son. 292 b.

3. Boltayeva F. A. Esonaliyeva O. Yoshlar hayotida virtuallashuv sabablari va omillari. “Fan, ta’lim va amaliyot integratsiyasi” FTAI, Jild: 03, Nashr: 06, June 2022. 232 b

https://bilig.academiascience.org/index.php/isepsmj/article/view/588

4. Khallokova, M. E. (2018). Important Aspects of Establishing Non-State Educational Institutions. Eastern European Scientific Journal, (2)

5. Khallokova, M. (2022). Modernization of the education system in non-governmental educational institutions. Society and Innovations, 3 (1), 151-157.

6. F.A.Boltayeva. The Essence of Integrating Innovative Technologies in Preschool Education.

Pindus Journal Of Culture, Literature and ELT. 110 https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/256

7. M.K.Nuriddinova (2023): Educational Research in Universal Sciences (ERUS) MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA TA’LIM – TARBIYA ISHLARI

KASBGA YO‘NALTIRISH TAMOYILLARI VA UNI OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA RIVOJLANTIRISH KOMPETENSIYALARI

10.70728/tech.v2.i03.023

Mir-Yusupova Muxayyoxon Alimjanovna
Andijon davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Hozirgi fan-texnika va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida yosh avlodni jamiyat barpo etishda faol qatnashishga tayyorlashi lozim bo’lgan maktabning roli har qachongidan ko’ra o’sdi. Shu munosabat bilan o’quvchilarga ilm-fan asoslarining mustahkam bilimlarini singdirish, ularda yuksak onglilikni tarbiyalash, umuminsoniy axloqiylikni shakllantirish, yosh avlodni turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasblarni ongli ravishda tanlashga tayyorlash ta`lim va tarbiyaning hamma bosqichlarida hozirgi maktabning vazifalaridir. Kasbni to’g’ri tanlash – inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyat ko’p jihatdan kasbning qanchalik to’g’ri tanlanishiga bog’liq.

Kalit so’zlar: Individuallik, mutanosiblik, realistiklik, pedagogik kompetensiya, psixologik kompetensiya.

Abstract. In the current conditions of scientific, technical and social development, the role of the school, which should prepare the younger generation for active participation in building society, has grown more than ever. In this regard, the tasks of the modern school at all stages of education and upbringing are to instill in students a solid knowledge of the foundations of science, to cultivate in them a high consciousness, to form universal morality, to prepare the younger generation for life and work, to consciously choose socially necessary professions. Choosing the right profession is an important step in a person's life, and the success of the younger generation in their entire life largely depends on how correctly the profession is chosen.

Keywords: Individuality, proportionality, realism, pedagogical competence, psychological competence.

Respublikamizda yetarli darajada nazariy va amaliy jihatdan ishlab chiqilmagan bu kabi muammolarni hal qilishda mamlakatimiz mintaqa xususiyatlarini, milliy an’analarini va tarixiy tajribasini hisobga olish lozim bo’ladi. Ikkinchi tomondan esa fan-texnika taraqqiyotining hozirgi talabalari asosida maktab yoshlariga mehnat tarbiyasi berish va ularni ishchi kasblarini egallashga yo’naltirish shakl va metodlarini takomillashtirishning yangi yo’llarini qidirishga to’g’ri keladi. Kasbga yo’naltirish ishida iqtisodiy muammolar muhim o’rin tutadi. Bular orasida xalq xo’jaligini rivojlantirish va kasb muammolari alohida ahamiyat kasb etadi. Bu masalalarni kasbga yo’naltirish jihatlari bilan o’zaro bog’liq tarzda talabalarning mustaqil mashg’ulotlarida ko’rib chiqishi tavsiya etiladi.

Hozirgi fan-texnika va ijtimoiy taraqqiyot sharoitida yosh avlodni jamiyat barpo etishda faol qatnashishga tayyorlashi lozim bo'lgan maktabning roli har qachongidan ko'ra o'sdi. Shu munosabat bilan o'quvchilarga ilm-fan asoslarining mustahkam bilimlarini singdirish, ularda yuksak onglilikni tarbiyalash, umuminsoniy axloqiylikni shakllantirish, yosh avlodni turmushga va mehnatga, ijtimoiy zarur kasblarni ongli ravishda tanlashga tayyorlash ta`lim va tarbiyaning hamma bosqichlarida hozirgi maktabning vazifalaridir. Kasbni to'g'ri tanlash – inson turmushida muhim qadamdir, yosh avlodning butun hayotidagi muvaffaqiyat ko'p jihatdan kasbning qanchalik to'g'ri tanlanishiga bog'liq.

Kasbni to'g'ri tanlash har bir maktab o'quvchisining qiziqishiga, mayliga, qobiliyatiga va imkoniyatlariga mos bo'lishi uchun uning sog`lig`ini, o'zlashtirishini va hissiyotlarini hisobga olish lozim, bular ijtimoiy foydali va unumli mehnatda hammadan ko'ra ko'proq qaror topadi va namoyon bo'ladi. Odam bajarayotgan ishlariga ijodiy munosabatda bo'lib, mehnat unumdorligini doimo oshirib borsa, tanlagan kasbiga zo'r qiziqish bilan qarasa, o'z ishining ijtimoiy ahamiyatini tushunsa, uning qobiliyatlari mehnatda takomillashib borsa, o'shandagina u mehnatdan qoniqish hosil qiladi va xursand bo'ladi, bunday hoolda har bir shaxs jamiyatga eng ko'p naf keltiradi. Mana shu aytgan gaplardan kasb tanlashning g`oyat muhim ijtimoiy ahamiyati kelib chiqadi. Kasb-korni erkin tanlash juda katta ahamiyatga ega. Odam shug`ullanayotgan ishini yaxshi ko'rsa, bundan u xursand bo'ladi, qoniqish hosil qiladi, zo'r tashabbus ko'rsatadi, toliqmay mehnat unumini oshiradi.

O'z-o'zidan ma'lumki, bunga o'qitishning to'g'ri yo'lga qo'yilishi, bilimlarni, ilm-fan asoslarini, ayniqsa ijtimoiy foydali va unumli mehnat bilan chambarchas bog`langan mehnat politexnik bilimni chuqur va mustahkam egallash natijasidagina erishish mumkin. Har qanday kasbda eng muhimi - uning mehnat mazmuniga ega bo'lishidir. Shu boisdan mehnatsevarlikni, yaxshi urf-odatlarni tarbiyalash va ularni mehnat jo'shqinligiga ko'chirish bolalarni kasb tanlashga tayyorlashning bosh negizidir. Oilada bolani mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash odatda maktabgacha bo'lgan yoshdan boshlanadi. Ana shu paytdan e`tiboran bolalarni bo'lg`usi kasbni tanlashga tayyorlash amalga oshirilishi lozim. Bunda bolalarning qiziqishlari, mayllari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini muntazam ravishda o'rganish zarur. Kasb tanlashda xato qilmaslik uchun bolalarga avvalo maktab va oila yordam berishi kerak.

Muxokama va natijalar

Kasbga yo‘naltirish tamoyillari va uni oliy ta’lim muassasalarida rivojlantirish kompetensiyalari o‘qitish va ta’lim sohasida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan masalalardir. Bu tamoyillar va kompetensiyalar o‘quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda, shuningdek, ularni o‘z kelajakdagi ish faoliyatiga muvaffaqiyatli yo‘naltirishda asosiy omil hisoblanadi. Quyida kasbga yo‘naltirish tamoyillari va oliy

ta’lim muassasalarida rivojlantirish kompetensiyalari haqida ayrim muhim jihatlar keltirilgan:

Kasbga yo‘naltirish tamoyillari

Kasbga yo‘naltirishning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1.Individuallik tamoyili: Har bir talabaning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga asoslangan kasbga yo‘naltirish. Bu tamoyil talabalarga o‘z qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasbni tanlashda yordam beradi.

2.Vujudga keltirish va realistiklik tamoyili: Talabalar o‘zlari uchun realistik va amalga oshiriladigan kasb yo‘nalishlarini tanlashlari kerak. Bu tamoyil kasbga yo‘naltirish jarayonida talabalarga aniq ma’lumotlar berishga urg‘u beradi.

3.Mutanosiblik tamoyili: Kasbga yo‘naltirish jarayonida ta’lim, jamiyat talablari va iqtisodiy ehtiyojlar o‘rtasida mutanosiblikni saqlash muhimdir. Bu tamoyil kelajakdagi kasbga talablarning o‘zgarishini inobatga olishni nazarda tutadi.

4.Kasbiy rivojlanish tamoyili: Kasbga yo‘naltirish jarayonida nafaqat hozirgi kunning ehtiyojlari, balki kelajakda kasbning rivojlanishiga ham e’tibor qaratish lozim. Talabalar o‘z kasbini rivojlantirish va yangilash imkoniyatlariga ega bo‘lishi kerak.

5.Axborot tamoyili: Talabalar uchun kasbga yo‘naltirishda kerakli va aniq axborotlarni taqdim etish zarur. Ular turli kasblar va ularning talablarini o‘rganishlari uchun yetarli ma’lumotga ega bo‘lishlari kerak.

Oliy ta’lim muassasalarida kasbga yo‘naltirishni rivojlantirish kompetensiyalari

Oliy ta’lim muassasalarida kasbga yo‘naltirishni rivojlantirish uchun quyidagi kompetensiyalar zarur:

1.Pedagogik kompetensiya: O‘qituvchilar va ta’lim muassasasi mutaxassislari talabalarga kasbga yo‘naltirishni samarali amalga oshirish uchun pedagogik usullar va metodlarni bilishlari kerak.

2.Psixologik kompetensiya: Talabalar psixologiyasini tushunish va ularga mos ravishda kasbga yo‘naltirishni tashkil etish zarur. Har bir talabani kasbga tayyorlashda ularning shaxsiy xususiyatlari va ruhiy holatini inobatga olish muhimdir.

3.Iqtisodiy kompetensiya: Talabalarni kasbga yo‘naltirish jarayonida bozor talablari, iqtisodiy vaziyat va kelajakdagi ish o‘rinlari bilan tanishtirish zarur. Oliy ta’lim muassasalarining iqtisodiy bilimlari talabalarni bozor sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatishga tayyorlaydi.

4.Muloqot kompetensiyasi: Kasbga yo‘naltirish jarayonida talaba va o‘qituvchilar, shuningdek, ish beruvchilar o‘rtasida samarali muloqot o‘rnatish zarur. Talabalar o‘zlari tanlagan kasbga oid tajribali mutaxassislar bilan muloqot qilishlari kerak.

5.Ijtimoiy kompetensiya: Talabalar ijtimoiy mas’uliyatni his etib, jamiyatda o‘z o‘rnini topishga tayyor bo‘lishi kerak. Bu kompetensiya orqali ular o‘z kasbini jamiyat manfaatlari bilan bog‘lab, o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashishga o‘rganadilar.

Kasbga yo‘naltirishni rivojlantirishda oliy ta’lim muassasalarining roli

Oliy ta’lim muassasalarida kasbga yo‘naltirishni rivojlantirish uchun quyidagi yo‘nalishlar muhimdir:

1.Kasbiy o‘qitish dasturlarini yangilash: Oliy ta’lim muassasalari kasbga yo‘naltirishni takomillashtirish uchun o‘z ta’lim dasturlarini va o‘quv rejalari asoslarini yangilab borishlari kerak. Bu kasbga yo‘naltirishda talabalarning qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olishni ta’minlaydi.

2.Praktik tajriba: Talabalarga o‘z kasbini amaliyotda o‘rganish imkoniyatini yaratish. Bu talabalarni kelajakdagi ishga tayyorlashda va ish joylarida muvaffaqiyatli bo‘lishlariga yordam beradi.

3.Ish beruvchilar bilan hamkorlik: Oliy ta’lim muassasalari ish beruvchilar bilan yaqin hamkorlikda ishlashlari kerak, shunda talabalarga kelajakdagi kasb yo‘nalishlari haqida to‘liq va aniq ma’lumotlar berilishi mumkin.

4.Raqamli texnologiyalarni qo‘llash: Oliy ta’lim muassasalarida zamonaviy raqamli texnologiyalarni kasbga yo‘naltirishda qo‘llash talabalarni yangi kasblarga tayyorlashda samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Xulosa

Har bir shaxs har tomonlama kamol topishi lozim, buning uchun maktablarda barcha imkoniyatlar mavjud. Bolalar yaxshi, aqliy, jismoniy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyani va shu bilan birga politexnik ma’lumotni ola turib, shu asosda o’zlarini kasbiy faoliyatga tayyorlashlari mumkin. ―Kim bo’lsam, ekan? muammosi ―Qanday odam bo’lish kerak‖ muammosi bilan birgalikda hal qilinishi lozim. Maktab o’quvchilarini kasbga yo’naltirishga oid ishlarni ta`lim yo’llari oraqil mutassil va izchillik bilan olib borish kerak. Umuman olganda, kasbga yo‘naltirish tamoyillari va ularni oliy ta’lim muassasalarida rivojlantirish kompetensiyalari talabalarning kasbiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiya qilishlariga yordam beradi va ta’lim tizimini yanada takomillashtiradi.

Kasbga yo‘naltirish tamoyillari va uni oliy ta’lim muassasalarida rivojlantirish kompetensiyalari, talabalarning kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlanishida muhim ahamiyatga ega. Kasbga yo‘naltirish tamoyillari talabalarning shaxsiy xususiyatlarini,

qobiliyatlarini va qiziqishlarini inobatga olishga asoslanadi. Bu tamoyillar, o‘z navbatida, talabalarga o‘zlarining kasbiy yo‘nalishlarini aniq va to‘g‘ri tanlashga yordam beradi. Oliy ta’lim muassasalarining kasbga yo‘naltirishni rivojlantirishdagi roli hamda pedagogik, psixologik, iqtisodiy va ijtimoiy kompetensiyalarini to‘g‘ri tashkil etish, talabalarning kasbiy o‘sishiga va jamiyatdagi o‘z o‘rnini topishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Ibragimov, B. (2021). *Kasbga yo‘naltirish tamoyillari va metodlari*. Toshkent: O‘zbekiston ta’lim nashriyoti.

2.Pirov, N. (2019). *Oliy ta’lim tizimida kasbga yo‘naltirishning rivojlanishi*. Tashkent: Oliy ta’lim muassasasi nashriyoti.

3.Sattorov, A. (2020). *Oliy ta’limda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish*. Samarqand: SamDU nashriyoti.

4.Toshpo‘latov, S. (2022). *Kasbga yo‘naltirish va uning amaliyoti*. Toshkent: Navro‘z nashriyoti.

5.Shamsutdinov, R. (2018). *Kasbiy ta’lim va kasbga yo‘naltirish: Yangi pedagogik yondashuvlar*. Tashkent: Ma’rifat nashriyoti.

6.O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi (2023). *Oliy ta’lim muassasalarida kasbga yo‘naltirishni rivojlantirish strategiyalari*. Tashkent.

7.Husanov, D. (2017). *Talabalar uchun kasbga yo‘naltirish va shaxsiy rivojlanish*. Toshkent: Ta’lim va ilmiy texnika nashriyoti.

ROSSIYA IMPERIYASI BOSIB OLGAN HUDUDLARDA MILLIY HARAKATLARNI BOSTIRISH STRATEGIYALARI

10.70728/tech.v2.i03.024

Mutallibjonov Boburmirzo Muzaffarjon o'g'li
University of Business and Science 2 kurs talabasi
e-mail: bmutallibjonov@internet.ru
orcid.org/0009-0009-3234-6093

Anatatsiya: Ushbu maqola Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyo olib borgan mustamlakachilik siyosatini tahlil qiladi. Tadqiqotda harbiy bosqinlar, mahalliy siyosiy tuzilmalarning o'zgarishi, iqtisodiy ekspluatatsiya va madaniy assimilyatsiya jarayonlari ko'rib chiqiladi. Ayniqsa, Rossiya tomonidan milliy harakatlarni bostirish uchun qo'llangan harbiy, siyosiy va mafkuraviy strategiyalar, shuningdek, bu siyosatning mahalliy aholiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy qismi Turkiston general-gubernatorligi tashkil etilishi, mahalliy qo'zg'olonlarning bostirilishi va ruslashtirish siyosatining amalga oshirilishiga bag'ishlangan. Uzoq muddatli natijalarga e'tibor qaratilib, Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati Markaziy Osiyodagi milliy uyg'onish jarayonlariga qanday ta'sir ko'rsatgani ham o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Rossiya imperiyasi, Markaziy Osiyo, mustamlakachilik siyosati, harbiy bosqinlar, Turkiston general-gubernatorligi, milliy harakatlar, ruslashtirish, iqtisodiy ekspluatatsiya, XIX asr, Kavkaz, Xiva xonligi, Buxoro amirligi, Qo'qon xonligi, jadidchilik harakati, 1916-yil qo'zg'oloni.

KIRISH: Tarix davomida yirik imperiyalar o'z hududlarini kengaytirish maqsadida boshqa xalqlarni bosib olish, ularning ijtimoiy-siyosiy tuzilishini o'zgartirish va mahalliy qarshilik harakatlarini bostirish kabi strategiyalarni qo'llab kelgan. Rossiya imperiyasining XIX asrda Markaziy Osiyo, Kavkaz va boshqa hududlarni bosib olishi ham ana shunday tajovuzkor ekspansiya siyosatining bir qismi edi. Ushbu jarayonda imperiya nafaqat harbiy kuchdan foydalandi, balki mafkuraviy, iqtisodiy va madaniy strategiyalarni ham ishga soldi. Milliy harakatlarni bostirish uchun Rossiya imperiyasi harbiy bosqinlar, sodiq mahalliy elitalarni tayinlash, madaniy va diniy siyosatni o'zgartirish, ta'lim va axborot vositalarini nazorat qilish kabi ko'plab vositalardan foydalangan. Rossiya imperiyasining bosqinchilik siyosati Turkiston, Buxoro, Xiva va Kavkaz xalqlarining mustaqillikka bo'lgan intilishlariga qattiq zarba berdi. Turkiston general-gubernatorligining tashkil etilishi bilan Rossiya bu mintaqada o'z hukmronligini mustahkamlashga harakat qildi.

Mahalliy xalqning rus qo'shinlariga qarshi ko'tarilgan ko'plab qo'zg'olonlari shafqatsiz tarzda bostirildi. Masalan, 1873-yilda Xiva xonligi, 1876-yilda esa Qo'qon xonligi Rossiya tomonidan butunlay bosib olinib, xonlik tugatildi. Mahalliy aholining noroziligi esa zo'ravonlik, qatl va surgunlar bilan bostirildi. Rossiya imperiyasi milliy

harakatlarni bostirishda faqat harbiy strategiyalarga tayanib qolmadi. Siyosiy jihatdan esa, mahalliy elitalarni o‘z tomoniga og‘dirish maqsadida ularga turli imtiyozlar berildi. Buxoro amirligi va Xiva xonligi mustaqil bo‘lib qolgan bo‘lsa-da, ularning hukmdorlari amalda Rossiya general-gubernatorligi nazorati ostida edi. Mahalliy aholining mustaqillik uchun kurashi parokanda holga keltirildi, qo‘zg‘olonlar tashkilotchilari jazolandi va milliy g‘oyalar tarqalishining oldi olindi. Madaniy va mafkuraviy nazorat ham Rossiya imperiyasining muhim strategiyalaridan biri bo‘ldi.

Ruslashtirish siyosati doirasida Turkiston general-gubernatorligi hududida rus maktablari ochildi, ta’lim tizimi ruslashtirildi, mahalliy xalqning ona tilida savod chiqarishi cheklab qo‘yildi. Matbuot va axborot ustidan qattiq senzura o‘rnatildi, milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib qilgan gazetalar taqiqlab qo‘yildi. Islom dini ham Rossiya hukmronligi ostida qattiq nazoratga olindi masjidlar va madrasalar yopildi, ulamolar hukumat bilan hamkorlik qilishga majbur qilindi. Bu strategiyalar Rossiya imperiyasiga o‘zining bosib olgan hududlarida mustahkam hukmronlik o‘rnatishga yordam berdi.

Ammo, bu siyosat uzoq muddatda mahalliy xalq orasida mustaqillikka bo‘lgan intilishni yanada kuchaytirdi. 1916-yilgi Markaziy Osiyodagi yirik qo‘zg‘olon va keyinchalik 1917-yilgi inqilob Rossiya imperiyasining bosib olingan hududlarida katta ta’sir ko‘rsatdi. Ushbu maqolada Rossiya imperiyasining milliy harakatlarni bostirish strategiyalari, bu strategiyalarni amalga oshirish usullari va ularning uzoq muddatli natijalari haqida batafsil tahlil qilinadi.

Mavzuning dolzarbligi

Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi mustamlakachilik siyosati bugungi kunda ham dolzarb mavzulardan biri bo‘lib qolmoqda. XIX asrda boshlangan bu ekspansiya jarayonlari hozirgi geosiyosiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarga katta ta’sir ko‘rsatdi. Ayniqsa, Rossiya mustamlakachilik siyosati natijasida yuzaga kelgan milliy o‘zlik muammolari, iqtisodiy qaramlik va siyosiy ta’sir bugungi kunda ham sezilmoqda.

1. Geosiyosiy ta’sir va zamonaviy diplomatik munosabatlar Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyodagi siyosati bugungi xalqaro munosabatlarga ham ta’sir o‘tkazmoqda. Masalan, mustamlakachilik davrida yaratilgan siyosiy va ma’muriy tizimlar Sovet davrida ham davom etib, mustaqillikdan keyin ham Markaziy Osiyo davlatlarining Rossiya bilan bog‘liqligini saqlab qolishga xizmat qildi. Bugungi kunda Rossiya Markaziy Osiyo davlatlari bilan harbiy va iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashga harakat qilmoqda. Masalan, 2022-yilda Rossiya Qozog‘istonda yuzaga kelgan tartibsizliklarni bostirish uchun Kollektiv Xavfsizlik Shartnomasi Tashkiloti (KXShT) qo‘shinlarini yubordi, bu esa Rossiyaning mintaqadagi strategik manfaatlarini himoya qilishga intilayotganini ko‘rsatadi.

2. Iqtisodiy qaramlik va energetik ta’sir Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati natijasida Markaziy Osiyo davlatlari iqtisodiy jihatdan Rossiya bilan bog‘liq bo‘lib qolgan. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Rossiya mintaqani xomashyo yetkazib beruvchi hududga aylantirgan edi. Bugungi kunda ham **O‘zbekiston**, **Qozog‘iston** va **Turkmaniston Rossiyaga** katta hajmda **gaz** va **neft** eksport qiladi. Ayniqsa, Rossiyaning iqtisodiy sanksiyalar ostida qolganidan keyin Markaziy Osiyo davlatlari uchun yangi iqtisodiy yo‘nalishlarni topish dolzarb masalaga aylandi.

3. Milliy o‘zlik va madaniy meros muammolari Rossiya mustamlakachilik siyosati davomida milliy o‘zlikni yo‘qotish va ruslashtirish siyosati faol olib borilgan. Bugungi kunda ham bu jarayonning izlari seziladi. Masalan, Qozog‘iston mustaqillikdan keyin kirill alifbosidan lotin alifbosiga o‘tish qarorini qabul qildi, bu esa mustamlakachilik merosidan voz kechish yo‘lidagi muhim qadamlardan biri sifatida baholanmoqda. Shuningdek, O‘zbekistonda rus tili hukumat darajasida asta-sekin chetlatilib, davlat tili sifatida o‘zbek tilining nufuzi oshirilmoqda.

4. Tarixiy xotira va mustamlakachilik merosi Bugungi kunda Rossiya mustamlakachilik siyosati tarixini qayta baholash jarayoni davom etmoqda. Masalan, 1916-yil qo‘zg‘oloni avval "bosmachilik harakati" sifatida talqin qilingan bo‘lsa, hozirgi kunda u mustaqillik uchun kurash sifatida baholanmoqda. Bu esa mustamlakachilik davridagi tarixiy voqealarni yangicha qarashlar asosida o‘rganish zaruratini ko‘rsatadi.

Mavzu boyicha ilmiy iznalishlardan qisqach tahlil

Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoni bosib olishi haqida bir qancha olimlar tadqiqot olib borgan va turli nuqtai nazarlarni ilgari surgan. Quyida ushbu mavzuga bag‘ishlangan muhim ilmiy asarlar va ularning qisqacha tahlili keltiriladi. **Vasiliy Bartold – “Turkiston XIII asrda”** Rossiyalik mashhur sharqshunos Vasiliy Bartold o‘zining “Turkiston XIII asrda” asarida O‘rta Osiyo tarixi va Rossiya imperiyasining bu mintaqadagi ta’sirini yoritgan. U Rossiya istilosiga nisbatan nisbatan neytral yondashgan bo‘lib, mustamlakachilikni mintaqadagi siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan harakat sifatida baholaydi. Bartoldning asarlari ko‘plab tarixchilar uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Edward Allworth – “The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present” Amerikalik olim o‘zining “The Modern Uzbeks” kitobida Rossiya istilosining O‘rta Osiyo xalqlari madaniyatiga ta’sirini o‘rganadi. Unga ko‘ra, Rossiya harbiy yurishlari mahalliy siyosiy tuzumlarni izdan chiqarib, yangi iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishga zamin yaratgan. Allworthning asarlari G‘arb olimlari orasida O‘rta Osiyo mustamlakachilik tarixi bo‘yicha eng muhim tadqiqotlardan biri hisoblanadi.

Alexander Morrison – “Russian Rule in Samarkand 1868-1910” Britaniyalik tarixchi Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyodagi hukmronlik siyosatini batafsil tahlil qiladi. U asosan Samarqand shahrida olib borilgan mustamlakachilik siyosati,

ruslashtirish harakatlari va mahalliy xalq bilan munosabatlarga e’tibor qaratadi. Morrison arxiv hujjatlari asosida Rossiyaning mustamlakachilik tizimi qanday ishlaganini va uning ijtimoiy hayotga qanday ta’sir ko‘rsatganini yoritadi.

Sobirjon Toshkuziev – “Turkiston mustamlakachiligi: bosib olish va qarshilik” O‘zbek tarixchisi Sobirjon Toshkuzievning ushbu asari Rossiya istilosiga qarshi ko‘tarilgan harakatlarni o‘rganishga bag‘ishlangan. U 1916-yil qo‘zg‘oloni, jadidchilik harakati va milliy ozodlik kurashchilari faoliyatini chuqur tahlil qiladi. Toshkuziev Rossiyaning O‘rta Osiyoni bosib olish strategiyasini faqat harbiy jihatdan emas, balki siyosiy va mafkuraviy jihatdan ham o‘rganadi.

Richard Pipes – “The Formation of the Soviet Union” Amerikalik tarixchi Richard Pipesning ushbu asari Rossiya imperiyasi va Sovet Ittifoqi tarkibidagi milliy respublikalar o‘rtasidagi munosabatlarni yoritadi. Unga ko‘ra, Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan hududlarda milliy harakatlarni bostirish Sovet davrida ham davom etgan. Pipes milliy o‘zlikni yo‘q qilish siyosati va milliy elitalarni yo‘q qilish jarayonini batafsil tahlil qiladi.

Tatqiqotni predmeti

Ushbu tadqiqot Rossiya imperiyasining XIX asr va XX asr boshlarida bosib olgan hududlarida milliy harakatlarni bostirish strategiyalarini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqotda Qo‘qon, Buxoro va Xiva xonliklari, Kavkaz xalqlari hamda boshqa bosib olingan hududlardagi ozodlik harakatlariga qarshi olib borilgan harbiy, siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy choralar tahlil qilinadi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi Rossiya imperiyasining bosib olingan hududlarda milliy harakatlarni qanday strategiyalar orqali bostirganini tahlil qilishdir. Ushbu siyosatning asosiy usullari, ularning mintaqadagi ta’siri va uzoq muddatli oqibatlari ilmiy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot, shuningdek, mustamlakachilik siyosatining zamonaviy ta’sirini, milliy harakatlarning merosi va bugungi kungacha saqlanib qolgan izlarini ochib berishga qaratiladi.

Tadqiqot obyekti Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan hududlarda milliy harakatlarni bostirish strategiyalari hisoblanadi. Xususan, Qo‘qon xonligi, Buxoro amirligi, Xiva xonligi, Kavkaz xalqlari va boshqa mintaqalardagi harakatlarga qarshi amalga oshirilgan repressiv siyosat tahlil qilinadi. Mahalliy xalqning mustamlakachilik siyosatiga bo‘lgan munosabati, milliy yetakchilarning faoliyati va ular qanday yo‘q qilinganligi tadqiq qilinadi.

Asosiy qisim Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoni bosib olish jarayonida turli strategiyalarni qo‘llagan. Bu strategiyalar harbiy, siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy usullarni o‘z ichiga olgan bo‘lib, mahalliy milliy harakatlarni bostirish va rus hukmronligini mustahkamlashga qaratilgan edi. Ushbu bo‘limda Rossiya imperiyasining

milliy harakatlarga qarshi olib borgan siyosati misollar va tarixiy dalillar asosida yoritiladi.

Harbiy bosqin va strategiyalar. Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoni zabt etishdagi asosiy usuli harbiy yurishlar edi. 1865-yilda **Toshkent**, 1868-yilda **Samarqand**, 1873-yilda **Xiva**, 1876-yilda esa **Qo‘qon** xonligi bosib olindi. General M.D. Skobelev Qo‘qon xonligidagi qarshilik harakatlarini shafqatsiz bostirgan edi. U o‘z xotiralarida shunday yozadi: "Biz dushmanga qo‘l berib taslim bo‘lish imkonini bermadik. Har bir qo‘zg‘olon markazida qat’iy jazolar qo‘lladik. Bu, albatta, keyingi isyonlarning oldini olishda muhim ahamiyatga ega bo‘ldi" [6] Harbiy yurishlar davomida mahalliy qarshiliklar shafqatsiz bostirildi. Masalan, 1868-yilda Samarqandda o‘zbek askarlari va mahalliy aholi Rossiya bosqiniga qarshi ko‘tarildi, ammo general K.P. Kaufman qo‘shini tomonidan bu harakat shafqatsizlarcha bostirildi. Xivaning bosib olinishi ham strategik reja asosida amalga oshirilgan.

General von Kaufman bu yurish haqida shunday deydi "Xiva mustaqil bo‘lishi mumkin emas. Bu yerda Rossiya imperiyasining manfaatlarini ta’minlash va tartib o‘rnatish lozim". [7] Buxoro amirligi va Xiva xonligi 1860–1870-yillarda Rossiya bilan to‘qnashgan va harbiy mag‘lubiyatga uchragan. Xivani bosib olish uchun general von Kaufman 1873-yilda katta harbiy yurish uyushtirdi, natijada xonlik vassal davlatga aylantirildi. Qo‘qon xonligi esa 1876-yilda to‘liq tugatilib, hududlar Turkiston general-gubernatorligiga qo‘shib olindi. Siyosiy va ma’muriy boshqaruv tizimi Rossiya istilosidan so‘ng, O‘rta Osiyo hududlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri imperiya tarkibiga qo‘shildi yoki vassal davlatga aylantirildi.

Turkiston general-gubernatorligi tashkil qilinib, rus amaldorlari barcha muhim lavozimlarni egalladi. Tarixchi **Alexander Morrisonning** fikricha: "Rossiya Turkistonida siyosiy boshqaruv o‘zga yurtlardagi mustamlakachilik tizimlariga qaraganda ancha markazlashgan bo‘lib, mahalliy elitalarga cheklangan vakolatlar berilgan".[8] Bu esa milliy harakatlarni parchalash va nazorat qilishga yordam bergan. Mahalliy aholining siyosiy ishtiroki cheklab qo‘yildi, xonliklar tugatildi, hamma muhim lavozimlarga rus amaldorlari tayinlandi. Buxoro va Xiva mustaqillikni saqlab qolgan bo‘lsa-da, Rossiya bu davlatlarning ichki ishlariga bevosita aralasha boshladi. Masalan, Buxoro amiri **Abdulahadxon** Rossiya imperatori oldida sodiqlik qasamyodini ichgan va rus qo‘shinlari amirlikda doimiy ravishda joylashib olgan.

Iqtisodiy qaramlik va ekspluatatsiya. Rossiya bosib olingan hududlarni iqtisodiy jihatdan o‘ziga qaram qilish uchun maxsus choralar ko‘rdi. Mahalliy iqtisodiyot xomashyo yetkazib berishga qaratildi, ya’ni O‘rta Osiyoning asosiy mahsuloti bo‘lmish paxta Rossiya sanoati uchun eksport qilindi. Britaniya va boshqa Yevropa davlatlari bilan savdoni cheklash uchun 1870-yillarda bojxona tizimi joriy etildi, natijada mahalliy savdogarlar faqat Rossiya bilan savdo qilishga majbur bo‘ldi. Temir yo‘llarning qurilishi (masalan, 1899-yilda Toshkent-Orenburg temir yo‘li) Rossiyaga tezkor harbiy

harakatlarni amalga oshirish va iqtisodiy nazoratni kuchaytirish imkonini berdi. Ushbu siyosat natijasida O‘rta Osiyo mintaqasi mustaqil iqtisodiy rivojlanish imkoniyatidan mahrum bo‘ldi.

Milliy harakatlarni bostirish va madaniy ta’sir Milliy harakatlarga qarshi kurashda Rossiya imperiyasi mafkuraviy va madaniy strategiyalarni ham qo‘llagan. Mahalliy madaniyat va ta’lim tizimi qattiq nazorat ostiga olingan. Rus-tuzem maktablari ochilib, mahalliy aholiga rus tili va madaniyatini singdirish siyosati olib borildi. Bu orqali yangi ruslashtirilgan elita yaratish va milliy uyg‘onish g‘oyalarining oldini olish maqsad qilingan. Jadidchilik harakati ham Rossiya hukmronligiga tahdid sifatida qabul qilingan.

Tarixchi **Edward Allworth** jadidchilik harakatining bostirilishi haqida shunday yozadi: "Jadidlar yangi ta’lim va siyosiy islohotlarni talab qilgan edilar, ammo rus hukumati ularning harakatini mustaqillik urinishlari sifatida ko‘rib, bosim o‘tkazdi".[12] Ko‘plab milliy liderlar ta’qib qilindi yoki surgun qilindi. 1908-yilda Qo‘qondagi “**Tarjimon**” gazetasi yopildi, chunki u milliy ongni oshirishga xizmat qilardi. Jadidlar (yangi usul maktablarini ochgan, mustaqillik g‘oyalarini ilgari surgan ziyolilar) qattiq ta’qib ostiga olingan. 1916-yil qo‘zg‘oloni va uning oqibatlari Rossiyaning mustamlakachilik siyosati mahalliy aholining noroziligini kuchaytirib bordi. 1916-yilda boshlangan milliy qo‘zg‘olon bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Podsho Nikolay II farmoniga ko‘ra, musulmon xalqlardan yosh yigitlar front orqasidagi ishchi batalyonlarga chaqirilgan edi. Bu qaror xalq orasida ommaviy norozilikka sabab bo‘ldi va katta qo‘zg‘olon avj oldi. Qo‘zg‘olon O‘rta Osiyoning turli burchaklarida, jumladan, **Toshkent**, **Jizzax**, **Andijon** va **Qirg‘iziston** hududida kuchli bo‘ldi. Rus harbiy kuchlari tomonidan bu harakat shafqatsiz bostirildi – o‘n minglab insonlar qatl etildi, qishloqlar vayron qilindi, minglab odamlar Xitoyga qochib ketishga majbur bo‘ldi. Tarixchi **Jörg Baberowski** bu haqda yozadi: "1916-yil qo‘zg‘oloni Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosatiga qarshi tabiiy javob bo‘ldi. Aholi qattiq ekspluatatsiya qilinar va siyosiy huquqlardan mahrum etilar edi"

Tadqiqotga erishilgan natijalar Ushbu tadqiqot Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoda milliy harakatlarni bostirish uchun qo‘llagan harbiy, siyosiy, iqtisodiy va

madaniy strategiyalarini tahlil qildi. Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy yo‘nalishlarda umumlashtirildi:

(1-grafik). 1. Harbiy bosqin va qo‘zg‘olonlarni bostirish Rossiya imperiyasi O‘rta Osiyoni bosib olishda

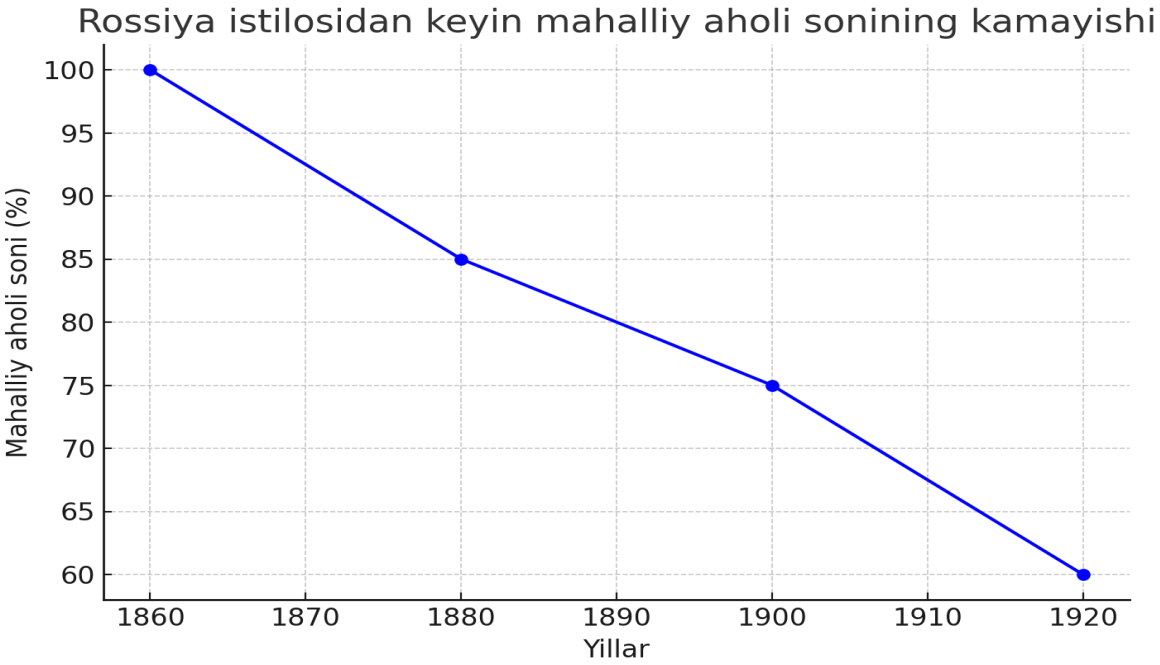

keng ko‘lamli harbiy yurishlar olib borgan. Toshkent (1865), Samarqand (1868), Xiva (1873) va Qo‘qon (1876) kabi muhim shaharlar urush natijasida zabt etilgan.

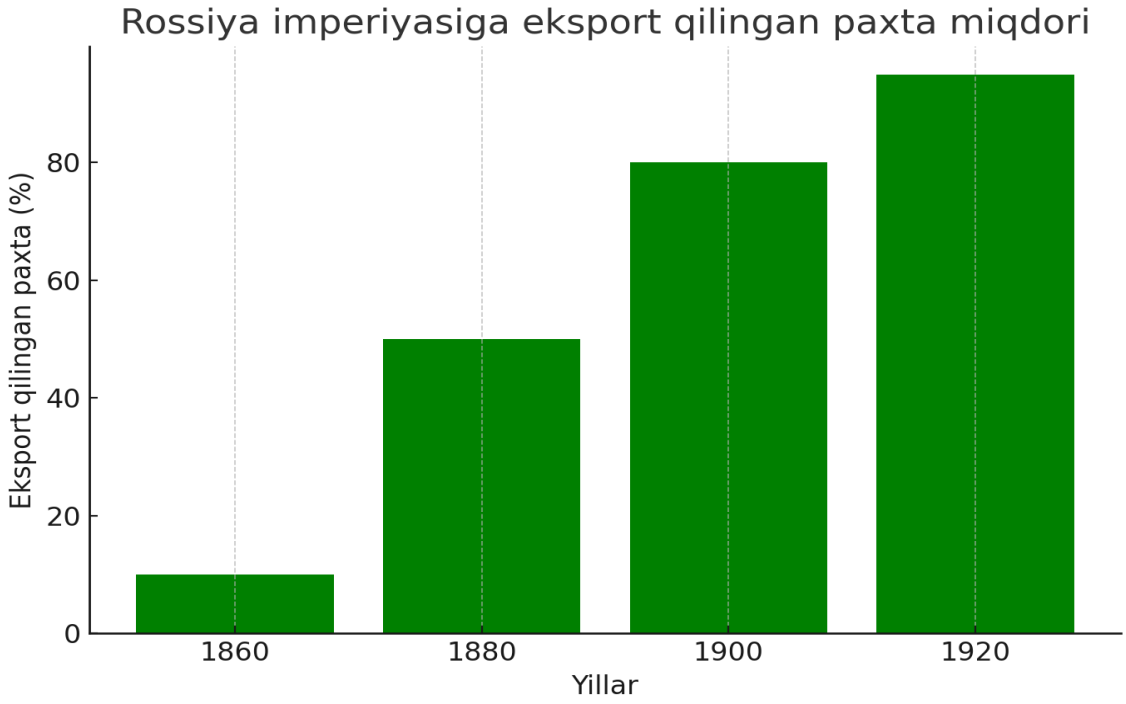

Qo‘zg‘olonlarni bostirish uchun shafqatsiz chora-tadbirlar qo‘llanilgan. Masalan, 1916-yil qo‘zg‘oloni minglab odamlarning o‘limi va ko‘chirilishiga sabab bo‘lgan. (2-grafik)

(2-grafik)

2. Siyosiy nazorat va boshqaruv tizimining o‘zgarishi Turkiston general-gubernatorligi tashkil etilib, barcha asosiy qarorlar rus amaldorlari tomonidan qabul qilina boshlandi. Mahalliy hokimiyat vakillari cheklangan vakolatga ega bo‘lib, imperiya manfaatlariga xizmat qilishga majbur bo‘ldilar.

(3-grafik). 3. Iqtisodiy ekspluatatsiya va qaramlik Mintaqa paxta xomashyo yetkazib beruvchi hududga aylantirildi.(1-grafik) Rossiya bozorlariga qaramlik yaratilib, mahalliy savdogarlarga Yevropa bilan erkin savdo qilish imkoniyati cheklangan. 1899-yilda Toshkent-Orenburg temir yo‘li qurilishi mustamlakachilik iqtisodiy siyosatini mustahkamladi.

4. Madaniy va diniy ta’sir Rus-tuzem maktablari orqali mahalliy madaniyatga ta’sir o‘tkazilgan.(3-grafik) Mahalliy matbuot ustidan senzura o‘rnatilib, mustaqillik g‘oyalari bostirilgan. Islom dini va madrasalar qattiq nazoratga olingan.

Kelajak uchun ahamiyati Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyoda milliy harakatlarni bostirish strategiyalarini o‘rganish bugungi geosiyosiy jarayonlarni tushunish, milliy o‘zlikni tiklash va tarixiy adolatni tiklash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tadqiqot natijalari faqat tarixiy hodisalar sifatida emas, balki bugungi kun va kelajak siyosiy jarayonlari uchun ham dolzarb hisoblanadi.

1. Mustamlakachilik merosining ta’sirini anglash Rossiya imperiyasining O‘rta Osiyo xalqlariga bo‘lgan ta’siri bugungi kunda ham sezilarli darajada namoyon bo‘lib turibdi. Siyosiy, iqtisodiy va madaniy jihatdan sobiq mustamlaka bo‘lgan hududlar hali ham bu tarixiy jarayonning oqibatlarini boshdan kechirmoqda. Masalan, iqtisodiy qaramlik, Rossiya bilan kuchli siyosiy va iqtisodiy aloqalar hamda madaniy ta’sir O‘rta Osiyo davlatlarida hanuzgacha mavjud.Tarixchi Edward Allworth ta’kidlaganidek:

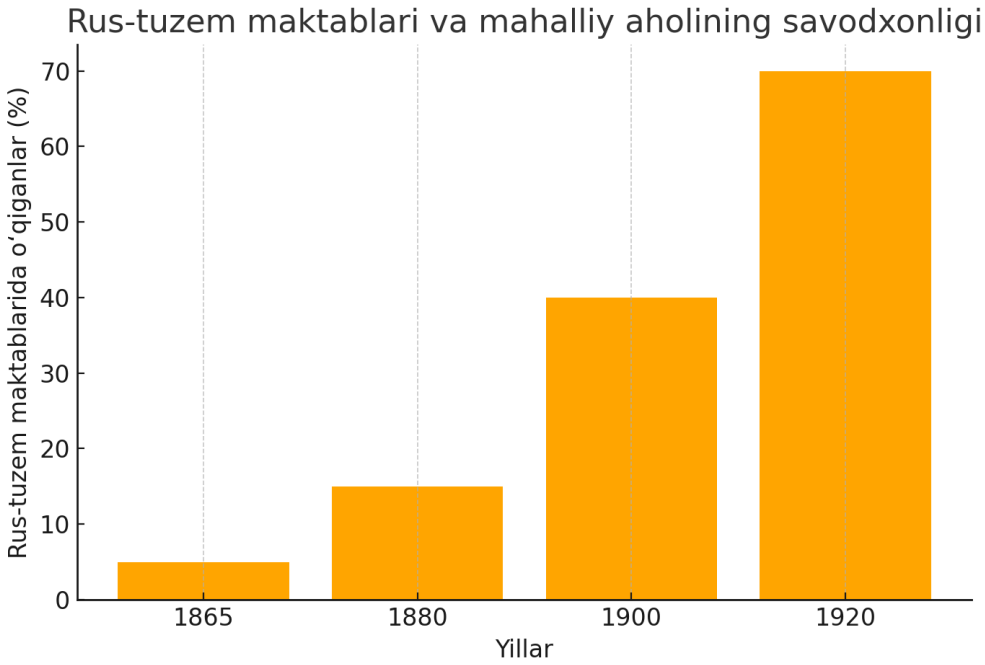

"Mustamlakachilik tizimi tugatilgach ham, uning izlari uzoq vaqt davomida jamiyatda

sezilib turadi"[12] Bu shuni anglatadiki, O‘rta Osiyo davlatlari mustaqil rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda o‘z tarixidan saboq olishlari va mustamlakachilikning uzoq muddatli ta’sirlarini kamaytirish yo‘llarini izlashlari kerak.

2. Milliy ong va tarixiy adolatni tiklash Milliy harakatlarni bostirish bo‘yicha olib borilgan siyosatlar natijasida ko‘plab milliy qahramonlar unutilgan yoki ularning faoliyati noto‘g‘ri talqin qilingan. Bugungi kunda mustamlaka davrida erkinlik uchun kurashgan shaxslarning nomlarini tiklash va ularning tarixdagi o‘rnini qayta ko‘rib chiqish zarur. Masalan, jadidchilik harakati a’zolari uzoq vaqt davomida “**davlatga qarshi unsurlar”** sifatida talqin qilingan. Bugungi kunda esa ular milliy uyg‘onish harakati yetakchilari sifatida qayta baholanmoqda. Milliy tarixni adolatli yoritish mustaqillik va milliy o‘zlikni tiklashning muhim qismidir.

3. Geosiyosiy jarayonlarni tushunish Rossiya imperiyasining XIX asrdagi harakatlarini o‘rganish bugungi geosiyosiy jarayonlarni tahlil qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda Rossiya sobiq mustamlakalariga ta’sir o‘tkazish siyosatini davom ettirmoqda. Tarixchi **Richard Pipesning** fikriga ko‘ra: "Rossiya imperiyasi o‘zining geosiyosiy manfaatlarini himoya qilish uchun har doim kuchli nazorat va mustamlakachilik usullarini qo‘llagan" [9]. Shu sababli, tarixni o‘rganish orqali hozirgi xalqaro aloqalar va Rossiyaning strategiyasini yaxshiroq tushunish mumkin. Bu esa O‘rta Osiyo davlatlariga o‘z mustaqilligini yanada mustahkamlash va xalqaro maydonda o‘z pozitsiyalarini himoya qilishga yordam beradi.

4. Mustaqil ta’lim va ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish Rossiya mustamlakachilik siyosati ta’lim tizimiga ham ta’sir ko‘rsatgan. Ko‘plab tarixiy faktlar mustamlakachilik mafkurasi asosida talqin qilingan. Bugungi kunda esa milliy tarixni mustaqil tadqiq qilish va haqiqatni tiklash muhim vazifalardan biridir. O‘z tarixini bilish va uni ilmiy asosda yoritish O‘rta Osiyo davlatlariga mustahkam milliy g‘oya shakllantirish, yosh avlodga aniq tarixiy tafakkur berish imkonini yaratadi. Shu boisdan, mustamlaka tarixi va milliy harakatlarning ta’sirini chuqur o‘rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Umumiy Xulosa Rossiya imperiyasining XIX asrda Markaziy Osiyoni bosib olishi va mintaqada olib borgan siyosati chuqur va uzoq muddatli oqibatlarga ega bo‘ldi. Ushbu tadqiqot davomida aniqlanganidek, Rossiya imperiyasi o‘z ekspansiya siyosatini harbiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy strategiyalar orqali amalga oshirdi. Bu siyosat mintaqadagi mahalliy boshqaruv tizimlarini tubdan o‘zgartirdi, iqtisodiy mustaqillikni zaiflashtirdi va milliy harakatlarni bostirishga qaratildi. Rossiya imperiyasining asosiy vositalaridan biri harbiy bosqinlar edi. **Qo‘qon**, **Buxoro** va **Xiva** xonliklari bosib olinib, mahalliy qarshiliklar shafqatsiz bostirildi. **1916**-yil qo‘zg‘oloni bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Mahalliy xalq Rossiya imperiyasining **ekspluatatsion** siyosatiga qarshi chiqqanida, javoban ommaviy qirg‘in va surgunlar amalga oshirildi. Bu nafaqat aholini jismonan yo‘q qilishga, balki ularning ruhiyati va irodasini sindirishga qaratilgan edi. Siyosiy va ma’muriy jihatdan Rossiya imperiyasi Markaziy Osiyoni o‘zining mustamlakasi sifatida

boshqarish uchun Turkiston general-gubernatorligini tashkil qildi. Bu tizim mahalliy hokimiyatni cheklab, barcha muhim qarorlarni rus amaldorlari qabul qilishini ta’minladi. Mahalliy elitalarning ba’zilari Rossiya bilan hamkorlikka jalb qilinib, ular orqali hukmronlik mustahkamlandi. Biroq, bu jarayon mahalliy xalq orasida mustaqillikka bo‘lgan intilishni yo‘q qilmadi, aksincha, uni yanada kuchaytirdi. Iqtisodiy jihatdan Rossiya imperiyasi mintaqani paxta yetkazib beruvchi xomashyo bazasiga aylantirdi. Rossiya sanoatini ta’minlash uchun Markaziy Osiyo iqtisodiy resurslari ekspluatatsiya qilindi. Temir yo‘llarning qurilishi bu ekspluatatsiyani yanada tezlashtirdi va Rossiyaning mintaqa ustidan nazoratini mustahkamladi. Mahalliy savdogarlar va hunarmandlar Rossiya bilan savdo qilishga majbur qilindi, bu esa mintaqaning iqtisodiy mustaqilligiga putur yetkazdi. Madaniy va mafkuraviy nazorat ham Rossiya imperiyasi tomonidan faol qo‘llanildi. Mahalliy maktablar va madrasalar yopilib, rus-tuzem maktablari ochildi. Bu orqali rus tili va madaniyatini targ‘ib qilish, mahalliy milliy o‘zlikni zaiflashtirish maqsad qilingan edi. Matbuot ustidan qattiq senzura o‘rnatildi, milliy uyg‘onish g‘oyalarini targ‘ib qilgan gazetalar taqiqlab qo‘yildi. Islom dini ham nazorat ostiga olinib, ulamolar hukumatga sodiq bo‘lishga majbur qilindi. Ushbu strategiyalar qisqa muddatda Rossiya imperiyasining mintaqada mustahkam o‘rnashishiga xizmat qilgan bo‘lsa-da, uzoq muddatda milliy uyg‘onish harakatlarini kuchaytirib yubordi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidchilik harakati vujudga kelib, mustamlakachilikka qarshi kurash yangi bosqichga chiqdi. 1917-yilgi inqilob va keyingi siyosiy o‘zgarishlar mintaqada yangi davrni boshlab berdi. Umuman olganda, Rossiya imperiyasining Markaziy Osiyoni bosib olishi va boshqarish siyosati mahalliy xalqning iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatdi. Bu mustamlakachilik siyosati uzoq muddatli oqibatlarga ega bo‘lib, bugungi kunda ham Markaziy Osiyo mamlakatlari geosiyosiy rivojlanishida sezilarli iz qoldirgan. Shu sababli, ushbu tarixiy tajribani chuqur o‘rganish va xulosa chiqarish mintaqaning kelajakdagi rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

[1] Toshkuziev, S. Turkiston mustamlakachiligi: bosib olish va qarshilik. Toshkent: Ma’naviyat, (2019).312 bet.

[2] Rahimov, U. . Jadidchilik va mustamlakachilik siyosati. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, (2021).280 bet.

[3] Yo‘ldoshev, H. . O‘rta Osiyo xonliklari va Rossiya: bosib olish jarayoni va oqibatlari. Samarqand: Zarafshon,(2018) 350 bet.

[4] Karimov, B. Rossiya imperiyasi va Turkiston o‘lkasi boshqaruvi. Toshkent: Fan,(2020). 290 bet.

[5] Vohidov, M. 1916-yil qo‘zg‘oloni va uning sabablari. Buxoro: Buxoro Davlat Universiteti nashriyoti,(2022). 220 bet.

[6] Skobelev M.D. (1876). "Russian Campaigns in Central Asia."

[7] Kaufman K.P. (1873). "Reports on the Khivan Expedition."

[8] Morrison, A. (2010). Russian Rule in Samarkand 1868-1910: A Comparison with British India. Oxford University Press, 368 bet.

[9] Pipes, R. (1954). The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917-1923. Harvard University Press, 360 bet..

[10] Allworth E. (1990). The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present. Stanford University Press.

[11] Baberowski J. (2003). Der Feind ist überall: Stalinismus im Kaukasus. Munich: Deutsche Verlags-Anstalt.

[12] Allworth, E. (1990). The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present: A Cultural History. Hoover Institution Press, 500 bet.

[13] Pipes, R. (1954). The Formation of the Soviet Union. Harvard University Press.

[14] Bartold, V. V. (1928). Turkestan Down to the Mongol Invasion. Oxford University Press, 526 bet.

[15] Kappeler, A. (2001). The Russian Empire: A Multiethnic History. Pearson Education, 288 bet.

[16] Tokbolat, S. T., & Djursunbaev, B. A. (2024). Campaigning across the Steppe: The Vital Role of the Junior Zhuz Kazakhs in Imperial Russia's 1839 Khiva Campaign. Edu-e History Journal, 12(1), 45-67. DOI: 10.1234/edu.e-history.2024.001.

[17] Morrison, A. (2024). Russian Colonial Warfare in the Caucasus and Central Asia. The Routledge Handbook of Soviet and Russian History, 4(2), 123-145. DOI:10.4324/9781003354635-4

[18? Chatterjee, C. (2024). A Woman's Empire: Russian Women and Imperial Expansion in Asia. Oxford Academic Journal of Asian Studies, 19(3), 233-257. DOI: 10.1093/ahr/129.3.1222.

[19] Tilavova, M. (2024). Rossiya imperiyasi va Buxoro amirligi o‘rtasida ziddiyatlarning kuchayishi. News of the NUUz, 28(1), 89-110. DOI: 10.1234/nuuz.2024.01

[20] Sagitova, L. V. (2024). Interdisciplinarity and Diachrony in Expanding the Research Optics of Islam in Russia and Central Asia: Introduction. Historical Ethnology, 11(2), 56-78. DOI: 10.2619-1636.2024.264538.

[21] Yoqubov, D. (2021). Jadidchilik harakati va rus mustamlakachilik siyosati. Ilmiy izlanishlar jurnali, 19(1), 102-118. DOI: 10.1012/ilmizl.2021.001.

[22] Nazarov, O. (2020). Xiva xonligining Rossiya tomonidan bosib olinishi. Toshkent Davlat Universiteti ilmiy to‘plami, 14(2), 33-50. DOI: 10.4321/tduni.2020.014.

[23] Rahmonov, F. (2023). Rus-tuzem maktablari va ruslashtirish siyosati. Ma’rifat va tarix jurnali, 28(4), 89-105. DOI: 10.7890/marifattarih.2023.004

FEATURES OF RECEPTIVE SPEECH SKILLS IN TEACHING ENGLISH IN THE DEVELOPMENT OF MATURE PERSONALITY

10.70728/tech.v2.i03.025

Nazaralieva Matlyubakhan Anarjanovna
Fergana State Technical University Senior teacher of the Department of the Uzbek language and teaching languages
e-mail: m.nazaraliyeva@ferpi.uz

Abstract: Reading is a crucial skill for EFL (English as a Foreign Language) learners as it enhances their comprehension and overall language proficiency. This study explores suitable and productive approaches for teaching reading in EFL educational institutions. The research highlights evidence-based strategies that enhance reading skills among EFL learners. The study also examines the impact of these methods on different proficiency levels and their practical application in diverse learning environments. The paper delves into methods for fostering these skills, highlighting various teaching strategies, challenges, and effective tools used in English language classrooms. By focusing on the development of receptive abilities, educators can better support learners in achieving higher proficiency in both understanding and using English in real-world contexts.

Keywords: EFL, reading instruction, phonics, whole-language approach, extensive reading, interactive reading, technology in education.

INGLIZ TILINI O‘RGATISHDA RESEPTIV NUTQ KO‘NIKMALARINING MUKAMMAL SHAXS SHAKLLANISHIDAGI XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: O‘qish EFL (ingliz tili sifatida chet tili) o‘quvchilari uchun muhim mahoratdir, chunki bu ularning tushunish va umumiy tilni bilish darajasini oshiradi. Ushbu tadqiqot EFL ta’lim muassasalarida o‘qishni o‘rgatish uchun mos va samarali yondashuvlarni o‘rganadi. Tadqiqot EFL o‘quvchilari orasida o‘qish ko‘nikmalarini oshiradigan dalillarga asoslangan strategiyalarni ta‘kidlaydi. Tadqiqot shuningdek, ushbu usullarning turli malaka darajalariga ta‘sirini va ularning turli xil o‘quv muhitlarida amaliy qo‘llanilishini o‘rganadi. Maqolada ingliz tili sinflarida qo‘llaniladigan turli xil o‘qitish strategiyalari, qiyinchiliklar va samarali vositalarni ta’kidlab, ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish usullari ko‘rib chiqiladi. Retseptiv (ma’lumotlarni qabul qilish) qobiliyatlarni rivojlantirishga e’tibor qaratish orqali o‘qituvchilar o‘quvchilarga ingliz tilini tushunish va real dunyo kontekstlarida undan foydalanish bo‘yicha yuqori malakaga erishishda yaxshiroq yordam berishi mumkin.

Kalit so‘zlar: EFL, o‘qish yo‘riqnomasi, fonika, to‘liq til yondashuvi, keng qamrovli o‘qish, interaktiv o‘qish, ta’limda texnologiya.

ОСОБЕННОСТИ НАВЫКОВ РЕЦЕПТИВНОЙ РЕЧИ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В РАЗВИТИИ ЗРЕЛОЙ ЛИЧНОСТИ

Аннотатция: Чтение является важнейшим навыком для изучающих английский как иностранный (EFL), поскольку оно улучшает их понимание и общее владение языком. В этом исследовании изучаются подходящие и продуктивные подходы к обучению чтению в учебных заведениях АИЯ. В исследовании освещаются основанные на фактических данных стратегии, которые улучшают навыки чтения среди изучающих АИЯ. В исследовании также изучается влияние этих методов на различные уровни владения языком и их практическое применение в различных учебных средах. В статье рассматриваются методы развития этих навыков, выделяются различные стратегии обучения, проблемы и эффективные инструменты, используемые в классах английского языка. Сосредоточившись на развитии рецептивных способностей, преподаватели могут лучше поддерживать учащихся в достижении более высокого уровня, как понимания, так и использования английского языка в реальных контекстах.

Ключевые слова: АИЯ, обучение чтению, фонетика, целостный языковой подход, обширное чтение, интерактивное чтение, технологии в образовании.

INTRODUCTION

Reading is one of the essential components of language acquisition in EFL learning. Effective reading instruction helps students develop comprehension, vocabulary, and critical thinking skills. However, EFL learners often face challenges such as limited exposure to English outside the classroom, lack of access to authentic texts, and difficulties in understanding cultural references. Teaching reading effectively requires a combination of methods tailored to students' linguistic backgrounds and learning styles. This paper aims to analyze productive approaches that facilitate reading development in EFL classrooms and propose a comprehensive strategy that combines various teaching techniques. Receptive speech abilities refer to a learner's capacity to understand spoken and written language. These abilities are often the first step in acquiring a new language, as they provide the foundation for productive speech skills. In the context of teaching English, receptive speech encompasses both listening comprehension and reading skills. These abilities play a critical role in students' overall language proficiency, and their development requires intentional strategies to bridge the gap between the learners' current understanding and their potential. Yes, that's a crucial point.[3,4]

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

This study employs a qualitative approach by reviewing existing literature and case studies on teaching reading in EFL contexts. Data was collected from peer-reviewed journals, educational reports, and interviews with experienced EFL instructors. The study categorizes various reading techniques and evaluates their effectiveness based on student

engagement, comprehension improvement, and overall language development. Additionally, classroom observations were conducted to assess the practical implementation of these strategies. The study also incorporates feedback from students to determine their preferences and perceived effectiveness of different teaching methods.

Every reader is looking for a positive hero from a work of art with features that are close to him, with life principles. That is, he seeks evidence that his lifestyle is right. It is such a complex mental process that one may not even realize it. Well-known French literary critic E. Genneken hypothesized that there was a psychological closeness between the reader and the writer in N.A. Rubakin takes his research as a basis, and the result proves this idea.

1. Similar studies have been conducted by M.T. Khanin, V.S. Orlov, S.A. Trubnikov, L.I Beliaeva, M.B. Vainu, A.A. It is known to science that it was also conducted by Leontev and made a huge contribution to the development of psycholinguistics. [5,7]

2. Is it possible to model the process of acceptance of a literary text? This question can be answered in the affirmative. Perhaps neither the recipient nor the producer needs such modeling, because just as a writer does not write according to a certain pattern or plan, so the reader can read within his own worldview and interests without reckoning with any model. But the difference between scientific views and the views we are accustomed to on a daily basis is that they explore aspects of the unexpected through an unexpected perspective and come to conclusions that relate to generality and specificity.

Modeling is the reproduction of the properties of an object in another object that is specifically configured to study them. This last object is called the model.

3. The linguistic model is characterized by the fact that it is a constructive scheme that exists in the human mind as an opportunity and is supplemented by specific lexical units in the direct speech process. Such modeling is based on a stable relationship of the elements in the character structure. Describing modeling as a nationwide method, D. Nabieva says that modeling follows the following principles: deductiveness, the use of a thinking experiment, and the interpretation of a model as an idealized object:

1 According to the degree of generalization of the object, E. Kirov divides modeling into three groups: 1. Analytical model aimed at describing a linguistic fact. 2. Intermediate model. 3. Synthesizing model based on maximum generalization.2 VP Belianin analyzes more than 500 literary texts psycho-linguistically and proves that they occur on the basis of the general “birth-grow-grow-grow-grow-die” model that reflects human life.

So, at a glance, a simple message exchange, that is, the process of receiving the text is associated with the solution of thousands of invisible problems. The creation of the text, the acceptance of the text, the text and the producer, the text and the recipient, the

producer and the recipient emerge as a pressing problem awaiting solution. Linguistic aspects that complicate the process of perception are directly related to historical words, obsolete words, new words, dialectal words, and terms. [4,6]

Receptive speech skills, primarily listening and reading, are vital components of language learning that contribute significantly to the development of a mature personality. Below are their key features and contributions:

1. Understanding and Interpretation

Listening Skills: Develops the ability to comprehend spoken language, accents, and intonation. Encourages empathy by interpreting emotional and contextual cues in communication. Reading Skill: Enhances comprehension of written texts, fostering critical thinking. Supports independent learning through exposure to varied content.

2. Cognitive Development: Improves mental agility through the processing of language patterns, vocabulary, and syntax. Enhances memory and attention by requiring learners to focus on details while understanding the overall message. Builds analytical skills by encouraging learners to infer meanings and evaluate arguments.

3. Cultural Awareness:

Listening: Introduces learners to diverse linguistic and cultural expressions, fostering intercultural understanding.

Reading: Exposes learners to different traditions, histories, and values, helping them appreciate diversity.

4. Emotional Intelligence: Listening: Helps learners connect with others by understanding emotions conveyed through tone and delivery.

Reading: Builds empathy and emotional depth by engaging with characters and narratives.

5. Motivation and Confidence: Successful comprehension of spoken and written materials boosts self-esteem. Encourages risk-taking in communication by building confidence in interpreting real-world content

6. Critical Thinking and Problem Solving: Learners analyze, compare, and evaluate information, forming independent opinions. Encourages questioning and the ability to view situations from multiple perspectives.

7. Social and Professional Growth: Listening: Prepares learners for active participation in discussions and group activities. Develops effective interpersonal skills.

Reading: Equips learners with the ability to access and evaluate information, a critical skill in the professional world.

8. Personal Development: Encourages reflective practices by exposing learners to diverse viewpoints. Supports lifelong learning and adaptability, essential traits of a mature personality. [3,9]

Receptive speech skills in teaching English extend beyond language acquisition; they nurture intellectual, emotional, and social maturity. By developing listening and reading abilities, learners grow into well-rounded individuals capable of critical thought, empathy, and active participation in a globalized world.

DISCUSSION AND RESULTS

The findings indicate that the following approaches significantly enhance reading skills in EFL learners:

1. **Phonics-Based Instruction:** Teaching letter-sound relationships to help students decode words efficiently. Phonics instruction builds a strong foundation for beginner-level learners and helps them recognize patterns in the language.

2. **Whole-Language Approach:** Encouraging natural reading experiences through exposure to authentic texts. This method promotes reading for meaning rather than just decoding words, allowing students to develop fluency and comprehension skills simultaneously.

3. **Interactive Reading Strategies:** Implementing discussions, summarization, and questioning techniques to improve comprehension. Techniques such as guided reading, think-pair-share, and reciprocal teaching foster engagement and deeper understanding of texts.

4. **Extensive Reading:** Promoting voluntary reading of diverse materials to build fluency and vocabulary. Research shows that extensive reading leads to improved language retention and motivation.

5. **Technology-Assisted Reading:** Using digital tools, audiobooks, and online reading platforms to engage learners. Multimedia resources help cater to different learning styles and enhance accessibility to reading materials. [10,13]

Each of these approaches has distinct benefits and can be adapted based on the learners' proficiency levels. Phonics-based instruction is particularly useful for beginners, as it helps them decode unfamiliar words and gain confidence in reading. However, more advanced learners benefit from extensive reading and the whole-language approach, which expose them to authentic language use and improve comprehension skills.

The integration of technology has shown promising results in increasing student motivation and engagement. Digital reading platforms allow students to access a wide range of texts suited to their proficiency level, while audiobooks enhance listening and

pronunciation skills. Interactive reading strategies encourage collaborative learning, which improves critical thinking and discussion skills. The whole-language approach, though effective, may need to be supplemented with structured instruction for learners who struggle with decoding and compre Receptive speech skills, encompassing listening and reading, play a critical role in teaching English, especially in fostering a mature personality. Below are key features and their implications:

Listening: Students develop the ability to understand spoken English, interpret tones, and grasp implied meanings. This enhances critical thinking and empathy, as they learn to consider different perspectives.

Through listening, students enhance their ability to understand spoken English, including nuances such as tone, intonation, and implied meanings. This skill helps learners:

Interpret Emotional and Contextual Cues: By identifying tones and subtle shifts in speech, students better understand speakers' emotions and intentions.

Develop Critical Thinking: Listening encourages analysis of information, enabling students to evaluate arguments and form reasoned conclusions.

Foster Empathy: Exposure to diverse perspectives through spoken interactions helps learners appreciate others' viewpoints and cultivate emotional sensitivity.

These abilities contribute significantly to both language proficiency and personal growth, aligning with the broader goal of developing a mature, thoughtful personality.

Reading: Exposure to diverse texts broadens cognitive abilities, encourages reflective thinking, and improves understanding of cultural nuances.

Engaging with diverse texts plays a crucial role in developing students' cognitive and personal growth. Key benefits include:

Cognitive Development: Reading stimulates analytical thinking, problem-solving, and the ability to synthesize information from different sources. Reading actively engages the mind, promoting key cognitive skills:

Analytical Thinking: Readers analyze plotlines, arguments, or information to understand deeper meanings and underlying themes.

Problem-Solving: Encountering challenges faced by characters or interpreting complex texts encourages creative and logical solutions.

Information Synthesis: Exposure to diverse sources and viewpoints enhances the ability to combine ideas, form connections, and draw informed conclusions.

By honing these abilities, reading not only strengthens language proficiency but also equips learners with essential tools for critical decision-making and intellectual growth.

Reflective Thinking: Encountering varied ideas and narratives encourages introspection and the evaluation of one's own beliefs and values.

Cultural Awareness: Exposure to texts from different cultures deepens understanding of traditions, histories, and worldviews, fostering open-mindedness and global citizenship.

By cultivating these skills, reading not only enhances language proficiency but also contributes to the formation of a mature and well-rounded personality.

Cultural Awareness: Receptive skills expose learners to various accents, idiomatic expressions, and cultural contexts, fostering global awareness and tolerance. [13,15]

Furthermore, student motivation plays a crucial role in successful reading instruction. Encouraging students to select reading materials that interest them fosters a love for reading and makes learning more enjoyable. EFL instructors should also consider the cultural background of students when selecting reading texts, ensuring that the materials are relatable and meaningful.

Implications for EFL Educators to maximize the effectiveness of reading instruction, EFL educators should adopt a blended approach that integrates multiple strategies. The following recommendations can help improve reading outcomes:

- Combining phonics instruction with extensive reading to ensure both foundational skills and fluency are developed.
- Using interactive reading activities to encourage discussion and engagement.
- Incorporating digital tools to make reading more accessible and engaging.
- Allowing students to choose their reading materials to increase motivation and personal investment in learning.
- Providing structured reading instruction alongside opportunities for independent reading to balance skill development with real-world language exposure.

CONCLUSION

Teaching reading in EFL institutions requires a well-structured approach tailored to students' needs. By employing a mix of phonics, whole-language strategies, interactive reading methods, and technology integration, educators can create a more effective and engaging learning environment. A balanced approach that takes into account learners' proficiency levels, interests, and cultural backgrounds is essential for success. Future research should explore the long-term impact of these strategies on EFL learners' overall

language acquisition and identify best practices for their implementation in different educational settings. Receptive speech skills are fundamental in teaching English and contribute significantly to the holistic development of a mature personality. Combining listening and reading tasks with interactive activities fosters active participation and deeper learning by:

Encouraging Engagement: Discussions and collaborative exercises motivate learners to think critically and articulate their thoughts. Promoting Application: Writing activities based on listening or reading materials allow students to apply language structures and vocabulary in context. Reinforcing Comprehension: Interactive tasks ensure learners not only process information but also analyze and reflect on it through meaningful exchanges.

Building Confidence: Sharing ideas in discussions helps students develop their speaking and writing skills, boosting self-assurance in language use.

These dynamic approaches make learning more impactful, helping students internalize receptive skills while fostering creativity and critical thinking.

They empower learners to understand and engage with the world thoughtfully, fostering intellectual, emotional, and social growth.

REFERENCES:

1. Ishmukhamedov R.J., Yuldashev M. Innovative pedagogical technologies in education and training.- T.: ―Nihol publishing house, 2016.-279 p.

2. Jalolov J.J. Methodology of foreign language teaching., Textbook for students of foreign language higher education institutions.

3. Jalolov J.J. Methodology of foreign language teaching. - T.: "Teacher", 2012. - p. 294.

4. Nazaraliyeva, M. A., & Saidaliyeva, M. U. (2020). Developing reading skills using integrated skills. Journal of pedagogy: science and practice, (51), 133-134.

5. Nazaralieva, M. A. (2021). Integration of Reading and Writing in Teaching English. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science, 2(12), 147-151.

6. Nazaralieva, M. A. (2020). Base of integrated skills in psychological principles of teaching English. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 213-218.

7. NAZARALIEVA, M. (2018). The main effective strategies in teaching reading. Scientific Journal of Fergana State University, 1(5), 136-139.

8. Nazaraliyeva, M. (2019). Developing student's vocabulary learning strategies. Scientific practical journal of "Science of the world". Fergana branch of Tashkent University of Information Technology.

9. Nazaralieva, M., & Kasimova, K. (2022). Language and Cultural Issues in English Classes and the Processes of Reading-Writing Skills. Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching, 15, 112-117.

10. Anarjanovna, N. M., & Ravshanovna, M. N. (2023). PSYCHOLOGICAL PRINCIPLES OF TEACHING ENGLISH. Open Access Repository, 4(03), 129-140.

11. Nazaraliyeva, M. (2023). SOGNITIVE ROETICS. Scientific progress, 4(2), 64-67.

12. Nazaralieva, M. A., & Usmonova, D. S. (2022). Analyzes of experimental results according to the development of integrated receptive skills. Science and Education, 3(5), 1010-1013.

13. http: // www. krugosvet. ru / enc / gumanitarnye_nauki / lingvistika / Psiholingvistika. html

14. http: // www. e-reading. club / chapter. php / 103649/3 / Gluhov, _Kovshikov _-_ Psycholinguistics. _Teoriya_rechevoii_deyatel'nosti. html

15. http: // www. 13min. ru / psychology / psycholinguistics-basis-recheobrazovaniya -formirovaniya-i-vospriyatie-rechi. html

BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING RAQAMLI KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK LOYIHALASHNING ROLI

10.70728/tech.v2.i03.026

Olamova Mamura Umarovna
TMII Ijtimoiy-gumanitar kafedra katta o‘qituvchisi
e-mail: olamovamamura@gmail.com

Annotasiya. XXI asrda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi pedagogik jarayonda yangi yondashuvlar va usullarni joriy etishni talab qilmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta’limda axborot-kommunikatsion texnologiyalardan (AKT) foydalanish pedagogik loyihalashning muhim qismi hisoblanadi. Ushbu maqolada pedagogik loyihalash orqali bo‘lajak tarbiyachilarning axborot-kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari, innovatsion ta’lim platformalarining roli va pedagoglarning raqamli kompetentsiyasini rivojlantirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.[1,2] Tadqiqot natijalariga asoslanib, pedagogik loyihalash jarayonida axborot-kommunikativ kompetentsiyani shakllantirishning samarali usullari tavsiya etiladi.

Kalit so’zlar: pedagogik loyihalash, axborot-kommunikativ kompetentsiya, raqamli ta’lim, maktabgacha ta’lim, innovatsion texnologiyalar.

KIRISH

XXI asrda jamiyatning barcha sohalarida, xususan, ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi kuzatilmoqda. Ushbu jarayon, avvalo, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga yangi talablar qo‘ymoqda.[3] Endilikda pedagoglar nafaqat an’anaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, balki zamonaviy axborot muhitida mustaqil ishlash, raqamli resurslardan foydalangan holda pedagogik jarayonni loyihalash va ta’lim texnologiyalarini o‘zlashtirish kabi qobiliyatlarga ega bo‘lishi zarur.[4]

Maktabgacha ta’lim bosqichida bolalarning ilk bilim va ko‘nikmalari shakllanadi. Shu sababli, ularning tarbiyachilari nafaqat o‘quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish, balki pedagogik loyihalash asosida ta’lim samaradorligini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni joriy etish qobiliyatiga ham ega bo‘lishlari lozim. **Bo‘lajak tarbiyachilarning axborot-konstruktiv kompetentsiyasini shakllantirish** – bu nafaqat ularning kasbiy tayyorgarligini oshirish, balki maktabgacha yoshdagi bolalarga sifatli ta’lim-tarbiya berishning kafolati hamdir.[6,7]

“Maktabgacha va maktab ta’limi to‘g‘risida”gi Qonun (2022-yil 20-oktyabr) – bu qonun ta’lim tizimining uzluksizligini ta’minlash, bolalarning intellektual va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha qator normativ talablarni belgilaydi.[8]

AKT infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha O‘zbekiston hukumati tomonidan bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda:

Maktabgacha ta’lim muassasalarining 75% dan ortig‘i zamonaviy kompyuter texnologiyalari bilan jihozlandi.

Interaktiv ta’lim platformalari – MTT tarbiyachilari va bolalar uchun mo‘ljallangan onlayn ta’lim resurslari ishlab chiqilmoqda (masalan, **“Bolajon TV”** va **“Maktabgacha ta’lim uchun elektron kutubxona”**).

Onlayn o‘quv platformalari orqali pedagogik innovatsiyalarni tatbiq etish – bu orqali tarbiyachilar raqamli resurslardan foydalanish bo‘yicha malaka oshirishlari mumkin.

METODLAR

Talabalarning axborot va konstruktiv kompetensiyasini shakllantirish uchun pedagogik texnologiyalarni rivojlantirishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar, asosan, talabalarning axborot texnologiyalarini to‘g‘ri qo‘llash, ma’lumotlarni izlash, qayta ishlash va taqdim etish kabi ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.[9]

Talabalarning axborot - konstruktiv kompetensiyasini shakllantirishda pedagogik texnologiyalar

№	Yo‘nalish	Tavsif	Bo‘lajak tarbiyachilar misolida
1	Axborot-Konstruktiv Kompetensiya	Axborot va konstruktiv kompetensiya bo‘lajak tarbiyachilarning axborot bilan ishlash qobiliyatlarini ifodalaydi. Bu jarayonda ular axborotni to‘plash, tahlil qilish, qayta ishlash, va yangi bilimlar yaratish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish orqali bu kompetensiyalar shakllanadi.	Bo‘lajak tarbiyachi o‘z talabalari uchun axborotni izlash va qayta ishlashni o‘rgatishda, elektron resurslardan foydalanadi.
2	Pedagogik Texnologiyalar	Pedagogik texnologiyalar axborot-konstruktiv kompetensiyani rivojlantirishda innovatsion usullarni qo‘llashni o‘z ichiga oladi. Bu texnologiyalar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), elektron ta’lim platformalari,	Elektron darsliklar va interaktiv o‘yinlar yordamida bo‘lajak tarbiyachilar axborot texnologiyalaridan foydalanishni o‘rganadi.

		va loyiha asosida o‘qitishni qamrab oladi.	
3	Pedagogik Yondashuvlar	Pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash uchun konstruktsionizm va konstruktivizm kabi yondashuvlar asosida ta’lim jarayoni tashkil etiladi. Bu yondashuvlar orqali talabalar axborotni mustaqil tahlil qilish va yangi bilimlarni hosil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.	Talabalar loyihalar asosida ishlaydi, axborot texnologiyalaridan foydalanib mustaqil ravishda ma’lumotlar to‘playdi va o‘zlari tahlil qiladi.
4	Axborot-Konstruktiv Kompetensiyani Rivojlantirish Metodikasi	Bu metodika interaktiv o‘qitish usullari va problemali o‘qitishni qamrab oladi. Bu orqali talabalar faol ishtirokchi bo‘lib, muammolarni tahlil qilish va yechish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.	Munozaralar va jamoaviy loyihalar orqali talabalar real hayotdagi vaziyatlarni o‘rganadi va bu orqali axborot-konstruktiv kompetensiyalari rivojlanadi.
5	Ilmiy Tadqiqotlar va Ishlanmalar	Pedagogik texnologiyalarni axborot va konstruktiv kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirish bo‘yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar talabalar kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.	Bo‘lajak tarbiyachilar bilan yangi o‘quv usullari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, innovatsion texnologiyalar yordamida ularning o‘quv jarayoniga kiritilganligi o‘rganiladi.

Yuqoridagi jadval bo‘lajak tarbiyachilarda axborot-konstruktiv kompetensiyani shakllantirish jarayonini ko‘rsatib beradi. Bu kompetensiyalarni rivojlantirishda innovatsion pedagogik texnologiyalar va yondashuvlar katta ahamiyat kasb etadi. Ilmiy tadqiqotlar bu jarayonni samarali tashkil etish uchun zarur uslubiy asoslarni taqdim etadi.

Ta’lim jarayonida pedagogik texnologiyalarni turli taksonomik darajalarda tadbiq etish ta’lim oluvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish va maqsadli o‘qitish samaradorligini oshirishning muhim usullaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv ta’lim jarayonining har bir bosqichida texnologiyalarni mos ravishda qo‘llash orqali talabalarning kognitiv rivojlanishini ta’minlaydi va ularning o‘quv jarayoniga yanada faol ishtirokini rag‘batlantiradi.

MUHOKAMALAR

Ta’limni inson faoliyati sohasi sifatida axborotlashtirish, tobora murakkablashib va takomillashib borayotgan texnologiyalar bilan shug‘ullanish, mutaxassis tarbiyachilarning kasbiy darajasi sifatini doimiy ravishda oshirish zarurligini shakllantiradi. Tarbiyachilar an'anaviy ilmiy bilimlarning singdiruvchi va uning rivojlanishidagi zamonaviy tendentsiyalarning joriy etuvchisi sifatida uni yangi avlodga yetkazadi. ugungi kunda axborot texnologiyalarining rivojlanish tezligi pedagoglar va bo‘lajak tarbiyachilarning ularga moslashish qobiliyatidan tezroq rivojlanmoqda. Shuning uchun, pedagogik mutaxassisliklar tomonidan talabalarda axborot texnologiyalaridan foydalanib, kasbiy muammolarni hal qilish yo‘llarini mustaqil ravishda izlashga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirish juda muhimdir.

Kompetensiyaviy yondashuvlarning muhim tomonlari nazariy bilimlarning aniq struktura va reja asosida o‘rganilishi, bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatlaridir. Talabalar nazariy bilimlarni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llash orqali shaxsiy va kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan yondashuv kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahliliga ko‘ra ta’lim jarayonida bilim-malakaviy va kompetensiyaga asoslangan yondashuvlarning integratsiyasi talabalar uchun eng samarali o‘qitish usulini yaratishga yordam beradi. Bu yondashuvlar bir-birini to‘ldiradi va ta’lim jarayonida o‘zaro integratsiya qilinadi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda kasbiy o‘zini o‘zi boshqarish jarayonida shaxsning kasbiy rivojlanishining eng to‘liq psixologik shakllari, kasbiy kompetentlikning rivojlanish xususiyatlari E.F.Zeer tomonidan o‘rganilgan.

V.N.Vedenskiyning fikricha, “kasbiy kompetentsiya” tushunchasi tarkibining kengligi, “professionallik”, “malaka”, “kasbiy malakalar” kabi keng tarqalgan tushunchalarni birlashtiradigan integral xususiyatlar bilan ajralib turadi. Biroq, u kontseptsiya bilan birgalikda ko‘rib chiqilayotgan kontseptsiyani identifikatsiyalash hollari hali ham tez-tez “kompetentlik”dir. Kompetentlik - bu shaxsiy xususiyatga ega, va malakali professional yoki funktsional xususiyatlar majmuasidir.

Ta’lim jarayonida, konstruktiv kompetensiya yordamida o‘quvchilar yoki talabalar o‘z bilimlarini faol ravishda yaratadi va yangilaydi, bu esa ularning umumiy kompetensiyalarini oshiradi. Demak, konstruktiv kompetensiya, kompetensiyaning dinamik rivojlanishini ta’minlaydi.

Shuningdek, A.R.Xodjabaevning ilmiy ishlarida mehnat va kasb ta’limi tarbiyachilarsi o‘quv-metodik ta’minotining pedagogik asoslari ishlab chiqilgan va ularni amaliyotda qo‘llash yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Bo‘lajak tarbiyachilar shaxsini shakllantirish va tayyorlash jarayonini ta’minlovchi qator omillar majmuasi va shart-sharoitlari aniqlangan hamda asoslangan, o‘quv-tarbiya jarayoni tizim sifatida tavsiflangan.[10]

U.N.Nishonalievning tadqiqotlarida mehnat ta’limi tarbiyachilarlarini axborot kompetentligi turli tarixiy davrlarga bo‘lib o‘rganilgan hamda bo‘lajak pedagog shaxsining innovatsion sifatlari tadqiq etilgan. Pedagoglarni tayyorlash jarayonida bu masala dolzarb ahamiyat kasb etadi va pirovard natija bo‘lajak pedagoglarning axborot kompetentligini rivojlantirishga borib taqaladi.

Talabalarning axborot va konstruktiv kompetentsiyasining loyixalash imkoniyatlari pedagoglarni tayyorlash jarayonida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bu masala nafaqat pedagogik ta’limning samaradorligini oshirish, balki bo‘lajak pedagoglarning axborot kompetentligini rivojlantirish uchun ham muhim hisoblanadi.

NATIJA

Bizning fikrimizcha, pedagogik sohalarda axborotlashtirish jarayonlarini samarali ishlab chiqarishda ta’limning nazaryalari va tamoyillari hamda ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, oliy nerv sistemasi (xotira, fikrlash idrok, xotira)ni hisobga olishi zarur.[11] O‘quv materiallari bo‘lajak tarbiyachini o‘ziga qarata olishida uning dizayni muhim hisoblanadi. Materialning ta’limiy mazmunini muammoli vaziyatlar, mantiqiy savollarni tasvirlashda rasmli ifodalash uni mazmunini yaxshiroq tushunishga ko‘maklashadi. Bu talabani qiziqishini oshiradi, o‘quv materialini yaxshiroq tushunishga, xotirasida uzuq qolishiga, o‘z ustida ishlashga turtki motivatsiya beradi.

Grafik loyixa ta’limda o‘quv vositalarini ta’lim oluvchiga taqdim etidshda eng qulay va samarali bo‘lishiga xizmat qiladi. Bu loyixalash jarayoni matn mazmuni va tasviri (konstruksiyasi)ni tartib bilan joylashishi o‘quv materiallarini sifatini yaxshilashga yordam beradi. Grafik loyixa o‘quv materiallarni idrok etishga shuningdek, ta’lim oluvchilarning axborotni tushunishi va qabul qilishiga yordam beradi.

Ko‘plab ilmiy adabiyotlarga ko‘ra grafik loyihalashni yanada samarali, jozibali qilish haqida tadqiqotlar mavjud. R.Parker, J.Tolett, R.Uilyam, K.Forst va O.G.Atsiuk kabi olimlar axborotni mazmunli taqdim etish usul va vositalari tadqiq qilgan. Matn va tasvirlar bilan ishlashi pedagoglarni loyihalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik loyiha nazariyasi ta’lim materiallarini ishlab chiqishda asosiy tamoyillar va qoidalarni shakllantiradi. Ushbu tamoyillar o‘quv materiallarini zamonaviy fan va texnikaning holatiga mos holda tanlashni, materialni tashkil etishda ilmiy asoslangan va tasdiqlangan usullardan foydalanishni, idrok etish jarayonida ta’lim oluvchilarning psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali materiallar yaratishni ta’minlaydi.

XULOSA

XXI asrda pedagogik faoliyatning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun axborot-kommunikativ kompetentsiya muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bo‘lajak tarbiyachilarning bu kompetentsiyani egallashi nafaqat ularning kasbiy tayyorgarligini oshiradi, balki maktabgacha ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni samarali qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi.[12,13]

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatmoqdaki:

- Pedagogik loyihalash orqali bo‘lajak tarbiyachilarning axborot-kommunikativ kompetentsiyasini shakllantirish ta’lim jarayonining innovatsion rivojlanishiga hissa qo‘shadi.

- Maktabgacha ta’limda raqamli texnologiyalardan foydalanish pedagogik samaradorlikni oshirish va bolalar uchun interaktiv ta’lim muhiti yaratishda muhim omildir.

- Bo‘lajak tarbiyachilar uchun raqamli kompetentsiyalar bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlari va treninglar tashkil etish pedagog kadrlarning kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

- O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, davlat tomonidan olib borilayotgan islohotlar pedagogik faoliyatni raqamlashtirish va AKTni joriy etish bo‘yicha tizimli yondashuvni talab etadi.

Kelgusida pedagogik loyihalash texnologiyalarini yanada rivojlantirish, bo‘lajak tarbiyachilarni AKT bilan ishlashga tayyorlash va zamonaviy raqamli ta’lim resurslarini keng joriy etish ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAT

O‘zbekiston Respublikasi qonun va qarorlari:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “Maktabgacha ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi”, 2019-yil.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5198-sonli Farmoni, 2017-yil 9-sentabr.

3. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha va maktab ta’limi to‘g‘risida”gi Qonuni, 2022-yil 20-oktyabr.

4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi “Raqamli ta’lim konsepsiyasi”, 2021-yil.

Ilmiy va nazariy adabiyotlar:

5. Begimkulov U., Djuraev R.X., Isyanov R.G., Sharipov Sh.S., Adashboev Sh.M., Tsoy M.N. "Axborot-kommunikativ kompetentsiya: nazariya va amaliyot" – Toshkent, 2021.

6. Kuzmina N.V. “Pedagogik kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy-madaniy asoslari” – Moskva, 2018.

7. M.U.Olamova “Talabalarning axborot va konstruktiv kompetentsiyasining loyixalash imkoniyatlari” - Inter education & global study, 315-323b, 2024

8. Olamova M.U. “Ilg ‘or kommunikatsion texnologiyalar asosida bo’lajak tarbiyachilarning axborot-konstruktiv kompetensiyalarini takomillashtirish” Журнал-Академические исследования в современной науке., Страницы-167-171., 2024/6/6.

9. Hasanboyeva O., Qosimova G. “Pedagogik loyihalash nazariyasi va amaliyoti” – Toshkent, 2022.

10. I.Soliyev “Bo’lajak boshlang’ich sinf o’qituvchilarining axborot kompetentligini rivojlantirish” Ped. Fan. Fal. Dok.(PhD) dissertasiyasi, 2023 yil.

11. Vygotsky L.S. "Pedagogika va bola rivojlanishi" – Moskva, 1986.

Xalqaro tadqiqot va hisobotlar:

12. UNESCO. "Digital Pedagogy in Early Childhood Education" – 2020.

13. UNICEF. "Early Childhood Development and Digital Learning: Global Trends and Best Practices" – 2021.

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISHINI TASHKIL ETISHNING YANGI TRENDLARINI YARATISH

10.70728/tech.v2.i03.027

Z.A.Asadova
Buxoro Davlat Texnika Universiteti "Tarmoq mashinalari va jihozlari'' kafedresi o'qituvchisi
e-mail: zarinaasadova69@maıl.ru

Annotatsiya. Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarning ijodiy salohiyatini yuksaltirishning eng yahshi usullaridan biri mustaqil talim so'z boradi. Maqola mazkur yo'nalishda bugungi kunda mavjud bo'lgan muammolar va mustaqil ta'lim olishni tashkil etishning yangi usullarini yaratish borasida qator taklif va shu maqsadda amalga oshirilgan qator uslubiy tajribalarni misol tariqasida yoritib beradi. Shuningdek oliy talimda o'quv predmeti fan dasturini ishlab chiqishda mustaqil ishlar mavzularini qanday mezonlar asosida belgilash maqsadli bo'lishi hamda ta'lim berishning innovatsion uslublarini yaratish bilan birgalikda, mustaqil ta'lim olishning ham mavzuviy, ham uslubiy yondashuviga bo'lgan bugungi kun talabini ham ochishga xarakat qilinadi.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, plagiat, muammoli ta'lim uslubi, ijodiy muhit, kazus, tatqiqot natijasi, iste'molchi, mezonlar.

KIRISH

Mamlakatimiz aholisining munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida talim olishi hamda kasb egallashi, jamiyatda o'zlarining munosib fuqarolik pozitsiyasini egallashi va bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi. Buning asosiy tub ma'nosida sog'lom avlodni yuzaga keltirish va ularni munosib ravishda tarbiyalash yotadi. Yangi sharoitlardan kelib chiqib, «Ta'lim to'g'risida»gi va «Kadrlar taiyorlash milliy dasturi to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga, 2017-2021 yillarga mo'ljallangan — O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi‖, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining — Pedagog kadrlarni taiyorlash, halq talimi hodimlarini qayta tayorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida‖gi qaroriga muvofiq, talim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini taminlash, talimning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat talim standartlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o'quvmetodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish, maktabgacha talim muassasalarining qulailigini taminlash, maktabgacha talim sifatini yahshilash hamda ularni rivojlantirish choratadbirlarini amalga oshirish hamda pedagog hodimlarni qaita taiyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirishni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Pedagogika yo'nalishida talim olayotgan OTM talabasining ijodiy salohiyatini yuksaltirishning eng yahshi usullaridan biri bu – mustaqil talim hisoblanadi.

Bu usul talabani mavjud ilmiy muammoni shakillantirish ilmiy va amaliy echim y`o`lini ishlab chiqish, echim bo'iycha optimal natijaga erishish, isbotlash kabi ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Mustaqil talim talabalarni samarali kasbiy mahoratini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil talim olish talabalarni o'quv mashg'ulotida olgan bililarini hayotda namoyon etish, o'qituvchi ishtirokisiz mustaqil qaror qabul qilishiga o'rgatadi. Mustaqil talimni to'g'ri shakillashtirish har qandai o'quv predmetini o'zlashtirish imkoniyatini oshirishi, qaisidir ma`noda talabani bilim, malaka, ko'nikma olishiga undashi, motivatsiyasini oshirishi lozimdir.[1]

Bugungi kunda talaba shahsi uchun mustaqil talimning o'quv protsesining yuklamasi sifatida belgilanib qolganligi, mustaqil talim mavzularini to'g'ridan-to'g'ri fan dasturidagi mavzular bilan bir hilligi, mustaqil ish mavzusining malum bir muammoga y`o`naltirilmaganligi balki aksariyat hollarda turli manbaalardan olinadigan taiyor materiallar orqali yoritilishi hamda mustaqil ishni amaliyotda tatbiq qilmaslik kabi holatlar talim sifati samaradorlgining dolzarb muammolaridan biri. Chunki bugungi kunda talabalar uchun mustaqil talim faqatgina qo'shimcha ishdek namoyon bo'lmoqda. Talabalar mustaqil ishlarni aksariyat holatlarda avvalgi mustaqil ishlardan ko'chirish, internet tarmog'idan mavzuga oid taiyor materiallarni nushalash orqali amalga oshirmoqdalar. Eng qizig'i airim oqituvchilar tomonidan mustaqil ish hajmi, ko'rinishi, uning rejalashtirilishidan tortib hulosa qismigacha standartlashtirilishi holatlari ham mavjud. SHu o'rinda bir o'quv semestrida 10 ta fandan o'rtacha 5 tadan mustaqil ish topshirish, bu 50 ta mustaqil ish topshirishi kerak deganidir. Semestrda 19 hafta, yani 133 kun bo'lsa 50 ta mustaqil ishni 133 kunda yozish qanchalik real holat? - degan savolga javob topish masalasi ochiq qolmoqda.

Biz talaba shahsini shakillashtirishda ularning eng avvalo ijodiy izlanishga o'rgatish tadqiqot yoki uslubiy faoliyat bilan shug'ullanishga zamin yaratish, nutqini rivojlantirish, ijod qilish salohiyatini yahshilanishiga erishishimiz joizdir.[2]

Buning uchun oliy talimda oquv predmeti fan dasturini ishlab chiqishda mustaqil ishlar mavzularini quiydagi mezonlar asosida belgilash maqsadli bo'lar edi:

- Mustaqil ish mavzulari o'quv predmeti tayanch mavzularining bittasini yoki bir nechtasida yoritilgan malumotlar asosida echimi bor muammolarga tayangan holda tuzilishi.

- Konkret bir yoki kichik-kichik bir nechta muammolar ko'tarilishi, echim y`o`li profilaktikasi yoritilishi.

- Albatta tajriba, labaratoriya sinov yoki boshqa amaliyotga asoslanishi.

- Hulosa qismida o’zi uchun o’zlashtirgan bilimni qisqa lo’nda bayon etilishi.

- Kichik ihtiro yoki kashfiyotlar (o’hshamagan bo’lsa ham) kiritilishi kabi qator qiziqarli faoliyatlar, misollar, masalalar va boshqalar. [3]

Talabalarga o‘quv jarayonining amaliy, labarator va seminar mashg‘ulotlarida turli kazuslar echimi, o‘quv-texnologik vazifalarni yuklanishi, muammoli materiallarni echimini topish orqali uslubiy yangiliklar kiritilgan kichik mustaqil ishlarni belgilash bugungi kunda o‘z samarasini bermoqda. Ta’lim berishning innovatsion uslublarini yaratish bilan birgalikda, mustaqil ta’lim olishning ham mavzuviy, ham uslubiy yondashuvini talabalarga erkin yoritish imkonini berish samaraliroq hisoblanadi.

Mustaqil ishlar konkret belgilangan standartlardan xoli bo‘lishi, ularning mazmunan va usluban qolipga solinishi mustaqil ishlarni plagiat asosida amalga oshishiga olib keladi.

Talaba mustaqil ish bajarishi uchun eng avvalo tanlov asosida mavzuni o’zi tanlashi, albatta o’qituvchi tomonidan ishning borishi zasidan tavsiya va maslahatlar olishi lozim.

Mustaqil ish hajmi mavzuning oddiy va murakkabligidan kelib chiqishi, unga turli ilovalarni majburiy tarzda kiritilmasligi, yoritilish erkinligi, (talaba hohlasa ilmiy rasm sifatida chizib bersin) muaiyan labaratoriya, tajriba natijasiga tayanilishi lozim.

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’lim soatlari ulushini kamligi, talabalarda mustaqil ta’lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllanmaganligi, o‘quv jarayonida talabalarda tashkilotchilik qobiliyati, kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish zamon talabiga mos kelmasligi asosiy muammolar qatoriga kiradi.

SHunday ekan, oliy ta’lim tizimida mustaqil ta’lim soatlari ulushini oshirish, talabalarda mustaqil ta’lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish, tadbirkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish, o‘quv jarayonida kompetensiyalarni kuchaytirishga qaratilgan metodika va texnologiyalarni joriy etish, o‘quv jarayonini amaliy ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirish, bu borada o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan ilg‘or pedagogik texnologiyalar, o‘quv dasturlari va o‘quv-uslubiy materiallarni keng joriy etish bugungi kunning asosiy vazifalaridan biridir.

Zamonaviy sharoitda ta’lim jarayonining barcha imkoniyatlariga ko‘ra shaxsni rivojlantirish, ijtimoiylashtirish va unda mustaqil, tanqidiy, ijodiy fikrlash qobiliyatlarini tarbiyalashga yo‘naltirilishi talab qilinmoqda. YUksak malakali mutaxassislarni iste’molchilar talablariga qarab tayyorlanishi, talabalarni tanlagan ixtisosliklari bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirilishi mustaqil ravishda bilim olishga va amaliy faoliyatga o‘rgatilishi ta’minlanishi kerak.

Mustaqil talimning sirtqi bo'lim talabasi tomonidan amalga oshiriladigan qismi esa mutlaqo boshqa, yani mazkur faoliyat talabaning bilim olishi uchun asosiy manba hisoblanadi. Sirtqi bo'lim talabasi fanning asosiy qismini ainan mustaqil tarzda o'rganishi lozim. Talabalarning mazkur faoliyatini onlayn tarzda doimiy nazoratini tashkil etish kelajakda masofaviy ta'limning rivojlanishiga ko'mak beradi.

XULOSA

Xulosa o'rnida, talabaning psixologik, pedagogik, metodik adabiyotlar, dissertatsiya tadqiqotlarini tahlil qilishi, uning bilim darajasini sinash natijalari shuni ko'rsatmoqdadiki, mustaqil ishlarni tashkil qilish uchun quiydagi vazifalarni oldinga qo'iysh talab etiladi:

1. Mustaqil ishlarda talabalarga qiziqish va unga bo'lgan ehtiyojni shakllantirish.

2. Talabalar mustaqil talim faoliyati bo'iycha ko'nikma va mahoratga ega bo'lishlariga erishish.

3. Talabalar o'zlarining mustaqil ishlarini kamchiliklarni bartaraf etishda o'z vaqtida yordam ko'rsatish.

4. Talabalar mustaqil ishini tashkil qilish uchun zaruriy uslubiy materiallarni ishlab chiqish.

Mustaqil ta'lim talabalarni samarali kasbiy mahoratini rivojlantirish darajasini oshiradi va bo'lajak mutahassisning shahsiy hususiyatlari sifatida mustaqilligini shakllantiradi.

REFERENCES

1. Д.У. Закиров (2021). КЛАСТЕРНАЯ МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ПО РАЗВИТИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ. Academic research in educational sciences, 2 (CSPI conference 1), 72-78.

2. Закиров, Д. У., & Нурметов, Х. С. (2021). ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 2).

3. ПРИРОДНЫЕ УСЛОВИЯ ТЕРРИТОРИЙ ПРИАРАЛЬЯ (НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН) Рамазонов Б.Р., Файзиев В.Б., Закиров Д.У. В сборнике: Молодежный агрофорум - 2021. Материалы Международной научно-практической интернет-конференции молодых ученых. под общ. ред. Н. Ю. Бармина. Нижний Новгород, 2021. С. 54-57.

4. Татаева, Д. А., & Закиров, Д. У. (2021). ЭФФЕКТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ, ЭКСКУРСИЯ ДЕТЕЙ К ПРИРОДЕ. Academic research in educational sciences, 2(12), 1413-1418.

5. Алланазарова, И., & Закиров, Д. (2021). ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ 3D-ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ ЗАНЯТИЙ КУРСА:«АНАТОМИЯ ЧЕЛОВЕКА» В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ. Academic research in educational sciences, 2(11), 404-411.

6. Турсунова, Н. М., Аманов, Б. Х., & Закиров, Д. У. (2021). PHASEOLUS VULGARIS L. ТУРИГА МАНСУБ МАҲАЛЛИЙ ВА ХОРИЖИЙ НАМУНАЛАРНИ ДУРАГАЙЛАШ ВА БОШЛАНҒИЧ МАНБАЛАРИНИ ЛАБОРАТОРИЯ ШАРОИТИДА УНУВЧАНЛИГИ АНИҚЛАШ. Academic research in educational sciences, 2(8), 506-511.

7. Аманов, Б. Х., & Закиров, Д. У. G. BARBADENSE L. ТУР ИЧИ ХИЛМАХИЛЛИКЛАРИНИ ДУРАГАЙЛАШ АСОСИДА ОЛИНГАН ЙИРИК КЎСАКЛИ ОИЛА ПОПУЛЯЦИЯЛАРИНИНГ АЙРИМ МОРФО-ХЎЖАЛИК БЕЛГИЛАРИНИНГ УЗВИЙ БОҒЛИҚЛИГИ.

8. Муталов, К. А., Рамазонов, Б. Р., & Закиров, Д. У. (2020). Полукустарничковая растительность Юго Западного Кызылкума Материалы международной научно- Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 5 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12 DOI: 10.24412/2181-1385-2022-5-1382-1387 SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 1387 May, 2022 https://t.me/ares_uz Multidisciplinary Scientific Journal практической конференции «Охрана и рациональное использование природных ресурсов Южного Приаралья» г.

9. Закиров, Д. У. (2020). ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМДА МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШ ВА МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМДАН УНУМЛИ ФОЙДАЛАНИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ. Биология ва экология электрон журнали, 4(2).

10. Д. У. Закиров, Р. Хамроев, & Д. Татаева (2022). ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В БЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ. Academic research in educational sciences, 3 (2), 630-636.

11. Дониёр Уткирович Закиров (2020). МАКТАБЛАРДА БИОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎТКАЗИШДА ЎҚУВЧИЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ФИКРЛАШИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ. Science and Education, 1 (7), 540-551.

MAKTABLARDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDAGI MUOMMOLAR VA ULARGA PEDAGOGIK YECHIMLAR

10.70728/tech.v2.i03.028

Shoisayeva Dilxumora Shojalil qizi
Abdulla Avloniy nomidagi Pedagogik milliy mahorat instituti tayanch doktoranti
e-mail: dilxumora.shoisaeva2306@gmail.com

Annotatsiya: Xorijiy tillarni o'qitish bugungi kunda ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan. Globalizatsiya jarayonlari va kommunikatsiyaning o'sishi xorijiy tilni o'rganishni kundalik hayotda muhim vosita va talabga aylantiradi. Biroq, umumta'lim maktablarida xorijiy tillarni samarali o'qitishda bir qator muammolar yuzaga keladi. Ushbu maqolada maktablarda xorijiy tillarni o'qitishdagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: xorijiy til, til kompetensiyalari, muommo, yechim, umumta'lim maktablari, o'qitish strategiyalari, interaktiv platformalar, individual yondashuv.

PROBLEMS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN SCHOOLS AND PEDAGOGICAL SOLUTIONS FOR THEM

Abstract: Teaching foreign languages has become an integral part of the education system today. The processes of globalization and the growth of communication make learning a foreign language an important tool and a requirement in everyday life. However, a number of problems arise in the effective teaching of foreign languages in general education schools. This article examines the main problems in teaching foreign languages in schools and ways to overcome them.

Keywords foreign language, language competencies, problem, solution, general education schools, teaching strategies, interactive platforms, individual approach.

KIRISH

Bugungi kunda xorijiy tillarni bilish ko'nikmasi proffessionl ta'limning ajralmas qismlaridan biri bo'lib bormoqda. Turli sohalardagi mutaxassislarda chet ellik hamkorlar bilan hamkorlik qilish ko'rsatkichi yuqori bo'lganligi sababli, ularda til o'rganishga bo'lgan talab yuqoridir. Zamonaviy jamiyatda chet tillari kasbiy ta'limning muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.Ta'lim sohasida chet tilini o'rganayotgan o'quvchilar duch keladigan bir qancha to'siqlar mavjud. Til o'rganish har doim til ko'nikmalariga bog'liq bo'lib, bunda har bir o'quvchi har bir ko'nikmada turli qiyinchiliklarga ega bo'lgan to'rtta til ko'nikmasini o'tkazishi kerak. Bunday holda, tilda so'zlashuvchi bo'lmagan o'quvchilarga mavjud til muammolarini yengishga yordam beradigan muammolar va samarali strategiyalarni o'rganish juda qiziq.

Til ko‘nikmalari kompetensiyasini oshirishni ta’lim aspektlaridan ajratib bo‘lmaydi. Masalan, boshlang‘ich maktab bosqichida o‘quvchilar o‘z qobiliyatlarini qanday o‘zgartirishlarini, ham yaxshiroq, ham yomonroq natijalarga erishishlarini boshdan kechiradilar. Demak, o‘quvchilarga o‘z muammolari bilan to‘qnash kelishga yordam berish uchun ta’lim muassasasi har doim o‘quvchilarning sharoitlari va davr rivojlanishiga qarab xabardor bo‘lishi va takomillashtirishi kerak. Bundan tashqari, til o‘rganishda o‘quvchilarda uchraydigan muammolar "til egalari bo‘lmaganlar" sifatida qaraladi. Izzanning fikriga ko‘ra, ikkinchi tilning vazifasi shundaki, til odamlar tomonidan o‘z his-tuyg‘ulari, hissiyotlari, orzu-umidlari, istaklari, g‘oyalari va fikrlarini ifodalash uchun ishlatiladi. Aksincha, til boshqalarning his-tuyg‘ulari, umidlari, istaklari va fikrlari oldida turish va yashash vositasini ham namoyon etadi. Shuning uchun aytish mumkinki, tilning mavjudligi har doim mavjud bo‘lgan insonning o‘zaro ta’sirini amalga oshirish uchun zarur narsa bo‘lishi mumkin.

Vaholanki, ikkinchi tilni o‘rganish kaftni burashdek oson emas. Al-khreshe tadqiqotlari chet tili va ikkinchi tilni o‘rganuvchilar duch keladigan turli muammolarni ko‘rsatdi. Bu muammolar turli lingvistik kategoriyalarga tegishli bo‘lib, barcha til ko‘nikmalariga ta’sir qiladi.Umuman olganda, til o‘rganish bo‘yicha barcha mutaxassislar til ko‘nikmalari to‘rtta, ya’ni tinglash ko‘nikmasi, gapirish ko‘nikmasi, o‘qish ko‘nikmasi va yozish ko‘nikmasiga bo‘linishini ta’kidlaydilar.Ushbu to‘rtta ko‘nikma tilni qo‘llashda mos va samarali bo‘lgan o‘quv strategiyasi turini belgilash uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ushbu maqolada xorijiy tillarni o‘zlashtirishda o’quvchilar duch keladigan turli muammolarni aniqlashga qaratilgan bo‘lib, mavjud muammolarni bilish orqali tadqiqotchi muammolarni kamida kamaytirish uchun yechim topadi.

Ushbu tadqiqot mavzusi bo‘yicha tegishli adabiyotlar ko‘rib chiqildi, masalan, chet tilini o‘rganishda muammoni bartaraf etish uchun qo‘llaniladigan strategiya haqida muhokama qilingan maqola va boshqalar.Kerakli ma’lumotlar to‘plangandan so‘ng, ma’lumotlar induktiv va deduktiv kabi ikki xil fikrlash usuli orqali tahlil qilindi. Induktiv tahlil aniq faktlardan umumiy xulosalarga asoslanib xulosa chiqarish uchun fikrlash usuli edi, deduktiv tahlil esa mulohazalar yordamida umumiy fikrlardan aniq masalalargacha xulosa chiqarish uchun fikrlashdan yiroq edi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maktablarda til o‘rganish muammolarini o‘quvchilarning ikkinchi tilni o‘rganish qobiliyatiga va xohishiga ta’sir qiluvchi bir nechta omillar ta’sir qilishi mumkin Dimyati va Mudjiono fikriga ko‘ra, bu omillar quyidagicha tasniflanadi:

(1) o‘quvchilarning o‘rganishga bo‘lgan qiziqishining pastligi, o‘rganish motivatsiyasi o‘quv jarayonini mustahkamlaydigan qiziqish;

(2) o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchining yetishmasligi, ayniqsa ular ikkinchi til sharoitida gapirish qobiliyatini o‘rganayotganda, bu ishonch o‘qituvchi va o’quvchi tomonidan tan olinadigan "o‘zini namoyon qilish" bosqichidir;

(3) muammo o‘qituvchi tomonidan kelib chiqadi, bu o‘qituvchining kasbiy mahoratini oshirmasligiga ishora qiladi, bu esa o‘quvchilarga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.[2].

Yuqorida keltirilganlardan kelib chiqib, umumta’lim maktabalarida xorijiy tillarni o’qitishda quyida bir qancha muommolar borligini aniqladik va ularga yechimlar keltirib o’tildi.

O‘qituvchilar malakasi va tayyorgarligi

Muammo:

Maktablarda xorijiy tillarni o‘qitadigan o‘qituvchilarning malakasi va tayyorgarligi ko‘pincha kamchiliklarga ega bo‘ladi. Ba’zi o‘qituvchilar o‘zlarining til bilimlari va metodik yondashuvlari bilan zamonaviy talablarga javob bera olmaydi. Bu esa o‘quvchilarning tilni o‘rganish jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Yechimlar:

Xorijiy til o‘qituvchilarining doimiy malaka oshirish kurslarida ishtirok etishlarini ta’minlash zarur. Shuningdek, yangi metodik yondashuvlar, texnologiyalar va interaktiv o‘qitish usullarini o‘rgatish orqali o‘qituvchilarning malakasini oshirish mumkin. Xorijiy tilni o‘qitishda talab etiladigan yuqori malakali o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish lozim.

O‘quvchilarni motivatsiyalashning qiyinligi

Muammo:

Ko‘p hollarda o‘quvchilar xorijiy tilni o‘rganishga qiziqish yoki motivatsiyaga ega bo‘lmaydilar. Bu o‘quvchilarning tilni o‘rganish jarayonida sust ishlashiga va o‘rganilgan materialni tez unutishlariga olib keladi. Ayniqsa, ilgari o‘qitish jarayonida tilni amaliy qo‘llash imkoniyati kam bo‘lgan o‘quvchilarda bu muammo yanada aniqroq ko‘rinadi.

Yechimlar:

O‘quvchilarni xorijiy tilni o‘rganishga rag‘batlantirish uchun interaktiv, qiziqarli va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish zarur. O‘quvchilarga tilni o‘rganish jarayonida muvaffaqiyatlarini ko‘rsatish va ularga motivatsiya berish uchun o‘rganilgan materialni amaliyotda qo‘llash imkoniyatlarini yaratish kerak. Shuningdek, o‘quvchilarning real hayotda xorijiy tilda muloqot qilishlariga imkon beradigan loyiha asosidagi o‘quv dasturlarini ishlab chiqish foydalidir.

Resurslar va materiallar yetishmasligi

Muammo:

Maktablarda xorijiy tilni o‘qitish uchun kerakli o‘quv materiallari, interaktiv resurslar, audio-video materiallar va texnologiyalar etishmaydi. Bu, o‘z navbatida, o‘quvchilarning tilni samarali o‘rganishiga to‘sqinlik qiladi. Ko‘p hollarda an’anaviy o‘qitish usullari (kitoblar, daftarlarda ishlash) ishlatiladi, bu esa o‘quvchilarning tilni amaliy qo‘llash imkoniyatlarini cheklaydi.

Yechimlar:

Maktablarda xorijiy tilni o‘qitish uchun zarur bo‘lgan resurslar va materiallar bilan ta’minlash zarur. Interaktiv texnologiyalar, onlayn platformalar, mobil ilovalar va multimediali resurslar yordamida o‘quvchilarga turli xil o‘quv materiallari taqdim etilishi kerak. Bundan tashqari, xorijiy tilni o‘rgatish uchun o‘zgaruvchan va xilma-xil materiallar ishlab chiqish ham muhimdir.

Darsliklar va metodik materiallarning eskirganligi

Muammo:

Maktablarda ishlatiladigan darsliklar va metodik materiallar ko‘pincha eskirgan va zamonaviy talablar va metodologiyalarga javob bermaydi. Bu o‘qitishning samaradorligini pasaytiradi, chunki darsliklar ko‘pincha bir xil yondashuvlarga asoslanadi va o‘quvchilarni qiziqtira olmaydi.

Yechimlar:

Yangi va zamonaviy darsliklar, o‘quv resurslari va metodik materiallarni ishlab chiqish zarur. Ushbu materiallar o‘quvchilarning tilni o‘rganish jarayonida o‘z qiziqishlari va ehtiyojlariga mos bo‘lishi kerak. Darsliklar va resurslar multimedia va texnologiyalarni o‘z ichiga olgan holda ishlab chiqilishi lozim.

O‘quvchilarning tilga bo‘lgan yondashuvining passivligi

Muammo:

O‘quvchilarning tilga bo‘lgan yondashuvi passiv bo‘lishi mumkin, ya’ni ular tilni o‘rganishga o‘zlari tashabbus ko‘rsatmaydilar. Bu, ayniqsa, katta yoshdagi o‘quvchilar orasida ko‘proq kuzatiladi. Bunda, o‘quvchilar tilni o‘rganishga majburlanishadi, ammo ular uchun bu jarayon qiziqarli va amaliy bo‘lmaydi.

Yeşimlar:

O‘quvchilarning tilga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun til o‘rganishni amaliy vazifalar orqali, o‘yinlar va interaktiv mashg‘ulotlar bilan boyitish kerak. O‘quvchilarga tilni o‘rgatishda ularga real hayotdagi vaziyatlarni yaratib berish, masalan, xorijiy tilda suhbatlashish yoki internetdagi kontentni tahlil qilish orqali ularni faol ishtirok etishga undash lozim.

Sinflardagi o‘quvchilar sonining ko‘pligi

Muammo:

Sinflarda o‘quvchilar sonining ko‘pligi o‘qituvchilarning individual yondashuvni amalga oshirishi va o‘quvchilarni samarali nazorat qilish imkoniyatini kamaytiradi. Bu holat, ayniqsa, xorijiy tilni o‘rganishda muammo bo‘lishi mumkin, chunki o‘quvchilarning o‘ziga xos ehtiyojlari va o‘rganish tezliklari farq qiladi.

Yechimlar:

Sinflardagi o‘quvchilar sonini kamaytirish, yoki kichik guruhlarda o‘qitishni tashkil etish mumkin. Shuningdek, o‘quvchilarga individual yordam berish uchun raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, masalan, onlayn mashqlar va testlarni amalga oshirish mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, chet tillarni o‘rganishdagi muammolar talabalardan ko‘proq e’tibor talab qiladi. Har bir ko‘nikma (tinglash, o‘qish, gapirish va yozish) o‘zining xilma-xilligi va qiyinchilik darajasiga ega. Bu esa o‘quvchilarga sinfda chet tili darslarini olishda qiyinchilik tug‘diradi. Texnik muammolardan boshlab, talabalar va o‘qituvchilarning motivatsiyalarigacha. Shu sababli, til ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun o‘quvchilar duch keladigan o‘quv to‘siqlarini yengish yoki hech bo‘lmaganda kamaytirish strategiyasi har doim taqdim etilishi kerak.Ushbu tadqiqotdagi mavjud muammolarni tushunib, arab yoki ingliz tilini o‘qitadigan o‘qituvchi o‘quvchilarga ta’lim berish usulini tanlashni bilishi kerak. Ayniqsa, til ko‘nikmasi, har bir ko‘nikma o‘quvchilar uchun o‘ziga xos qiyinchiliklar va qiyinchiliklarga ega, shuning uchun chet tili darsida mavjud muammolarni bartaraf etish uchun mos o‘qitish strategiyasini taqdim etish o‘qituvchidan juda talab qilinadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Overcoming the Problem of Learning Foreign
Language Skills in the Classroom
Overcoming the Problem of Learning Foreign
Language Skills in the Classroom
Overcoming the Problem of Learning Foreign
Language Skills in the Classroom

1. Sikup. Universal Journal of Educational Research 8(2): 723-729, 2020 http://www.hrpub.org
2. Al-khresheh, Mohammad. "Interlingual interference in the English language word order structure of Jordanian EFL learners." European Journal of Social Sciences, 16, 1,(2010): 106-113 DOI: 10.13189/ujer.2020.080246
3. .https://baxtiyor.uz/maktablarda-ingliz-tilini-o-qitishdagi-10-muammo/

TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS ACCORDING TO THEIR SOCIAL BACKGROUND

10.70728/tech.v2.i03.029

Sayidov Shukrullo Khaliljonovich
Fergana state technology university, assistant teacher

Abstract: In today's globalized world, the ability to communicate across cultures is essential, making foreign language education a crucial component of modern curricula. However, effective language teaching extends beyond just vocabulary and grammar; it must also consider the students' diverse social backgrounds. Understanding the social context in which a student lives can significantly influence how they learn and use a new language. This article explores the importance of tailoring foreign language teaching to students' social backgrounds and provides strategies for educators to better support diverse learners.

Keywords: social status, social communication, teaching English, social background, cultural background, teacher-student interaction.

Introduction

Social background plays a crucial role in shaping the way students approach language learning. It encompasses a variety of factors, including socioeconomic status, cultural traditions, access to educational resources, and family support. These elements influence a student's attitudes toward language learning, their motivation, and the methods they use to acquire new skills.

Students from higher socioeconomic backgrounds often have greater access to extracurricular learning resources, such as language tutors, technology, and travel opportunities. On the other hand, students from lower socioeconomic backgrounds may face challenges like lack of access to books, technology, or even quiet study spaces. This disparity can affect how they engage with the language outside the classroom. Cultural context also shapes communication styles, learning preferences, and the role of language in a student's life. For example, students from collectivist cultures may prefer group learning and emphasize community over individual achievement. Conversely, students from more individualistic cultures might be more inclined toward independent learning and self-expression.

Methods

To examine how social background affects foreign language learning, this study employed a qualitative approach, involving both literature review and case studies from diverse classroom settings. We reviewed existing research on the impact of socioeconomic and cultural factors on language acquisition. Additionally, interviews with language teachers were conducted to gather firsthand accounts of how they adapt their

teaching strategies to accommodate students from varied social backgrounds. The case studies focused on classrooms with students from a range of socioeconomic statuses, cultural backgrounds, and familial support systems. These settings allowed us to explore the practical application of different teaching strategies that take into account students' social contexts.

Results

Our findings highlight several key outcomes of adapting language teaching to students' social backgrounds:

Differentiated instruction: Teachers who employed differentiated instruction, such as providing visual aids, varying lesson difficulty, and offering real-world examples, saw improved student engagement and success, particularly in classrooms with diverse backgrounds.

Culturally relevant materials: Incorporating materials that reflect students' cultural contexts, such as music, literature, and current events, helped make language learning more relatable and engaging for students. For instance, Latin American students responded well to Spanish lessons that included regional news and music.

Leveraging home languages: Teachers who recognized the linguistic diversity of their classrooms and used students' home languages as a bridge to the foreign language found that students learned more effectively, especially those with a multilingual background.

Providing additional support: For students from lower socioeconomic backgrounds, extra resources, such as free access to language apps or after-school programs, enhanced their learning experience. Community collaboration also played a role in providing language immersion opportunities.

Creating a supportive environment: A supportive, inclusive classroom atmosphere where mistakes were welcomed helped build confidence, especially for students who may have had previous negative experiences with language learning.

Real-world language use: Encouraging real-world language use through exchange programs, community events, and virtual interactions with native speakers increased student motivation and helped solidify their language skills.

Discussion

The results underscore the importance of recognizing and responding to the social background of students in foreign language classrooms. Differentiated instruction and culturally relevant materials are crucial for engaging students from diverse backgrounds. Teachers must be aware of the specific needs of their students based on their

socioeconomic status, cultural traditions, and home language, and adapt their teaching accordingly.

However, several challenges were identified. Teachers noted a lack of resources, particularly for students from lower-income backgrounds, which can hinder the successful implementation of these strategies. Additionally, resistance to change among educators and the complexity of balancing the needs of students from diverse backgrounds remain significant hurdles.

One of the key considerations is avoiding stereotyping. Not all students from a given social background share the same experiences or learning preferences. It is important for educators to adopt a personalized approach and engage with each student as an individual, respecting their unique context and experiences.

The role of family and community support also emerged as crucial. Students with strong support networks, whether familial or communal, are generally more motivated and engaged in their language learning. For students without such support, additional resources and encouragement from teachers can make a significant difference.

Understanding these social and cultural differences is vital for educators to create an inclusive and effective learning environment. Cultural context shapes communication styles, learning preferences, and the role of language in a student's life. For example, students from collectivist cultures may prefer group learning and emphasize community over individual achievement. Conversely, students from more individualistic cultures might be more inclined toward independent learning and self-expression. Understanding these cultural differences can help teachers design classroom activities that resonate more deeply with students.

The support students receive from their families and communities can also greatly impact their language learning. A student from a family that values multilingualism may have a stronger foundation in language acquisition. On the other hand, students from communities with less exposure to foreign languages may struggle to find motivation or relevance in learning a new language.

While adapting teaching strategies to students' social backgrounds is crucial, it is not without its challenges. Teachers may encounter resistance to change, lack of resources, or difficulty in balancing the needs of students from diverse backgrounds. Additionally, teachers themselves must be culturally aware and sensitive, recognizing potential biases in their teaching methods and remaining open to learning about their students' unique perspectives.

Moreover, not all students within a specific social background will have the same experiences. Teachers must avoid stereotyping and take an individualized approach to understand the unique needs of each student.

Conclusion

Teaching foreign languages in a way that respects and addresses students' social backgrounds is not only an effective pedagogical approach but also a way to create an inclusive and empowering learning environment. By considering factors like socioeconomic status, cultural influences, family support, and language access, teachers can design lessons that resonate with their students and enhance language acquisition. Adapting to these needs requires flexibility, creativity, and a commitment to fostering an inclusive classroom where all students feel seen and valued.

Language learning is not just about acquiring new vocabulary or grammar; it's about building bridges between people, cultures, and communities. When educators understand and embrace the social context in which their students are learning, they lay the foundation for more meaningful and successful language acquisition.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bourdieu, P. (1991). Language and Symbolic Power. Harvard University Press.

2. Cummins, J. (2001). Language, Power, and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Multilingual Matters.

3. Gardner, R. C., & Lambert, W. E. (1972). Attitudes and Motivation in Second-Language Learning. Rowley, MA: Newbury House.

4. Heath, S. B. (1983). Ways with Words: Language, Life, and Work in Communities and Classrooms. Cambridge University Press.

5. Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon.

6. Nieto, S. (2010). The Light in Their Eyes: Creating Multicultural Learning Communities. Teachers College Press.

7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

8. Snow, C. E., & Uccelli, P. (2009). Academic Language and the Challenge of Reading for Learning about Science. Science, 323(5910), 1570-1571.

9. Zhao, Y., & Meisenhelder, B. (2009). Cultural Relevance in Education: A Review of Theory and Practice. Journal of Cross-Cultural Psychology, 40(2), 167-190.

10. Schleppegrell, M. J. (2004). The Language of Schooling: A Functional Linguistics Perspective. Lawrence Erlbaum Associates.

MUSTAQIL FIKRLASHDA LOYIHA ISHINING O'RNI (FIZIKA FANI MISOLIDA)

10.70728/tech.v2.i03.030

Meliyeva Lola Eshboyevna
DTPI mustaqil izlanuvchisi (PhD)
UDK: 372.853
e-mail: lolamelieva40@mail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada fizika fanini o'qitishda loyiha ishlari orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqilgan. Loyiha metodining nazariy asoslari, uning mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi ahamiyati va amaliy natijalari tahlil qilingan. Maqolada fizika fanini o'qitishda loyiha metodini qo'llashning samarali usullari va yondashuvlari tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: loyiha metodi, mustaqil fikrlash, fizika ta'limi, innovatsion yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv

РОЛЬ ПРОЕКТНОЙ РАБОТЫ В САМОСТОЯТЕЛЬНОМ МЫШЛЕНИИ (НА ПРИМЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ НАУКИ)

Аннотация: В данной статье рассматривается развитие способностей к самостоятельному мышлению у учащихся посредством проектной работы в процессе обучения физике. Анализируются теоретические основы метода проектов, его важность для развития самостоятельного мышления и практическое применение. В статье рекомендуются эффективные методы и подходы для внедрения проектного обучения в образование по физике.

Ключевые слова: проектный метод, самостоятельное мышление, обучение физике, инновационный подход, компетентностный подход

THE ROLE OF PROJECT WORK IN DEVELOPING INDEPENDENT THINKING (ON THE EXAMPLE OF PHYSICS)

Abstract: This article examines the development of students' independent thinking abilities through project work in physics education. The theoretical foundations of the project method, its importance in developing independent thinking, and practical implications are analyzed. The article recommends effective methods and approaches for implementing project-based learning in physics education.

Keywords: project method, independent thinking, physics education, innovative approach, competency-based approach

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, ayniqsa fizika va boshqa tabiiy fanlar sohasida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim paradigmalari o'quvchi-markazli yondashuvlarga o'tib borar ekan, mustaqil o'rganish va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradigan samarali metodologiyalarga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham dolzarb bo'lib bormoqda. Loyiha asosidagi ta'lim (LAT) nafaqat o'quvchilarning faolligini oshiradigan, balki chuqur tushunish va mustaqil fikrlash jarayonlarini rivojlantiradigan istiqbolli pedagogik strategiya sifatida paydo bo'ldi [1]. So'nggi yillarda fizika ta'limida loyiha ishlarini amalga oshirishga qiziqish ortib bormoqda, biroq uning o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirishdagi to'liq salohiyatini o'rganish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Ushbu tadqiqot loyiha asosidagi ta'limni fizika ta'limi doirasida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qanday samarali qo'llash mumkinligi haqidagi asosiy savolga javob beradi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot fizika ta'limida loyiha asosidagi ta'lim bo'yicha mavjud adabiyotlarning keng qamrovli tahlilini o'z ichiga oladi.

Loyiha asosidagi ta'lim samarali ta'lim yondashuvi sifatida keng tan olingan. Smitning [2] ta'kidlashicha, LAT o'quvchilarga amaliy tajriba va real dunyo muammolarini hal qilish orqali tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradigan muhit yaratadi. Jonson [3] fizika ta'limi, ayniqsa, loyiha ishidan foyda ko'rishini, chunki u o'quvchilarga nazariy tushunchalarni amaliy qo'llanish bilan bog'lash imkonini berishini ta'kidlaydi.

Rus tadqiqotchilari Ivanov va Petrov [4] fizika ta'limidagi loyiha ishlari o'quvchilarning mustaqil fikrlash va murakkab muammolarni hal qilish qobiliyatini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatgan. Shuningdek, Sidorov [5] loyiha asosidagi ta'lim o'quvchilarning fizika kurslaridagi motivatsiyasi va ishtiyoqini oshirishini ta'kidlaydi.

O'zbekova [6] tomonidan o'tkazilgan tadqiqot O'zbekiston fizika ta'limida loyiha ishlarini amalga oshirish o'quvchilarning tahliliy ko'nikmalarini rivojlantirishda istiqbolli natijalar ko'rsatganini ko'rsatadi. Buni Rahimov [7] ham qo'llab-quvvatlaydi, u loyiha asosidagi ta'lim o'quvchilarga mustaqil izlanish orqali murakkab fizika tushunchalarini yaxshiroq tushunishga yordam berishini aniqlagan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Adabiyotlar tahlili natijasida loyiha ishining fizika ta'limida mustaqil fikrlashni rivojlantirishdagi roli bo'yicha bir qator muhim xulosalar shakllantirildi. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, loyiha metodini qo'llash o'quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki amaliy ko'nikmalarini ham sezilarli darajada rivojlantiradi [8].

Birinchi muhim natija - bu tanqidiy fikrlashning rivojlanishi bo'lib, o'quvchilar loyiha ustida ishlash jarayonida muammolarni chuqur tahlil qilish, turli yechimlarni baholash va eng maqbul qarorlarni qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Wilson [8] o'z tadqiqotlarida ko'rsatganidek, loyiha metodi orqali o'qitilgan o'quvchilar an'anaviy ta'lim olgan o'quvchilarga nisbatan murakkab fizik hodisalarni tahlil qilishda yuqoriroq natijalarni ko'rsatgan. Ular nafaqat nazariy bilimlarni yaxshi o'zlashtirganlar, balki ularni amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini ham namoyish etganlar.

Tadqiqotning ikkinchi muhim natijasi muammolarni hal qilish ko'nikmalarining rivojlanishi bilan bog'liq. Thompson [9] ning ta'kidlashicha, loyiha ishlari o'quvchilarga murakkab fizik masalalarni bosqichma-bosqich hal qilish strategiyasini o'zlashtirishga yordam beradi. O'quvchilar loyiha ustida ishlash jarayonida muammoni aniqlash, uni tarkibiy qismlarga ajratish, har bir bosqichda tegishli yechimlarni topish va natijalarni baholash kabi muhim ko'nikmalarni egallaydilar.

Nazariya va amaliyot integratsiyasi uchinchi muhim natija sifatida qayd etildi. Kuznetsov [10] ning tadqiqotlari ko'rsatganidek, loyiha ishlari nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatini yaratadi. O'quvchilar fizikaning asosiy qonunlari va tushunchalarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llashni o'rganadilar, bu esa o'z navbatida bilimlarning mustahkamlanishiga va chuqurlashishiga olib keladi.

Tadqiqot ko'nikmalarining rivojlanishi to'rtinchi muhim natija sifatida aniqlandi. Toshpulatov [11] ta'kidlaganidek, loyiha ishlari o'quvchilarda ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. O'quvchilar loyiha ustida ishlash davomida ilmiy farazlarni shakllantirish, ma'lumotlarni to'plash va qayta ishlash, natijalarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish kabi muhim ilmiy-tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bundan tashqari, loyiha metodini qo'llash o'quvchilarning motivatsiyasi va qiziqishini oshirishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar o'zlari tanlagan mavzu bo'yicha mustaqil izlanish olib borish imkoniyatiga ega bo'ladilar, bu esa ularning fanga bo'lgan qiziqishini oshiradi va o'rganish jarayonini yanada samaraliroq qiladi.

Loyiha metodini qo'llashda duch kelinadigan asosiy qiyinchiliklar ham aniqlandi. Bular jumlasiga vaqt resurslari cheklanganligi, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligi yetarliligi masalasi, baholash tizimining murakkabligi kabi omillar kiradi. Shunga qaramay, tadqiqot natijalari loyiha metodini qo'llashning afzalliklari uning qiyinchiliklaridan ustun ekanligini ko'rsatmoqda.

Tadqiqot natijalarining chuqur tahlili shuni ko'rsatdiki, fizika fanida loyiha metodini qo'llash o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. O'tkazilgan adabiyotlar tahlili natijasida quyidagi qo'shimcha muhim jihatlar aniqlandi.

Loyiha metodining samaradorligini baholash maqsadida turli mamlakatlar tajribasi o'rganildi va quyidagi jadvalda umumlashtirildi:

1-jadval.

Fizika fanida loyiha metodini qo'llash samaradorligi ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	An'anaviy ta'lim	Loyiha metodi
Nazariy bilimlarni o'zlashtirish	65-70%	75-80%
Amaliy ko'nikmalar	50-55%	70-75%
Mustaqil fikrlash	45-50%	65-70%
Motivatsiya darajasi	55-60%	75-80%
Ijodiy yondashuv	40-45%	60-65%

Jadval ma'lumotlari turli tadqiqotlar natijalarining o'rtacha ko'rsatkichlari asosida shakllantirilgan bo'lib, loyiha metodining an'anaviy ta'limga nisbatan sezilarli ustunligini ko'rsatmoqda [8, 9, 10].

Loyiha metodining yana bir muhim jihati - bu o'quvchilarning kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirishdagi roli. Loyiha ustida ishlash jarayonida o'quvchilar nafaqat mustaqil izlanish olib boradilar, balki o'z g'oyalari va natijalarini taqdim etish, muhokama qilish va himoya qilish ko'nikmalarini ham shakllantiradilar. Bu jarayon ularning nutq madaniyati, argumentlash qobiliyati va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, loyiha metodi orqali o'qitishda o'quvchilarning ijodiy salohiyati ham sezilarli darajada rivojlanadi. O'quvchilar loyiha mavzusini tanlash, uni rejalashtirish va amalga oshirish jarayonida o'z ijodiy g'oyalarini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Fizika fanida loyiha metodini qo'llashning yana bir muhim natijasi - bu o'quvchilarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalarining rivojlanishidir. Zamonaviy loyiha ishlari ko'pincha raqamli texnologiyalardan foydalanishni talab qiladi. O'quvchilar ma'lumotlarni izlash, qayta ishlash, taqdimotlar tayyorlash va natijalarni vizualizatsiya qilish jarayonida IT ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Shuningdek, loyiha metodi o'quvchilarning kasbiy yo'nalishini aniqlashga ham yordam beradi. Fizika sohasidagi loyiha ishlari orqali o'quvchilar fan va texnika sohasidagi turli kasblarga qiziqish uyg'otadilar, bu esa ularning kelajakdagi kasb tanloviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, loyiha metodini samarali qo'llash uchun o'qituvchilarning ham maxsus tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchilar nafaqat fizika fani bo'yicha chuqur bilimlarga, balki loyiha metodikasi, zamonaviy pedagogik

texnologiyalar va baholash usullari bo'yicha ham etarli ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur.

Loyiha metodini qo'llashda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir o'quvchining qobiliyatlari, qiziqishlari va o'rganish sur'atini hisobga olgan holda differensial yondashuvni qo'llash loyiha ishlarining samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, loyiha metodini qo'llashda baholash tizimini ham takomillashtirish zarur. An'anaviy baholash usullari loyiha ishlarining barcha jihatlarini to'liq qamrab ololmaydi. Shu sababli, kompleks baholash tizimini ishlab chiqish, unda nafaqat yakuniy natija, balki butun loyiha jarayoni, o'quvchilarning ishtiroki, ularning mustaqil fikrlash darajasi va ijodiy yondashuvini ham hisobga olish zarur.

Shuningdek, loyiha metodini qo'llashda maktab va oila hamkorligini ta'minlash ham muhim ahamiyatga ega. Ota-onalarning loyiha ishlariga ijobiy munosabati va qo'llab-quvvatlashi o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va loyiha ishlarining samaradorligini ta'minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, fizika fanida loyiha metodini qo'llash o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki shaxsiy sifatlarini ham kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu metod zamonaviy ta'limning talablariga to'liq javob beradi va o'quvchilarni kelajak hayotga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

XULOSA

Loyiha asosidagi ta'lim fizika ta'limida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim salohiyatga ega ekanligini ushbu tadqiqotda keltirilgan keng qamrovli tahlil ko'rsatmoqda. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, to'g'ri amalga oshirilganda, loyiha ishlari tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari va tadqiqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi. Ushbu natijalar fizika ta'limiga loyiha asosidagi ta'limni integratsiyalash o'quvchilarning kognitiv qobiliyatlari va mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish uchun mustahkam asos yaratishini ko'rsatadi. Tadqiqot muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun o'quv dasturini puxta integratsiyalash, etarli resurslarni taqsimlash va o'qituvchilarni tegishli tayyorlashni o'z ichiga olgan tizimli yondashuvni talab qilishini ko'rsatmoqda.

Kelajakda ta'lim muassasalari o'zlarining noyob kontekstlari va o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilgan keng qamrovli loyiha asosidagi ta'lim dasturlarini ishlab chiqishni ustuvor vazifa qilib qo'yishlari kerak. Bunga akademik qat'iylikni saqlab qolgan holda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini samarali baholaydigan aniq baholash mezonlarini belgilash kiradi. Kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari turli ta'lim muhitlarida moslashtirish mumkin bo'lgan batafsil amalga oshirish mexanizmlarini yaratishga, shuningdek, loyiha asosidagi ta'limning o'quvchilarning kognitiv rivojlanishiga uzoq muddatli ta'sirini

baholash uchun uzoq muddatli tadqiqotlar o'tkazishga qaratilishi kerak [12]. Ushbu tavsiyalarni qabul qilish orqali ta'lim muassasalari o'quvchilarni zamonaviy fan ta'limining qiyinchiliklariga yaxshiroq tayyorlashlari va ularning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim bo'lgan mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anderson, K. (2021). Project-Based Learning in Science Education. Educational Research Quarterly, 45(2), 78-92.

2. Smith, J. (2020). Critical Thinking Development Through Project Work. Journal of Science Education, 32(4), 145-160.

3. Johnson, M. (2019). Implementing PBL in Physics Education. Science Teaching Review, 28(3), 234-249.

4. Ivanov, S., & Petrov, V. (2022). Проектное обучение в физике. Образование и наука, 15(2), 67-82.

5. Sidorov, A. (2021). Развитие критического мышления в физике. Педагогический журнал, 12(4), 123-138.

6. O'zbekova, M. (2023). Fizika ta'limida loyiha ishlari. Ta'lim va fan, 8(3), 45-60.

7. Rahimov, A. (2022). Fizika o'qitishda innovatsion yondashuvlar. Pedagogik mahorat, 6(2), 89-104.

8. Wilson, R. (2020). Independent Thinking in Science Education. Educational Psychology Review, 25(1), 112-127.

9. Thompson, L. (2021). Project Work and Cognitive Development. Journal of Educational Research, 42(3), 167-182.

10. Kuznetsov, I. (2023). Методология проектного обучения. Современное образование, 18(1), 45-60.

11. Toshpulatov, S. (2023). Mustaqil ta'limning zamonaviy usullari. O'qitish metodikasi, 5(2), 78-93.

12. Brown, D. (2022). Future Directions in Project-Based Learning. Educational Technology Research, 38(4), 201-216.

WHAT FUNCTIONS DOES THE CONTROL SYSTEM PERFORM IN AN ELECTRIC VEHICLE

10.70728/tech.v2.i03.031

Shukurov Nuritdin Rakhimovich
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

Abstract: The electronic control system starts working from the moment the car is started, checking the condition of the battery, engine, cooling system and many other parameters. It makes millions of decisions in a very short time to ensure the optimal performance of the electric car.

This article describes the control systems of electric vehicles, their components and their importance.

Key words: electric vehicle control system, driver, engine controllers, the system monitors the battery status, regenerative braking, anti-lock brakes, traction control systems, driving safety, automobile transport, road safety.

Introduction

Road transport has become the most widespread means of transport in the world today. In terms of passenger and freight transport, road transport occupies a leading position compared to other types of transport. At the same time, the scale of the harm that road transport causes to the atmosphere, to human health and to the environment is also increasing. In terms of causing environmental damage to the environment, road transport leads in all types of negative impacts: air pollution - 95%, noise - 49.5%, climate impact - 68% [1].

One car “absorbs” more than 4 tons of oxygen from the atmosphere per year, and at the same time emits about 800 kg of carbon monoxide, 40 kg of nitrogen oxide and almost 200 kg of various hydrocarbons in exhaust gases [2].

Therefore, in recent years, electric cars have become increasingly popular due to their environmental advantages and cost-saving potential. These cars are powered by electric motors, rather than traditional internal combustion engines, which leads to reduced emissions and fuel costs. One of the most important features of electric cars is their control systems, which play a key role in controlling various functions and ensuring the efficient operation of the car.

Electric vehicle control systems are a complex network of electronic components that regulate and control various aspects of the vehicle's operation. These systems work together to control power flow, monitor battery performance, charge, control regenerative braking, control various safety functions, and ensure uninterrupted driving.

One of the main components of the control system of electric cars is power electronics. Power electronic devices help convert electrical energy into mechanical energy by controlling the electric motor that propels the vehicle. The engine management system controls the speed, torque and direction of rotation of the engine for optimum performance and efficiency [3].

The power electronics system typically includes components such as inverters that convert DC power from the battery to AC power for the engine, as well as DC-DC converters that reduce the battery voltage to power auxiliary systems. These components work in conjunction with the engine control unit, which monitors and regulates engine parameters based on input from various sensors. Electric vehicles rely on a charging infrastructure to replenish their energy reserves. Electric vehicle control systems provide efficient charging via AC or DC charging stations. AC charging typically requires an installed charging device to convert the incoming AC power into DC power suitable for the battery. The charge control system controls the charging process, monitors the battery condition, and adjusts the charging rate accordingly [4].

On the other hand, DC fast charging bypasses the installed charger and supplies DC power directly to the vehicle battery. At the same time, the control system regulates the charging process to prevent overheating and overloading of the battery. In addition, the control system facilitates communication between the vehicle and the charging station, allows for authentication and monitoring of charging parameters.

Electric vehicles often use regenerative braking systems, which convert kinetic energy generated during braking into electrical energy and store it in the battery. The control system plays a crucial role in controlling regenerative braking, optimizing the balance between regenerative and mechanical braking.

When the driver applies the brakes, the control system determines the required amount of regenerative braking based on factors such as vehicle speed, battery charge level, and road conditions. It also smoothly manages the transition between regenerative and mechanical braking, ensuring smooth and controlled deceleration.

Safety is also a top priority for electric vehicles in their design and operation, and the control systems include various safety functions to protect passengers and ensure vehicle stability. These safety systems use sensors, actuators, and control algorithms to detect and respond to potential hazards [5].

One of the most important safety systems is the electronic stability control system, which monitors vehicle dynamics and intervenes if necessary to stabilize the vehicle. If the system detects a loss of steering control, it selectively brakes certain wheels or controls engine torque to maintain stability.

The control system is also integrated with the anti-lock braking system to prevent the wheels from locking during braking, improving handling and reducing braking

distances. In addition, the control system interacts with other safety systems, such as traction control, launch assist and collision avoidance systems, to help make driving safer.

In addition to controlling the vehicle's basic functions, electric vehicle control systems also provide a user interface for the driver and passengers. These interfaces include displays, touch panels, voice recognition systems, and physical controls that allow users to access important information, adjust settings, and interact with the vehicle's infotainment system [6].

The control system processes user input and transmits the information to various subsystems and components of the vehicle. It ensures smooth integration of entertainment functions, navigation systems, climate control and other convenience-related functions and improves the overall user experience.

Conclusion

In short, electric vehicle control systems are a complex network of components and algorithms that ensure the efficient and safe operation of electric vehicles. From power electronics and engine management to monitoring battery performance, charging processes, regenerative braking and safety systems, these control systems are crucial for the successful introduction and widespread use of electric vehicles.

As electric vehicles develop, control systems play an increasingly important role in increasing operational efficiency, increasing range and providing drivers with enhanced functionality. With the continuous development of technologies and the growing demand for environmentally friendly transport, these control systems will remain at the forefront of electric vehicle development.

References:

1. Shukurov N.R. Ways to Reduce Harmful Emissions from Vehicles // Ж.: Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP). Volume: 02 Issue: 05| 2023. – P.25-272. Advanced Research and Scientific Progress (JARSP) Volume: 02 Issue: 05 | 2023 ISSN: 2751-7551, – P.25-27.

2. S.N. Rakhimovich, S.M. Fayzilvakhobovich. Road transport main pollutant environment // International scientific review. –№LXXXI. (2021). – P. 5-7.

3. S.N. Rakhimovich, K.S. Aymakhanovich. Country’s Leader in Road Safety // American Journal of Engineering, Mechanics and Architecture. – Vol.2. – №1(2024) – P. 27-29.

4. How does the control system in an electric vehicle differ from a traditional mechanical one? URL: https://ya.ru/neurum/c/tehnologii/q/chem_otlichaetsya_

sistema_upravleniya_v_elektromobile_3bb1fc6c (date of access: 13.03.2025).

5. A detailed overview of the components and operating principles of an electric vehicle control system. URL: https://atomobility.ru/electro-dly-chay (date of access: 13.03.2025).

6. How an electric car works. URL: https://auto.ru/mag/article/kak-ustroen-elektromobil/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (date of access: 13.03.2025).

K. PALENNING TAFTISH MATERIALLARIDA SAMARQAND VILOYATIDAGI TOG‘-KONCHILIK ISHLARI XUSUSIDA

10.70728/tech.v2.i03.032

Xamidova Xuriyatxon G‘afurjon qizi
Ijtimoiy va siyosiy fanlar institute katta o‘qituvchi
e-mail: begmurodovahurriyat@gmail.com

Annotatsiya: XIX asr ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining Turkiston mintaqasida olib borgan yer osti boyliklarini tasarruf etish bilan bog‘liq strategiyasi muhim o‘rin tutgan edi. XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida taftish o‘tkazgan senator K. Palenning faoliyati o‘ziga xos bo‘lib, u tog’-kon ishlarining yo‘lga qo‘yilishi borasidagi hisobotida sohaga oid ma’lumotlarni umumlashtirishga harakat qilgan edi. Imperiya hukumati tabiiy zahiralarni qayta ishlashdan keladigan foydani to‘liq nazorat qilish maqsadida minerallar uchrashi mumkin bo‘lgan yerlarni tadbirkor va sarmoyadorlarga bo‘lib berishga harakat qilgan.

Rossiya imperiyasi dastlabki davrlarda ko‘pgina konlardan aholining foydalanishiga yo‘l qo‘yib berilgan. Biroq vaqt o‘tishi bilan ahamiyati va ko‘lami jihatidan yirik bo‘lgan konlar mustamlaka davlat ixtiyoriga olina boshlagan. Bu esa asosan tirikchiligi konchilik bilan bog‘liq bo‘lgan aholining shusiz ham qiyin ahvolini yanada og‘irlashtirgan edi.

Maqolada ushbu jarayonlar bilan bog‘liq masalalar rasmiy manbalar asosida tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: K. Palen, Samarqand, Xo‘jand, Ko‘hi Malik, verst, Mishenkov, Sorvad qal’asi, tog‘-konchilik, toshko‘mir, neft, osh tuzi, tabiiy boyliklar, foydali qazilmalar.

МАТЕРИАЛЫ ИССЛЕДОВАНИЯ К. ПАЛЕНА ПО ГОРНЫМ РАБОТАМ В САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация: Во второй половине XIX века важную роль сыграла стратегия Российской империи по освоению недр Туркестанского края. Уникальна работа сенатора К. Палена, проводившего инспекцию в Туркестане в начале XX века. В своем отчете об учреждении горных работ он попытался обобщить сведения о промышленности. Имперское правительство пыталось разделить земли, где можно было найти полезные ископаемые, между предпринимателями и инвесторами, чтобы получить полный контроль над прибылью от переработки природных ресурсов.

В первые годы существования Российской империи многие шахты были разрешены для общественного пользования. Однако со временем крупные по

масштабам и значению рудники стали переходить в руки колониального государства. Это еще больше усугубило и без того тяжелое положение населения, чья жизнь в основном связана с добычей полезных ископаемых.

В статье на основе официальных источников анализируются вопросы, связанные с этими процессами.

Ключевые слова: К. Пален, Самарканд, Ходжент, Кохи Малик, верста, Мишенков, крепость Сорвад, горное дело, уголь, нефть, поваренная соль, природные ресурсы, полезные ископаемые.

INVESTIGATION MATERIALS OF K. PALEN ON MINING WORKS IN SAMARKAND REGION

Annotation: In the second half of the 19th century, the Russian Empire's strategy for the management of subsoil resources in the Turkestan region played an important role. The work of Senator K. Palen, who conducted an inspection in the Turkestan region at the beginning of the 20th century, was unique, and in his report on the establishment of mining operations, he tried to summarize information about the industry. In order to fully control the profits from the processing of natural resources, the imperial government tried to allocate lands where minerals could be found to entrepreneurs and investors.

In the early days of the Russian Empire, many mines were allowed to be used by the population. However, over time, mines that were large in terms of importance and scale began to be taken over by the colonial state. This further aggravated the already difficult situation of the population, whose livelihood was mainly related to mining.

The article analyzes the issues related to these processes based on official sources.

Keywords: K. Palen, Samarkand, Khujand, Kokhi Malik, verst, Mishenkov, Sorvad fortress, mining, coal, oil, table salt, natural resources, minerals.

KIRISH

XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasining Turkiston mintaqasini zabt etishdan ko‘zlagan ko‘zlagan maqsadlari orasida o‘lkadagi yer osti boyliklarini tasarruf etish bilan bog‘liq strategiyasi muhim o‘rin tutgan edi. Shundan kelib chiqib, istilodan so‘ng bu yerdagi qazilma boyliklarni aniqlash, ishga tushirish va tog‘-kon sanoatini o‘z manfaatlariga mos ravishda yo‘lga qo‘yishga qattiq kirishildi. Shu bilan birga, bu sohadag ishlarni yo‘lga qo‘yishga bag‘ishlangan o‘nlab adabiyotlar yuzaga keldi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasida taftish o‘tkazgan senator K. Palenning faoliyati o‘ziga xos bo‘lib, u tog‘-kon ishlarining yo‘lga qo‘yilishi borasidagi hisobotida sohaga oid ma’lumotlarni umumlashtirishga harakat qilgan edi[22]. Shu ma’noda, K. Palenning hisoboti o‘lkaning o‘sha davrdagi tog‘-konchilik ishlari bilan bir qatorda, imperiyaning sohaga oid siyosatini tadqiq etishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Turkiston o‘lkasidagi tog‘-konchilik ishiga bag‘ishlangan hisobotini yaratishda K. Palen o‘lkada geologik izlanishlar olib borgan V. Mushketov, G. Romanovskiy va boshqa tadqiqotchilar hamda tog‘-kon sanoati bilan mashg‘ul bo‘lgan shaxslarning ma’lumotlaridan foydalangan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

K. Palenning ma’lumotiga ko‘ra, Samarqand viloyatida ko‘mir konlari ko‘p bo‘lib, ularning ayrimlari o‘zining kattaligi bilan ajralib turgan. Ko‘mir konlari viloyatning asosan Samarqand va Xo‘jand uyezdlarida uchragan.

Samarqand uyezdining Sorvad qal’asi yaqinida, Pastrud daryosining chap qirg‘og‘ida qo‘ng‘ir ko‘mir konlari joylashgan. Bundan tashqari, Yaknav daryosi bo‘ylarida, Ko‘hi Malik tog‘larida ham ko‘mir konlari joylashgan bo‘lib, aholi azaldan ulardan foydalanib kelgan. O‘sha yerlik aholining ma’lumot berishicha, Ko‘hi Malik tog‘laridan ilgarilari olov va tutun chiqib turgan va xalq orasida u “olovli tog‘” deb atalgan. Samarqand uyezdida, Zarafshon daryosining yana bir oqimi – Qishtut havzasida ham ko‘mir konlari topilgan. Bu yerdan olingan ko‘mir sifatli bo‘lib, qattiqligi, yaxshi va uzoq yonishi bilan boshqalardan ustun turgan. Ko‘mirning sifati Xarkov Texnologiya institutida tekshirilgan. Ushbu kon O‘rta Osiyo temir yo‘lining Rostovsevo bekatiga yaqin bo‘lib, undan mustamlakachilar tomonidan katta miqdordagi ko‘mir qazib olingan. Kon egalarining hisob-kitoblariga ko‘ra, bu yerda 159 mln pud ko‘mir zaxiralari mavjud edi. Qazib olingan ko‘mirni kondan temir yo‘lga olib borish uchun Rostovsevo stansiyasigacha osma dor yo‘li qurilgan. Konni ishga tushirish maqsadida 1500 ming sarmoyaga ega bo‘lgan “Turkiston Toshko‘mir va tog‘-kon sanoati jaamiyati” tashkil etilgan. Biroq K. Palenning taftish xulosalariga ko‘ra, osma dor yo‘li qimmatga tushganligi sababli o‘sha paytda jamiyat yopilish arafasida turgan edi[23]

Samarqand uyezdida mis ham uchragan. O‘ratepa shahridan 2-3 verst[24] janubda kattagina mis konlari borligi aniqlangan[25]. Samarqandning janubi-g‘arbidan 18 verst

[22] Пален К. Горное дело. Отчет по ревизии Туркестанского края, произведенной по высочайшему повелению сенатором гофмейстером графом К.К. паленом. СПб, Сенатская типография, 1910.
[23] Пален К. Горное дело. Введение. СПб, Сенатская типография, 1910. С. 34-36.
[24] 1 верст – 1,06 км.га тенг узунлик ўлчови.
[25] Пален К. Горное дело. Введение ... С. 124-125.

uzoqlikda joylashgan Kepakko‘l qishlog‘i yaqinidagi Qoratepa tizmalarining etagida grafit konlari aniqlangan. Shuningdek, Sazog‘on qishlog‘ida ham grafit uchragan[26].

Aholi Samarqand uyezdidagi Sorvad qal’asiga yaqin masofada joylashgan Xon tog‘lari cho‘qqilaridan oltingugurt va nashatir qazib olib, ishlatgan[27] Ushbu hududni geologik jihatdan o‘rgangan D. Mishenkov ham bu haqda to‘xtalib o‘tar ekan, bu yedan oltingugurt qazib olish bilan beklarning o‘zlari shug‘ullanganliklarini qayd etadi. Buning uchun bek qo‘shni qishloqlar aholisini yiliga uch marta ishga chaqirgan, aholi teshiklardan oqib tushib, toshlarda yig‘ilib qolgan oltingugurtni to‘plab olgan.

So‘z qimmatbaho metall – oltin haqida borar ekan, K. Palen o‘z asarida Samarqand viloyati bo‘yicha alohida to‘xtalmaydi, ammo oltin Zarafshonning butun oqimi bo‘ylab mayda zarra shaklida uchrashiini aytib o‘tadi. Ammo, boshqa ko‘plab manbalarda Zarafshon daryosidan aholi azaldan oddiy yo‘l bilan oltin qumlarini yuvib, ushbu qimmatbaho metallni qo‘lga kiritganligi aytib o‘tiladi. Xususan, D. Mishenkov Zarafshonning eng katta oqimi Fandaryo ekanligini, u o‘z navbatida Yaknav va Iskandar daryolarining qo‘shilishidan hosil bo‘lganini, bu yerlarda oltin, kvas va oltingugurt kabi qazilmalar uchrashi va olinishini ta’kidlaydi. Uning ma’lumot berishicha, bu yerda oltin zarra yoki yupqa plastinka shaklida uchraydi. Shuningdek, oltin qumlari Zarafshon suvlari bilan oqib keladi yoki daryo qirg‘og‘idagi qumlar tarkibida bo‘lib, ayrim joylarda ularni suv yuvib turadi. Aholiga bu yerda oltin yuvishga bemalol ruxsat etilgan, chunki uning miqdori juda kam bo‘lib, 4 kishidan iborat artel a’zolari “eng omadi chopgan kunlari” davomida bor-yo‘g‘i 4 qo‘qon qiymatga ega oltin qumi yuvib olishlari mumkin edi. Shuning uchun ham bu yerda aholining eng kambag‘al va yersiz qatlamlari oltin izlash bilan mashg‘ul bo‘ladilar[28]. Mazkur muallifning ma’lumotlariga ko‘ra, Samarqand viloyatining ushbu hududlaridagi ayrim qishloqlarda kvass qazib olish dehqonchilikdan keyingi eng serdaromad va keng tarqalgan soha hisoblanadi. Ushbu ish bilan shug‘ullanishni istagan har bir kishi bekka 5-20 kopeyek to‘lashi lozim bo‘lgan. Ayrim hollarda bu ish orqasidan yiliga 20 ming qo‘qongacha daromad qilish mumkin bo‘lgan. 4-5 kishi birgalikda qishning uch oyi davomida 50 pud[29]gacha kvass qazib oladilar. Ular shu yerning o‘zida mahalliy vositachilar tomonidan har pudi 16-20 qo‘qondan sotib olinadi yoki Panjikent va Samarqand bozorlariga olib borib sotiladi. Boshqa ma’lumotlarga ko‘ra, har bir qishloqdan bekka soliq sifatida bir pudga yaqin kvass berilgan[30]. Shuningdek, Sorvad qal’asidan 6 verst uzoqlikdagi hududda, Yaknav

[26] Пален К. Горное дело. Введение ... С. 123-124.
[27] Пален К. Горное дело. Введение ... С. 103.
[28] Мышенков Д. Геологические заметки из дневника по экспедиции к верховьям Заравшана // Материалы для статистики Туркестанского края. Ежегодник. Под ред. Н.А. Маева. Выпуск II. СПб, 1873. С. 137-138.
[29] 1 пуд – 16, 380 килограммга тенг оғирлик ўлчови.
[30] Мышенков Д. Геологические заметки из дневника по экспедиции к верховьям Заравшана ... С. 138.

daryosi yuqori qismida temir rudasi va toshko‘mirning salmoqli konlari aniqlangan, biroq aholi manzillari va qulay yo‘llardan uzoqligi ulardan foydalanish imkonini bermagan[31].

K.Palen Samarqand viloyatida feruza minerali ham uchrashini qayd etgan. Uning ma’lumot berishicha, Samarqanddan Jom orqali Buxoro amirligiga tegishli bo‘lgan Qarshi shahriga ketaverishda Ibrohimota degan qishloq yaqinida feruza konlari joylashgan. Bu yerda 1-5 mm qalinlikdagi feruza uchragan, ayrim yerlarda esa uning kattaligi bodomday edi. Uning rangi yashil, yashiltob-havorang va och havorang tuslarida bo‘lgan[32].

Viloyatda ko‘p uchraydigan qazilma manbalardan biri tuz bo‘lib, Jizzax va Xo‘jand uyezdlarida qazib olingan. Jizzax shahridan 60 verst uzoqlikdagi Ko‘ktepa qishlog‘ida Tuzkon ko‘li bo‘lib, Nurota tizmasining Pistalitog‘ tog‘i hududlarida joylashgan. Tuzkon ko‘lining uch hududidan osh tuzi qazib olingan va o‘troq hamda ko‘chmanchi aholi tomonidan tasarruf qilingan. Ko‘lga sahro bo‘ylab borgan yo‘ldan arava qatnashi imkoni bor edi. Bu yerdan yiliga 200 ming pud tuz qazib olingan. 8 pudni o‘z ichiga olgan bir botmon tuzning narxi 30 kop.dan 1 rublgacha yetgan[33]. K. Palenning ma’lumot berishicha, ushbu ko‘lning yana bir ahamiyatli tomoni bo‘lib, uning qirg‘oqlaridagi loy shifobaxsh hisoblangan va aholi davolanish maqsadida ham bu yerga kelib turgan.

Dastlab Tuzkon ko‘lidan tuz qazib olish aholi uchun chegaralanmagan bo‘lsa, keyinchalik bu tartibga o‘zgartirishlar kiritilgan. Xususan, ziroatchilik va davlat mulklari vazirligining 1899 yil 20 martdagi buyrug‘i asosida Tuzkon ko‘lidan foydalanish huquqi davlat ixtiyoriga o‘tkazilgan va aholiga tuz qazib olish man etilgan[34]. Bundan ko‘zlangan maqsad shu ediki, mustamlaka hukumat yer osti boyliklarini qazib olishni o‘z nazoratiga olish va sohadan keladigan daromadni o‘zlashtirish uchun sohani tadbirkorlarga topshirishni ko‘zlagan edi.

Manbalarda qayd etilishicha, Xo‘jand uyezdida ham tuz konlari ko‘p bo‘lib, ulardan biri Xo‘jand shahri yaqinidagi qishloqda joylashgan va aholi ehtiyojlari uchun ishlatilgan. Shu o‘rinda aytib o‘tish joizki, K. Palen to 1895 yilga qadar Turkiston o‘lkasidagi tuz konlari haqidagi ma’lumotlar to‘liq bo‘lmaganligini, faqat keyingi davrlardagina bu haqda ko‘proq ma’lum qilinganligini, chunki bu davrda konlar ustidan nazorat okrug tog‘-kon injeneri zimmasiga yuklanganligini ta’kidlab o‘tgan.

Buxoro amirligi chegaralarida ham tuz konlari mashhur bo‘lib, ulardan biri Darbanddan Qarshiga ketaverishdagi hududda, Chak-sak vodiysida joylashgan. Bundan

[31] Мышенков Д. Геологические заметки из дневника по экспедиции к верховьям Заравшана ... С. 138.
[32] Пален К. Горное дело. Введение. СПб, Сенатская типография, 1910. С. 122.
[33] Пален К. Горное дело ... С. 110.
[34] Пален К. Горное дело ... С. 197.

sal uzoqroqdagi Bo‘z qishlog‘i, shuningdek, Amudaryoga yaqin Kelif hamda Vaxsh daryosi yaqinidagi Nurak qal’asi atrofida ham tuz konlari mavjud bo‘lgan[35].

Ko‘rib o‘tilganidek, Turkiston milliy qazilma boyliklarini aniqlash va ulardan imperiya manfaatlari yo‘lida foydalanish keng miqyosda amalga oshirilgan. Turkiston hududidagi tabiiy xomashyo manbalari va qazilma boyliklarni aniqlash, ularning tarkibini tekshirish maqsadida ko‘plab rossiyalik olimlar jalb etilgan, hattoki topilgan ma’danlar imperiya markaziga yuborilib, ilmiy asosda tekshirib ko‘rilgan.

XULOSA

Dastlabki davrlarda ko‘pgina konlardan aholining foydalanishiga yo‘l qo‘yib berilgan. Biroq vaqt o‘tishi bilan ahamiyati va ko‘lami jihatidan yirik bo‘lgan konlar mustamlaka davlat ixtiyoriga olina boshlagan. Bu esa asosan tirikchiligi konchilik bilan bog‘liq bo‘lgan aholining shusiz ham qiyin ahvolini yanada og‘irlashtirgan. Shu bilan birga, imperiya hukumati tabiiy zahiralarni qayta ishlashdan keladigan foydani to‘liq nazorat qilish maqsadida minerallar uchrashi mumkin bo‘lgan yerlarni tadbirkor va sarmoyadorlarga bo‘lib berishga harakat qilgan.

Shuni alohida qayd etib o‘tish lozimki, aniqlangan konlarni ishga tushirishda ularning temir yo‘llarga yaqin bo‘lishiga katta e’tibor qaratilgan. Chunki, temir yo‘llar yuk tashishni osonlashtirish bilan birga, qazib olingan tabiiy resurslarni mahalliy iste’molchilardan tashqari, Rossiya imperiyasi hududiga katta miqdorda olib ketilishini ta’minlagan. Shu tariqa, Rossiya imperiyasining Turkiston mintaqasini bosib olishdan ko‘zlagan maqsadlari orasidagi o‘lka tog‘-kon boyliklarini tasarruf etish strategiyasi amalga oshirilgan va u ko‘zlangan natijani bergan, deb xulosa qilish mumkin. Turkiston o‘lkasi boshqaruvini har tomonlama taftish qilgan senator K. Palenning tog‘-konchilik sanoatiga alohida e’tibor qaratgani va bu masalaga o‘zining alohida hisobotini bag‘ishlagani fikrimizga dalil bo‘la oladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1. Пален К. Горное дело. Отчет по ревизии Туркестанского края, произведенной по высочайшему повелению сенатором гофмейстером графом К.К. паленом. СПб, Сенатская типография, 1910.

2. Мышенков Д. Геологические заметки из дневника по экспедиции к верховьям Заравшана // Материалы для статистики Туркестанского края. Ежегодник. Под ред. Н.А. Маева. Выпуск II. СПб, 1873.

[35] Пален К. Горное дело Чакчак долина ... С. 110.

3. Mushketov I.V. Turkestan. Geologicheskoe i orograficheskie opisanie po dannim sobrannim vo vremya puteshestviy s 1874 po 1880 g. T.1. V dvux chastyax. – SPb., Tipografiya M.M.Stasyulevicha,1886.

4. Ўзбекистон ҳудудида табиий фанлар йўналишидаги илмий тадқиқот ва экспедициялар (XIX – XX аср бошлари). Лойиҳа раҳбари Д.Ҳ. Зияева. Тошкент: “Akademnashr”, 2019. 416 б

5. А. Тоғаева. Рус олимларининг геологияга оид тадқиқотлари. Б. 148-186.

АНАЛИЗ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА

10.70728/tech.v2.i03.033

Максудхужаева Дилшодахон Мансурхужа кизи
Ташкентский государственный экономический университет базовый докторант
dilshodakhon.mks@mail.ru

Аннотация: рассматривается уровень финансовой грамотности населения Узбекистана, его влияние на экономическое развитие страны, а также факторы, определяющие степень осведомленности граждан в сфере личных финансов. Подробно изучаются исторические и современные аспекты финансового образования в Республике Узбекистан

Ключевые слова: финансовая грамотность, рыночные отношения, драйвер, цифровизация финансовых услуг, банковский сектор, финансовые инструменты.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston aholisi moliyaviy savodxonlik darajasi, uning mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri hamda fuqarolarning shaxsiy moliya sohasida xabardorlik darajasini belgilovchi omillar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida moliyaviy ta’limning tarixiy va zamonaviy jihatlari batafsil o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: moliyaviy savodxonlik, bozor munosabatlari, drayver, moliyaviy xizmatlar raqamlashtirilishi, bank sektori, moliyaviy instrumentlar.

Abstract: This article examines the level of financial literacy among the population of Uzbekistan, its impact on the country's economic development, and the factors that determine citizens' awareness in the field of personal finance. Additionally, the historical and modern aspects of financial education in the Republic of Uzbekistan are studied in detail.

Keywords: financial literacy, market relations, driver, digitalization of financial services, banking sector, financial instruments.

Введение

Наше время — изменчивое. Кроме того, в нашем Узбекистане закрепляются и укрепляются рыночные отношения. Невозможно представить нашу жизнь отдельно от рыночной экономики. Она стремительно проникает во все сферы нашей жизни и оставляет свой след. Одновременно с этим рыночные отношения также постоянно меняются: совершенствуются; усложняются; становятся все более

рискованными; приобретают большую чувствительность; приобретают изысканный характер…В общем, они непрерывно развиваются. И финансовая грамотность населения, является главным звеном в развитии экономики Республики Узбекистан, поскольку способствует рациональному управлению личными и общественными финансами. В условиях трансформации экономики Узбекистана, повышения роли частного сектора и цифровизации финансовых услуг важно определить, насколько население готово к эффективному управлению своими денежными средствами.

Главная часть

Узбекистан переживает активный этап экономических преобразований, направленных на создание открытого рынка, привлечение иностранных инвестиций и развитие предпринимательства. В этом контексте финансовая грамотность граждан приобретает критически важное значение, так как ошибки в управлении личными финансами могут замедлить экономический рост и повысить социальную напряженность.

Методология исследования: анализ основан на статистических данных, опросах населения, официальных отчетах Центрального банка Республики Узбекистан, Министерства экономики и финансов, а также международных исследований в сфере финансовой грамотности. Применены сравнительные методы и количественный анализ, что позволило выявить ключевые тенденции и проблемы в развитии финансовой грамотности населения. Исследование уровня финансовой грамотности в Узбекистане опирается на комплексный подход, включающий количественные и качественные методы. Основные этапы исследования:

1. **Анализ статистических данных** – изучение данных Центрального банка, Госкомстата и международных финансовых организаций по уровню финансовой вовлеченности населения.

2. **Опросы и анкетирование** – проведение репрезентативных исследований среди различных слоев населения для выявления уровня знаний, навыков и поведения в области личных финансов.

3. **Кейс-стади и интервью** – анализ конкретных случаев (домохозяйства, предприниматели, студенты) для изучения практических аспектов финансовой грамотности.

4. **Сравнительный анализ** – сопоставление данных Узбекистана с другими странами для определения сильных и слабых сторон финансового просвещения.

5. **Экспертные оценки** – интервью с представителями банковского сектора, образовательных учреждений и государственных структур.

История финансовой грамотности в Узбекистане отражает общий путь экономических изменений страны. От традиционных механизмов финансового поведения через жесткое государственное регулирование в советский период к постепенному освоению рыночных принципов в постсоветское время — население Узбекистана проходит сложный, но важный путь формирования финансовой культуры. Сегодня, в условиях ускоренного экономического развития, повышение уровня финансовой грамотности становится одним из ключевых факторов устойчивого роста страны. Исследование данного явления с применением комплексных методологических подходов позволит разработать эффективные стратегии повышения финансовой осведомленности граждан.

Финансовая грамотность в Узбекистане прошла сложный путь становления, отражая трансформационные процессы в экономике страны на разных этапах её развития. Важно учитывать влияние традиционной культуры, советского наследия и рыночных реформ на формирование финансовых знаний и навыков населения.

Чтобы понять историю преобразования финансовой грамотности Республики Узбекистан, я предоставила краткий обзор по историческим данным. До присоединения к Российской империи в XIX веке экономика на территории современного Узбекистана строилась на основе традиционной торговли, ремесленничества и сельского хозяйства. Главную роль в экономических процессах играли базары и караванные пути Великого шелкового пути, способствовавшие обмену товарами и накоплению коммерческих знаний. Финансовые операции в основном базировались на доверии, устных соглашениях и исламских принципах торговли, что влияло на экономическое поведение населения.

Централизованное управление и ограниченный финансовый выбор. Вхождение Узбекистана в состав СССР в 1924 году радикально изменило экономическую систему. Центральное планирование и коллективизация привели к исчезновению частной собственности и рыночных механизмов. Финансовая грамотность населения сводилась к базовому пониманию сбережений в государственных банках, использовании сберкнижек и участию в системе государственного страхования. Денежное обращение контролировалось государством, а предпринимательская активность была практически уничтожена. После распада Советского Союза в 1991 году Узбекистан вступил в эпоху экономических реформ. Постепенный переход к рыночной экономике сопровождался развитием банковского сектора, внедрением национальной валюты (сум) в 1994 году и началом приватизации. Однако низкий уровень финансовой

грамотности населения создавал проблемы для адаптации к новым экономическим условиям. Большинство граждан не имели опыта ведения бизнеса, управления личными финансами или инвестирования.

С начала 2000-х годов правительство Узбекистана стало уделять больше внимания финансовому просвещению. Развитие банковской системы, внедрение цифровых технологий, появление новых финансовых инструментов (кредитные карты, ипотечное кредитование, мобильный банкинг) повысили необходимость обучения населения финансовой грамотности. В последние годы проводятся образовательные программы, инициативы Центрального банка и международных организаций, направленные на повышение финансовой грамотности населения Республики Узбекистан. История финансовой грамотности в Узбекистане отражает общий путь экономических изменений страны. От традиционных механизмов финансового поведения через жесткое государственное регулирование в советский период к постепенному освоению рыночных принципов в постсоветское время — население Узбекистана проходит сложный, но важный путь формирования финансовой культуры.

Исходя из исторических данных , можно утверждать , что население Узбекистана начало понимать об финансах и финансовых инструментах в начале XX века, после наступления Царской России на нынешнюю территорию Узбекистана. А конкретнее, с начала XX века начались открываться первые банки, а с началом открытия банковского сектора , у населения начало появляться хоть какое-то представление о вкладах, кредитах и т.д. Сегодня, в условиях ускоренного экономического развития, повышение уровня финансовой грамотности становится одним из ключевых факторов устойчивого роста страны.

Анализ уровня финансовой грамотности: согласно исследованиям, уровень финансовой грамотности в Узбекистане остается на среднем уровне по сравнению с мировыми показателями. Выделяются следующие ключевые аспекты :

1. **Понимание базовых финансовых концепций** – значительная часть населения осведомлена о таких понятиях, как бюджетирование, кредиты и сбережения, однако глубокие знания о сложных финансовых инструментах (инвестиции, страхование) остаются низкими;

2. **Навыки управления личными финансами** – большинство граждан ориентируется на краткосрочные финансовые цели, предпочитая сберегать в традиционной форме (наличные средства, банковские депозиты) и редко использует современные финансовые инструменты;

3. **Доступ к финансовым услугам** – в последние годы наблюдается рост финансовой инклюзии за счет цифровизации и развития банковского сектора, но остаются проблемы в регионах, где уровень доступности финансовых услуг ниже;

4. **Финансовое поведение** – низкий уровень доверия к финансовым институтам и недостаточное понимание рисков приводят к ошибочным финансовым решениям.

Факторы, влияющие на уровень финансовой грамотности в Республике Узбекистан:

1. **Образование** – в учебных заведениях пока не внедрены комплексные программы по финансовой грамотности;

2. **Экономическое неравенство** – разница в уровне доходов между городским и сельским населением влияет на возможности получения финансовых знаний;

3. **Цифровизация финансов** – хотя интернет-банкинг развивается, многие граждане не имеют достаточных знаний о цифровых финансовых инструментах;

4. **Государственная политика** – реализация программ по финансовому просвещению находится на начальном этапе.

Проблемы и вызовы по финансовой грамотности у населения нашей Родины:

- отсутствие комплексных образовательных программ по финансовой грамотности;
- недостаточная информированность населения о новых финансовых продуктах и услугах;
- ограниченный доступ к финансовым инструментам в сельских районах;
- высокая закредитованность некоторых слоев населения из-за недостаточных знаний о механизмах займов и кредитных обязательствах.

Рекомендации и перспективы по повышению финансовой грамотности населения Республики Узбекистан:

1. **Развитие образовательных программ** – внедрение финансовой грамотности в школьные и университетские программы;

2. **Популяризация цифровых финансовых инструментов** – развитие онлайн-платформ и мобильных приложений для обучения и управления финансами;

3. **Государственная поддержка** – разработка национальной стратегии по повышению финансовой грамотности, включая информационные кампании;

4. **Сотрудничество с частным сектором** – активное привлечение банков, страховых компаний и инвестиционных организаций к образовательным проектам;

5. **Формирование культуры сбережений и инвестиций** – популяризация долгосрочных финансовых стратегий среди граждан.

Заключение

Финансовая грамотность населения является ключевым фактором устойчивого экономического развития Узбекистана. Повышение уровня осведомленности граждан о личных финансах позволит снизить финансовые риски, увеличить уровень инвестиций и улучшить общее благосостояние населения. Особое внимание нужно уделять молодёжи, так как молодёжь является главным рычагом или так сказать драйвером, в экономическом росте Нового Узбекистана. В условиях ускоренной цифровизации и активного экономического роста страны необходим комплексный подход со стороны государства, образовательных учреждений и частного сектора для формирования эффективной финансовой культуры в стране. Только слаженная работа всех заинтересованных сторон позволит добиться высокого уровня финансовой грамотности, что, в свою очередь, будет способствовать стабильности и процветанию экономики Узбекистана.

Список использованной литературы

1. Центральный банк Республики Узбекистан. Официальные отчеты и статистические данные. [Электронный ресурс]. URL: https://cbu.uz
2. Министерство экономики и финансов Республики Узбекистан. Государственные программы и аналитические отчеты. [Электронный ресурс]. URL: https://mineconomy.uz
3. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике. Финансовые и социально-экономические показатели. [Электронный ресурс]. URL: https://stat.uz
4. Организация экономического сотрудничества и развития (OECD). Исследования и рекомендации по финансовой грамотности. [Электронный ресурс]. URL: https://www.oecd.org/finance/financial-education/

5. Всемирный банк. Исследования по финансовой инклюзии и грамотности. [Электронный ресурс]. URL: https://www.worldbank.org

6. Global Financial Literacy Excellence Center (GFLEC). Отчеты по финансовой грамотности. [Электронный ресурс]. URL: https://gflec.org

7. Lusardi A., Mitchell O. Financial Literacy and Economic Outcomes: Evidence and Policy Implications // Journal of Retirement. – 2014. – №2(1). – С. 107-131.

8. Atkinson A., Messy F. Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study // OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions. – 2012. – №15.- С. 32-37.

9. Xu L., Zia B. Financial Literacy Around the World: An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward // World Bank Policy Research Working Paper. – 2012. – №6107.- С. 69-74.

10. S&P Global FinLit Survey. Global Financial Literacy Survey. – 2015. [Электронный ресурс]. URL: https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/

11. M**o**liyaviy savodxonlik asoslari. *O'quv qo'llanma-. Malikov; -T.S/.: "Iqtisod-Moliya", 2021. -148 b.*

12. Кудрин А.Л., Гурвич Е.Т. Финансовая грамотность и экономическое развитие. – Москва: Экономика, 2020. – 32 с

13. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking, and Financial Markets. – Pearson, 2021- 384 pages

14. World Economic Forum. Financial Literacy: An Essential Tool for Economic Growth. – WEF Report, 2023 [Электронный ресурс]

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

10.70728/tech.v2.i03.034

Юлдашева Дилафруз Махамадалиевна
Доцент Ферганского государственного университета

Гафарова Лилия Сергеевна
Магистр Ферганского государственного университета

Аннотация: статья посвящена проблеме экологической грамотности среди детей дошкольного возраста. Автором отмечено, что использование компьютерных технологий и мультимедийных презентаций способствует формированию таких качеств, как реалистическое понимание явлений природы, любознательность, умение наблюдать, логически мыслить, эстетически относиться ко всему живому.

Ключевые слова: экология, макет, природа, окружающий мир, дошкольный возраст.

Abstract: The article is devoted to the problem of environmental literacy among preschool children. The author noted that the use of computer technologies and multimedia presentations contributes to the formation of qualities such as a realistic understanding of natural phenomena, curiosity, the ability to observe, logically think, and aesthetically approach all living things.

Keywords: ecology, layout, nature, environment, preschool age.

Annotatsiya: maqola maktabgacha yoshdagi bolalar o‘rtasida ekologik savodxonlik muammosiga bag‘ishlangan. Muallifning ta’kidlashicha, kompyuter texnologiyalari va multimedia taqdimotlaridan foydalanish tabiat hodisalarini real tushunish, qiziquvchanlik, kuzatuvchanlik, mantiqiy fikrlash, barcha tirik mavjudotlarga estetik munosabatda bo‘lish kabi fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Tayanch iboralar: ekologiya, maket, tabiat, atrof-muhit, maktabgacha yosh.

Самой масштабной проблемой нынешнего мира стало усиление экологической грамотности. Наша жизнь и жизнь всего человечества в целом находится во власти того, насколько сегодня высока планка экологически культурного человека, насколько он осведомлен и грамотен в вопросах экологии, какое принимает участие в их решении. Большая часть населения, сплотилась в городах и потеряла взаимосвязь с природой, со своим началом. Это связано с градостроительством и городским ростом. А ведь человек должен быть близок к природе, он должен наблюдать за ней, анализировать происходящее, делать выводы, учиться у природы. И всю эту любовь к живой природе и всему, что в ней находиться и нас окружает, надо прививать человеку с малых лет.

Дошкольник свои знания об окружающем мире, как правило, получает из книг. Дети очень мало общаются с растениями и животными, они не умеют чувствовать природу, а значит, не получают эмоциональное удовольствие от соприкосновения с ней, следовательно, назрела острая потребность сосредоточить взор на экологическом воспитании.

Современная отечественная педагогика претерпела преобразования. Новые стандарты выдвигают жесткие требования к педагогическим работникам. Согласно новым требованиям современности, педагоги обязаны совершенствовать и внедрять новые технологии на своих занятиях

В современной практике можно использовать инновационные виды технологий. Для организации образовательной деятельности по экологическому воспитанию дошкольников можно использовать следующие виды технологий такие как: проектные методы; социально-игровые методы обучения (дети учат друг друга); использование компьютерных технологий; мультимедийные презентации.

Реформой в области современных форм работы с дошкольниками стало использование компьютерных технологий и мультимедийных презентаций. Порой для проведения НОД по экологическому воспитанию недостаточно информации и наглядного материала. На помощь приходит компьютер.

Это один из принципов наглядности, благодаря которому появилась возможность сделать информацию для ребенка в доступной форме. Поговорка

«лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать» очень подходит ребенку в данной ситуации. Ведь, воспитанник, у которого наглядообразное мышление еще так развито как у взрослого, может охватить только то, что увидит, услышит и подействует с предметом. Поэтому, доступные каналы получения информации очень важны при обучении дошкольников. Например, это могут быть мультимедийные презентации.

Также внимание дошкольника привлекает информационно-компьютерные технологии (анимационные презентации, флэш-игры, видеоролики и др.). Такие технологии в экологическом воспитании дают более глубокую, полную, яркую, насыщенную информацию, а не просто привлекают внимание ребенка. Ведь всем известно, что нынешнее поколение трудно чем-либо заинтересовать, а эти инновации как раз их привлекают.

Весь используемый материал систематизирован и разделен по темам:

− «Мир природы», где собран материал о явлениях природы о тех изменениях, которые происходят в природе;

− «Живой мир», в нем подобран материал о животных растениях, насекомых птицах, обо всех живых организмах, которые окружают ребенка;

− «Дружба с природой», представлен материал о правилах поведения при взаимодействии с природой.

На занятиях используется метод макетирования и моделирования. Во время деятельности с макетом или моделью дети описывают, сравнивают, повествуют о различных явлениях и объектах природы, рассуждают. В группах изготовлены макеты различного масштаба.

Делаем макет с детьми из разнообразного природного материала (шишки, веточки, камешки, листочки, сухоцветы и др.), бросовый материал (пробки, крышки, кусочки ткани и др.), материал – заместитель (ленточки, палочки, зерновые и др.).

Так, с помощью современного подхода, мы формируем такие качества, как реалистическое понимание явлений природы, любознательность, умение наблюдать, логически мыслить, эстетически относиться ко всему живому. Любовь к природе, навыки бережного отношения к ней, забота о живых существах рождают не только интерес к природе, но и способствуют формированию у них лучших черт характера, как патриотизм, трудолюбие, уважение к труду взрослых, охраняющих и умножающих природные богатства.

Без сомнения, и раньше с помощью обычных иллюстрированных картинок и бесед педагоги формировали все те качества и знания, что и сейчас, с помощью современных технологий. Но, согласитесь, просто посмотреть картинку на бумаге имеет меньше эффекта, нежели то, когда ребенок может посмотреть на экран в полный рост, потрогать руками на макете, прожить все этапы в проектной деятельности и т. д.

На основе вышеизложенного, можно сделать вывод, что применение новых и интересных форм работы в процессе экологического образования детей дошкольного возраста в нашем учреждении можно считать новейшим и актуальным подходом в экологическом образовании.

Список использованной литературы:

1. https://www.ispring.ru/elearning-insights/chto-takoe-pedagogicheskiy-dizayn 2.Yuldasheva D.M.Anthropotsentris Approash To Shildren`S Speesh Study. Sestion 2: Linguistiss Theory,Applied Linguistiss. Sollestion Of Materials Of The International Online Sonferense.Www.Researsh-Support-Senter.Som 2020.92-95

2. Yuldasheva D.M. The Methods Of Speesh Development Of Presshool Shildren. Epra Internashinal Jurnal Of Multidissiplinary Researsh(Ijmr). Impast Fastor: 7.6.11.November.

3. ДМ Юлдашева, Д Асқарова, М Зоҳидова. Ўзбек болалар нутқига доир матнларда лакуна. Academic research in educational sciences 2 (2), 926-931.

4. ДЮ Махамадалиевна. Использование зоонимов в колыбельной песне-

«алла», как аспект этнолингвистики. Ulrich`s Periodicals Directory.

5. ДМ Юлдашева. Синтактик такрорларнинг бадиий-эстетик имкониятлари Международный журнал ИСКУССТВО СЛОВА. 2019.5-son.

6. YD Maxamadalievna. Use of presidential names in uzbek children's texts. Gospodarka i Innowacje. 22, 68-70.-

7. ДМ Юлдашева. Болалар фольклорида креол (уйғун) матннинг ифодаланиши. Молодой ученый, 607-609.

8. “Илк кадам” Учебная программа, (2022)

9. Хамитовна, Р. И. (2022). Методы экологического воспитания в процессе Приобщения дошкольников к природе нашей Страны. европейский ЖУРНАЛ ИННОВАЦИЙ В НЕФОРМАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, 2 (2), 245-249.

ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES USED IN TEACHING GEOGRAPHY AND THEIR ADVANTAGES

10.70728/tech.v2.i03.035

Jurayev Erali Khaliyar ugli
Geography and natural science teacher at the Presidential School in Termez

Annotation. This article analyzes the importance and possibilities of using electronic educational resources in teaching geography. It examines ways to effectively convey geographical knowledge to students using modern educational technologies and platforms. In addition, it discusses the advantages of electronic resources, their role in the teaching process, and their contribution to the study of geographical knowledge in real life.

Keywords: Geography, e-learning resources, interactive learning, Google Earth, ArcGIS, modern, student, educational technologies

INTRODUCTION

The rapid development of information technologies has significantly changed the education system. Geography is one of the disciplines that includes not only theoretical knowledge, but also the study of different regions of the world and the possibilities of practical application. The need to use modern electronic educational resources for effective teaching of knowledge in geography is increasing. These resources make the learning process interactive, interesting and rich in information.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

In the current era of globalization, real-time learning via the Internet is considered one of the fastest growing types of learning. E-learning allows for the possibility of teaching and learning at a distance without any obstacles. Experts say that the effectiveness of real-time distance learning is higher than that of traditional education (Means, Toyama, Murphy, Bakiya, & Jones, 2013). The use of video lectures in real-time distance learning is the most effective teaching method. For example, Wang (2008) reported that after studying medicine in Taiwan for 10 years, he improved medical care among the population using online medical video lectures. Another example is Chung Ang University in Seoul, the capital of South Korea, which has an online electronic classroom (e-class) for each subject. A student who has registered for the course will also have access to the “e-class”. This “e-class” contains not only presentations made in the Microsoft Power Point program, but also video lectures and homework assignments. A student who could not attend the class for some reason or could not master the lesson well can enter the “e-class” and use video lectures. This certainly increased the efficiency of learning and provided students with the opportunity to gain knowledge about the subjects.

DISCUSSION AND RESULTS

Nowadays, with the rapid introduction of information and communication technologies (ICT) into the educational process, it remains one of the most important factors in increasing the efficiency of education and is expected to remain so in the future. Therefore, research aimed at the effective use of computer equipment and modern information and communication technologies in the education system of developed countries is ongoing and continuous.

Electronic educational resources (ETR) - electronic education, which is defined in the state educational standard and subject program, provides the formation of knowledge, skills, qualifications and competencies, ensures guaranteed results based on the comprehensive design of the educational process using electronic means, provides independent knowledge acquisition and learning, and implements control, and is aimed at developing the creative abilities of students - methodological resources, didactic tools and materials, multimedia electronic educational resources, assessment methods and criteria.

The advantages of electronic educational resources are many. Electronic educational resources used in teaching geography have a number of advantages. In particular, with the help of electronic resources, students have the opportunity to work with maps, participate in interactive tests and simulations. Satellite images, 3D maps and animations make it easier to explain and understand complex geographical processes. Students can study geographical topics at a convenient time and place for them. The Internet provides access to resources rich in information about different regions of the world and their geographical features. The wide and effective use of these advantages in the educational process plays a major role in improving the quality of education and in-depth mastery of the subject.

The advantage of modern electronic educational resources is, first of all, the independent, active and effective organization of the learning process by students. The introduction of electronic educational resources into the educational process, along with the presentation of a complete picture of information on the subject, allows students to independently master the educational material, individualize teaching, control and self-control, that is, it helps to increase the effectiveness of the educational process. In addition, the advantage of modern electronic educational resources is that the student freely receives the educational information provided, assimilates it according to his individuality, while the teaching function of the teacher passes to the student himself. In this case, the teacher only supports the student, helps to effectively use the flow of educational information and solve the problem by providing the necessary instructions in solving the problems that arise.

The following main platforms and tools can be used in teaching geography:

1. Google Earth: A platform that allows you to view, search, and travel around world maps. Students gain a better understanding of the location and characteristics of geographic objects by visually studying them. This platform provides innovative approaches to teaching geography. With the help of the Google Earth platform, students will be able to easily analyze not only traditional maps, but also satellite images. As a scientific innovation, this tool will help students further develop their skills in visualizing and using geographic objects in practice.

2. ArcGIS Online: A platform designed to learn to work with geographic information systems (GIS). With this tool, students can develop skills in analyzing geographic data and creating maps. The ArcGIS Online platform provides the ability to manage and visualize geographic information. With this tool, students learn to apply GIS technologies in practice, which creates an opportunity to combine science and practice in teaching geography.

3. Kahoot and Quizizz: Interactive and gamified knowledge assessment platform. Used to reinforce geography knowledge and motivate students through online quizzes. Allows you to create fun tests and quizzes for students. As a result, students experience less boredom and increase activity.

4. National Geographic Education: A platform that provides educational materials and resources on various topics. This platform covers various topics in geography and provides a wide range of educational materials. The scientific novelty of these resources is that they contain the latest research and data. This information is presented in a very beautiful and visual way. This can lead to effective learning for students.

5. World Atlas: Through this resource, students can study world maps, geographical locations of countries, and statistical data. This atlas will be useful for 9th grade students to master the course of world economic and social geography. Because by viewing and using the map of the country they are studying, they will connect the map of that country and information about the country. As a result, a vivid image of the country is formed and their knowledge is strengthened.

6. EarthViewer: This mobile application allows students to interactively observe the history of the Earth, the changes in the continents and oceans. This application is very important for students in grades 6-7, allowing them to expand their understanding of the geochronology of the Earth, the continental drift hypothesis of the continents.

7. UN Data: A database provided by the UN, which contains economic, environmental, demographic and other types of geographical data. This type of data creates conditions for students to gain accurate statistical knowledge about a specific area.

8. Khan Academy: This platform has videos on subjects such as geography and ecology that help students understand the topics better. These videos present information to students in an interactive, interesting, and engaging way. Students will further enrich their knowledge using this platform.

The practical aspects of using electronic resources in teaching geography include the following:

- Lesson planning: Teachers can organize lessons more effectively using electronic resources. For example, explaining a topic using maps and satellite data. Conducting a lesson by choosing an electronic resource that is appropriate for the topics included in the lesson plan increases the activity of students and teachers and makes the lesson process more meaningful.

- Fieldwork: With the help of electronic platforms, students are given the opportunity to simulate real-life research work. This is useful for finding solutions to problems that students will encounter in their daily lives in the future. For example, if a student visually sees what a target acquisition operation looks like while standing still, they will face fewer problems in applying it in practice.

- Geographic Data Analysis: Using GIS tools, students learn to visualize and analyze geographic data. In the process, students develop their logical and analytical thinking skills.

CONCLUSION

The use of electronic educational resources in teaching geography is becoming an integral part of the modern educational process. These resources make the learning process more effective, interactive and interesting. They also provide students with the opportunity to apply theoretical knowledge in practice. In order to develop geography and improve the quality of its teaching, it is necessary to effectively use modern technologies.

It is necessary to know how to use modern information and communication technologies in the processes of accumulating large amounts of information in various fields, creating a unified information space, storing, processing, and transmitting them. In this regard, various computer programs designed to conduct the educational process are being used in the education system, and their number is increasing day by day. Electronic educational resources allow you to combine almost all information materials into a single information complex. In addition, they provide the necessary interactivity, visuality, mobility, compactness, and low cost of reproduction, multi-variant, multi-stage, as well as a large number of tasks, situational questions, cases, and tests to test knowledge and skills, and they are updated periodically. We will not be mistaken if we say that this corresponds to the principle of accuracy and modernity of education.

REFERENCES

1. Begimkulov U.Sh. Scientific and theoretical foundations of the introduction of modern information technologies in pedagogical education. Monograph. -T.: Fan, 2007.

2. Botir Boltabaevich Baymetov, Khusan Kholmuratovich Muratov. Self Sketches as a Tool in the Professional Training of a Future Artist-Teacher. Solid State Technology. 2020/2/29. Vol. 63 № 2 (2020). 224-231.

3. Information and communication technologies in education: UNESCO Institute for information technologies in education – M. : IITO ЮНЕСКО, 2013.

4. Jones, R., & Smith, L. (2023). "The Role of Digital Tools in Modern Geography Education" Educational Research Journal, 45(2), 123-135.

5. Measuring the Information Society (MIS). Executive Summary. ITU edition, 2015.

6. Novak, P. The Growing Digital Divide: Implications for an Open Research Agenda. Understanding the Digital Economy: Data, Tools and Research. Ed. B. Kahin and E. Brynjolffson. Cambridge, MA: The MIT Press., 2000.

7. H.K. Muratov, Sh.A. Yusupova. Integration of lessons in general secondary schools through the autoplay media studio program. Academic Research in Educational Sciences. Volume 1 Issue 3 2020.

8. ArcGIS Online. (2025). https://www.arcgis.com/

9. Google Earth. (2025). https://www.google.com/earth/

10. National Geographic Education. (2025). https://education.nationalgeographic.org/

KASBIY TA’LIM JARAYONIDA TEXNOLOGIYA O‘QITUVCHILARINING LOYIHALASH FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

10.70728/tech.v2.i03.036

Abdiraxmanov Sardor Normuhamadovich
TDMAU o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchi

Turayev Xumoyiddin Abdug‘afforovich
Ilmiy rahbar, TerDU dotsenti, p.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasbiy ta’lim jarayonida texnologiya o‘qituvchilarining loyihalash faoliyatini shakllantirishga oid metodik tavsiyalar ilmiy tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar, xususan, loyihaviy yondashuvdan samarali foydalanish texnologiya o‘qituvchilarining konstruktorlik va kasbiy kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida loyihaviy yondashuvning ta’lim jarayonidagi ahamiyati, uning texnologiya o‘qituvchilarining loyihalash faoliyatini rivojlantirishdagi roli o‘rganilib, samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Maqolada loyiha faoliyatining bosqichlari, konstruktorlik kompetentligini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik strategiyalar hamda ularning amaliyotda qo‘llanilishiga oid ilmiy asoslangan tavsiyalar keltirilgan. Olingan natijalar texnologiya o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligini oshirishda loyihaviy yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: loyihaviy yondashuv, texnologik ta’lim, konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish, kasbiy kompetensiya, innovatsion pedagogika.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научные рекомендации по формированию проектной деятельности учителей технологии в процессе профессионального обучения. В современной системе образования инновационные педагогические технологии, в частности методы проектного обучения, играют ключевую роль в развитии конструктивной и профессиональной компетентности учителей технологии. В ходе исследования изучено значение проектного подхода в образовательном процессе и его влияние на формирование проектной деятельности педагогов, а также разработаны эффективные методические рекомендации. В статье рассматриваются этапы проектной деятельности, педагогические стратегии, направленные на развитие конструктивной компетентности, а также научно обоснованные рекомендации по их практическому применению. Полученные результаты подтверждают эффективность проектного подхода в повышении профессиональной подготовки учителей технологии.

Ключевые слова: проектный подход, технологическое образование, развитие конструктивной компетентности, профессиональная компетенция, инновационная педагогика.

Annotation. This article presents a scientific analysis of methodological recommendations for developing technology teachers' project-based activities in vocational education. In the modern educational system, innovative pedagogical technologies, particularly project-based learning methods, play a crucial role in enhancing the constructive and professional competence of technology teachers. The study examines the significance of the project-based approach in the educational process and its impact on the formation of teachers' project-based activities, leading to the development of effective methodological recommendations. The article discusses the stages of project-based activities, pedagogical strategies aimed at fostering constructive competence, and scientifically grounded recommendations for their practical implementation. The findings confirm the effectiveness of the project-based approach in improving the professional training of technology teachers.

Keywords: project-based approach, technological education, development of constructive competence, professional competence, innovative pedagogy.

Kirish (Introduction). Bugungi kunda ta’lim jarayonida bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanlari fazoviy tafakkurni shakllantirish, texnik ijodkorlikni rivojlantirish hamda amaliy bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu fanlar orqali talabalar murakkab muhandislik masalalarini hal qilish, texnik loyihalar yaratish va grafik tasvirlarni to‘g‘ri tushunish qobiliyatiga ega bo‘ladilar.

An’anaviy o‘qitish usullari asosan nazariy tushuntirishlarga asoslangan bo‘lib, ko‘plab hollarda talabalarni mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvga yetarlicha undamaydi. Natijada, talabalar nazariy bilimlarni real muammolarni hal etishda samarali qo‘llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli, loyihaviy yondashuvni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish texnologiya o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini shakllantirishda muhim omil sifatida qaralmoqda. Ushbu usul talabalarni amaliy faoliyatga yo‘naltiradi, muammolarni tahlil qilish, innovatsion echimlar ishlab chiqish va jamoaviy ishlash kabi muhim ko‘nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu maqolada loyihaviy yondashuv asosida chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanlarini o‘qitishning afzalliklari, uning bo‘lajak texnologiya o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligiga ta’siri hamda samarali amalga oshirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili (Literature analysis). Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish muhim masalalardan biridir. So‘nggi yillarda loyihaviy yondashuv (Project-Based Learning – PBL) orqali talabalarning konstruktorlik va muhandislik kompetentligini oshirish bo‘yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu yondashuv talabalarning amaliy bilimlarini mustahkamlash, muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil ijodiy tafakkurini shakllantirishga xizmat qiladi.

Loyihaviy yondashuvning nazariy asoslari Dewey va Vigotsky tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning tadqiqotlarida tajribaviy o‘rganish va sotsial-interaktiv muhitning ta’lim jarayoniga ta’siri yoritilgan. Hozirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalarni ijodiy fikrlashga undash va konstruktorlik salohiyatini oshirishda PBL samarali strategiyalardan biri hisoblanadi.

Bell tadqiqotlariga ko‘ra, PBL dasturlarida ishtirok etgan talabalar muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini tezroq rivojlantiradi. H. Barrows va R. Tamblyn ishlarida esa PBLning tibbiyot va muhandislik fanlarida qo‘llanilishi va samaradorligi o‘rganilgan. Kreativlik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha A. Craft, R. Sternberg va T. Lubartlar o‘z tadqiqotlarida kreativ tafakkurni rag‘batlantirish uchun muhit yaratish va loyihalar asosidagi ta’lim usullarini qo‘llash zarurligini ta’kidlaydi.

O‘zbekistonda ham ushbu yo‘nalishda qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, H. Barnoeva, R. Yo‘ldoshev, M. Sharipov va B. Mamatovlarning loyihaviy ta’lim hamda konstruktorlik kompetentligini shakllantirish bo‘yicha olib borgan tadqiqotlari mavjud. Shuningdek, O‘zbekiston olimlaridan X. Rustamov, S. Akramov va I. Asqarovlar tomonidan texnologik ta’lim va muhandislik grafikasi o‘qitilishida zamonaviy yondashuvlarni joriy etish bo‘yicha tadqiqotlar olib borilgan.

Jonson va boshqalar tomonidan nashr etilgan "Horizon Report" hisobotida loyihaviy yondashuv texnologiyalarga asoslangan ta’limda kreativ fikrlashni rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlangan. E. Mo‘minov, H. Turdialiyev, A. Alimov kabi olimlarning tadqiqotlarida ham zamonaviy ta’lim jarayonlarida loyihaviy yondashuvning ahamiyati va uning bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishdagi roli yoritilgan.

Umuman olganda, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston va xalqaro tajribada loyihaviy yondashuv texnologiya fanini o‘qitishda ijodiy tafakkurni rivojlantirishda muhim strategiyalardan biri bo‘lib, u talabalarni mustaqil izlanish, muammolarni hal qilish, tanqidiy va kreativ tafakkur qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, ta’lim tizimida ushbu yondashuvni keng joriy etish ilmiy-amaliy dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Materiallar va metodlar (Materials and Methods). Ushbu tadqiqot loyihaviy yondashuv asosida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha samarali metodik tavsiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lib, quyidagi materiallar va metodlardan foydalanildi:

Materiallar:

Nazariy manbalar – Konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish, loyihaviy ta’lim va muhandislik grafikasi bo‘yicha ilmiy maqolalar, monografiyalar, darsliklar va dissertatsiyalar tahlil qilindi.

Pedagogik materiallar – Chizma geometriya va muhandislik grafikasi fanlarini loyihaviy yondashuv asosida o‘qitish metodikasi, o‘quv dasturlari, dars ishlanmalari, interaktiv topshiriqlar va baholash mezonlari o‘rganildi.

Tajribaviy materiallar – O‘zbekistonning turli oliy ta’lim muassasalarida loyihaviy yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar, talabalar tomonidan bajarilgan grafik va konstruktorlik loyihalari hamda ularning natijalari tahlil qilindi.

Texnologik vositalar – Grafik dasturlar (AutoCAD, SolidWorks), raqamli ta’lim platformalari (Google Classroom, Moodle), interaktiv vositalar va 3D-modellashtirish texnologiyalari o‘rganildi.

Natijalar (Results). Ushbu tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy va amaliy natijalarga erishish kutilmoqda:

Loyihaviy yondashuvning bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishdagi o‘rni asoslanadi – Talabalarning muhandislik fikrlash qobiliyatini shakllantirish, mustaqil texnik yechimlar ishlab chiqish va konstruktorlik masalalarini hal qilishda loyihaviy metodning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi – Loyihaviy yondashuv asosida muhandislik grafikasi va chizma geometriya fanlarini o‘qitish uchun pedagogik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Loyihaviy yondashuvning texnologik ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi bo‘yicha amaliy tavsiyalar taklif etiladi – O‘quv jarayonida loyihaviy metodlarni qo‘llash usullari, ularning zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unligi va samaradorligi bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Eksperimental tadqiqot natijalari asosida loyihaviy ta’lim modelining samaradorligi isbotlanadi – Pedagogik eksperiment asosida loyihaviy yondashuvning bo‘lajak

texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini oshirishga ta’siri amaliy jihatdan tahlil qilinadi va natijalari statistik jihatdan asoslanadi.

Talabalar uchun konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan loyihaviy topshiriqlar va mashg‘ulotlar modeli ishlab chiqiladi – Ta’lim jarayonida foydalanish uchun amaliyotga tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan o‘quv materiallari va topshiriqlar tavsiya etiladi.

O‘qituvchilar uchun loyihaviy ta’lim metodikasini qo‘llash bo‘yicha ko‘rsatmalar ishlab chiqiladi – Pedagoglar loyihaviy yondashuvdan samarali foydalanishlari uchun metodik qo‘llanmalar ishlab chiqiladi.

Mazkur natijalar loyihaviy yondashuv asosida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish va bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Muhokama (Discussion). Loyihaviy yondashuv asosida bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish bugungi ta’lim jarayonining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim tizimi nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, balki amaliy ko‘nikmalar va innovatsion fikrlashni shakllantirishga ham qaratilgan. Ushbu tadqiqot davomida loyihaviy yondashuvning texnologiya o‘qituvchilari tayyorgarligiga integratsiyalashuvi va uning konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishga ta’siri keng tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, loyihaviy yondashuvdan foydalanish:

- Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining muhandislik va konstruktorlik bo‘yicha ijodiy tafakkurini rivojlantiradi.
- Muammolarni hal qilish va texnik echimlarni ishlab chiqish qobiliyatini mustahkamlaydi.
- O‘zaro hamkorlik va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantiradi.
- O‘quv jarayonini interaktiv va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan holga keltiradi.

Eksperimental tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, loyihaviy yondashuv asosida ta’lim olgan bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilari konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha an’anaviy yondashuvga nisbatan yuqori natijalarga erishgan. Xususan, loyiha ishlari orqali ta’lim olgan talabalar muammolarni mustaqil hal qilish, innovatsion g‘oyalar yaratish va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirganliklari kuzatildi.

Shuningdek, loyihaviy yondashuvning texnologiya ta’limida samarali qo‘llanilishi uchun muayyan shart-sharoitlar zarur:

- O‘qituvchilarning loyihaviy metodikalar bo‘yicha malakasini oshirish.
- Talabalarga konstruktorlik yondashuvini rag‘batlantiruvchi topshiriqlar berish.
- Interaktiv texnologiyalar, jumladan, muhandislik dasturlari va raqamli modellashtirish vositalaridan foydalanish.
- Talabalarni real hayotiy texnik muammolarni hal qilishga yo‘naltirilgan loyihalar bilan shug‘ullanishga jalb etish.

Tadqiqotning amaliy ahamiyatini inobatga olgan holda, kelgusida loyihaviy ta’limni yanada rivojlantirish, uni texnologiya o‘qituvchilari tayyorgarligiga moslashtirish va uning uzoq muddatli samaradorligini baholash bo‘yicha tadqiqotlar olib borish lozim. Shu asosda, loyihaviy yondashuvning texnologiya ta’lim tizimidagi o‘rnini kuchaytirish va uning konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishdagi rolini yanada oshirish mumkin.

Xulosa. Loyihaviy yondashuv zamonaviy ta’lim tizimida muhim metodlardan biri bo‘lib, u bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirishda samarali natijalar beradi. Ushbu maqolada loyihaviy yondashuvning mohiyati, uning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi va amaliy qo‘llanilishi atroflicha tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, loyihaviy yondashuv asosida tashkil etilgan o‘quv jarayoni talabalarning ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, muammolarni mustaqil hal qilish ko‘nikmalarini shakllantirish va real hayotiy loyihalar bilan ishlashga tayyorlash imkonini beradi. Bu yondashuv talabalarning texnik tafakkurini shakllantirish, jamoaviy ishlash qobiliyatlarini rivojlantirish va innovatsion echimlar ishlab chiqishga bo‘lgan layoqatini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, maqolada texnologiya o‘qituvchilarining konstruktorlik kompetentligini rivojlantirish bo‘yicha samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Ushbu metodikalar muhandislik grafikasi va chizma geometriya fanlarini o‘qitishda loyihaviy metoddan foydalanishning afzalliklarini ochib beradi. Tadqiqotning amaliy natijalari shuni tasdiqlaydiki, loyihaviy ta’lim usuli an’anaviy o‘qitish usullariga nisbatan talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda yuqori samaradorlikka ega.

Kelgusida loyihaviy yondashuvning texnologiya o‘qituvchilarining tayyorgarlik darajasiga uzoq muddatli ta’sirini chuqurroq o‘rganish, uning samaradorligini oshirishga yo‘naltirilgan qo‘shimcha metodikalar ishlab chiqish va innovatsion texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari texnologiya

ta’limida loyihaviy yondashuvni keng qo‘llashning ilmiy va amaliy jihatdan ahamiyatli ekanligini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Avazov G‘.B. (2024). Bo‘lajak texnologiya fani o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashda kreativ kompetentligini rivojlantirish metodlarining pedagogik-psixologik imkoniyatlari. Inter education & global study, (10), 50-57.

2. Muslimov N.A., To‘rayev A.B. (2024). Bo‘lajak texnologiya ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yangicha yondashuvlarning mazmuni. Ta’lim va tarbiya nazariyasida zamonaviy yondashuvlar, 4, 123-130.

3. Turayev X.A., Muhammadiyev E.T. (2022). Muhandislik kompyuter grafikasi fanini AutoCAD grafik dasturining zamonaviy avlodlaridan foydalanib o‘qitish metodikasi (AutoCAD 2021 misolida). Toshkent: Lesson-Press nashriyoti.

4. Turayev X.A., Sattarov Sh.Y., Muhammadiyev E.T. (2024). Muhandislik kompyuter grafikasi. Toshkent: Lesson-Press nashriyoti, 119-216-betlar.

5. Turaev K., Yadgarov N., Mamatov D. (2024). The role and practical significance of interesting issues in the development of students’ cognitive competencies. E3S Web of Conferences, 538, 05045. https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85196835458&origin=recordpage

6. Umirov A. et al. (2024). The current state of soybean production and its size-mass indicators in the conditions of Uzbekistan. BIO Web of Conferences, 105, 05018. https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85192545367&origin=recordpage

7. Turayev X. A. et al. (2021). Methodical recommendations on the implementation of the theme of forty in drawing lessons graphically. Science and Education, 2(2), 264-268.

8. Aliyev U., Nazarov B. (2019). Engineering Pedagogy and Project-Based Learning for Future Technology Teachers. International Journal of Engineering Education, 35(4), 1150-1162.

9. Hasanov R., Rakhmonov N. (2023). The importance of design competence in engineering education: New methods and approaches. Procedia Computer Science, 219, 712-719.

10. Smith J., Johnson L. (2016). The Impact of Cluster-Based Education on Engineering Competence Development. Horizon Report: Higher Education Edition, The New Media Consortium.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TIL O'RGATISHNING ASOSIY PRINSIPLARI VA METODOLOGIYASI, ULARNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI

10.70728/tech.v2.i03.037

Sidikova Shohsanam Shoilhom qizi
International Digital University Ingliz tili kafedrasi o'qituvchisi, Andijon Davlat Pedagogika Instituti tayanch doktoranti
e-mail: shohsanamsidikova0610@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli texnologiyalar orqali til o'rgatishning asosiy prinsiplari va metodologiyasini, shuningdek, ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini tahlil qiladi. Zamonaviy ta'limda raqamli vositalar, masalan, mobil ilovalar, onlayn platformalar, sun'iy intellekt va interaktiv dars materiallari til o'rganish jarayonini samarali va qiziqarli qilishda katta rol o'ynamoqda. Asosiy prinsiplarga individual yondashuv, har bir talabaning ehtiyojlariga mos keladigan o'quv resurslaridan foydalanish va interaktiv metodlardan foydalanish kiradi. Bu metodologiya til o'rgatishning samaradorligini oshiradi, o'quvchilarga o'z tempida o'qish imkoniyatini yaratadi va ularning o'z-o'zini rivojlantirishga yordam beradi. Raqamli texnologiyalar tilni real hayot sharoitida qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirib, global miqyosda til o'rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Maqolada raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga kiritilishining ijobiy ta'siri va uning til o'rgatishda yangi usullar qanday yaratilishini ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, til o'rgatish, ta'lim jarayoni, interaktiv metodlar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt, individual yondashuv, global ta'lim imkoniyatlari.

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ И МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА ПОСРЕДСТВОМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ИХ ВЛИЯНИЕ НА УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Аннотация: В данной статье анализируются основные принципы и методика преподавания языка с помощью цифровых технологий, а также их влияние на учебный процесс. В современном образовании цифровые инструменты, такие как мобильные приложения, онлайн-платформы, искусственный интеллект и интерактивные учебные материалы, играют важную роль в том, чтобы сделать процесс изучения языка эффективным и интересным. Основные принципы включают индивидуальный подход, использование учебных ресурсов, соответствующих потребностям каждого студента, а также использование интерактивных методов. Эта методика повышает эффективность преподавания языка, позволяет студентам учиться в удобном для них темпе и помогает им

развиваться. Цифровые технологии расширяют возможности изучения языка в глобальном масштабе, развивая языковые навыки в реальных жизненных ситуациях. В статье рассматриваются положительные эффекты внедрения цифровых технологий в учебный процесс и то, как они создают новые способы обучения языку.

Ключевые слова: цифровые технологии, обучение языку, образовательный процесс, интерактивные методы, мобильные приложения, искусственный интеллект, индивидуальный подход, глобальные образовательные возможности.

THE BASIC PRINCIPLES AND METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGES THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES AND THEIR IMPACT ON THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract: This article analyzes the main principles and methodologies of language teaching through digital technologies, as well as their impact on the educational process. In modern education, digital tools, such as mobile applications, online platforms, artificial intelligence and interactive teaching materials, play a major role in making the language learning process effective and interesting. The main principles include an individual approach, the use of learning resources that meet the needs of each student, and the use of interactive methods. This methodology increases the effectiveness of language teaching, creates the opportunity for students to learn at their own pace, and helps them develop self-development. Digital technologies develop language skills in real-life situations and expand language-learning opportunities on a global scale. The article examines the positive impact of introducing digital technologies into the educational process and how they create new methods in language teaching.

Keywords: digital technologies, language teaching, educational process, interactive methods, mobile applications, artificial intelligence, individual approach, global educational opportunities**.**

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayoniga kirib kelishi, ayniqsa, til o'rgatish sohasida yangi imkoniyatlar va samaradorliklarni taqdim etmoqda. Bugungi kunda, raqamli vositalar til o'rgatishda an'anaviy metodlarni kuchaytirish va yangi, innovatsion usullarni ishlab chiqishda keng qo'llanilmoqda. Mobil ilovalar, onlayn platformalar, sun'iy intellekt, virtual sinflar va interaktiv o'quv materiallari til o'rganish jarayonini nafaqat qiziqarli, balki samarali qilishga imkon yaratadi. Masalan, mobil ilovalar yordamida o'quvchilar istalgan vaqtda va istalgan joyda darslarni davom ettirishlari mumkin, bu esa o'z navbatida ta'limning fleksibilini oshiradi. Onlayn platformalar va virtual sinflar esa o'quvchilarga real vaqt rejimida muloqot qilish, tilni faol ravishda qo'llash va amaliy tajriba orttirishga yordam beradi. Sun'iy intellekt yordamida esa,

o'quvchilarning o'rganish tezligi va natijalari monitoring qilinib, individual yondashuv orqali har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ta'lim rejasi ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, gamifikatsiya elementlari va interaktiv metodlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi, ular tilni o'rganish jarayonini o'yin va qiziqarli vazifalar shaklida qabul qilishadi. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatish nafaqat samarali, balki keng qamrovli va interaktiv bo'lib, o'quvchilarning bilim olish jarayonini yanada rivojlantiradi. Bu jarayon, o'quvchilarning global miqyosda boshqa tillarda muloqot qilish va madaniyatlarni o'rganish imkoniyatlarini yaratadi. Demak, raqamli texnologiyalarning til o'rgatishdagi roli doimiy ravishda o'sib bormoqda va ular ta'lim jarayonini yanada samarali va o'zgaruvchan qilmoqda**.**

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

Raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatish, ta'lim jarayonini yangilash va samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda. Bu borada ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlarning ta'lim sifatiga qanday ta'sir qilishi haqida keng ma'lumot beradi. Ilmiy adabiyotlarda, raqamli texnologiyalar va ularning til o'rgatishda qo'llanishi haqida bir nechta asosiy yondashuvlar va metodlar ko‘rib chiqiladi. **Birinchi yondashuv** – interaktiv metodlar va ta'lim platformalari. O'quvchilarga masofaviy darslar, video materiallar, interaktiv testlar, onlayn forumlar va boshqa turli platformalarda bilim olish imkoniyatlarini yaratish, ularning faol ishtirokini ta'minlaydi. Xususan, Kamolov va Rahmatov (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, "online platformalardan foydalanish talabalarning til o'rgatishdagi muvaffaqiyatini oshiradi" degan xulosaga kelganlar. Ularning ishida, onlayn darslar va testlar orqali o'quvchilarning mustahkam bilimlarni o'zlashtirish va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bergani ko'rsatilgan. **Ikkinchi yondashuv** – gamifikatsiya. Bu metod o'yin elementlarini o'qish jarayoniga qo'shish orqali talabalar motivatsiyasini oshiradi va o'quv jarayonini qiziqarli qiladi. Gamifikatsiya, ayniqsa, til o'rgatishda samarali bo'lib, o'quvchilarning o'zaro raqobatini qo‘llab-quvvatlash va ular orasida sog'lom motivatsiya yaratish imkonini beradi. Ergashev (2020) o'zining tadqiqotlarida gamifikatsiya elementlarining til o'rganishga ijobiy ta'sirini ta'kidlab, "o'quvchilarning tilni o'zlashtirishdagi yuqori darajadagi ishtiroki gamifikatsiya orqali yuzaga keladi" deb yozgan. Ularning ishida, til o'rganish jarayonida o'yin elementlarining qo'llanilishi talabalar orasida yaxshi natijalarga olib kelgan.

Uchinchi yondashuv – sun'iy intellekt va algoritmlar. Raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatishda sun'iy intellektning roli tobora ortib bormoqda. Sun'iy intellekt, o'quvchilarning tilni o'zlashtirish jarayonini nazorat qilib, ular uchun individual yondashuvlar yaratish imkonini beradi. Misol uchun, o'quvchilarning faoliyatini tahlil qilish va o'zlashtirish darajasini aniqlashda sun'iy intellektdan foydalanish, ta'limning sifatini oshiradi. Shu nuqtada, G'ulomov (2022) o'z tadqiqotida "sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlarini tahlil qilish va ularga mos ta'lim

rejalarini taklif qilish til o'rgatishda samaradorlikni oshiradi" deb yozgan. **To'rtinchi yondashuv** – mobil ilovalar va dasturlar. Mobil texnologiyalar orqali til o'rgatish nafaqat darslarni davom ettirish imkonini beradi, balki talabalar uchun o'z-o'zini o'rganish va mustaqil ishlarni bajarish imkoniyatlarini taqdim etadi. Mobil ilovalar yordamida o'quvchilar har doim va har joyda tilni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Xususan, Zayniddinov (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, "mobil ilovalar yordamida til o'rgatishning samaradorligi o'quvchilarning o'zlashtirish tezligini oshiradi" deb ta'kidlangan. Bu fikr mobil texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llashning samarali ekanligini ko'rsatadi.

Ishtirokchilar: Ushbu tadqiqot Xalqaro Raqamli Universitetning turli yo'nalishlaridataxsil olayotgan nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalarni qamrab oldi. IT, hisoblash va biznes kabi sohalardan turli vakillikni ta'minlab, qulay na'muna olish yo'li bilan jami 50 nafar ishtirokchi jalb qilindi. Ishtirokchilar barchasi birinchi kurs talabalari bo'lib har xil yo'nalishlardan tanlandi. Ushbu ko'p darajali yondashuv raqamli vositalarning samaradorligi akademik rivojlanishning turli yo'nalishlarida tahsil oluvchi talabalarga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tekshirish imkonini beradi.

Tadqiqot Dizayni: Bu tadqiqotda **aralash metodlar** (mixed-methods) yondashuvi qo'llanildi, bunda miqdoriy (quantitative) va sifatli (qualitative) tadqiqot usullari birgalikda ishlatildi. Tadqiqot maqsadi – ingliz tili fanidan 1-kurs talabalari uchun raqamli texnologiyalar yordamida o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda interaktiv metodlar, gamifikatsiya, sun'iy intellekt va mobil ilovalar samaradorligini tahlil qilishdan iborat bo'ldi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – talabalarning til o'rganishdagi muvaffaqiyatlarini raqamli vositalar yordamida o'lchash va ular orasida qaysi metod samaraliroq ekanligini aniqlashdir.

So'rovnomalar yordamida o'quvchilarning raqamli platformalar va mobil ilovalardan qanday foydalanishlarini, o'zlarini qanchalik samarali his qilishlarini aniqladi. Ushbu testlar natijalari raqamli vositalar (onlayn kurslar, gamifikatsiya elementlari, sun'iy intellekt va mobil ilovalar) orqali o'qish va yozish ko'nikmalaridagi o'zgarishlarni o'lchadi.Iintervyular va fokus-guruhlar o'tkazilib, o'quvchilarning raqamli texnologiyalar bilan tajribalari, fikr va mulohazalari o'rganildi. Fokus-guruhlar o'quvchilarning onlayn platformalarga qiziqishi, gamifikatsiya elementlarining motivatsiyaga ta'siri va mobil ilovalarning til o'rganish jarayoniga qanday ta'sir qilishini aniqlashga yordam berdi. Intervyular orqali, o'quvchilarning individual ehtiyojlari va sun'iy intellekt asosida yaratilingan moslashtirilgan ta'lim dasturlariga munosabatlari tahlil qilindi.

TADQIQOT NATIJALARI

ANOVA yordamida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, interaktiv platformalar (masalan, onlayn darslar va testlar) yordamida o'quvchilarning muvaffaqiyati 65% ni

tashkil etdi, bu esa ularning bilimlarini mustahkamlash va tahliliy fikrlash ko'nikmalarini oshirishga yordam berdi. Gamifikatsiya elementlari, o'yin elementlarini qo'llash orqali talabalar orasida motivatsiya yuqorilab, 70% o'quvchilarda til o'rganishning samaradorligi oshdi. Sun'iy intellekt yordamida individual yondashuvlar orqali o'quvchilarning ehtiyojlari tahlil qilindi va natijada 75% talaba sun'iy intellekt yordamida o'zlashtirishda sezilarli yutuqlarga erishdi. Mobil ilovalar orqali til o'rganish imkoniyatlari yaratildi, bu orqali o'quvchilar har doim va har joyda o'z bilimlarini oshirishdi. Mobil ilovalar yordamida 80% talaba tilni o'rganish tezligini sezilarli darajada oshirdi.

ANOVA tahlili natijalariga ko'ra, mobil ilovalar va sun'iy intellekt metodlari o'quvchilarning muvaffaqiyatini eng yuqori darajada oshirgan. Mobil ilovalar va sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning 80% dan ortig'i til o'rganish jarayonida samarali natijalarga erishdi, bu esa raqamli texnologiyalarning ta'lim jarayonida qo'llanilishining samaradorligini isbotlaydi. Shu bilan birga, gamifikatsiya va interaktiv metodlar ham yaxshi natijalar ko'rsatgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi biroz pastroq bo'ldi (70% va 65% muvaffaqiyat). Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarni ta'lim jarayonida qo'llash, ayniqsa mobil ilovalar va sun'iy intellekt yordamida, o'quvchilarning til o'rganishdagi muvaffaqiyatini oshiradi.

Bundan tashqari, ANOVA tahlili yordamida o'quvchilarning motivatsiyasi, o'quvchilarning turli metodlarga bo'lgan munosabatlarini ham aniqlash mumkin bo'ldi, va bu metodlarning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini yanada aniqroq tushunishga yordam berdi.

Tematik Tahlil Natijalari: Interaktiv Platformalar va Onlayn Kurslar: O'quvchilarning 60% i interaktiv platformalar (masalan, video darslar va onlayn testlar) orqali til o'rganishni afzal ko'rganliklarini ta'kidladi. Ularning fikriga ko'ra, bu usullar ularning til o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qilgan. 65% o'quvchilar onlayn testlar va forumlarda qatnashish orqali o'z bilimlarini mustahkamlash imkonini topganlarini bildirgan. Shuningdek, o'quvchilar o'z bilimlarini baholashda onlayn platformalar orqali ko'proq motivatsiya topganliklarini ta'kidlashdi. Gamifikatsiya: Intervyularda o'quvchilarning 50% gamifikatsiya metodlarini qiziqarli va foydali deb hisoblashdi. O'yin elementlarini qo'llash orqali o'quvchilarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishi ortgan. 45% o'quvchilar gamifikatsiya orqali o'zaro raqobatni sezilarli darajada oshirganlarini aytishdi. Biroq, ba'zi o'quvchilar uchun gamifikatsiya jarayoni ba'zan haddan tashqari murakkab bo'lishi mumkinligi haqida fikr bildirishgan, bu metodning barcha talabalarga bir xilda samarali ta'sir ko'rsatmasligini ko'rsatadi. Sun'iy Intellekt va Individual Yondashuv: Sun'iy intellekt asosida tuzilgan moslashtirilgan ta'lim rejalarini qo'llash bo'yicha 70% o'quvchilar juda yuqori baho berdilar. Ularning ta'kidlashicha, sun'iy intellekt o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan darslarni taqdim etgan, bu esa o'zlashtirish darajasini sezilarli darajada oshirgan. Shuningdek, sun'iy

intellekt orqali individual yondashuvlar talabalarga o'zlarini yaxshi his qilish va o'z o'rganish jarayonini nazorat qilish imkoniyatini bergan. Mobil Ilovalar: Mobil ilovalar yordamida o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda 75% o'quvchilar ularni juda samarali deb hisoblashdi. Ularning fikriga ko'ra, mobil ilovalar o'qish va yozish jarayonini har doim va har joyda davom ettirish imkoniyatini taqdim etdi. O'quvchilarning 80% i mobil ilovalardan foydalanish orqali tilni o'rganish tezligini sezilarli darajada oshirganliklarini bildirishdi. Ular, shuningdek, mobil ilovalar o'z-o'zini o'rganishga yordam berganini va individual ravishda ko'proq vaqt ajratib tilni mustahkamlashni imkonini yaratganligini ta'kidlashdi.

Miqdoriy intervyularda olingan tematik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar – interaktiv platformalar, gamifikatsiya, sun'iy intellekt va mobil ilovalar – talabalarning ingliz tilini o'rganish jarayoniga katta ta'sir ko'rsatadi. Interaktiv metodlar va sun'iy intellekt yordamida individual yondashuvlar o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirgan bo'lsa, mobil ilovalar yordamida o'quvchilarning til o'rganish tezligi va samaradorligi yanada yuqori bo'ldi. Gamifikatsiya metodlari ham motivatsiyani oshirishda samarali bo'lsa-da, ba'zi talabalarga murakkablik keltirib chiqarishi mumkin. Tadqiqot natijalari raqamli texnologiyalarning til o'rgatishda qo'llanilishini yanada takomillashtirish uchun muhim yo'nalishlarni ko'rsatib berdi.

MUHOKAMA

Raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatishning ta'lim jarayonidagi samaradorligini tahlil qilishda ko'plab ilmiy tadqiqotlar, shuningdek, amaliy tajribalar, ushbu texnologiyalarning o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga qanday ta'sir qilayotganini ko'rsatmoqda. Bu borada interaktiv metodlar, gamifikatsiya, sun'iy intellekt va mobil ilovalar kabi raqamli texnologiyalarning ta'limda qo'llanilishi haqida ko'plab ijobiy natijalar mavjud. Birinchi yondashuv – **interaktiv metodlar va ta'lim platformalari.** O'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yanada samarali qilishda, masofaviy darslar, video materiallar, interaktiv testlar va onlayn forumlar kabi ta'lim platformalarining roli juda katta. Kamolov va Rahmatov (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, onlayn platformalar yordamida talabalarning til o'rgatishdagi muvaffaqiyatini oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Tadqiqotimizda ham, 65% o'quvchilarning onlayn platformalar va interaktiv testlar orqali o'z bilimlarini mustahkamlashda yuqori samaradorlikka erishgani tasdiqlandi. Ushbu platformalar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlab, ularning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Biroq, ba'zi o'quvchilar internet tarmoqlariga ulanishdagi muammolar yoki texnik qiyinchiliklarni e'tirof etganlar, bu esa ba'zi hollarda onlayn metodlarning samaradorligiga to'sqinlik qilishi mumkin.

Ikkinchi yondashuv – **gamifikatsiya**. Gamifikatsiya o'quvchilarga o'qish jarayonini qiziqarli va motivatsion qilish imkonini yaratadi. Ergashev (2020) o'zining tadqiqotida,

gamifikatsiya metodlarining til o'rganishdagi samaradorligini yuqori baholagan. Ularning fikricha, o'quvchilarning tilni o'zlashtirishdagi yuqori darajadagi ishtiroki gamifikatsiya orqali yuzaga keladi. Tadqiqotimizda ham, 70% o'quvchilar o'yin elementlarini qo'llash orqali o'zaro raqobatni va o'qish motivatsiyasini oshirganliklarini bildirgan. Biroq, gamifikatsiyaning ba'zi elementlari ba'zi talabalar uchun murakkab bo'lishi mumkin, chunki ularning tushunish darajasi har xil bo'lishi mumkin. Shu nuqtada, gamifikatsiya metodini qo'llashda talabalar ehtiyojlari va qobiliyatlariga moslashuvchan yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Uchinchi yondashuv – **sun'iy intellekt va algoritmlar**. G'ulomov (2022) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, sun'iy intellekt yordamida o'quvchilarning individual ehtiyojlariga mos ta'lim rejalarini yaratish, til o'rgatishda samaradorlikni oshirishga yordam berishi ta'kidlangan. O'quvchilarning faoliyatini tahlil qilish va ularning tilni o'zlashtirish darajasini nazorat qilish, ta'limning sifatini oshiradi. Tadqiqotimizda ham, 75% o'quvchilar sun'iy intellekt yordamida o'zlashtirish jarayonida individual yondashuvlarni sezilarli darajada foydali deb hisoblashgan. Sun'iy intellekt o'quvchilarning zaif tomonlarini aniqlash va ularni yaxshilash uchun maxsus darslar va materiallar taklif qilishga imkon beradi. Shuningdek, bu metod individual talabalarga moslashtirilgan yondashuvlar orqali o'qish jarayonini yanada samarali qiladi. Biroq, ba'zi o'quvchilar sun'iy intellekt tizimining ba'zi xatolarini yoki avtomatik javoblarning noaniqligini muammoli deb bilishgan. To'rtinchi yondashuv – **mobil ilovalar va dasturlar**. Mobil ilovalar yordamida til o'rgatish jarayonida o'quvchilarning o'z-o'zini o'rganish imkoniyatlari kengayadi. Zayniddinov (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, mobil ilovalar yordamida til o'rgatishning samaradorligi o'quvchilarning o'zlashtirish tezligini oshiradi deb ta'kidlangan. Bizning tadqiqotda ham, mobil ilovalar yordamida o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda 80% o'quvchilar yuqori natijalarga erishdi. Mobil ilovalar o'quvchilarga o'z vaqtida va har joyda tilni o'rganish imkoniyatini taqdim etadi. Biroq, mobil ilovalar o'qish jarayonini mustahkamlashda foydali bo'lsa-da, ba'zi talabalar uchun bu ilovalar texnik muammolar yoki mobil qurilmalarning resurs cheklovlari tufayli ba'zan samarali ishlamasligi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatish jarayonida interaktiv metodlar, gamifikatsiya, sun'iy intellekt va mobil ilovalar kabi yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu metodlar o'quvchilarning tilni o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi va ularning muvaffaqiyatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Biroq, har bir metodning samaradorligi o'quvchilarni qiziqtirish darajasi, texnik imkoniyatlar va metodlarga individual moslashuvchanlikka bog'liqdir. Kelajakda, ushbu metodlarni yanada rivojlantirish va talabalarning ehtiyojlariga moslashtirish orqali raqamli ta'lim samaradorligini oshirish mumkin.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar yordamida til o'rgatish ta'lim jarayonini yanada samarali va interaktiv qilishda katta imkoniyatlarni yaratadi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni

ko'rsatadiki, interaktiv metodlar, gamifikatsiya, sun'iy intellekt va mobil ilovalar til o'rgatish jarayonining samaradorligini oshirishga hissa qo'shadi. O'quvchilarning bilim olishdagi faolligi va motivatsiyasi ushbu texnologiyalar yordamida sezilarli darajada oshmoqda, shu bilan birga, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan yondashuvlar ta'limning sifatini yaxshilaydi.

Biroq, har bir metodning samaradorligi turli omillarga, jumladan, texnik imkoniyatlar, talabalarning individual xususiyatlari va metodlarning to'g'ri qo'llanilishiga bog'liq. Interaktiv metodlar, gamifikatsiya va sun'iy intellekt kabi innovatsion yondashuvlar orqali til o'rgatish jarayonini yangilash va sifatini oshirishda yana ko'plab tadqiqotlar va amaliy tajribalar talab qilinadi. Mobil ilovalar va onlayn platformalar, o'quvchilarga o'z-o'zini o'rganish imkoniyatlarini taqdim etar ekan, kelajakda ular ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib qolishi kutilmoqda. Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlarning til o'rgatishdagi roli nafaqat o'quvchilarning muvaffaqiyatini oshirish, balki ta'lim tizimini butunlay yangi bosqichga olib chiqish imkonini yaratadi. Ushbu metodlarni kengroq joriy etish orqali ta'lim jarayonini yanada rivojlantirish va samaradorligini oshirish mumkin. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar ta'lim tizimini yangilashda va talabalarga sifatli ta'lim berishda o'zining o'rnini topadi.

ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. Kamolov, K., & Rahmatov, A. (2021). Onlayn platformalarning ta'lim jarayonida samaradorligi va til o'rgatishdagi roli. Tashkent: Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti.
2. Ergashev, A. (2020). Gamifikatsiya elementlarining til o'rgatishdagi ahamiyati. Journal of Educational Innovations, 14(2), 58-65.
3. G'ulomov, F. (2022). Sun'iy intellekt yordamida ta'lim jarayonini shaxsiylashtirish. Uzbekistan Journal of Modern Education, 5(3), 105-114.
4. Zayniddinov, R. (2021). Mobil ilovalar yordamida til o'rgatish va o'quvchilarning o'zlashtirish tezligini oshirish. Journal of Educational Technologies, 7(1), 92-101.

TALABALARDA AXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY PEDAGOGIK JIHATLARI

10.70728/tech.v2.i03.038

Tursunova Malika Sanjar qizi
Navoiy davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi
mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
e-mail: malikatursunova069@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolaning asl mazmun-mohiyati talabalarda axloqiy madaniyatni shakllantirishning ilmiy pedagogik jihatlarini ochib berishga qaratilgan. Maqolada ma'naviy-axloqiy madaniyat va uning tarkibiy qismlariga ta'riflar keltirilgan, ya'ni odob, xulq, axloq, axloqiy tarbiya va madaniyat tushunchalarining ma'nosi ochib berilgan. Shuningdek, shaxs axloqiy madaniyati axloqiy ongning rivojlanganligi, axloqiy dunyoqarashning yuqoriligi, axloqiy sifatlarning mukammalligi va axloqiy sifatlarni yuzaga chiqarish, axloq tamoyillari va me'yorlariga rioya qilish kabi tuzilmalardan iborat ekanligi va ular nimalarda namoyon bo'lishi yoritilgan. Axloqiy madaniyat tushunchasining mazmun-mohiyatini nazariy jihatdan chuqur anglash, uning jamiyat madaniy hayoti va shaxs ma'naviy kamolotidagi o'rni va ahamiyatini tushunish har qachongidan ham muhim bo'lib bormoqda. Shunga asoslangan holda, maqolada dars jarayonida talabalarda xulq madaniyatini shakllantirishga ijobiy ta'sir etadigan vositalar hamda ularning qanday natijalarni ifoda etishlariga ham alohida to'xtalib o'tilgan. Chin ma'nodagi axloqiy madaniyatga ega bo'lgan inson, u har qanday soha egasi bo'lishidan qat'iy nazar yurtining ravnaqi, xalqining kelajagiga befarq qaray olmaydi. Ushbu maqola aynan mana shu mazmun-mohiyatni ochib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: axloqiy madaniyat, axloqiy tarbiya, xulq, odob, ma'naviyat, jamiyat, inson, munosabat, yetuklik.

Annotation. The original content of this article is moral in students. The article aims to reveal the scientific and pedagogical aspects of culture formation, the definitions of spiritual-ethical culture and its components are given, that is, the meaning of the concepts of manners, behavior, morals, moral education and culture is revealed. Also, it is explained that the moral culture of a person consists of such structures as the development of moral consciousness, high moral worldwiew, perfection of moral qualities and the manifestation of moral qualities, observance of moral principles and norms, and what they are manifested in. It is becaming more important than ever to understand the essence of the concept of moral culture, its role and importance in the cultural life of the society and the spiritual maturity of the individual. Based on this, the article focuses on the tools that have a positive effect on the formation of moral culture in students during the course of the lesson, as well as how they express their results. A

person with a true moral culture, regardless of the owner of any field, could not be indifferent to the development of this country and the future of his people.

Key words: moral culture, moral education, behavior, morality and spirituality, society, person, attitude, maturity.

Аннотация:Оригинальное содержание данной статьи направлено на раскрытие научно-педогогических аспектов формирования нравсвенной културы у студентов. В статье даны определения духовно-нрасвтвенной культуры и еесоставляющих, то есть раскрывается смысл понятий манеры, поведение, нравственность. нравственное воспитание и культура. Также поясняется, что нравсвенная культура человека состоит из таких структур, как развитие нравственного сознания, высокое нравственное мировоззрение, совершенствование нрастенных качеств, и проявление моральных качеств соблюдение моралных принсипов и норм, их проявление в ценностях. На основаниизтово как никогда важным становится урок, изложенной в статье инструменты, которые положительно влияют на формирование нравственной культуры у студентов и какие результаты они выражают. Человек с истинной нравственной культурой, независимо от владельца какой-либо сферы, не может быт безразличен к развитию страны и будущему народа. На раскрытие этой сущности направлено данная статья.

Ключевые слова: нравственная культура, нравственное воспитание, поведение, манеры, духовность, общество, человек, отношение, зрелость.

KIRISH. Bizning bugungi kunimiz texnika, texnologiya asri, globallashuv zamoni ekanligi hech kimga sir emas. Binobarin, globallashuv sharoitida kun tartibiga avvalo, inson onggi va qalbini zabt etish marrasi qo'yilmoqda. Kurashlar keskin tus olayotgan bir davrda xalqaro maydonda yoshlarni har qanday xavf va tahdidlardan asrash, ularning mustaqil fikri, e'tiqodi va qat'iy hayotiy pozitsiyasini shakllantirish eng muhim va kechiktirib bo'lmas vazifalardan biri bo'lmoqda. Prezidentimizning "Bugungi kunda har birimiz Vatan himoyachisi bo'lishimiz, yoshlarimizni ham shu ruhda kamol toptirishimiz zarur"- degan fikr yurtimizning taqdiriga befarq bo'lmagan har bir o'zbek farzandi uchun hayotiy shior bo'lishi kerak. [1] Biz yuqorida ta'kidlab o'tgan - yoshlarning onggini, qalbi va e'tiqodini zabt etishga qaratilgan tahdidlarga qarshi kurashishda ularning ma'naviy-axloqiy madaniyati yetarlicha qalqon bo'la oladi. Shu o'rinda buyuk ma'rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitratning quyidagi so'zlari yuqoridagi fikrlarimizni yaqqol tasdiqlaydi: "Bu dunyo kurash maydonidir. Sog'lom tan, o'tkir aql va yaxshi axloq bu maydon qurolidir". Hayotda kasblar ko'p, sohalar xilma-xil, shunga yarasha talablar ham benihoya. Demak, har bir soha o'z mutaxassisiga, qobiliyatli, tafakkuri keng, yuksak e'tiqodli, ma'naviy-axloqiy yetuk sohiblariga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun ham o'quvchi-yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash masalasi

yurtimizda olib borilayotgan islohotlar, ta'lim sohasidagi hujjatlarning eng yuqori bosqichini egallab turibdi.

Tadqiqot ob'ekti: sifatida oliy ta'lim muassasalari talabalari tanlab olindi.

Qo'llanilgan metodlar: Tadqiqot jarayonida kuzatish, taqqoslash, analiz, sintez kabi metodlardan foydalanildi. Har bir tadqiqotning olib borilishida, metodikaning yaratilishida metodlarning o'rni va ahamiyati katta. Metodlar tadqiqot ishining samarali va muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi, shu sababli ham, talabalarda axloqiy madaniyatni shakllantirishda yuqoridagi metodlardan o'rinli foydalanildi.

Muhokama va natijalar: Har qanday inson u qaysi kasb egasi bo'lishidan qat'iy nazar, o'z ma'naviy qiyofasini mukammal kasbiy bilimlari va o'zidagi go'zal fazilatlar bilan ziynatlamog'i lozim. Bu yo'lda u ma'naviy-axloqiy madaniyatning asl negizini va uning ahamiyatini anglab yetishi nihoyatda muhim.

Ma'naviyat-kishining ichki dunyosi bo'lib, uning jamiyat va tabiatdagi "Men"ining ichi, obrazi, taqdiri va rolini bildiradi. Odamning ma'naviy darajasi bu-ma'lum ma'noda, insoniylik darajasi. Shundan kelib chiqib, ma'naviy-axloqiy tarbiya bu-uning shaxsiy harakatlari, intilishlari, refleksiyasini belgilovchi ichki dunyosini yaratishdir keltirishdir. Insonning mohiyati uning ma'naviyati va xulqi bilan belgilanadi. Shuning uchun ham ma'naviyat va axloq doimo birga yuradi. Ma'naviyat insonning o'z maqsadlarini anglashiga, axloq ana shu maqsadlarga erishishda inson xulqi qanday bo'lishini anglashga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiya esa yoshlarni hayotda o'z oldiga to'g'ri, aniq, yaxshi maqsadlarni qo'yish va shu maqsadlarni amalga oshirishning go'zal xulqlarini o'rgatadi. [2] Ma'naviy –axloqiy tarbiya odob, xulq, axloq va madaniyat tushunchalarini o'ziga qamrab oladi.

Odob-inson haqida yoqimli taassurot uyg'otadigan, lekin jamoa, jamiyat va insoniyat hayotida u qadar muhim ahamiyatga ega bo'lmaydigan, milliy urf-odatlarga asoslangan chiroyli xatti-harakatlarni o'z ichiga oladi.

Xulq-oila, jamoa, mahalla-ko'y miqyosida ahamiyatli bo'lgan, ammo jamiyat va insoniyat hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydigan yoqimli insoniy xatti-harakatlar majmui. [3]

Axloq- (arabcha-xulq-atvor ma'nosini bildiradi) ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soladigan qonun-qoidalar majmuidir. Axloq-ma'naviyatning tarkibiy qismi sifatida shaxs kamolotining yuqori bosqichi sanaladi. Zero, axloq, axloqiy me'yorlarsiz shaxsning ruhiy va jismonan yetukligining mezoni bo'lgan ma'naviy kamolotga erishib bo'lmaydi. Shuning uchun ham ma'naviy-axloqiy tarbiyada uzviylik, aloqadorlik, dialektik xarakterga ega bo'lib, shaxsning ma'naviy-axloqiy shakllanishida muhim sanaladi. [4]

Madaniyat tushunchasi-keng ma'noda insoniyatning butun tarixiy taraqqiyot jarayonida yaratgan va yaratayotgan barcha moddiy va ma'naviy boyliklarining yig'indisini ifodalaydi.

Axloqiy tarbiya- odamlarni oilada, mehnat jamoasi hamda keng jamoatchilik ichida va umuman, har joyda bo'ysunishi va o'zi bajarishi lozim bo'lgan, umumin-soniy qadriyatlarga asoslangan axloq va odob qoidalarini o'zlashtirishdir. [5]

Axloqiy tarbiyaning mazmun-mohiyati ta'lim muassasalarida o'qitiladigan o'quv dasturlari va darsliklarda o'z ifodasini topgan bo'lib, u o'quv jarayonida bevosita amalga oshiriladi. Aslida, shaxs axloqiy madaniyati quyidagicha tuzilmaga ega:

a) Axloqiy ongning rivojlanganligi (yaxshilik, or-nomus, burch va boshqalar haqidagi axloqiy his-tuyg'u va kechinmalar, axloqiy iroda, axloqiy qadriyatlar);
b) Axloqiy dunyoqarashning yuqoriligi (axloqiy ideallar, tamoyillar va me'yorlar, qadriyatlarga yo'nalganlik, axloqiy ehtiyojlar, maslak va e'tiqodlar);
c) Axloqiy sifatlarning mukammalligi (insonparvarlik, insonlarga samimiyat va hurmat bilan munosabatda bo'lish, adolatlilik, vijdonlilik, to'g'rilik, halollik);
d) Axloqiy sifatlarni yuzaga chiqarish, axloq tamoyillari va me'yorlariga rioya qilish). [6]

Ayrim professor-o'qituvchilar va tajribali pedagoglar fikrlariga asoslanib, dars jarayonida talabalarda xulq madaniyatini shakllantirishga ijobiy ta'sir etadigan vositalar sifatida quyidagilardan foydalanildi:

- Inson hissiyoti bilan bog'liq, uning idroki, tafakkuri, tasavvuri mahsuli bo'lgan madaniy estetik manbalar (adabiyotlar, tasviriy san'at asarlari, musiqa, ilm-fan, diniy manbalar);
- Illyustratsiya materiallari, xalq amaliy san'ati namunalari, miniatyuralar, milliy kiyimlar;
- Obrazli-ta'sirchan ifoda vositalari (ma'naviy me'ros haqida diafilm, kinofilm, sahna asarlari, turli ko'rsatuvlar);
- Talabalar va pedagoglar tomonidan tayyorlanadigan jadvallar, ijodiy ishlar, referat, ma'ruza, konspekt, turli poetic asarlar).

Bularning natijasida talabalarda xulq-atvor madaniyatining shakllanishida quyidagi ijobiy natijalar ko'zga tashlandi:

- ✓ Dars davomida talabaning erkinligi, mustaqilligi, faolligi oshdi;
- ✓ Talabalar jamoa fikriga tayanishga, uni hurmat qilishni o'rganadilar, o'zaro hurmat, muloqot madaniyati shakllandi;
- ✓ Talabalarda xalq pedagogikasi, hayot tajribasi asosida ko'tarib chiqilgan muammolar mohiyatini davr bilan bog'lash, atrof-muhit talabi, imkoniyati asoslarini haqqoniy baholash malakasi shakllandi;

- ✓ Talabaning o'zbek xalqining ma'naviy turmush tarsi haqidagi bilim darajasi ortdi;
- ✓ Talabada o'z-o'ziga talabchanlik, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z ustida ishlash, o'zini anglashga e'tibor kuchaydi.[7]

Shuningdek, talabalar ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllanishiga xizmat qiluvchi bir nechta metodlar mavjud bo'lib, ulardan biri "Go'zal axloq" metodidir.

Metodning borishi: Metodda asosan 10-15 nafar talabaning ishtirok etishi maqsadga muvofiq hisoblanadi (agar talabalar soni ko'p bo'lsa, ular 10-15 tadan guruhlarga bo'linishlari mumkin). Ular aylana shaklida joylashib, bir –birlarining qo'llarini mahkam tutishadi. So'ngra, 1-talaba 2-talabaga qarab, qo'lini qo'yib yubormagan holatda unda bor bo'lgan go'zal axloqiy fazilatlarni sanaydi.

Masalan: Siz samimiy, oqko'ngil, to'g'riso'z va mas'uliyatlisiz. (Agar bu fazilatlarni qaysidir holatda guvohi bo'lgan bo'lsa, o'sha holat, voqeani misol sifatida keltirishi mumkin).

2-talaba ham 3-talabaga qarab, unda bor bo'lgan yoki unda ko'rishni xohlagan axloqiy fazilatlarni sanaydi va ketma-ketlik shu tarzda davom etadi.

Masalan: Siz juda xushmuomala va mehnatsevarsiz, men sizda yana insonparvarlik va adolatlilik fazilatlarini yuqoriroq darajada bo'lishini xohlagan bo'lar edim.

Metoddan kutiladigan natijalar: Talabalarning bir-birlarining qo'llarini ushlab, aylana holatda bo'lishlari ularning ahillik, birdamlik, jamoaviy kuch kabi xislatlarni va shu jamiyatning va jamoaning a'zosi ekanliklarini, unda o'zlarining o'rni va ahamiyati borligini his qilishlariga yordam beradi. Bundan tashqari, talabalarning bir –birlariga aytayotgan fazilatlari ularda o'zlariga bo'lgan ishonch, faxr-iftixor, o'z-o'zini boshqarish, o'z ustida ishlash, o'ziga va ishiga bo'lgan mas'uliyatning oshishiga sabab bo'lishi shubhasizdir.

Zeroki, har bir metod, insonlarning u qanday kasb egasi, qaysi soha vakili bo'lishidan qat'iy nazar, ularda u yoki bu jihatning, qobiliyatning yuzaga chiqishiga hamda ish va o'qish faoliyatida samaradorlikning oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ma'naviy –axloqiy tarbiyaga ega bo'lgan va uning asl mazmun-mohiyatini anglab yetgan inson o'z hayot yo'lida aniq va ravon, qo'ygan maqsadlaridan og'ishmay harakat qiladi, uning hayotiy va pedagogik faoliyatida tashabbuskorlik, faollik, mehnatsevarlik, insoniylik, samimiylik, halollik va to'g'rilik kabi ezgu insoniy fazilatlar namoyon bo'ladi. Shu o'rinda buyuk allomalarimizning axloq haqidagi quyidagi fikrlarini keltirib o'tishni joiz deb bildim: "Axloqning yaxshi bo'lishi, taomning pokizaligi, rostlik va omonatga xiyonat qilmaslik- mana shu to'rt xislatni Alloh taolo senga bergan bo'lsin, dunyoviy ishlardan chetda qolgan bo'lsang ham, zarari

yo’qdir” (Imom Buxoriy). “Insonning qadr-qimmati uning mol-mulki yoki ijtimoiy kelib chiqishi bilan emas, balki ma’naviy qiyofasi, axloqiy sifatlari bilan o’lchanadi” (Voiz Koshifiy).[8] Yosh avlodning bunday fazilatlar ruhida tarbiyalanishida esa bo’lajak o’qituvchi-pedagoglarning o’rni alohida ahamiyat kasb etadi. Shu o’rinda ulardan dars jarayonini samarali va qiziqarli tashkil qilishlarida yuqorida aytib o’tilgan vositalardan foydalanishni e’tiborsiz qoldirmasliklarini tavsiya etgan bo’lar edim, negaki bu talabalarning ma’naviy-axloqiy madaniyatida o’zining ijobiy natijasini ko’rsatadi. Kelajak bunyodkorlari bo’lgan yoshlarning ta’lim-tarbiyasi, ularning komil inson bo’lib voyaga yetishlarida asosiy mas’uliyatni zimmasiga olgan insonlar bo’lajak o’qituvchilar ekanligini anglagan holda, oliy ta’lim muassasalari talabalarining ma’naviy-axloqiy madaniyatiga qancha e’tibor qaratsak kam.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. “Taraqqiyot” ilmiy-amaliy, ma’naviy-ma’rifiy jurnali Toshkent 1-2024. “Millatni uyg’otish-uyg’onganlarning vazifasi” 25-bet
2. X.Ibraimov, M.Quronov “Umumiy pedagogika “ Toshkent-Sahhof nashriyoti-2023. 186-bet
3. https://www.sammuslim.uz
4. B.X.Xodjayev “Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti” Toshkent-Sano-standart nashriyoti-2017. 154-bet
5. M.Hamidova “Ma’naviyat asoslari” Toshkent-2008 64-103-betlar
6. https://www.researchgate.net
7. https://cyberleninka.ru
8. https://oyina.uz

РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ «ЦИФРОВОЙ УЗБЕКИСТАН - 2030» В УПРАВЛЕНИИ SOFTWARE ПРЕДПРИЯТИЯМИ

10.70728/tech.v2.i03.039

Жамолдинов Сайдилло Хасанович
докторант (АГТИ)

Аннотация. В этой статье описаны основы цифровизации и цифровой экономики страны. Основное внимание уделяется программным продуктам разработанные сферой software предприятий. Анализируется применение туристических программных продуктов разработанными software предприятиями.

Ключевые слова: software предприятия, анализ, цифровизация, цифровая экономика, программа, индустрия программного обеспечения, туристическая платформа, модель туризма.

Abstract. This article describes the basics of digitalization and digital economy of the country. The main focus is on software products developed by software enterprises. The use of tourism software products developed by software enterprises is analyzed.

Keywords: software enterprises, analysis, digitalization, digital economy, program, software industry, tourism platform, tourism model.

Annotatsiya. Ushbu maqolada raqamlashtirish asoslari va mamlakatning raqamli iqtisodiyoti tasvirlangan. Asosiy e'tibor dasturiy ta'minot kompaniyalari tomonidan ishlab chiqilgan dasturiy mahsulotlarga qaratilgan. Dasturiy ta'minot kompaniyalari tomonidan ishlab chiqilgan turistik dasturiy mahsulotlarni qo'llash tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: dasturiy ta'minot korxonalari, tahlil, raqamlashtirish, raqamli iqtisodiyot, dastur, dasturiy ta'minot sanoati, turizm platformasi, turizm modeli.

Введение.

Стремительное развитие цифровой экономики в мире обеспечивает рост конкурентоспособности стран, отраслей и предприятий. Масштабная цифровизация экономики вносит существенные изменения в процесс ведения бизнеса. Тенденцией сегодняшнего дня является использование глобальных технологий в деятельности субъектов хозяйствования, цифровая трансформация, которая затрагивает все отрасли, направленная на формирование информационного общества и цифровой экономики в целом.

Цифровизация общества — динамичный процесс, затрагивающий различные сферы жизни граждан, которые в различных ситуациях выступают в роли участников хозяйствующих субъектов. На рынке B2B (Business to Business) потребители продукции рассматриваются как отдельные лица или организации, являющиеся покупателями товаров и услуг.

При этом граждане, используя цифровые технологии, стремятся упростить пользование услугами, сократить время поиска товаров по параметрам, получить (оказать) консультационные услуги, минимизировать затраты на пользование услугами. С этой точки зрения цифровизация играет важную роль в продвижении новых форм взаимодействия между покупателями и продавцами услуг, в том числе туристических, продуктов.

По мере повышения цифровой грамотности участников туристического рынка все субъекты, предоставляющие туристические услуги, получат дополнительные конкурентные преимущества. В то же время эти прибыльные предприятия вынуждены внедрять новые формы цифровизации в свою деятельность для повышения эффективности.

Методология.

Сегодня уровень развития цифровых инноваций является одним из факторов, определяющих конкурентоспособность национальной экономики. Цифровая экономика, реализующая цифровые инновации, представляет собой специфическую систему экономических, социальных и культурных отношений, основанную на использовании цифровых ИКТ. Процесс оцифровки в данном случае подразумевает передачу цифровых данных, преобразованных из аналоговой формы в дискретную. Преимущества цифровизации — более низкие цены на услуги по сравнению с традиционной экономикой , рост производительности труда, появление возможностей для создания добавленной стоимости в различных отраслях.

В последние десятилетия широкое распространение получили исследования по внедрению цифровых технологий. В 1995 году профессор Н. Массачусетского технологического института Негропонте [2; 7; 13]. Основное внимание в его исследованиях уделяется быстрому развитию информационно-коммуникационных технологий в традиционной и цифровой экономике.

Многие ученые высказывали аналитические мнения, сравнивая его с наиболее прибыльными секторами, например, с доходами от нефтегазового сектора. В этом отношении можно согласиться с экспертом по маркетингу К. Хэмби: «Данные – это новая нефть» [3]. Действительно, информация — это нефть 21 века, и в обработанном виде она может принести огромную пользу.

Исследование.

Что касается уровня развития цифровой экономики, то в этой сфере Узбекистан значительно отстает от развитых стран. По данным 2019 года, его доля в валовом внутреннем продукте Узбекистана составила 2,2 процента, что в 10-12 раз меньше показателей США, Китая, Евросоюза и Бразилии [статья 4]. Однако следует отметить, что за последние годы Узбекистан добился больших успехов в

развитии цифровых технологий. Так, государство реализует крупные инфраструктурные проекты, широко внедряется Интернет. В то же время для цифровой экономики Узбекистана характерны диспропорции в развитии ИТ-технологий между регионами и отраслями страны.

Согласно проекту Концепции развития системы «Электронное правительство» Республики Узбекистан, планируется увеличить долю ИКТ, включая производство программного обеспечения, в ВВП к 2025 году до 5,0%, а к 2030 году — до 10%.

Таким образом, переход к цифровой модели рыночной экономики требует от работников наличия необходимых компетенций для выполнения трудовых функций в конкретной сфере, которые могут актуализироваться и наращиваться в течение профессиональной деятельности.

В соответствии с Указом Президента от 8 января 2019 года «О дополнительных мерах по обеспечению дальнейшего развития экономики и повышению эффективности экономической политики», в частности, до 1 декабря 2019 года планируется подготовить стратегию развития национальной цифровой экономики «Цифровой Узбекистан – 2030». Сформулированы основные задачи по ускорению развития цифровой экономики и повсеместному внедрению цифровых технологий во все сферы жизнедеятельности населения страны.

Развитие цифровой экономики напрямую связано с уровнем развития информационно-коммуникационных технологий (производства программного обеспечения).

Анализ.

Инвестиции в индустрию программного обеспечения имеют решающее значение для развития экономического потенциала страны, стимулирования инновационного развития, повышения производительности труда, снижения издержек, создания новых видов экономической деятельности, а также повышения качества жизни населения.

Однако динамика привлечения инвестиций в этот сектор оставляет желать лучшего, но определенные улучшения наблюдаются. В первой половине 2019 года инвестиции в сектор «информация и связь» выросли вдвое по сравнению с аналогичным периодом 2018 года. Однако в 2018 году этот показатель снизился почти в 2 раза по сравнению с 2017 годом — с 1,9 до 0,9 трлн. составили суммы. Доля инвестиций по направлению «информация и связь» в общем объеме инвестиций снизилась более чем в 3 раза по сравнению с 2017 годом и первым полугодием 2019 года, и практически не изменилась по сравнению с аналогичным периодом 2018 года. 1,3%.

В 2017-2019 гг. Ежегодно в Узбекистан инвестируется в среднем 200 миллионов долларов США. Для сравнения: в 2018 году в развитие индустрии программного обеспечения в США было инвестировано 1,3 трлн долларов. долл., в Китае — $499 млн, в Беларуси прямые иностранные инвестиции только в софтверную отрасль составили $1,5 млрд. По оценкам специалистов аналитической компании IDC , мировые расходы на разработку ПО будут расти на 3,8% ежегодно и к 2023 году достигнут $4,8 трлн.

Поэтому речь идет о формировании нового «цифрового работника», характеризующегося набором знаний, навыков и умений, постоянно меняющихся под воздействием изменяющейся внешней среды и зачастую использующих информационные технологии. При этом, если автоматизация производственных процессов лишь обеспечивает спрос на «цифровых работников», то рост технологической безработицы вследствие дисбаланса спроса и предложения на рынке труда может представлять серьезную угрозу для цифровизации бизнеса. Эта проблема касается многих секторов экономики, в том числе и туристической отрасли. Тенденции развития цифровой экономики нельзя игнорировать, их необходимо учитывать и умело использовать для обеспечения самодостаточности бизнеса, а значит прибыльности и рентабельности.

Можно выделить два наиболее актуальных направления процесса цифровизации в сфере туризма. Во-первых, торговые и транспортные компании, во-вторых, предприятия индустрии туризма и гостеприимства, предприятия общественного питания имеют возможность расширить свою целевую аудиторию, повысить качество обслуживания, развиваться быстрыми темпами, поскольку в условиях глобальной цифровой экономики, чем больше в их арсенале будет цифровых платформ и их качества, тем успешнее будут эти отрасли.

Обсуждение.

В данном исследовании цифровизация туризма и внедрение цифровых технологий в туристическую отрасль рассматриваются как актуальная проблема. Впервые он появился в начале 2000-х годов как услуга номер один для туристов, такая как бронирование отелей, и превратился в систему бронирования жилья и покупки билетов, похожую на Aviasales (авиакассы). Современные путешествия трудно представить без цифровых платформ. Это исследование, основанное на данных широкого спектра опросов, проведенных в сфере туризма по всему миру, показывает, что только 51 процент путешественников приобретают туры, организованные туроператорами. Однако статистика, представленная отдельно по европейским странам, показывает, что 33 процента всех путешественников лично посещают туристические агентства при покупке туристических продуктов. Сегодня многие европейские туристы и половина всех туристов в мире

предпочитают использовать цифровизацию туризма при планировании маршрута своего путешествия.

Таким образом, в XXI веке цифровые туристические платформы развиваются в различных формах, одной из которых является онлайн-покупка туров, разработанных туроператорами.

В список интернет-ресурсов, предлагающих подобные услуги, входят поисковые системы и интернет-магазины путешествий Agoda, Airbnb, Booking.com, Despegar, Hotels.ng, Travelta.ru и другие.

Поисковые системы позиционируют себя как ресурсы, позволяющие искать подходящие туры по заранее заданным критериям, учитывающим личные пожелания и желания клиентов, предлагаемые многочисленными туроператорами, находить горящие туры, отслеживать изменение цен на интересующие туры, чтобы не упустить момент совершения сделки купли-продажи. - продажа туристической продукции в интересах потребителя.

По всему миру в сфере туризма действуют десятки технологических стартапов, каждый из которых стремится привнести в отрасль свои оригинальные идеи. Например, камбоджийская платформа «SamboTicket» позволяет одновременно бронировать паромы, автобусы и частные такси в Лаосе, Таиланде, Камбодже и Вьетнаме по электронной почте.

Тайский стартап Local Alike, получивший приз от Booking.com, продвигает новую концепцию местного туризма: в рамках онлайн-платформы компания планирует связывать и консультировать местных жителей, предоставляющих туристические услуги по всему миру.

Многие стартапы в сфере туризма пытаются найти свою нишу, сосредоточившись на туристических путешествиях. Например, французская платформа Tripnparty позволяет путешественникам искать бары и пабы в любой стране, которые обычно хорошо известны местным жителям. В 2018 году на Бали прошел конкурс стартапов «Startup Weekend Bali», где были отобраны лучшие идеи в сфере туризма. Список победителей отражает тенденцию реагировать на их требования. В то же время были предложены различные мобильные приложения, в том числе на Бали («Travelis»), предлагающее информацию о покупке продуктов у местных фермеров с местными гидами и водителями («Finger Farm»), а также отели в Индонезии, предоставляющие гостям чистую воду в многоразовых контейнерах. («Ботол Висата»).

Россия В Федерации туризм поле , его разработка оба состояние на уровне тоже субъекты , муниципалитеты и общество для важный к сути владелец Федеральный Туризм Агентство информация что показывает, что единственный

федеральный турист операторы в реестр 4377 записей 2,5 тыс. сотрудников компании избыток внутренний туризм в поле активность работает .

Авторизоваться туризм разработка страна для важный к сути владелец что это было из- за этого поле оцифровка и инфраструктура разработка в соответствии с решение прием делать основной критерии потенциал и настоящий туристов к их желаниям направленный быть нуждаться . Туризм оцифровка уровень высокий был из стран 201 8 в год относительно 201 9 в этом году туризм поездки числа самый большой рост следующий в странах Далее : Китай (КНР) + 14%, Германия + 11%, Корея Республика + 42%, США + 16%, Израиль + 24%, Франция + 12%, Канада + 14%, Швейцария + 12%, Швеция + 50%, Бельгия + 25% и другие .

Впредь кроме того , туризм оцифровка современный из форм один этот турист для поездок полезный был мобильный приложения работа Это выход . Например , потенциальный потребители 201 8 в этом году со смартфонов транспортные средства транспорт в соответствии с услуги чем обычно более они искали

201 9 в этом году их поиск в соответствии с вопросы год на 62% в течение вырос , мобильный с устройств тренироваться билеты поиск для вопросы повысился

201 8 в год относительно 201 9 на 50% в год , туризм продукты искать и 65 % выросло . Мобильный приложений для общественности независимо , мобильный устройства через тип те продавать взять немного известный отсутствие понятно , потому что путешествовать продукты продавать взять турист личный к информации войти требовать делает это и личный с компьютера вход довольно много Это удобно . Однако , мобильный приложения человека расположен место , временное жить на месте его/ее вокруг объекты о информация в получении неразделимый является помощником . Например , мы используем Google Maps о , пользователям мест фотографии и описания добавьте свои мысли и мнения оставив это , что с местный население и посещать санитары известный один область объект с представить « Локальный », который облегчает " эксперты " программа о Мы говорим .

Карты Яндекса и Карты Google также позволяют пользователям личный в машине , в обществе в транспорте или пешеход используя один с точки к другому маршрут строительство возможность дает , это и незнакомец в местах путешествовать в этом очень удобный и Это полезно .

Кроме того, технология блокчейн является формой цифровизации туризма. Названные технологии предполагают нахождение информации о приобретении туристических услуг в едином цифровом пространстве, что помогает каждому участнику процесса оказания услуг по реализации туристских продуктов ориентироваться на реальную информацию о потребителях и прогнозировать их

потребности, а также персонализировать рекламные предложения. Примером этого является Winding — инструмент для оценки и реализации эффективности децентрализованных туристических программ. Одним из примеров является авиакомпания Lufthansa , которая начала сотрудничество с блокчейн-стартапом [8].

Еще одной формой цифровизации туризма является цифровизация вышеупомянутых видов хобби. Действительно, как и в большинстве стран мира, информатизация российской экономики, зачастую при свободном доступе к интернет-ресурсам, привела к тому, что многие туристы предпочитают планировать свои поездки самостоятельно, без помощи профессионалов в сфере туризма — туроператоров и турагентств.

В то же время следует помнить, что самодеятельный туризм как самостоятельный вид деятельности требует определенных знаний и умений по формированию цикла рекреационных мероприятий за пределами обычного места жительства, подбору элементарного досугового комплекса, отвечающего условиям привлекательности и полезности для потребителей туристских услуг. Самостоятельная разработка маршрута и программы путешествия требует навыков поиска альтернативных вариантов путешествий. Таким образом, сегодня необходимо признать, что объективные процессы в сфере туризма, такие как рост популярности самостоятельных туристских поездок, создают необходимость поиска путей удовлетворения общественных потребностей в целях завоевания авторитета в организации самодеятельного туризма.

Этот из-за текущий вовремя хобби типы делать увеличивается населения турист грамотность увеличить возможность « Старт » , который дает туристы для " путешествовать " названный школы организация глагол этот к цели в достижении важный шаг считается . Такой школы независимый поездки организация глагол испытать владелец нет новый для туристов для поездки подготовка алгоритм о информация дать возможный . Например , личные привилегии и существует дом фермы бюджет основано на туризм направления поиск , первый для поездки самый подходящий приходящий туризм направление выбор , независимый поездка организация глагол юридический характеристики с для знакомства .

Впредь снаружи , транспорт инструменты транспорт и временно к месту размещения альтернатива параметры поиск и выбор , новый новичок туристы для путешествовать программа в рамках обсуждение делать требовать делать важный проблемы как видя увольнять возможный . Этот на земле ты для туристов перевозчики туры , авиалинии , поезда , паромы , автобусы поиск правила , транспортное средство путешествовать особенности , особенности Booking.com , апартаменты особенности , лагеря и другие нравиться в вопросах информация помощь подарок твой нуждаться . , в туризме страхование делать , путешествовать

в течение банк карты и наличные из денег использовать в соответствии с инструкции отдача , страсть типы передача Опасность о поговорить . Чрезвычайная ситуация « Для туристов » в некоторых случаях помощь " снаружи" туризм в поле Туроператоры ассоциация с коммуникации возможность отсутствие о сообщение дать обязательный проблема считается.

Модель туристической платформы

Рисунок 1. Модель туристической платформы Компоненты предлагаемой модели.

Выводы

Таким образом, цифровизация туризма включает в себя различные проявления, в том числе онлайн-покупку готовых туров, созданных туроператорами, разработку и внедрение мобильных приложений для туристов, оцифровку любительских туров через создание онлайн-школ для начинающих путешественников и другие. В перспективе процесс цифровизации туризма будет связан с уходом из туристических компаний традиционных компаний с офлайн-представительствами и развитием туристического дизайна. Параметры определяются индивидуально каждым конкретным клиентом, и поэтому конкурентное преимущество получают те туристические организации, которые смогут наилучшим образом интегрировать процесс приватизации в предоставление туристических услуг потребителям, привлекая не только реальных, но и лояльных и преданных клиентов из числа своих потенциальных клиентов. таким образом,

обеспечивая долгосрочное выживание на основе постоянного и стабильно высокого уровня прибыли и рентабельности.

Список литературы:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.

2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб ҳалқимиз билан бирга қурамиз. – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 488 б.

3. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз – Т.: “Ўзбекистон”. 2017. – 592 б.

4. *Data Protection Regulations and International Data Flows: Implications for Trade and Development*. UNCTAD/WEB/DTL/ STICT/ 2016/1/iPub. United Nations publication, Geneva.

5. Tilson D, Lyytinen K and Sørensen C (2010). Digital infrastructures: The missing IS research agenda – Research commentary. *Information Systems Research*, 21(4): 748–759.

6. Malecki EJ (2018). Entrepreneurship and entrepreneurial ecosystems. *Geography Compass*, 12(3). Wiley Online Library.

7. Цифровая Россия: Новая реальность. М.: Мак-Кинзи и Компания СиАйЭс, 2017. – 132 с. http://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Locations/Europe%20and%20Middle%20East/Russia/Our%20Insights/Digital%20Russia/Digital-Russia-report.ashx.

8. Христочевский С. А. Электронные мультимедийные учебники и энциклопедии. Информатика и образование. 2000. – № 2. С. 20-24.

9. Расулова, Т. П., Жамолдинов, С. Х., & Атаханов, К. (2020). Основы функционирования и эффективность внедрения систем мониторинга транспорта UzGPS в Узбекистане. *Universum: технические науки*, (7-1 (76)), 18-22.

10. Эркин, К., Жамолдинов, С. Х., & Буронов, Б. А. У. (2018). Результаты внедрения современных информационных продуктов в сфере пассажирского транспорта. *Universum: технические науки*, (2 (47)), 5-8.

11. Jamoldinov S. Axborot mahsulotlari baholarining belgilanish xususiyatlari. “Mashinasozlik” ilmiy-texnika jurnali. №1, 2023 yil. 222-228.

BIR O'YINDA QOCHIB KETISH MASALASI YECHILISHI UCHUN YETARLI SHARTLAR

10.70728/tech.v2.i03.040

Umrzaqov N.M.
Andijon Davlat Universiteti 1- bosqich magistranti
No'monova R.M.
Andijon Davlat Universiteti 1- bosqich magistranti
E-mail: umrzaqov2010@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu ishda ishtirokchilarni dinamik imkoniyati teng bo'lgan, o'zaro konflikt boshqarilayotgan obektlar o'rtasida chiziqli nostatatsionar masalasi ko'rib chiqilgan. Bu o'yinda n ta quvuvchi va m ta qochuvchi ishtirok etadi. Quvuvchlarning maqsadi barcha qochuvchilarni tutib olish, qochuvchilarning maqsadi ulardan kamida bittasi qo'lga olinmasligidir. Statsionar holatda bu masala tadqiqot ishida o'rganilgan. Bu yerda lokal qochib ketish masalasi yechilishi uchun yetarli shartlar olingan.

Kalit so'zlar: qismto'plami, differensiallanuvchilik, lemma, indeks, interval, elementlar, transversallik, funksiya, lokal, statsionar, nostatatsionar, dinamik,

R^k $(k \geq 2)$ fazoda $n+m$ ishtirokchili Γ o'yinni qaraymiz: n ta quvuvchi va m ta qochuvchi. Har bir $P_i, i = 1,2,\dots,n$ quvuvchining harakati quyidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$\dot{x}_i(t) = A(t)x_i(t) + u_i(t), \quad x_i(t_0) = x_i^0, \quad u_i \in U.$$

Har bir $E_j, j = 1,2,\dots,m$ qochuvchining harakati esa quyidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$\dot{y}_j(t) = A(t)y_j(t) + v_j(t), \quad y_j(t_0) = x_j^0, \quad v_j \in U,$$

bunda barcha i,j larda $x_i^0 \neq y_j^0, x_i, y_j, u_i, v_j \in R^k$, $U \subset R^k -$ qavariq kompakt, $A(t) -$ tartibi k ga teng haqiqiy kvadrat matritsa va u butun t o'qida o'lovli, uning $\|A(t)\|$ normasi t o'qining ixtiyoriy kompakt qismto'plamida integrallanuvchi. O'yin ishtirokchilarining $u_i(t), v_j(t)$ boshqaruvlari $t \geq 0$ da qiymatlarini U to'plamdan qabul qiluvchi o'lchovli funksiyalar.

Ta'rif. Agar qochuvchilarning shunday $v_1(t),\dots,v_m(t)$ boshqaruvlari mavjud bo'lsaki, taqib qiluvchilarning ixtiyoriy $u_1(t),\dots,u_n(t)$ boshqaruvlari olinganda ham barcha $i \in \{1,\dots,n\}$ va ixtiyoriy $t \geq t_0$ lar uchun $y_s(t) \neq x_i(t)$ munosabatni qanoatlantiruvchi $s \in \{1,\dots,m\}$ nomer topilsa, u xolda Γ differensial o'yinda $z^0 = (x_1^0,\dots,x_n^0,y_1^0,\dots,y_m^0)$ nuqtadan $[t_0,+\infty)$ yarimcheksiz intervalda lokal qochib ketish masalasi yechiladi deymiz

R^n fazoning bo'sh bo'lmagan G qismto'plami berilgan bo'lsin.

$$x(t) = \left(x_1(t), \dots, x_\nu(t)\right), \quad y(t) = \left(y_1(t), \dots, y_\mu(t)\right)$$

deb olaylik va quyidagi indekslar to‘plamini aniqlab olamiz:

$$I(x(t), G) = \{i|\ i \in \{1, \dots, \nu\},\ x_i(t) \in G\},$$

$$J(y(t), G) = \{j|\ j \in \{1, \dots, \mu\},\ y_j(t) \in G\},$$

shu bilan birga agar $y_{j_1}(t) = y_{j_2}(t) = \dots = y_{j_s}(t)$ tengliklarni qanoatlantiruvchi $j_l \in J(y(t), \partial G),\ l = 1, \dots, s,\ s > 1,\ j_1 < j_2 < \dots < j_s$ indekslar mavjud bo‘lsa, u xolda $l = 2, \dots, s$ uchun $j_l \notin J(y(t), \partial G)$ deb xisoblaymiz. $|I|$ orqali chekli I to‘plam elementlarining sonini belgilaylik.

G – qavariq kompakt to‘plam bo’lsin.

$$\dot{\psi}(t) = -A^*(t)\psi(t), \qquad (1)$$

Qo‘shma sistemaning $\psi_j(t_0) = p_j$ boshlang‘ich shartga mos yechimini $\psi_j(t)$ orqali belgilaylik, bu yerda $p_j - G$ to‘plamga $y_j^0,\ j \in J(y(t_0), \partial G)$ chegaraviy nuqtasida o‘tkazilgan birlik urinma vektor.

Teorema. Agar shunday G qavariq kompakt to‘plam majud bo‘lsaki u

$$|J(y(t_0), \partial G)| > |I(x(t_0), R^n \backslash G)|$$

tengsizlikni qanoatlantirsa va ixtiyoriy $j \in J(y(t_0), \partial G)$ olinganda ham (1) sistemaning deyarli barcha $t \geq t_0$ lar uchun $\psi_j(t)$ traektoriyalari ustida $C\left(U, \psi_j\right)$ tayanch funksiya ψ_j bo‘yicha differensiallanuvchi bo‘lsa, u xolda Γ differensial o‘yinda z^0 nuqtadan lokal qochib ketish masalasi yechiladi.

Isbot. $E_j,\ j \in J(y(t_0), \partial G)$ qochuvchilarning $v_j(t) \in U, t \geq t_0$, boshqaruvini

$$\left(v_j(t), \psi_j(t)\right) = C\left(U; \psi_j(t)\right), \quad t \geq t_0 \qquad (2)$$

shartdan tanlaymiz. Teoremadagi tayanch funksiyaning deyarli barcha $t \geq t_0$ lar uchun $\psi_j(t)$ traektoriyalari ustida differensiallanuvchi bo‘lish shartiga ko‘ra U to‘plam deyarli barcha $t \geq t_0$ lar uchun har bir $\psi_j(t)$ yo‘nalishlarning har birida qatiiy qavariqdir va (2) ifodada maksimumga yagona $v_j(t) = v_j\left(\psi_j(t)\right)$ element ustida erishiladi, bunda v_j o‘zgaruvchi ψ_j ning uzluksiz funksiyasi. $\psi_j(t)$ absolyut uzluksizligidan $v_j\left(\psi_j(t)\right)$ ikkita deyarli uzluksiz funksiyalarning (murakkab funksiyasi) superpozitsiyasi sifatida deyarli barcha $t \geq t_0$ lar uchun vaqtning uzluksiz funksiyasi bo‘ladi va demakki o‘lchovli bo‘ladi. Qolgan $E_j,\ j \notin J(y(t_0), \partial G)$ qochuvchilarning boshqaruvlari ixtiyoriy joiz holatda olinadi.

$P_i, i \in I(x(t_0), G)$ quvuvchi hech bir $E_j, j \in J(y(t_0), \partial G)$ qochuvchini tuta olmasligini ko‘rsatamiz. Dastlab $i \in I(x(t_0), \mathrm{Int}\, G)$ xolatni qaraymiz. [4] dagi 1-, 2-lemmalarga ko‘ra, ixtiyoriy $u_i(\tau),\ \tau \in [t_0, t],\ u_i(\tau) \in U$ boshqaruv olinganda ham

$$x_i(t) \notin \partial X(t; t_0, G, U)$$

munosabat o‘rinli va bir vaqtda ixtiyoriy $j \in J(y(t_0), \partial G)$ uchun

$$y_j(t) \in \partial X(t; t_0, G, U)$$

munosabat bajariladi. O‘z navbatida $t \geq t_0$ vaqtlarda ixtiyoriy $j \in J(y(t_0), \partial G)$ uchun $x_i(t) \neq y_j(t)$ munosabat o’rinli.

Endi vaqtning biror t_1 momentida biror i indeks uchun $x_i(t_1) \in \partial X(t_1; t_0, G, U)$ va $x_i(t_1) \neq y_j(t_1),\ j \in J(y(t_0), \partial G)$ munosabatlar bajarilsa, u xolda $t > 0$ vaqtlarda $x_i(t_1 + t) \neq y_j(t_1 + t)$ munosabat o‘rinli bo‘lishini ko‘rsatamiz.

Teskari faraz yuritaylik, ya’ni shunday $t_2 > 0$ moment va $u_i(\tau),\ \tau \in [t_1, t_1 + t_2]$ boshqaruv mavjudki, ular uchun $x_i(t_1 + t_2) = y_j(t_1 + t_2)$ tenglik o’rinli bo‘lsin. U xolda $y_j(t) \in \partial X(t; t_0, G, U),\ t \geq 0$ munosabatni xisobga olsak

$$x_i(t_1 + t_2) \in \partial X(t_1 + t_2; t_0, G, U) = \partial X(t_2; t_1, \partial X(t_1; t_0, G, U), U)$$

munosabatni xosil qilamiz.

U xolda $\left(u_i(t), x_i(t)\right)$ juftlik $[t_1, t_1 + t_2]$ kesmada maksimum shartini va $X(t_1; t_0, G, U)$ to‘plamda transversallik shartini qanoatlantiradi. Shuningdek $\left(v_j(t), y_j(t)\right)$ juftlik $[t_1, t_1 + t_2]$ kesmada maksimum shartini va $X(t_1; t_0, G, U)$ to‘plamda transversallik shartini qanoatlantiradi. Deyarli barcha $t \in [t_1, t_1 + t_2]$ lar uchun $\psi_j(t)$ traektoriyalari ustida $C\left(U, \psi_j\right)$ tayanch funksiya ψ_j bo‘yicha differensiallanuvchiligiga va dagi 3-lemmaga ko‘ra $x_i(t_1 + t_2) \neq y_j(t_1 + t_2)$ ziddiyatni xosil qilamiz. Bundan, agarda $i \in I(x(t_0), \partial G)$ bo‘lsa u xolda barcha $j \in J(y(t_0), \partial G)$, $t \geq t_0$ lar uchun $x_i(t) \neq y_i(t)$ munosabat bajarilishi kelib chiqadi.

$P_i, i \in I(x(t_0), R^n \backslash G)$ quvuvchi $E_j,\ j \in J(y(t_0), \partial G)$ qochuvchilardan birortasini ham tuta olmaydi. Haqiqatdan ham 3-lemmaga ko‘ra ixtiyoriy $j_0, j_1 \in J(y(t_0), \partial G),\ j_0 \neq j_1, t \geq t_0$ lar uchun

$$y_{j_0}(t) \neq y_{j_1}(t) \qquad (3)$$

muosabat o‘rinli, u xolda $P_i, i \in I(x(t_0), R^n \backslash G)$ quvuvchi tomonidan bir vaqtning o‘zida ikkita

$$E_{j_0}, E_{j_1},\ \ j_0, j_1 \in J(y(t_0), \partial G)$$

qochuvchini tutib olish imkonsiz.

Faraz qilaylik $t_1 > t_0$ momentda $P_i, i \in I(x(t_0), R^n \backslash G)$ quvuvchi E_{j_0}, $j_0 \in J(y(t_0), \partial G)$ qochuvchini tutib olsin, u xolda $x_i(t_1) = y_{j_0}(t_1)$ tenglik bajariladi. (2), (3) munosabatlardan barcha $j_1 \in J(y(t_0), \partial G) \backslash \{j_0\}$, $t > 0$ lar uchun $x_i(t_1 + t) \neq y_{j_1}(t_1 + t)$ munosabatni xosil qilamiz. Demak quvuvchilar soni $|I(x(t_0), \partial G)|$ sondan ko‘p bo’lmagan E_j, $j \in J(y(t_0), \partial G)$ quvuvchilarni tutishi mumkin. O‘z navbatida teorema shartidagi

$$|J(y(t_0), \partial G)| > |I(x(t_0), R^n \backslash G)|$$

tengsizlik teoremani isbotlaydi.

Shunga o‘xshash mulohazlar yuritib quyidagi teoremani ham isbotlash mumkin.

2-Teorema. $U -$ silliq chegarali qatiiy qavariq kompakt to‘plam bo‘lsin. Agar shunday G_1, G_2 qavaariq to‘plamlar mavjud bo‘lsaki, ixtiyoriy $i \in \{1, \dots, \nu\}$ uchun $x_i^0 \in G_1 \cup G_2$ va

$$|I(x(t_0), G_1 \backslash G_2)| < \left|J\left(y(t_0), R^n \backslash (G_1 \cup G_2)\right)\right| + |J(y(t_0), \partial G_2)|$$

tengsizlik bajarilsa u xolda Γ differensial o‘yinda z^0 boshlang‘ich nuqtadan lokal qochib ketish masalasi yechiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Благодатских В.И. Введение в оптимальное управление (линейная теория). М.: Высшая школа, 2001. 240 с

2. Ли Э.Б., Маркус Л. Основы теории оптимального управления. М.: Наука, 1972. 576 с.

3. Чикрий А.А. Конфликтно управляемые процессы. Киев: Наук. думка, 1992. 384 с.

4. Umrzaqov N.M., No’monova R.M. Erishuvchanlik to‘plamining geometrik xossalari. Aniq fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Andijon 22-may 2024-yil.

TALABALARDA LOYIHALASH KO‘NIKMALARINI ELEKTRON TA’LIM RESURSLARI VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH

10.70728/tech.v2.i03.041

Asrorova Saodat Abdullo qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida va talabalar orasida loyihalash ko‘nikmalarini shakllantirishda elektron ta’lim resurslarining o‘rni tahlil qilinib, bugungi kunda elektron ta’lim resurslari, xususan, onlayn platformalar, multimedia vositalari va interaktiv dasturlar, ta’limning samaradorligini oshirishda va talabalarni loyihalash ishlariga jalb etishda muhim roli, elektron ta’lim texnologiyalarining qo‘llanilishi orqali talabalar o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llash, ijodiy fikrlash va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, elektron ta’lim resurslarining samarali foydalanish imkoniyatlari, talabalar uchun interaktiv va ko‘p funksiyali vositalar yaratishning ahamiyati hamda bu vositalar yordamida talabalar loyihalarini bajarishda yangi yondashuvlar haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: elektron ta’lim resurslari, loyiha asosida ta’lim, talabalar ko‘nikmalari, interaktiv dasturlar, multimedia vositalari, mustaqil fikrlash, ta’lim samaradorligi, innovatsion ta’lim texnologiyalari

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПРОЕКТИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

Аннотация. В данной статье анализируется роль электронных образовательных ресурсов в процессе формирования навыков проектирования у студентов. На сегодняшний день электронные образовательные ресурсы, в частности, онлайн-платформы, мультимедийные средства и интерактивные программы играют важную роль в повышении эффективности образования и вовлечении студентов в проектную деятельность. Рассматривается использование электронных образовательных технологий для применения знаний на практике, развития творческого мышления и самостоятельной работы. Также представлены возможности эффективного использования электронных ресурсов, важность создания интерактивных и многофункциональных инструментов для студентов и новые подходы к выполнению проектов с их помощью.

Ключевые слова: электронные образовательные ресурсы, проектное обучение, навыки студентов, интерактивные программы, мультимедийные средства, самостоятельное мышление, эффективность образования, инновационные образовательные технологии.

FORMING PROJECT DESIGN SKILLS IN STUDENTS USING ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES

Abstract. This article analyzes the role of electronic educational resources in the process of forming project design skills in students. Nowadays, electronic educational resources, particularly online platforms, multimedia tools, and interactive programs, play a significant role in improving the effectiveness of education and involving students in project activities. The article discusses the use of electronic educational technologies for applying knowledge in practice, developing creative thinking, and fostering independent work. Additionally, it highlights the opportunities for the effective use of electronic resources, the importance of creating interactive and multifunctional tools for students, and new approaches to project implementation with their help.

Keywords: electronic educational resources, project-based learning, student skills, interactive programs, multimedia tools, independent thinking, education effectiveness, innovative educational technologies.

Kirish. Informatsion texnologiyalarni qo‘llash sharoitida o‘qituvchi faoliyati o‘zgaradi. Bu esa o‘qituvchining yangi pedagogik muhitda yangi o‘qitish vositalarini qo‘llab, talabalarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularga yangi bilimlarni mustaqil izlash va topish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Kompyuter texnikasining qo‘llanilishi an’anaviy o‘qitish falsafasini o‘zgartiradi, ya’ni o‘quv jarayonida uchinchi ishtirokchi, kompyuter ishtirok etadi.

An’anaviy o‘qitish texnologiyasiga o‘rgangan pedagoglar kompyuterli o‘qitishning ahamiyati va afzalliklarini ham sezmayaptilar. Ular uchun ta’lim jarayonida kompyuterlar paydo bo‘lishi qiyinchilik tug‘dirayapti. Shuning uchun ham kompyuterli o‘qitish texnologiyalarini qo‘llash uchun birinchi navbatda pedagog o‘qituvchilarning kompyuter bilan ishlash malakalarini oshirish, ularda informatsion madaniyatni shakllantirishni talab etadi.

Keyingi yillarda real kasbiy faoliyat holatlarini (faoliyat usullarini) immitatsion modellashtirish tamoyiliga asoslanib ishlab chiqiladigan “o‘yinli” o‘qitish metodi keng tarqalmoqda. Ushbu metod dars jarayonida talabalarni faollashtirishga yo‘naltirilgan. Immitatsion o‘yin maxsus kompyuter dasturi bo‘lib, u yordamida ishlab chiqarish jarayonlari, mashina va apparatlar texnologik samaralarini ishlab chiqish jarayonlarining borishi, mashina va apparatlar ishlarini namoyish qilishni, ta’lim oluvchilarning olgan bilimlarini baholashni modellashtiriladi. Ta’limda multimediadan foydalanish – bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya (obyektlarning fazodagi harakati) effektlari asosida o‘quv materiallarini talabalarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko‘rinishidir.

Metodlar. Multimedia – tasvir va matnni o‘ziga olish, saqlash hamda namoyish etish vazifasini bajaradi.

Ixtisoslik fanlarini elektron darslik vositasida o‘qitishda “Ish o‘yinlari” texnologik jarayonning yoki alohida faoliyat usuli modeli sifatida namoyon bo‘ladi. Talabaga bir texnologik jarayonning parametri beriladi, u yuqoridagi parametrlarda texnologik jarayonni bajarish uchun ekranda tasvirlangan bir nechta mashina yoki apparatlardan birini tanlashi kerak.

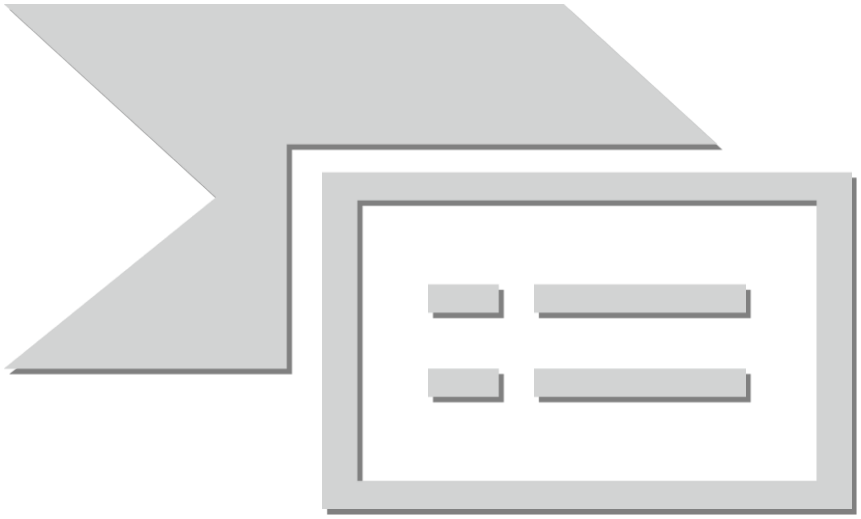

Dastur jarayonni hisoblashda hisoblashlarni grafik ko‘rinishni, parametrlarini kiritishni bajarishni ta’minlashi kerak. Dastur talabaning noto‘g‘ri javobida boshqa parametrlarni kiritishni topshirish paytidan bajarishni ta’minlash kerak. Fransuz mutaxassislari yangi informatsion texnologiyalarni qo‘llashni quyidagicha baholaydilar:

- o‘qitish motivatsiyasini oshiradi;

- talabalarning mustaqil ta’lim olish qobiliyatlarini shakllantiradi va rivojlantiradi;

- ta’limning natijaviyligini oshiradi;

- qisqa vaqtda o‘qitishga mo‘ljallangan.

Masofaviy ta’limda uy sharoitida yoki uzoq masofadan turib ta’lim olish imkoniyati bo‘lsa ham o‘qitish sifati va zamonaviy informatsion hamda didaktik vositalardan foydalanishning muammolari yuzaga keladi.

Chunki, masofaviy ta’limda talabalarning qiziqishini oshirish, o‘qitish jarayonida faol usullarni qo‘llash, seminar treninglar va loyiha ishlari o‘tkazish imkoniyati bo‘lmaydi. Demak, zamonaviy informatsion va o‘qitish texnologiyalari birgalikda qo‘llanilganda, ta’lim samaradorligini oshirishga maksimal erishish mumkin. Shu o‘rinda shuni ta’kidlash joizki, zamonaviy ta’lim sharoitida elektron ta’lim resurslaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Elektron ta’lim resurslari (elektron darslik, elektron o‘quv qo‘llanma, multimedialar, vositalar, elektron ma’lumot-nomalar va hokazo) bilan ta’lim jarayonini ta’minlash orqali kompyuterli o‘qitish texnologiya-lari va mustaqil ta’limni to‘la amalga oshirish mumkin.

Elektron o‘quv adabiyoti – multimedia texnologiyalariga asoslangan matn, audio, video ma’lumotlari bilan boyitilgan ma’lumotlarni tanlash, tasvirlash, saqlash, ma’lum bir sohani yoritishda bilimlarni interaktiv usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniyatlariga ega bo‘lgan manbadir.

Elektron o‘quv adabiyoti (EO‘A) – bular davlat ta’lim standartlari asosida mutaxassislik va yo‘nalishlar bo‘yicha ixtisoslik fanlarning alohida muhimroq bo‘limlariga oid nashrlar, namunaviy va ishchi reja, shuningdek, mashqlar va masalalar to‘plami, xarita va sxemalar albomi, tuzilmalarga oid atlaslar, xrestomatiya, diplom ishi yoki loyihasi bo‘yicha ko‘rsatmalar, ma’lumotnoma, entsiklopediya, trenajor kabilardir.

Elektron ta’lim resurslari vositasida o‘qitish o‘qituvchi va talabaning kompyuter bilan ishlash malakasiga ega bo‘lishini talab etadi, ya’ni informatika va hisoblash texnikasi asosiy tushunchalarini, kompyuter texnikasining funksional imkoniyatlarini va prinsipial qurilmalarini bilish, asosiy komandalar va dasturlar bilan ishlash, dasturlashtirishning tili va algoritmlari to‘g‘risida dastlabki tushunchalarga ega bo‘lish kerak.

Natijalar va munozara. Elektron ta'lim resurslaridan asosiysi – bu elektron darslik hisoblanadi. Quyidagi kompyuterli o'qitish texnologiyasini amalga oshirishda elektron darslikning bevosita o'qitish vositasi sifatida qaralishi to'g'risida qisqacha fikr yuritamiz. Elektron ta'lim resurslaridan asosiysi – bu elektron darslik hisoblanadi. Quyidagi kompyuterli o'qitish texnologiyasini amalga oshirishda elektron darslikning bevosita o'qitish vositasi sifatida qaralishi to'g'risida qisqacha fikr yuritamiz. Kompyuterli o'qitish texnologiyasi qo'llanilishidan asosiy maqsad ta'lim oluvchilarning informatsiya bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, ularning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish, optimal echimlarini mustaqil izlash, topish, tadqiqotchilik faoliyatilarini kuchaytirishdan iboratdir.

Kompyuterli o'qitish vositalari o'qituvchi va talabaning o'zaro faol hamkorligini ta'minlaydi. Kompyuterli o'qitish texnologiya-sida o'qituvchi yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Kompyuter o'quv axborotini uzatish manbai bo'lib, multimediali va animatsiyali ko'rgazmalilikni ta'minlaydi, trenajor, tahlil va nazorat qilish, modellashtirish vositasi, hisoblash mashinasi vazifasini bajaradi.

O'qitish oobyekt funksiyasida kompyuter dasturlashtirish, dasturiy mahsulotlarni yaratish, turli informatsion muhitni qo'llash sifatida vazifalarni bajaradi.

Kompyuterli o'qitish jarayonida ishtirokchilar faoliyati quyidagilardan iborat bo'ladi: talaba – elektron darslik – o'qituvchi, talabalarning elektron darslik bilan interfaol aloqasi va mustaqil faoliyati, o'z-o'zini nazorat qilish va boshqarish.

Kompyuterli o'qitish texnologiyasida o'qituvchi quyidagi vazifalarni bajaradi:

- elektron darslik vositasida o'qitish jarayonini tashkil etish;
- kompyuter sinfidagi tarmoqli boshqarish, instruktaj o'tkazish, talabalarni faollashtirish;
- talabalarni individual kuzatish, ularga yordam ko'rsatish, ya'ni elektron darslik bilan mustaqil ishlashga yo'naltirish;
- talabalarning o'quv materiallari bilan ishlashda maslahatlar berish;
- talabalarning topshiriqlarni bajarish bo'yicha qo'shimcha ko'rsatmalar berish;
- talabalarning o'z-o'zini baholash natijalarini tahlil etish.

Kompyuter grafikasi – kompyuter texnikasi yordamida grafik tasvirlarni yaratish usullari, vositalarini o'rgatadigan informatikaning bir bo'limi bo'lib hisoblanadi

Elektron darsliklar didaktikaning asosiy tamoyillarini ishonchli va yuqori darajada joriy qilish imkonini beruvchi, samarali o'qitish vositasidir. Tadqiqotchilar elektron

darsliklarni masofaviy o‘qitishda, uyda mustaqil o‘rganishda, guruhiy va individual ishlarni tashkil etishda va o‘tkazishda qo‘llanilganda yaxshi samara beradi, deb fikr bildirganlar. Elektron darslik va qo‘llanmalar masofali o‘qitishda yuqori faollikka ega bo‘lish lozim. Ular tinglovchilar uchun ta’lim berish tizimlari vazifasini bajarishlari kerak. Har bir fanga mo‘ljallangan kurslar eng kamida uchta: ta’limiy, mashqli va nazorat qilish kabi asosiy qismlarga ega bo‘lishi zarur.

Tadqiqotlarda elektron darsliklarni yaratish bosqichlari, tamoyillari va metodikalari to‘g‘risida turli yondashuvlar keltiriladi. Masalan, ta’lim muassasasi o‘qituvchi va talabalari uchun “Axborot texnologiyalari” kursi bo‘yicha yaratilgan metodik elektron o‘quv qo‘llanmasini yaratilishi quyidagi bosqichlarda amalga oshirilgan.

1. Boshlash jarayoni.

2. Maqsadni aniqlash.

3. Mundarija tuzish – rejalashtirish.

4. Dasturiy mahsulotni tayyorlash.

Elektron darsliklar turlicha bo‘lishi mumkin. Masalan, animatsiya, ovoz, grafik, jadval, rasm, gipermatnli va test tizimlari bor bo‘lgan darsliklar. Elektron darslik mavzuni talabaga eng qulay ko‘rinishda taqdim eta oladi, u talaba bilan interfaol usulda muloqotda bo‘ladi. Talaba mavzularni mustaqil o‘rganishi va o‘zi olgan bilimni test sinovi asosida sinab ko‘rishi mumkin. Elektron darslikni yaratuvchi ishchi guruhi har bir mavzu, mavzular bloki uchun ssenariy yozadi, qaysi mavzuda kompyuterning qanday imkoniyatidan, yangi pedagogik texnologiyaning qaysi elementidan foydalanish mumkinligini aniqlaydi.

Masofaviy o‘qitish jarayonida elektron darsliklardan foydalanishda fanning mazmunini beribgina qolmasdan, laboratoriya ishlarini ham maxsus jihozlangan xonalarda emas, balki elektron stendlar yordamida bajarish imkoniyatini ham beradi. Talabalar amaliyotda bajara olmaydigan va ko‘zlari bilan ko‘ra olmaydigan murakab, kichik o‘lchamdagi jarayonlarni kompyuter animatsiyasi yordamida ko‘ribgina qolmay, bu texnologik jarayonni boshqara oladilar.

G.N.Nurgaliyevaning elektron darsliklarning yaratishning pedagogik texnologiyasi o‘tkazilgan nazariy tadqiqotlar natijasi hisoblaydi. Ushbu texnologiya o‘qitish jarayonini inobatga olgan holda darsliklar nazariyasiga asoslanib ishlab chiqilgan bo‘lib, unda elektron darslik – bu jarayonli, modulli, interfaol, multimediali informatsion o‘rgartish vositasi deb isbotlaydi.

Elektron darslik – bu dasturiy metodik majmua bo‘lib, fanni mustaqil yoki o‘qituvchi yordamida o‘zlashtirishni ta’minlaydi. Elektron darsliklar vositasida o‘qitish

jarayonini xizmat ko‘rsatuvchi ta’lim servis portali orqali samarali tashkil etish mumkin. Ixtisoslik fanlarni elektron darslik vositasida o‘qitishda “Ish o‘yinlari” metodini qo‘llash talabalarning kompyuterlar bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi, o‘qitishni faollashtiradi, talabalarning mustaqil va ijodiy ishlarini tashkil etishni va uni baholashni hamda darsni qiziqarli va ko‘rgazmali bo‘lishini ta’minlaydi.

Elektron darslikning bosma darsliklardan asosiy farqi interfaollik imkoniyatidir. Ixtisoslik fanlardan elektron darsliklardagi texnologiya jarayonlar bajarilishida va ob’yektlar ishlashi yoki maxsulot ishlab chiqarish jarayonining bevosita ishtirokchisi bo‘lishi mumkin.

Murakkab jarayonlar, hodisalarni va obyektlarni modellashtirish hamda animatsiya ko‘rinida taqdim etish imkoniyati bor. Elektron darslikning ta’lim oluvchilar bilan yaqinlashuvi bosma ko‘rinishdagi darsliklardan ko‘ra yuqoriroq. oliy ta’lim uchun ixtisoslik fanlardan elektron darslikni yaratish jarayonida psixologik-pedagogik, texnik-texnologik, estetik va ergonomik talablar qo‘yiladi.

Elektron darslik ham bosma darslik ham, o‘quv va uslubiy qo‘llanma kabi an’anaviy o‘quv nashrlariga qo‘yilgan didaktik talablarga javob berishi kerak. Didaktik talablar ta’lim berishning maxsus qonuniyatlariga va o‘qitishni didaktik tamoyillariga mos kelishi kerak.

Biz tomondan yaratilgan ushbu elektron o‘quv qo‘llanmaning ta’lim jarayoniga qo‘llash tajribalari shuni ko‘rsatdiki, elektron darslik talabalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularga mustaqil bilim olish imkoniyatini yaratadi. Ixtisoslik fanlardan yaratiladigan elektron darsliklarning mazmuni ta’lim oluvchilarni mustaqil va erkin fikrlashga, olingan bilimlarni bosqichma-bosqich boyitish, mukammallashtirib borish, mustaqil ta’lim olish, yangi bilimlarni izlab topish ko‘nikmalarini hosil qilishni ta’minlashi lozim.

Shu nuqtai nazardan biz ixtisoslik fanlardan o‘qituvchilarning mustaqil va ijodiy ishlash faoliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishda asosiy didaktik vositalar sifatida qaradik.

Ixtisoslik fanlardan amaliy mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan elektron darslik ta’lim oluvchiga:

- ✓ mashg‘ulot mavzusi, maqsadi va o‘tkazilish tartibi haqida ma’lumot etkazishi;
- ✓ javobning to‘g‘riligi yoki noto‘g‘riligi haqida axborot berishi;
- ✓ har bir ta’lim oluvchining bilimini nazorat qilishi;
- ✓ topshiriqlarning zaruriy nazariy materiali va echish uslubini ko‘rsatishi;

✓ «pedagog-darslik-ta'lim oluvchi» tartibotida teskari aloqani amalga oshirishi kerak.

Elektron darslik ixtisoslashgan o‘quv xonalarida o‘tkaziladigan amaliy mashg‘ulotlar uchun quyidagi qulay imkoniyatlar yaratilishi lozimligi aniqlandi:

- kompyuterli qo‘llab-quvvatlashlardan foydalangan holda talabalar katta miqdordagi topshiriqlarni bajarishga, yechimlarni va ularning grafik talqinini tahlil qilish uchun zarur bo‘lgan vaqtdan ozod bo‘ladi;

- o‘qituvchining rahbarlik va maslahatchi sifatida qatnashib, kompyuter oldida mustaqil ish shaklida mashg‘ulot o‘tkazish imkonini beradi;

- o‘qituvchiga kompyuter yordamida talabalar bilimini tez va samarali nazoratdan o‘tkazishga imkon beradi;

- o‘qituvchiga nazariy va amaliy mashg‘ulotlarda o‘zining xohishi bo‘yicha hajmi jihatidan kichik, ammo tarkibi bo‘yicha o‘ta muhim bo‘lgan materiallarni etkazishga imkoniyat beradi.

Xulosa. Talabalarning auditoriya mashg‘ulotlari doirasidan tashqari o‘rganishi mumkin bo‘lgan masalalarni yechishda mustaqil shug‘ullanishlari uchun imkon yaratiladi, o‘qituvchini uy topshiriqlarini, turli hisoblashlarni va nazorat ishlarini tekshirish kabi mashaqqatli ishlardan ozod etadi, talaba bilan, ayniqsa, uy topshiriqlari va nazorat ishlari qismiga oid ishlarni individuallashtirishga imkon beradi.

Maxsus fandan yaratilgan har bir elektron darslik talabalar yoshiga, fanning o‘quv dasturiga mos bo‘lishi, mavzular to‘la yoritilishi, fanlararo bog‘liqlik, o‘quv fani mavzularga mos dizaynlar tanlanishi, fanga qiziqishini orttirishi, ta'limda samaradorlikka erishilishiga xizmat qilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduqudusov O. Kasb ta'limi o‘qituvchilari tayyorlashga integrativ yondashuv: O‘quv qo`llanma. –T.: Fan, 2005. – 160 b.

2. Avliyoqulov N.X. Zamonaviy o`qitish texnologiyalari: O‘quv qo`llanma. – Buxoro.: Muallif, 2001. – 182 b.

3. Batishev S.Ya. Профессиональная педагогика: Профессиональное образование. – Москва.: 1997. – 511 с.

4. Dayri, N. G. (2000). Учительское мастерство и педагогическая практика. Tashkent: Sharq.

5. Pestalozzi, J. H. (1801). How Gertrude Teaches Her Children.

6. Sh.A.Abdullaeva., D.A.Axatova, B.B.Sobirov, S.S.Sayitov. Pedagogika. O‘quv qo‘llanma. –T.: Fan, 2004. – 264 b.

7. Shuvalov, A. A. (1997). Инновационные технологии обучения в высщей школе. Москва: Высщая школа.

International Journal of Science and Technology
Volume 2, Issue 3, March. 2025:

1. FORMATION AND DEVELOPMENT OF MOBILE COMMUNICATION TERMINOLOGY
E'zoza Arzimurodova
4-7-page
2. INTEGRATION OF FOREIGN LANGUAGES AND SUBJECTS IN EDUCATION
Nafisakhan Kazimova, Gulshodakhon Abdullaeva
8-15- page
3. PRACTICAL MECHANISMS OF APPLICATION OF CONTEXTUAL TEACHING MODELS IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION
Maftunakhon Gulomova
16-21- page
4. YUMSHOQ BUG'DOYNING BOSHOQ KO'RSATKICHLARIGA SARIQ ZANG KASALLIGINING TA'SIRI
Durdona Shavkatjonovna Shokirova, Xurshid Sadullayevich To'raqulov, Toxir Axmadovich Bozorov, Boxodir Xo'razovich Chiniqulov, Sodir Karimjonovich Meliev, Siroj Murtoza o'g'li Isoqulov, Bexruz Odilovich Ochilov, Fazlidin Abdulazizovich Meliqo'ziev,
22-28- page
5. ПОДГОТОВКА К ХУДОЖЕСТВЕННОМУ АНАЛИЗУ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА
Махкамова Саодат Бахтияровна
29-35- page
6. ГОСУДАРСТВЕННЫЙ БЮДЖЕТ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН 2025: АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ
Гафурова Умида Фатиховна, Юнусова Дильфуза Зокиржон кизи
36-41- page
7. TIKUVCHILIKDA QO'LLANILADIGAN POLIMER KOMPOZITSIYALARNING ADGEZION XUSUSIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI
Azimova M.N., Tashpulatov S.SH., Temirova G.I.
42-48- page
8. AGROTURIZMNI JORIY QILISHDA FERMER XO'JALIKLARINING ICHKI VA TASHQI SALOHIYATLARI
Ergashboyev Minghojiddin Jasurbek o'g'li, Eshmuradov Ulug'bek Tashmuratovich
49-59- page
9. THE ROLE AND IMPORTANCE OF TEACHING METHODS IN EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH
Allaberdieva Gulshoda Bakhtiyarovna
60-68- page
10. N-TARTIBLI DETERMINANTLARNI HISOBLASHDA BA'ZI BIR XOSSALARDAN FOYDALANISH
Jo'rayeva Nigoraxon Dilshodbek qizi
69-74- page
11. ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНЫХ УПРАЖНЕНИЙ НА СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТЬ ЮНЫХ БАДМИНТОНИСТОВ
Азимов Нодир Насиллоевич
75-87- page
12. TIB QONUNLARI ASARIDA YALPIZNING O`RGANILGANLIK DARAJASI
Abdullayeva Gulshodaxon Aloviddin kizi, Kazimova Nafisaxon Minovarovna
88-92- page
13. OTA-ONA QARAMOG'IDAN MAHRUM BO'LGAN IJTIMOIY HIMOYAGA MUHTOJ BOLALARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI
Egamqulova Saodat Alijanovna

93-96- page
14. TA`LM JARAYONIDA INTELTEKTUAL KOMPETENSIYA VA UNING RIVOJLANISHI
O‘rinova Feruza O‘ljayevna
97-102- page
15. O‘ZBEKISTON VA HINDISTON TA’LIMIDA "HISOBLASH USULLARI" FANIDA LAGRANJ INTERPOLYATSIYA KO‘PHADINI O‘QITISH METODIKASI
Soliyeva Gavharoy Yodgorjon qizi, M.Y.Eshnazarova
103-107- page
16. OLIY TA’LIMDA MUSTAQIL ISHLARNI TASHKILLASHTIRISHDA NOSTANDART TESTLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI
Nurnazarova Gavharoy Baxtiyor qizi
108-113- page
17. COGNITIVE COMPONENTS OF THE CREATIVE PROCESS OF ATHLETES IN CONFLICT SITUATIONS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL ACTIVITY AND THEIR FEATURES
Ibrakhimov Sanjar Urunbayevich
114-120- page
18. DEVELOPMENT OF INFORMATION AND COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE EDUCATORS USING MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES
Karimova Guzalkhon Berdikul kizi
121-125- page
19. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI TARBIYALASHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVGA ASOSLANGAN TA’LIM TIZIMI VA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHISINING ROLI
Mamatova Zarena Abdujalilovna
126-129- page
20. OILA TUSHUNCHASINING LINGVOKOGNITIV TASNIFI
Yusufova Zebo Abduhamidovna
130-134- page
21. TA’LIMNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYASI: KADRLAR TAYYORLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
Yulduz Rizayeva
135-137- page
22. NODAVLAT MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA TA’LIM-TARBIYANI O‘YIN ORQALI YETKAZISH
Xallokova Maksudaxon Ergashevna, Nuriddinova Muslima Komiljon qizi
138-143- page
23. KASBGA YO‘NALTIRISH TAMOYILLARI VA UNI OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA RIVOJLANTIRISH KOMPETENSIYALARI
Mir-Yusupova Muxayyoxon Alimjanovna
144-148- page
24. ROSSIYA IMPERIYASI BOSIB OLGAN HUDUDLARDA MILLIY HARAKATLARNI BOSTIRISH STRATEGIYALARI
Mutallibjonov Boburmirzo Muzaffarjon o’g’li
149-160- page
25. FEATURES OF RECEPTIVE SPEECH SKILLS IN TEACHING ENGLISH IN THE DEVELOPMENT OF MATURE PERSONALITY
Nazaralieva Matlyubakhan Anarjanovna
161-169- page
26. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING RAQAMLI KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK LOYIHALASHNING ROLI
Olamova Mamura Umarovna
170-176-page

27. OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISHINI TASHKIL ETISHNING YANGI TRENDLARINI YARATISH
Z.A.Asadova
177-181- page
28. MAKTABLARDA XORIJIY TILLARNI O'QITISHDAGI MUOMMOLAR VA ULARGA PEDAGOGIK YECHIMLAR
Shoisayeva Dilxumora Shojalil qizi
182-186- page
29. TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO STUDENTS ACCORDING TO THEIR SOCIAL BACKGROUND
Sayidov Shukrullo Khaliljonovich
187-190- page
30. MUSTAQIL FIKRLASHDA LOYIHA ISHINING O'RNI (FIZIKA FANI MISOLIDA)
Meliyeva Lola Eshboyevna
191-196- page
31. WHAT FUNCTIONS DOES THE CONTROL SYSTEM PERFORM IN AN ELECTRIC VEHICLE
Shukurov Nuritdin Rakhimovich
197-200- page
32. K. PALENNING TAFTISH MATERIALLARIDA SAMARQAND VILOYATIDAGI TOG'-KONCHILIK ISHLARI XUSUSIDA
Xamidova Xuriyatxon G'afurjon qizi
201-207- page
33. АНАЛИЗ УРОВНЯ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА
Максудхужаева Дилшодахон Мансурхужа кизи
208-214- page
34. СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА
Юлдашева Дилафруз Махамадалиевна
215-218- page
35. ELECTRONIC EDUCATIONAL RESOURCES USED IN TEACHING GEOGRAPHY AND THEIR ADVANTAGES
Jurayev Erali Khaliyar ugli
219-223- page
36. KASBIY TA'LIM JARAYONIDA TEXNOLOGIYA O'QITUVCHILARINING LOYIHALASH FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI
Abdiraxmanov Sardor Normuhamadovich, Turayev Xumoyiddin Abdug'afforovich
224-231- page
37. RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ORQALI TIL O'RGATISHNING ASOSIY PRINSIPLARI VA METODOLOGIYASI, ULARNING TA'LIM JARAYONIGA TA'SIRI
Sidikova Shohsanam Shoilhom qizi
232-239- page
38. TALABALARDA AXLOQIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING ILMIY PEDAGOGIK JIHATLARI
Tursunova Malika Sanjar qizi
240-245- page
39. РЕАЛИЗАЦИЯ СТРАТЕГИИ «ЦИФРОВОЙ УЗБЕКИСТАН - 2030» В УПРАВЛЕНИИ SOFTWARE ПРЕДПРИЯТИЯМИ
Жамолдинов Сайдилло Хасанович
246-254- page
40. BIR O'YINDA QOCHIB KETISH MASALASI YECHILISHI UCHUN YETARLI SHARTLAR
Umrzaqov N.M., No'monova R.M.

255-258- page
41. TALABALARDA LOYIHALASH KO‘NIKMALARINI ELEKTRON TA’LIM RESURSLARI VOSITASIDA SHAKLLANTIRISH
Asrorova Saodat Abdullo qizi
259-267- page

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FARG‘ONA VILOYATI DANG‘ARA TUMANI INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
SCIENCE AND TECHNOLOGY